

Світлана Толочко

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРАКТИКА: ЗМІСТ,
СТРУКТУРА, МЕТОДИКА

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

СВІТЛАНА ТОЛОЧКО

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРАКТИКА:
ЗМІСТ, СТРУКТУРА,
МЕТОДИКА**

УДК 378.04:378.147(075.8)

Рекомендовано до друку Науково-методичною комісією Інституту проблем виховання НАПН України зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 231 Соціальна робота (протокол № 10 від 29.10.2020).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бордюг Н. С., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри екологічної безпеки та економіки розвідки природних ресурсів, Поліський національний агроекологічний університет;

Васюк О. В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Толочко С. В. Науково-педагогічна практика: зміст, структура, методика : навч. посіб. Київ: ПІВ НАПН України, 2021. 377 с.

Навчальний посібник містить теоретичний і практичний матеріал щодо організації та проведення науково-педагогічної практики. Подаються всі нормативні параметри цього виду навчальної діяльності (орієнтовний тематичний план, зміст практики, розподіл годин, обов'язкові види роботи, форми контролю, перелік завдань для індивідуальної творчої роботи дослідницького характеру тощо), а також термінологічний словник основних педагогічних та наукових понять. Навчальний посібник містить і додатки зі зразками документів, у яких фіксуються практичні результати науково-педагогічної практики.

Призначений для супроводу проходження науково-педагогічної практики здобувачами вищої освіти освітньо-наукового рівня програм РНД, аспірантів, педагогічних, науково-педагогічних працівників, науковців, методистів. Видання стане в пригоді також і керівникам науково-педагогічної практики.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	6
1. Науково-педагогічна практика в освітньому процесі підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти	6
2. Нормативні параметри організації науково-педагогічної практики в Інституті проблем виховання НАПН України	15
МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА	19
2. Робоча програма науково-педагогічної практики	19
2.1. Предмет і завдання науково-педагогічної практики	19
2.2. Програма проходження науково-педагогічної практики	25
2.3. Зміст науково-педагогічної практики. Характеристика занять	48
2.4. Бази практики	29
2.5. Організація практики	32
2.6. Документація, облік, контроль і оцінка практики	33
2.7. Орієнтовна структура звіту аспіранта-практиканта про практику	36
2.8. Підведення підсумків практики	43
2.9. Орієнтовний перелік лекційних матеріалів, представлених на онлайн-платформах неформальної освіти	50
2.10. Орієнтовний перелік матеріалів виховних заходів, представлених на онлайн-платформах неформальної освіти	61
2.11. Орієнтовний перелік матеріалів виховних заходів, представлених на сайті ПІВ України	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
ДОДАТКИ	80
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	140

ПЕРЕДМОВА

**Педагогіка буде вищим із мистецтв,
бо вона прагне задовільнити
найбільшу з потреб людини... –
її прагнення до вдосконалення у своїй природі.
К. Д. Ушинський**

У сучасних умовах становлення нової економічної системи України та реформування національної системи освіти підвищуються вимоги до відповідності рівня підготовки фахівців у закладах вищої освіти/наукових установах вимогам роботодавців, до забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Одним із напрямів вирішення цієї проблеми є впровадження в освітній процес системи поетапної практичної підготовки майбутніх фахівців з послідовним нарощуванням рівня професійних знань, практичних навичок, фахової компетентності.

Практична підготовка є цілісним процесом, який передбачає неперервність та послідовність отримання необхідного обсягу практичних знань, вмінь, компетентності відповідно до різних освітніх рівнів: молодший бакалавр – бакалавр – магістр – доктор філософії.

Науково-педагогічна практика є однією зі складових загальної підготовки фахівця за ОНП третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка та 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота (кваліфікація: Доктор філософії), що обумовлено в Стратегії розвитку Інституту проблем виховання НАПН України на 2020-2025 роки. Науково-педагогічна практика займає значне місце у фаховій підготовці, оскільки безпосередньо спрямована на формування навичок майбутньої професійної діяльності, необхідних для виконання конкретної педагогічної роботи, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності.

Науково-педагогічна практика проводиться на основі розробленої робочої програми (силабуса) науково-педагогічної практики, розглянутої та ухваленої на засіданні лабораторій

морального, громадянського та міжкультурного виховання, а також інституційного виховання та позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України. Представлений посібник покликаний сприяти подоланню методичних та навчально-інформаційних проблем, які можуть виникнути як у здобувача освіти, так і керівників науково-педагогічної практики.

У посібнику вміщено нормативні параметри цього виду навчальної діяльності (орієнтовний тематичний план, зміст практики, розподіл годин, обов'язкові види роботи, форми контролю, перелік завдань для індивідуальної творчої роботи дослідницького характеру тощо), а також термінологічний словник основних педагогічних та наукових понять. Навчальний посібник містить і додатки зі зразками документів, у яких фіксуються практичні результати науково-педагогічної практики. До структури посібника входять і навчальні матеріали, у яких розкривається сутність професійних вимог до компетенції сучасного викладача вищої школи, специфіка підготовки документації, що супроводжує працю на викладацькій посаді, зокрема робочої програми дисципліни. Окрім того, аналізується специфіка соціальної роботи з дітьми та молоддю для соціально прийнятої поведінки.

Окремо розглядається виховна складова діяльності, функції як куратора академічної студентської групи закладу вищої освіти (наукової установи), класного керівника класу закладу загальної середньої освіти, керівника гуртка закладу позашкільної освіти, а також науково-методичні вимоги до підготовки і проведення лекційного, семінарського (практичного), індивідуального заняття. Самостійними додатками вміщено зразки документів для оцінювання результатів педагогічної практики (схеми аналізу відвіданих занять, щоденник практики).

Навчальний посібник для проведення науково-педагогічної практики для підготовки фахівців за ОНП третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка та 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота (кваліфікація: Доктор філософії) підготовлено на основі затверджених робочих програм цієї практики (силабусів).

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Протягом строку навчання в аспірантурі аспірант зобов'язаний виконати всі вимоги освітньо-наукової програми, зокрема здобути теоретичні знання уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, та захистити дисертацію.

Навчальний план аспірантури (ад'юнктури) повинен містити інформацію про перелік та обсяг навчальних дисциплін (30-60 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС), послідовність їхнього вивчення, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю.

Освітньо-наукова програма та навчальний план аспірантури (ад'юнктури) є основою для формування аспірантом (ад'юнктом) індивідуального навчального плану та індивідуального плану наукової роботи, які погоджуються з науковим керівником та затверджуються вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи) протягом двох місяців з дня зарахування особи до аспірантури (ад'юнктури).

Індивідуальний навчальний план аспіранта (ад'юнкта) повинен містити перелік дисциплін за вибором аспіранта (ад'юнкта) в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС. При цьому аспіранти (ад'юнкти) мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти і які пов'язані з тематикою дисертаційного

дослідження, за погодженням із своїм науковим керівником та керівником відповідного факультету чи підрозділу.

Засвоєння аспірантами (ад'юнктами) навчальних дисциплін може відбуватися на базі закладу вищої освіти (наукової установи), до якого зарахований аспірант (ад'юнкт), а також в рамках реалізації права на академічну мобільність - на базі інших закладів вищої освіти (наукових установ).

Аспірант (ад'юнкт) має право змінювати свій індивідуальний навчальний план за погодженням із своїм науковим керівником у порядку, який затверджується вченою радою.

Усі аспіранти (ад'юнкти) незалежно від форми навчання зобов'язані відвідувати аудиторні заняття і проходити всі форми поточного та підсумкового контролю, передбачені індивідуальним навчальним планом аспіранта (ад'юнкта) та освітньо-науковою програмою аспірантури (ад'юнктури) закладу вищої освіти (наукової установи).

Науково-педагогічна практика є складовою частиною професійної підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка та 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота (кваліфікація: Доктор філософії).

Відповідно до концепції, розробленої в програмі «Освіта» (Україна XXI століття) та «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» надзавданням практики студентів є розвиток компонентів їхнього професіоналізму, а саме: професіональної культури майбутнього вчителя, його педагогічної майстерності, оволодіння ним педагогічними технологіями.

Проходження практики входить до обсягу кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), визначених ІПВ НАПН України для реалізації освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії. Загальна тривалість навчальної практики складає 4 кредити ЄКТС (120 год.) та розрахована на 10 календарних днів.

Зміст практичної підготовки визначається її програмою (силабусом), яка розробляється лабораторіями відповідно до

освітньо-наукових програм та навчальних планів спеціальностей (спеціалізацій).

Інститут самостійно розробляє і затверджує документи, що регламентують організацію практичного навчання аспірантів з урахуванням специфіки їхньої підготовки.

Практика як важлива форма освітньо-наукової діяльності аспіранта відіграє системоутворюючу роль, дозволяє засвоїти, виявити та передати одержані знання з методики навчання спеціальних дисциплін за профілем підготовки, психології та педагогічної майстерності, соціальної роботи, а також збагатити і відкоригувати їх.

Практика здобувачів наукового ступеня доктора філософії передбачає безперервність та послідовність її проведення для формування достатнього рівня практичних компетентностей відповідно до запланованих результатів підготовки.

В основу науково-педагогічної практики покладено:

– гуманістичну спрямованість, зв'язок із життям, її відповідність змісту й організаційним вимогам, що ставляться сьогодні до освітнього процесу загальноосвітнього навчального закладу;

– діяльнісний підхід, що орієнтує не лише на засвоєння чужого досвіду (прикладів і способів, методів і засобів), але й самовираження студентів у активному творчому педагогічному процесі. Майстерність у будь-якій професії починається з розуміння своїх професійних особливостей і можливостей та пошуку шляхів досягнення цієї майстерності;

– особистісно орієнтований характер діяльності, що дає можливість студенту осмислити роль своєї індивідуальної неповторності, ступінь її впливу на дитину. Усвідомлення високої професійної самостійності незмінно призводить до виникнення почуття відповідальності не лише за знання учнів, але й за їхній індивідуальний розвиток. У цьому найвищий зміст продуктивності його праці;

– інтеграцію змісту й організації практики, що передбачає здійснення міжпредметних зв'язків у проведенні освітньої роботи в загальноосвітньому навчальному закладі;

– диференціацію та індивідуалізацію змісту, організацію пропедевтичної практики з урахуванням специфіки факультету, особливостей студентів, умов праці загальноосвітнього навчального закладу та університету;

– антропологічний підхід вимагає ознайомлення студентів зі специфікою роботи з дітьми різного віку, що дозволяє цілеспрямовано впливати на становлення особистості, проектувати гармонійний духовний розвиток цієї особистості, а це є необхідною умовою реалізації індивідуального підходу до навчання і виховання учнів;

– рефлексивний характер діяльності студента, що дає можливість йому адекватно оцінювати результати власної діяльності та діяльності учнів і коригувати їх.

Метою науково-педагогічної практики є набуття аспірантами навичок та досвіду навчальної та науково-методичної діяльності, формування та розвиток професійних компетентностей щодо здійснення науково-педагогічної діяльності, закріплення та поглиблення теоретичних знань, отриманих аспірантами в процесі вивчення циклу дисциплін, практичних навичок зі спеціальності, а також набуття досвіду самостійної наукової роботи, формування вмінь і навичок опрацювання наукових і інформаційних джерел та готовності до викладацької діяльності в закладах вищої освіти.

Завдання практики полягає у формуванні в аспірантів відповідних компетентностей:

- структурування та перетворення наукових знань у навчальний матеріал;

- формування професійних умінь, пов'язаних з науково-педагогічною діяльністю, у тому числі функцій проектування, конструювання й організації освітнього процесу в закладах вищої освіти;

- уміння сформулювати навчально-виховну мету, адекватного вибору типу і виду занять, використання різних форм організації навчальної діяльності студентів; діагностики, контролю та оцінки ефективності освітньої діяльності; □ уміння розробляти методичні матеріали для всіх видів освітньої роботи;

- опанування аспірантами сучасними освітніми технологіями, методами та методиками викладання дисциплін у відповідній галузі підготовки докторів філософії, способами активізації освітньої діяльності, особливостями професійної риторики;
- розвитку творчого підходу до навчально-методичної роботи, наукової діяльності, формування потреби в самовдосконаленні, підвищення своєї кваліфікації;
- професійного і педагогічного спілкування зі студентською аудиторією;
- здатності до критичного оцінювання проведення лекцій та інших видів аудиторних занять, формулювання висновків щодо організації власної викладацької діяльності;
- гнучкості в адаптації до нового соціального середовища;
- оформлення документації щодо планування та результатів науково-педагогічної діяльності.

Актуалізується необхідність інтеграції знань, оскільки в дійсності процеси навчання, розвитку та виховання здобувачів освіти (студентів, учнів, членів гуртків, соціальних груп) тісно взаємопов'язані між собою і не можуть бути ізольовані один від одного. Сутність, закономірності, принципи, форми організації та методи керування цими процесами розкривають такі дисципліни як педагогіка, психологія, методика навчання з різних боків. Але застосовувати положення даних наук до реальних педагогічних явищ потрібно паралельно, синтезуючи здобуті окремо знання.

Науково-педагогічна практика як компонент системи фахової підготовки для аспіранта є черговим навчальним завданням – комплексним, складним, багатогранним, виконання якого потребує від нього значних зусиль. Як і будь-яке завдання у процесі навчання, практика виконує навчальну, розвивальну, виховну та контролюючу функції.

Навчальна функція виявляється в тому, що здобуті у процесі попередньої підготовки теоретичні знання перевіряються практикою, завдяки чому стають дієвими. Часто здобувачі освіти виявляють недостатність тих чи інших знань, отже, мусять розширювати чи поглиблювати їх. Крім того, під час проходження

практики аспірант продовжує навчатися, адже вивчає продуктивний досвід своїх учителів-наставників.

Із цим пов'язана й **виховна функція** практики. Виховний вплив на аспіранта, безумовно, здійснює спілкування з досвідченими вчителями, які є прикладом щодо ставлення до своїх професійних обов'язків, особистісних якостей. Науково-педагогічна практика має потужний вплив на формування позитивної мотивації до професії педагога чи соціального працівника та усвідомлення ролі самоосвіти, самовдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Розвивальна функція обумовлена тим, що практична педагогічна діяльність дає поштовх для інтенсивного розвитку педагогічних здібностей, педагогічного мислення.

Контролююча функція очевидна. У процесі виконання завдань практики студенти демонструють досягнутий рівень своєї професійної компетентності, за що й отримують відповідну оцінку.

Тісно пов'язана із контролюючою **фахово-діагностична** функція. Ця функція властива науково-педагогічній практиці більшою мірою, ніж іншим навчальним завданням. Тільки на практиці аспірант може оцінити свій емоційний стан під час спілкування з учасниками освітньо-виховного процесу: дітьми та батьками, вчителями та керівництвом. І на основі цього зробити певні висновки щодо своєї професійної придатності, готовності до педагогічної діяльності.

Ще одна специфічна функція науково-педагогічної практики – **адаптаційна**. Вона виявляється в тому, що аспірант ознайомлюється із системою роботи закладу освіти, наукової чи соціальної установи, звикає до нової для себе ролі учасника педагогічного процесу, починає усвідомлювати труднощі та радощі майбутньої роботи. Від того, наскільки успішно пройде адаптація, може залежати подальша професійна доля аспіранта.

Науково-педагогічна практика має комплексний характер і передбачає забезпечення фахової діяльності за такими напрямками роботи:

1) навчально-методичний – підготовка аспіранта до викладання базових, професійно-орієнтованих дисциплін зі спеціальності та засвоєння особливостей методик їх викладання у закладі освіти;

2) виховний – знайомство аспіранта з організацією виховної та позааудиторної роботи в академічній групі;

3) науково-дослідний – підготовка аспіранта як майбутнього науковця-дослідника до написання дисертаційного дослідження.

Пререквізитами для успішного опанування освітнього компоненту «Науково-педагогічна практика» є засвоєння дисциплін «Філософські засади науково-педагогічної діяльності», «Фундаментальні педагогічні теорії», «Методологія та організація педагогічних досліджень», «Виховання зростаючої особистості в сучасних соціокультурних умовах», що входять до циклу обов'язкових (нормативних) дисциплін ОНП.

Проходження науково-педагогічної практики відбувається з використанням позааудиторних занять в Інституті, у навчальних приміщеннях бази практики. Окрім проведення різних видів навчальних занять за розкладом у закріпленій академічній, соціальній групі, передбачена участь у науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах тощо.

Проходження науково-педагогічної практики сприятиме вирішенню дослідницьких завдань шляхом застосування комплексу теоретичних та емпіричних методів, аналізу та узагальнення отриманих результатів власного наукового дослідження.

Для оцінювання результатів навчання (PCO), зокрема науково-педагогічної практики, використовуюся різноманітні **види контролю та рейтингова система оцінювання**:

– поточний контроль: спостереження за процесом проходження науково-педагогічної практики;

– календарний контроль: провадиться відповідно до індивідуального плану проходження практики та виконання певних видів заходів на виконання вимог силабусу;

– семестровий контроль: залік.

Надзвичайної важливості під час проходження науково-педагогічної практики набуває самостійна робота аспіранта.

Основні завдання самостійної роботи – формування в аспірантів умінь, навичок, компетенцій:

- структурування та перетворення наукових знань у навчальний матеріал;
- формування професійних умінь, пов'язаних з науково-педагогічною діяльністю, у тому числі функцій проєктування, конструювання й організації освітнього процесу в закладах вищої, післядипломної освіти;
- формулювання навчально-виховної мети, тотожного вибору типу і виду занять, використання різних форм організації навчальної діяльності студентів;
- діагностики, контролю та оцінки ефективності освітньої діяльності;
- розроблення методичних матеріалів для всіх видів освітньої роботи;
- опанування аспірантами сучасними освітніми технологіями, методами та методиками викладання дисциплін у відповідній галузі підготовки докторів філософії, способами активізації освітньої діяльності, особливостями професійної риторики;
- розвитку творчого підходу до навчально-методичної роботи, наукової діяльності, формування потреби у самовдосконаленні, підвищення своєї кваліфікації;
- професійного і педагогічного спілкування зі студентською аудиторією;- здатності до критичного оцінювання проведення лекцій та інших видів аудиторних занять, формулювання висновків щодо організації власної викладацької діяльності;
- гнучкості в адаптації до нового соціального середовища;
- системних знань теоретичних основ, методики, технології та організації науково-дослідної діяльності педагога;
- здійснення пошуку, систематизації, теоретико-методологічного аналізу наукових джерел;
- формулювання та вивчення наукової проблеми, розроблення робочої програми дослідження;
- підбору й обґрунтування методичного інструментарію наукового дослідження;

- збору, фіксації та оброблення результатів емпіричного/експериментального дослідження;
- здійснення аналізу результатів математико-статистичної обробки одержаної інформації;
- розроблення висновків та методичних рекомендацій щодо вирішення проблеми за результатами проведеного дослідження;
- складання, коректного оформлення підсумкового документа педагогічного дослідження (тексту дисертаційної роботи);
- реферативного оформлення результатів теоретико-методологічного аналізу;
- оформлення документації щодо планування та результатів науково-педагогічної діяльності.

Отже, процес підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в ІПВ НАВПН України є цілісною системою.

Для забезпечення академічної мобільності здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в програмах практики, які передбачають її проведення на базах закладів-партнерів (за укладеними договорами), визначається узгоджений із закладом-партнером алгоритм її проведення, терміни і зміст, який відповідає програмам підготовки та академічної мобільності аспірантів.

Це зумовлює необхідність забезпечення комплексної особливої інтегральної цілісності процесу практики. Досягнення поставленої мети уможливорюється впровадженням системи практик.

Система практик в підготовці здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії – це динамічна, поліфункціональна, багатоелементна особлива цілісність, яка являє собою єдність взаємопов'язаних організаційно-методичних дидактичних одиниць освітнього процесу, який максимально ідентифікується з професійними завданнями, що забезпечує інтеграцію в особистісно-професійному становленні аспіранта і дає змогу вибудовувати, конструювати себе як суб'єкта самостійної науково-педагогічної діяльності, професійних взаємовідносин, взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу та створює умови для розкриття наукового потенціалу аспіранта.

2. НОРМАТИВНІ ПАРАМЕТРИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ІНСТИТУТІ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

Освітній процес із підготовки здобувачів освіти наукового ступеня доктора філософії в Інституті проблем виховання НАПН України здійснюється з дотриманням нормативних параметрів організації науково-педагогічної практики відповідно до чинного законодавства:

- Закону України «Про вищу освіту»,
- постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261,
- постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 р. № 1341,
- наказу МОН України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» від 8 квітня 1993 р. № 93,
- постанови Президії НАПН України «Про затвердження Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у НАПН України» від 17 листопада 2016 р. № 1-2/3-315,
- положення «Про проведення практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії у Інституті проблем виховання НАПН України», затвердженого директором Інституту 03 квітня 2020 р. № 17/1 о.д.,
- інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» підготовка здобувачів освіти наукового ступеня доктора філософії відбувається на третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні та передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

Доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

«Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» стверджує, що наукові установи можуть здійснювати

підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

Освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) закладу вищої освіти (наукової установи) має включати не менше чотирьох складових, що передбачають набуття аспірантом (ад'юнктом) таких компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій:

- здобуття глибинних знань із спеціальності (групи спеціальностей), за якою (якими) аспірант (ад'юнк) проводить дослідження, зокрема засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти;

- оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти;

- набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проектами та/або складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти;

- здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної

спеціальності в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти.

Наказ МОН України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» акцентує увагу на тому, що відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на керівників ЗВО. Навчально-методичне керівництво і виконання програм практик забезпечують відповідні кафедри, лабораторії або предметні (циклові) комісії ЗВО. Загальну організацію практики та контроль за її проведенням у інституті, університеті та інших навчальних закладах еквівалентного рівня здійснює керівник практики (завідувач відділом практики), який за рішенням керівника навчального закладу може бути підпорядкований проректору з навчальної роботи, а в технікумах, коледжах та інших навчальних закладах еквівалентного рівня – заступнику директора з практичного навчання (з навчально-виробничої роботи).

Відповідно до положення «Про проведення практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії у Інституті проблем виховання НАПН України», затвердженого директором Інституту 03 квітня 2020 р. № 17/1 о.д., відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на директора ІПВ НАПН України. Загальну організацію практики та контроль за її проведенням здійснює керівник практики, який призначається директором Інституту, або гарант освітньо-наукової програми.

До керівництва практикою аспірантів залучаються досвідчені наукові та науково-педагогічні працівники лабораторій, відповідальних за підготовку здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

2. РОБОЧА ПРОГРАМА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

2.1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Предметом науково-педагогічної практики є доцільна й цілеспрямована діяльність щодо застосування методологічних основ науково-педагогічних досліджень, організації науково-дослідного процесу здобувачами ступеня «доктор філософії» та практичного формування системи компетентностей задля майбутньої професійної діяльності випускників у наукових установах, закладах вищої та післядипломної освіти; вид практичної діяльності аспірантів щодо здійснення освітнього процесу у вищій школі; неперервне, систематичне й послідовне здійснення наукових досліджень

Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі освіти/ педагогіки у процесі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики.
Загальні компетентності (ЗК)	- здатності до пошуку, систематизації та критичного аналізу інформації з різних джерел (визначення ключових аспектів, що містяться в явному або прихованому вигляді нової інформації); порівняння та спостереження (виявлення рис подібності й відмінностей об'єктів); формулювання критеріїв оцінювання інформації або ідей

	<p>(ЗК1);</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатності створювати та інтерпретувати нові знання у процесі виконання наукового дослідження, формувати гіпотези, перевіряти і модифікувати їх; застосувати сучасні методологічні підходи, генерувати нові ідеї й нестандартні рішення (ЗК2); - здатності планувати та організовувати наукові пошуки в освітніх, педагогічних науках і суміжних галузях на основі системного аналізу з використанням традиційних та інноваційних технологій (ЗК3); - здатності до продуктивного діалогу, обміну смислами з науковою спільнотою українською й іноземною (німецькою або англійською) мовами з метою репрезентування та критично-конструктивного осмислення і обговорення результатів наукової роботи, здійснення міжкультурної комунікації, готовності конструктивно працювати у вітчизняних та міжнародних дослідницьких колективах (ЗК4); - усвідомлення необхідності та дотримання норм наукової етики, морально-етичних цінностей, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях і науково-педагогічній діяльності (ЗК5); - здатності до активного сприйняття інформації, терпимість до невизначеності та багатоваріативності; відкритість для інших ідей, терпимість до інших точок зору, відмінних від власних (ЗК6)
Спеціальні	- здобуття знань у галузі педагогіки та

<p>(фахові, предметні) компетентності (СК)</p>	<p>психології, зокрема засвоєння основних напрямів, концепцій, підходів; розуміння векторів розвитку педагогічної науки, осмислення теоретичних і практичних проблем виховання, оволодіння ключовими термінами з досліджуваного наукового напрямку (ФК1);</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатності аналізувати та виявляти тенденції сучасної педагогічної науки, що визначаються ємністю знань ключових і дотичних дисциплін, здійснюють вплив на розвиток і тенденції виховання особистості та формувати актуальні та перспективні напрями педагогічних досліджень у контексті означеної проблематики, аналізувати та пропонувати шляхи їхнього вирішення з урахуванням інтересів, потреб особистості й викликів, що стоять перед суспільством, державою (ФК2); - здатності до інтеграції знань і навичок, їхнього використання в професійній діяльності, збору і систематизації даних, використання широкого кола наукових джерел для педагогічного дослідження, інтерпретації їх, зокрема задля реалізації завдань міждисциплінарних педагогічних досліджень (ФК3); - здатності до наукового пошуку в педагогічній сфері на основі системного аналізу. Володіння процедурами проектування, організації, впровадження, моніторингу освітнього процесу з урахуванням динаміки виховного процесу в діяльності науковців, викладачів, вчителів-практиків у процесі наукового партнерства (ФК5);
---	--

	<ul style="list-style-type: none"> - готовність здійснювати освітню і науково-дослідницьку діяльність на основі гуманістичних цінностей, людиноцентризму, глибокого проникнення в суть педагогічних процесів, розуміння вікових особливостей дітей /учнівської молоді / студентської молоді (ФК6); - здатності до інноваційного аналізу змістового наповнення та методичного забезпечення освітнього процесу, зокрема його виховного складника, переосмислення і застосування методів інших галузей знань для реалізації завдань міждисциплінарних педагогічних досліджень (ФК7); - здатності оперувати концептуальними, методологічними та фактологічними знаннями щодо теоретичних, практичних, методичних питань виховання зростаючої особистості (ФК10); - здатності публічно представляти результати наукових пошуків з вирішення проблем освіти та захищати результати дисертаційного дослідження (ФК14); - здатності оперувати знаннями законодавчих, освітніх та галузевих норм і стандартів, здійснення професійної діяльності в правовому полі (ФК15).
<p>Програмні результати навчання</p>	
<p>- планувати й виконувати теоретичні та/або експериментальні дослідження з освіти/педагогіки та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням дослідницького інструментарію, методів і підходів, критично аналізувати результати власних досліджень і здобутки інших науковців у контексті сучасних</p>	

наукових досліджень (ПРН3);

- розробляти структурно-смісловий алгоритм для проведення наукового дослідження і реалізації поставлених завдань та формулювати концепцію наукового дослідження, визначати етапи проведення експериментальної роботи; організувати наукову пошукову діяльність, самостійний добір і якісний аналіз наукової інформації, емпіричних даних та їхню інтерпретацію; організувати дослідницьку роботу з узагальнення педагогічного досвіду (ПРН4);

- застосовувати сучасні методики і технології навчання й виховання для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості наукового дослідження в галузі освіти / педагогіки (ПРН5);

- обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретних педагогічних явищ, аналізувати, порівнювати і класифікувати різні наукові напрями і школи в освіті, педагогіці (ПРН6);

- здійснювати науковий аналіз виховного процесу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних (ПРН7);

- використовувати педагогічні інструментарії для забезпечення інноваційної наукової діяльності, а також діагностики рівня вихованості, ціннісного ставлення, сформованості якостей дітей дошкільного віку, учнів, студентів, моніторингу впровадження виховних методик і технологій та корекції результатів (ПРН8);

- застосовувати різні форми, методи і засоби аналізу діяльності педагогів (викладачів, учителів, вихователів); використовувати різні прийоми і засоби стимулювання до педагогічної творчості на основі передового вітчизняного і закордонного досвіду (ПРН9);

- володіти принципами організації та розробки дослідницько-інноваційних проєктів, гуманістичних орієнтирів сучасної науки і суспільства (ПРН10);

- дотримуватися правил наукової й педагогічної етики,

правових та соціальних норм у процесі професійної та науково-інноваційної педагогічної діяльності, з урахуванням міжнародного досвіду спілкування; здійснювати моральний вибір у ситуаціях, що виникають у професійній діяльності, дотримуватися правил академічної доброчесності (ПРН11);

- користуватися нормативно-правовими і програмно-правовими документами, що визначають роботу в науковій установі та закладі освіти; визначити мету інноваційної діяльності, обґрунтувати необхідність внесення запланованих змін у наукову роботу; упроваджувати інноваційні прийоми в освітній процес з метою створення умов для ефективної мотивації до засвоєння дітьми й учнівською та студентською молоддю системи цінностей (ПРН14);

- застосовувати програмні засоби і мультимедіа в науково-педагогічній діяльності й наукових дослідженнях; аналізувати та систематизувати результати досліджень засобами ІКТ (ПРН16);

- володіти прийомами особистісного саморозвитку і самовдосконалення, актуалізації своїх потенційних можливостей та подальшої самореалізації, об'єктивно оцінювати власні можливості, реалістичність розв'язання поставлених завдань (ПРН17).

2.2. ПРОГРАМА ПРОХОДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач відділу аспірантури
та докторантури
_____Ірина Шкільна

Гарант освітньо-наукової
програми
_____Імя та прізвище

ПРОГРАМА ПРОХОДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

здобувача наукового ступеня доктор
філософії _____ року навчання
(очної/заочної форми навчання)

зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (231 Соціальна
робота) галузі знань 01 Освіта / педагогіка (23 Соціальна робота)

№ з / п	Найменування виду діяльності	Термін виконання	Фактичне виконання	Кількість годин/кредитів	Підписи керівників практики від ШВ ізакладу освіти
------------------	---------------------------------	---------------------	-----------------------	-----------------------------	--

1	Відвідування й обговорення лекцій, практичних (семінарських чи лабораторних) занять викладачів закладу вищої освіти, наукової установи. Ознайомлення з різними формами і методами викладання навчальних дисциплін, спостереження за навчально-виховною роботою викладачів.			12	
2	Підготовка методичної розробки (силабусу дисципліни / наочності / комплексу тестів / теми навчального курсу або його окремих елементів. Отримання досвіду викладання у ролі помічника викладача, мікровикладання, парне викладання.			12	
3	Підготовка та проведення лекційного заняття. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання.			12	
4	Підготовка та проведення практичного (семінарського, лабораторного) заняття. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання			12	
5	Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп. Проведення позааудиторного навчального заходу в			12	

	академічній групі (консультації, засідання гуртка, проблемної групи тощо)				
6	Ознайомлення із системою виховної роботи закладу освіти, наукової установи. Проведення виховного заходу в академічній групі			12	
7	Проведення експериментальної частини науково-педагогічного дослідження та його статистичної обробки. Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження			12	
8	Підготовка виступу в межах проведення науково- практичного заходу в закладі вищої освіти, науковій установі (конференцій, семінарів, кафедральних засідань або засідань наукових гуртків чи проблемної групи, наукового семінару тощо)			12	
9	Підготовка наукової публікації (тези, стаття) та подання до друку за темою дисертаційного дослідження			12	

10	Підготовка та подання письмового звіту за результатами проходження науково-педагогічної практики			12	
				120 / 4	

УЗГОДЖЕНО:

**Керівник науково-педагогічної практики
від Інституту проблем виховання НАПН України**

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
ім'я, прізвище)

Керівник від бази практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
ім'я, прізвище)

Науковий керівник

(науковий ступінь, вчене звання керівника,
ім'я, прізвище)

2.3. ЗМІСТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ. ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Науково-педагогічна практика проходить в умовах закладу освіти/наукової установи. Аспіранти відвідують навчальні заняття, ознайомлюються зі структурою діяльності закладу/установи і його матеріальною базою. Загальна тривалість навчальної практики 10 днів (120 годин/4 кредити).

№ з/п	Зміст навчального матеріалу змістових модулів Назва виду робіт та перелік основних питань
1	<p>Навчальна діяльність. Завдання на СРС:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вивчення нормативної бази освітнього процесу закладу освіти – бази практики; • планування власної викладацької діяльності, підготовка до занять; • проведення різних видів навчальних занять за розкладом у закріпленій академічній групі; • проведення психолого-педагогічного аналізу відвіданих занять; • виготовлення роздавального дидактичного матеріалу; • перевірка письмових робіт студентів; • проведення консультацій для студентів; • підготовка і проведення одного позааудиторного заходу з предмету/навчальної дисципліни, що викладається.
2	<p>Методична діяльність. Завдання на СРС:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення аспірантів з особливостями організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі (ознайомлення з освітньо-кваліфікаційною характеристикою фахівця, навчальним планом, розкладом занять тощо); • ознайомлення з кредитно-модульною організацією курсу, що доручено викладати; • ознайомлення зі змістом освіти з обраного фаху

	<p>(навчальні та робочі програми з навчальних дисциплін, підручники, посібники, методичні рекомендації);</p> <ul style="list-style-type: none"> • участь аспірантів у засіданнях кафедр, методичних секцій, лабораторій, у роботі семінарів викладачів тощо; • складання робочої навчальної програми курсу, що доручено проводити (тематичного плану і планів окремих занять, завдань для самостійної роботи, завдань для поточного, модульного і підсумкового видів контролю тощо); • відвідування та аналіз занять викладачів кафедри та аспірантів/ад'юнктів- практикантів.
3	<p>Виховна діяльність. Завдання на СРС:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення з організацією виховної роботи в університеті; • ознайомлення з комплексним планом організаційно-виховної роботи в університеті, планом виховної роботи на факультеті, в академічній групі; • виконання обов'язків помічника куратора академічної групи; • планування виховної роботи в академічній групі; • відвідання та аналіз виховних заходів, що проводять інші аспіранти/ад'юнкти- практиканти; • підготовка і проведення одного виховного заходу; • психолого-педагогічного вивчення як особистості окремих студентів, так і колективу групи в цілому.
4	<p>Науково-дослідна діяльність. Завдання на СРС:</p> <ul style="list-style-type: none"> • оволодіння навичками здійснення тематичних досліджень відповідно до обраного напрямку й теми; • виконання індивідуальних дослідницьких психолого-педагогічних завдань протягом педпрактики та складання відповідного звіту; • застосування спеціальних технологій та методів у власному науковому дослідженні; • здійснення експериментальної частини дослідження через проведення анонімного анкетування та прямого інтерв'ювання, використання математичних та

	<p>статистичних методів у власному педагогічному дослідженні;</p> <ul style="list-style-type: none">• участь у роботі методологічних семінарів, круглих столів, науково-практичних конференцій кафедр, факультетів, лабораторій закладу освіти – бази практики, оформлення тез доповіді на конференції тощо для апробації результатів дослідження;• підготування й подання до друку наукової статті за темою дослідження відповідно до вимог та норм до публікації, що висуваються фаховими виданнями (на основі вимог обраного журналу);• репрезентація результатів наукових досліджень у формі стендових доповідей (постери і презентації).
--	---

2.4. БАЗИ ПРАКТИКИ

Науково-педагогічна практика фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка та 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота проводиться в підрозділах Інституту проблем виховання, що є відповідно базами практики, які відповідають вимогам «Положення про проведення практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії в Інституті проблем виховання НАПН України», схваленого вченою радою ІПВ 26.03.2020.

Практика аспірантів в Інституті проблем виховання НАПН України може проводитися на базі ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», на базах практики закладів вищої освіти, наукових установ НАПН України тощо. Аспіранти, які працюють за фахом, можуть проходити практику за місцем працевлаштування та самостійно з дозволу відділу аспірантури та докторантури обирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання. У випадку, коли підготовка здобувачів наукового ступеня доктора філософії здійснюється за рахунок коштів юридичних осіб, реалізація практики здійснюється цими особами, закладами освіти, науковими установами, соціальними службами та установами відповідно до умов договору (контракту) на підготовку аспірантів.

Практика здійснюється в умовах професійної діяльності під організаційно-методичним супроводом керівника практики від ІПВ НАПН України та фахівця від бази практики.

2.5. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ

Відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на керівників від Інституту.

Навчально-, науково-методичне керівництво та виконання програм практики забезпечує лабораторія морального, громадянського та міжкультурного виховання ІПВ НАПН України.

Безпосередню організацію практики та контроль за її проведенням здійснює керівник практики (НПП).

До керівництва практикою аспірантів залучаються досвідчені НПП та кваліфіковані фахівці від установ, організацій, закладів (баз практики).

До обов'язків керівника практики від Інституту входить:

- контроль за підготовленістю бази практики;
- забезпечення проведення всіх організаційних заходів перед виходом аспірантів на практику;
- інструктаж про порядок проходження практики;
- інструктаж з охорони праці, зокрема з техніки безпеки;
- ознайомлення аспірантів із програмою практики;
- надання аспірантам-практикантам необхідної документації (направлення, щоденника, індивідуального завдання, методичних рекомендацій);
- узгодження питань щодо організації практики з керівником від бази практики;
- організація виконання індивідуальних завдань аспірантами;

- інструктаж аспірантів про звітність із практики: виконання практичних завдань, оформлення та подання письмового звіту, підготовка доповіді тощо;
- консультування аспірантів протягом проходження практики;
- методичне й наукове керівництво підготовкою звітів практики;
- подання письмового звіту про проведення практики із зауваженнями та пропозиціями щодо поліпшення практики.

До обов'язків керівника практики від бази практики входить:

- ознайомлення аспірантів із діяльністю установи (організації, закладу);
- забезпечення аспірантів робочими місцями;
- допомога аспірантам у підготовці звітів і виконанні програми практики;
- організація для аспірантів лекцій, практичних занять, бесід із провідними працівниками бази практики;
- організація переміщення аспірантів у відділах і службах бази практики з метою формування комплексу практичних умінь і навичок за відповідними напрямками;
- методичне керівництво і консультування аспірантів-практикантів;
- контроль за виконанням аспірантами програми практики, дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку бази практики.

Аспіранти під час проходження практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від керівника практики від Інституту консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- у повному обсязі виконувати всі завдання та вказівки керівників, передбачені програмою практики;
- вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії, внутрішнього розпорядку бази практики;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- вести щоденник практики;
- зібрати для виконання звіту необхідний матеріал;
- вчасно здати і захистити звіт із практики.

Аспірант до початку практики повинен бути проінструктованим керівником практики від закладу вищої освіти/наукової установи, а також отримати необхідні для проходження практики документи:

- направлення на практику;
- щоденник практики;
- індивідуальне завдання з практики.

Під час практики аспірант щоденно стисло записує підсумки виконаної роботи за графіком. Записи щодо виконання індивідуальних завдань ведуться окремо.

Після закінчення практики щоденник разом зі звітом, відгуками та підписами керівників здаються в лабораторію, яка забезпечує проходження практики.

2.6. ДОКУМЕНТАЦІЯ, ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І ОЦІНКА ПРАКТИКИ

Під час практики аспірант працює за індивідуальним планом роботи і веде **щоденник**. У щоденнику відображається зміст проведеної аспірантом роботи, записуються спостереження, роздуми, а також зауваження керівників практики.

Після закінчення терміну проходження навчальної педагогічної практики аспіранти подають таку документацію:

1. Загальний звіт про проходження практики (ПБ практиканта, спеціальність, кафедра, ПБ наукового керівника, період проходження, загальний обсяг годин; сітка занять (дати проведення, академічна група, тема, вид занять), підписаний завідувачем відповідної кафедри.

1.1. Щоденник виробничої практики. У щоденник практики заносяться всі заходи, пов'язані з проходженням активної і пасивної практики, інші види робіт (робота в бібліотеці, консультації з викладачем тощо), дається їхній психолого-педагогічний аналіз.

1.2. Індивідуальний план роботи аспіранта-практиканта, підписаний керівником практики.

1.3. Розгорнуті психолого-педагогічні аналізи відвіданих навчальних та виховних занять (не менше 10).

1.4. Конспекти лекцій (2 лекції – 4 години) із наочним наповненням (презентація).

1.5. Плани-конспекти практичних або семінарських занять (3 заняття – 6 годин).

1.6. План-конспект виховного заходу (години куратора) з академічною групою (з підписом та оцінкою куратора академічної групи за національною шкалою оцінювання).

2. Характеристика на академічну групу.

3. Відгук-характеристику наукового керівника про проходження практики.

4. Витяг з протоколу засідання відповідної кафедри/лабораторії тощо про затвердження звіту.

Результати науково-дослідної діяльності щодо здійснення тематичних досліджень відповідно до обраного напрямку й теми.

Документація здається керівнику практики. Підсумки практики підводяться за результатами подання письмового звіту, який повинен складатися з титульного аркуша, вступу, двох розділів, висновків, списку опрацьованих документів, додатків (за необхідністю). Титульний аркуш оформляється відповідно до вимог і має бути підписаний студентом, керівниками практики та затверджений завідувачем лабораторії, яка забезпечує проходження практики.

Зміст звіту з практики вміщує розширений опис виконаних завдань відповідно до тематичного плану та індивідуальних творчих завдань дослідницького характеру.

Щоденник із практики підписується керівниками та скріплюється печаткою.

Загальні рекомендації щодо ведення щоденника

1. Щоденник повинен відображати всю роботу студента.
2. Аспірант зобов'язаний вчасно та регулярно вести записи в щоденнику навчальної педагогічної практики.
3. У щоденнику мають бути відображенні:
 - а) графік занять аспірантів-практикантів;
 - б) аналіз відвіданих закладів, занять керівників практики зі студентами;
 - в) аналіз індивідуальної діяльності студента-практиканта.

**2.7. ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА ЗВІТУ СТУДЕНТА-
ПРАКТИКАНТА ПРО ПРАКТИКУ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ**

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

(Заклад освіти, наукова, соціальна установа) _____

Кафедра (лабораторія, відділ) _____

ЗВІТ

**ПРО ПРОХОДЖЕННЯ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

здобувача наукового ступеня доктора філософії _____ року
навчання(очної/заочної форми навчання)

зі спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» галузі знань «01
Освіта / педагогіка»

прізвище, ім'я, по батькові

Термін практики з _____ до _____ 20____ р.

База практики _____

Керівник викладацької практики від

Інституту проблем виховання НАПН України

(науковий ступінь, вчене звання керівника) (ім'я прізвище,)

Керівник практики від кафедри (лабораторії, відділу)

(науковий ступінь, вчене звання керівника) (ім'я, прізвище)

Київ – 20____ р.

Назва виду роботи (дисципліна, тематика, курс студентів, вид заходу, місце проведення або участі тощо)	Дата проведен ня, участі у заході	Шкала оцінювання (загальний бал за вид діяльності)	Оцінка аспіран та(у балах)	Підписи керівник ів практик и закладу освіти
1. Відвідування й обговорення лекцій, практичних (семінарських чи лабораторних) занять викладачів закладу вищої освіти, аналіз змісту навчання, форм і методів викладання (12 год.)				
		1-10		
2. Підготовка та проведення лекційного заняття (12 год.)				
		1-10		
3. Підготовка та проведення практичного (семінарського, лабораторного) заняття (12 год.)				
		1-10		
4. Підготовка та проведення позааудиторного навчального заходу в академічній групі (консультації, засідання гуртка, проблемної групи тощо) (12 год.)				

		1-10		
5. Проведення виховного заходу в академічній групі (12 год.)				
		1-10		
6. Проведення експериментальної частини науково-педагогічного дослідження та його статистичної обробки (12 год.)				
		1-10		
7. Виступ на студентській науковій конференції або засіданні наукового гуртка чи проблемної групи, наукового семінару. Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи у межах дисертаційного дослідження (12 год.)				
		1-10		
8. Підготовка наукової публікації (тези, стаття) та подання до друку (12 год.)				
		1-10		

9. Оформлення та подання письмового звіту з практики (12 год.)				
		1-10		
10. Ефективність комунікаційного процесу (ораторська майстерність, наявність зворотного зв'язку з аудиторією, культура й етика спілкування) (12 год.)				
		1-10		
Загальна кількість балів		Максимальна кількість балів -100	Отримано аспірантом –	

2.8. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Підсумок практики. Підсумком проходження аспірантом науково-педагогічної практики є виконані належним чином поставлені тематичні та індивідуальні завдання безпосередньо на базах практик під керівництвом керівників практики (від Інституту та бази практики).

Після закінчення терміну практики аспіранти письмово звітують про виконання програми й індивідуальних завдань. Загальна форма звітності аспіранта за практику – подання письмового звіту та щоденника практики, підписаних і оцінених безпосередньо керівниками від університету та бази практики.

Підсумки практики обговорюються на засіданні лабораторії, а загальні підсумки всіх практик підводяться на звітній конференції з практики.

Зміст звіту. Звіт має містити відомості про виконання аспірантом усіх тематичних та індивідуальних завдань програми, висновки і пропозиції, список використаної літератури тощо.

Оформлення звіту. Звіт оформлюється за вимогами, які встановлює Інститут проблем виховання НАПН України.

Захист звіту. Звіт із практики захищається студентом на загальній конференції перед комісією, до складу якої входять

керівники практики від Інституту і, якщо можливо, від баз практики, науково-педагогічні працівники лабораторії.

Атестація студентів за результатами практики проводиться в Інституті протягом перших десяти днів після її закінчення.

Оцінювання практики. Загальна оцінка підсумків роботи аспіранта-практиканта охоплює сумарне оцінювання:

- якості виконаної роботи під час практики (характеристика керівника практики);
- якості наповнення та оформлення звіту про практику;
- якості захисту звіту про практику (обґрунтованість, логічність, ясність, переконливість у доповіді та відповідях на запитання).

Основні критерії оцінювання роботи студентів

1. Найвища якість розділу звіту (95-100% від максимальної кількості балів відповідного розділу) повинна відповідати таким вимогам:

1) повне та вичерпне викладення матеріалу, яке використовувалося при проведенні студентом занять та під час опрацювання відповідного розділу;

2) повний склад необхідних додатків, які вимагаються відповідним розділом практики (копії документів, аналітичні та статистичні матеріали тощо);

- 3) актуальність і достовірність поданої у звіті інформації;
- 4) дотримання вимог щодо змісту та оформлення структурних частин програми практики.

2. Посередня якість розділу звіту (50-95% від максимальної кількості балів відповідного розділу) визначається у випадку, якщо наявний хоча б один із зазначених нижче пунктів:

1) неповне викладення матеріалу або неповна відповідність змісту роботи вимогам програми практики (50–75% охоплення зазначених у програмі проходження практики за відповідною дисципліною питань);

2) неповний склад додатків, які вимагаються відповідним розділом практики (50–75% необхідних додатків);

3) неактуальність або застарілість поданої у звіті інформації;

4) недотримання вимог щодо змісту та оформлення структурних частин програми практики.

3. Незадовільна якість розділу звіту (0-50% від максимальної кількості балів відповідного розділу) визначається у випадку, якщо наявний хоча б один із зазначених нижче пунктів:

1) одночасно присутні два чи більше критеріїв, що відповідають оцінці в 5 балів;

2) неповне викладення матеріалу або неповна відповідність змісту роботи вимогам програми практики (менше

50% охоплення зазначених у програмі проходження практики за відповідною дисципліною питань);

3) неповний склад додатків, які вимагаються відповідним розділом практики (менше 50% необхідних додатків);

4) недостовірність поданої у звіті інформації.

Критерії оцінки захисту звіту про науково-педагогічну практику

I. Найвища якість захисту звіту про практику, яка оцінюється в 25- 30 балів, повинна відповідати таким вимогам:

1) вільне володіння змістом роботи, яка проводилася на практиці, чітке розуміння суті обраної наукової проблеми та володіння здобутками науки у цій царині;

2) повне знання відповідного матеріалу, публікацій з обраної проблематики.

II. Захист звіту про практику оцінюється в 15-25 балів, якщо:

1) відносно захисту на найвищий бал немає відповідності хоча б одному з пунктів, зазначених вище;

2) якщо під час розкриття змісту питання в цілому правильно за зазначеними вимогами зроблені значні помилки під час визначення терміну прийняття чи назви змісту в цілому правильно зазначеного інструктивного матеріалу.

III. Відповідь на питання оцінюється в 5-15 балів, якщо:

- 1) відносно відповіді на найвищий бал не зроблено розкриття двох чи більше пунктів, зазначених у вимогах до нього;
- 2) одночасно наявні обидва типи недоліків, які окремо характеризують критерій оцінки в 35-40 балів;
- 3) характер відповідей дає підставу стверджувати, що особа, яка захищає звіт про практику, неправильно зрозуміла зміст практики і тому не відповідає на питання по суті, припустилася грубих помилок у змісті відповіді.

Семестрова атестація аспірантів

Для отримання **оцінки за залік** з освітнього компонента «автоматом» потрібно мати рейтинг не менш ніж 60% від максимальних 100 балів, отриманих за виконання вищезначених видів робіт. Здобувач освіти, який не виконав програму практики і отримав незадовільний відгук на базі практики або незадовільну оцінку під час захисту звіту про практику, направляється на практику повторно або відраховується.

Переведення значення рейтингових оцінок з освітнього компонента в балах та традиційні оцінки для виставлення їх до залікової відомості та залікової книжки здійснюється відповідно до таблиці:

Таблиця відповідності рейтингових балів оцінкам за інститутською шкалою

<i>Кількість балів</i>	<i>Оцінка</i>
100-95	Відмінно
94-85	Дуже добре
84-75	Добре
74-65	Задовільно
64-60	Достатньо
Менше 60	Незадовільно
Не виконані умови допуску	Не допущено

Рейтингова система оцінювання

Рейтинг студента з кредитного модуля складається з балів, що він/вона отримує за:

№ з/п	Контрольний захід	%	Ваговий бал	Кількість	Усього
1.	Відвідування й обговорення лекцій, практичних (семінарських чи лабораторних) занять	5%	5	1	5
2.	Підготовка та проведення лекційного заняття	10%	10	1	10
3.	Підготовка та проведення практичного (семінарського, лабораторного) заняття	10%	10	1	10
4.	Проведення позааудиторного навчального заходу в академічній групі (консультації, засідання гуртка, проблемної групи тощо)	10%	10	1	5

5.	Проведення виховного заходу в академічній групі	5%	5	1	5
6.	Проведення експериментальної частини науково-педагогічного дослідження та його статистичної обробки	15%	15	1	10
7.	Виступ на студентській науковій конференції або засіданні наукового гуртка чи проблемної групи, наукового семінару	15%	15	1	10
8.	Підготовка наукової публікації (тези, стаття) та подання до друку	15%	15	1	10
9.	Оформлення звіту з практики та його захист	10%	10	1	30
10.	Ефективність комунікаційного процесу (ораторська майстерність, наявність зворотного зв'язку з аудиторією, культура й етика спілкування)	5%	5	1	5
	Всього				100

Максимальна кількість балів = 100.

2.9. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЛЕКЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ НА ОНЛАЙНОВИХ ПЛАТФОРМАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

I. PROMETHEUS (<https://prometheus.org.ua/civileducation/>)

Український сервіс Prometheus позиціонує себе як громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів. Незважаючи на те, що з'явився він відносно недавно (2014 рік), одразу зумів стати популярним серед людей, які прагнуть нових знань. Завдяки цій платформі кожен в Україні, незалежно від віку, соціального стану та місця проживання, може стати студентом. Тут можна знайти безкоштовні навчальні курси університетського рівня від викладачів КНУ, КПІ та Києво-Могилянської академії.

Обравши тематику, з'являється можливість переглядати відеолекції, виконувати інтерактивні завдання, щоб перевірити набуті знання, та спілкуватись на форумі з іншими студентами та викладачами. За умови успішного виконання усіх завдань, студент отримає сертифікат про завершення курсу. Навчатися можна в будь-який час, адже відеолекції, тести і форум доступні цілодобово. Усе, що потрібно, це – інтернет на телефоні, комп'ютері чи планшеті.

ЦИКЛ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»

Цикл курсів для всіх, хто хоче дізнатися як побудувати процвітаючу, справедливу і успішну Україну. Освічені громадяни – успішна країна!

Курс «Економіка для всіх»

Відкрийте економіку як цікаву, неоднозначну й часом парадоксальну науку. Здобуйте економічний образ мислення та ставайте економічно успішними!

https://edx.prometheus.org.ua/courses/NaUKMA/103/2015_T1/about

Курс «Урбаністика: сучасне місто»

Ви дізнаєтеся про те, як функціонують міста і як сприяти перетворенню власного міста на комфортне місце для життя.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/URBAN101/2015_T1/about

Курс «Боротьба з корупцією»

Найкращі міжнародні та вітчизняні викладачі розкажуть вам про те, як проводити антикорупційні розслідування, викривати та попереджати корупцію під час державних закупівель та організовувати антикорупційні кампанії.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/NAUKMA/ANTICOR101/2015_T2/about

Курс «Жінки та чоловіки: гендер для всіх»

Разом ми навчимося фахово аналізувати події та суспільні явища з гендерної точки зору, уникати дискримінацій, краще розуміти свої права і способи їх захисту.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/101/2015_T2/about

Курс «Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо?»

Курс має на меті дати базове розуміння основ прикладного соціального дослідження та орієнтований на широке коло слухачів.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/SOC101/2015_T1/about

Курс «Основи державної політики»

Вивчіть процеси вироблення, ухвалення і впровадження державної політики в реальному політичному середовищі для того, щоб підвищити вашу здатність брати участь і ефективно впливати на ці процеси.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/Prometheus/GOV101/2015_T2/about

Курс «Основи лобіювання»

Лобіювання – не тільки для лобістів. Дізнайтеся про сучасні інструменти впливу та стратегії взаємодії з органами влади для досягнення ваших цілей.

https://courses.prometheus.org.ua/courses/Prometheus/Lobby101/2015_T2/about

II. TED (<https://tedxkyiv.com/video/>)

TED (Technology, Entertainment, Design) – некомерційний проєкт, який кожного року в Единбурзі та Лонг-Біч збирає зі всього світу науковців, бізнесменів, політиків, активістів. **Мета конференції – поширити серед суспільства унікальні та цікаві ідеї.** Після конференції їхні промови з’являються на сайті TED, переглядати які може кожен охочий.

На сайті можна знайти більше 2 тисяч відео, до **більшої частини з яких є субтитри українською мовою, а деякі – озвучені нею.**

Не важливо, чим ви займаєтеся в житті, різноманітність тем на сайті вражає, а тому кожен зможе знайти цікаву для себе промову. Тут є відповідь на запитання, як спілкуються бактерії, як подолати лінь, як отримати максимум від онлайн-освіти та багато іншого.

Спікери попередніх подій

ПІБ спікера	Вид професійної діяльності
МАРИНА КРУТЬ	Бандуристка
ПРИНА СЛАВІНСЬКА	Координаторка донорів крові
ОЛЬГА МАКАР	Координаторка з допомоги для безпритульних
МАРИНА ХРОМИХ	Громадська діячка
ВАЛЕРІЙ КОРШУНОВ	Культурний діяч
ДИКИЙ ТЕАТР	Театральна труппа
СТАНІСЛАВ ГРЕЩИШИН	Історик
ОЛЕНА РАНЦЕВИЧ	Коліверка
АНДРІЙ БРОДЕЦЬКИЙ	Журналіст
OY SOUND SYSTEM	Музичний гурт

РОМАН НАБОЖНЯК	Ветеран АТО
МАРК ЛІВІН	Видавець
ПРИНА ШИБА	Правничка
ТЕТЯНА ЄВЛОЄВА	Еко-активістка
ТОРІ ПОЛЬСЬКА	Художниця-мультиплікаторка
УКО	Музичний гурт
МАКСИМ ГОЛОВКО	Архітектор
КАТЕРИНА МИХАЛКО	Підприємиця
ЄВГЕН КЛОПОТЕНКО	Кулінарний експерт
ПРИНА СТАВЧУК	Еко-активістка
ВАЛЕРІЙ ЗУКІН	Репродуктолог
ОЛЕКСАНДР БУБЕНЧИКОВ	Чемпіон світу з фридайвінгу
ЄВГЕНІЯ АРАТОВСЬКА	Еко-активістка
КУБА СНОПЕК	Урбаніст
АТМАСФЕРА	Інді йога музичний гурт
ЯНА ЗІНКЕВИЧ	Медик-доброволець
ЛЕОНІД ОСТАЛЬЦЕВ	Ветеран та підприємець
АНАТОЛІЙ ТАПОЛЬСЬКИЙ	DJ
ОЛЕСЯ ЯСКЕВИЧ	Громадська активістка у сфері інклюзії
КАТЕРИНА ЄГОРУШКІНА	Казкотерапевт
ВІКТОРІЯ ЛОПУХІНА	Каліграф
АНДРАШ АРАТО	Людина-мем Hide the Pain Harold

МАРІЯ БЕРЛІНСЬКА	Військова та громадська діячка
ОЛЕКСАНДР ТРЕГУБ	Дизайнер
MED GOBLIN	Блогер, Кандидат медичних наук
НАТАЛІЯ АТАМАСЬ	Вчений-орнітолог, зоолог, популяризатор науки
ВІТАУТАС БУЧЮНАС	Експерт з еволюції організацій
ГЕННАДІЙ МОХНЕНКО	Пастор
ДЕНИС БІГУС	Журналіст-розслідувач
ОЛЕКСАНДРА МАТВІЙЧУК	Правозахисниця
ЦЕШО	Гостро-соціальне лялькове кабаре
БОГДАН ОЛЕКСАНДРУК	Експериментатор-освітянин
ІЛЛЯ ФІЛІПОВ	Візіонер в галузі освіти
ІВАН ПУХ	Ритмотерапевт
ВАЛЕРІЙ ПЕКАР	Громадський активіст
ЗАХАР ПАШУН	Підприємець
ОЛЕКСАНДР КОЛЯДА	Геронтолог
ЕРЕЗ ЕШЕЛЬ	Дослідник лідерства
ПАВЛО ІГНАТЬЄВ	Композитор-імпровізіаніст
ЕЕРО ЕПНЕР	Драматург
САЙМОН ОСТРОВСЬКИЙ	Військовий кореспондент
ОЛЕКСІЙ БОЛДИРСЬВ	Нейрофізіолог
ДЕВІД БІСМАРК	Розробник систем голосування
НАТАЛІЯ АНТЕЛАВА	Журналістка

ГЕОРГІЙ МАТВІЇВ	Бандурист-новатор
ЯРОСЛАВ ГРИЦАК	Історик
ЮРКО ФИЛЮК	Підприємець
ВІТАЛІЙ ДЕЙНЕГА	Волонтер
СОФІ ВІЛЛІ	Українсько-грузинська співачка
ЄВГЕН БУКЕТ	Патрульний української Вікіпедії
ЛЕОНІД КАНТЕР	Режисер-мандрівник з табуретом
ІННА СОВСУН	Освітянка та екзаступник міністра
ІВАН БЛЮЗ	Музикант
СЕРГІЙ ГЕЙЛ	Інженер, дослідник, брейн-хакер
АНДРІЙ КОЗЛОВ	Адвокат та представник Держави в судах
ЄВГЕН ГЛІБОВИЦЬКИЙ	Політолог
АНДРІЙ ЗІНЧЕНКО	Енергохакер
ВАДИМ ГРАНОВСЬКИЙ	Творець сучасної кавової культури
ОЛЕНА СТЯЖКІНА	Історик гендерних та культурних процесів
ЄВГЕН ХМАРА	Піаніст-віртуоз
МАКСИМ ПРАСОЛОВ	Творець сучасних міфів-блокбастерів
БОГДАН ГАВРИЛИШИН	Економіст і меценат
АНДРІЙ ПРИЙМАЧЕНКО	Режисер
АНДРІЙ ПЕЛЮХІВСЬКИЙ	Підприємець
ЄГОР ПЕТРОВ	Дизайнер
ЄВГЕН АРТАМОНОВ	Науковець
ПАВЛО ПЕДЕНКО	Керівник
АННА МОРОЗОВА	Мандрівниця
СЕВГІЛЬ МУСАЄВА	Редактор
ЮЛІЯ САВОСТІНА	Журналістка

НАТАЛКА ГУМЕНЮК	Журналістка-міжнародниця
ОЛЕНА ЮРКІВСЬКА	Спортсменка
ВАЛЕРІЯ ПОЛЬСЬКА	Фотограф
ГАННА ГОПКО	Громадська активістка
АННА ГАДЕЦЬКА	Музичний культуролог
ОЛЕКСАНДР БІЛОЗОР	Художник
НАДЯ ПЕРЕВІЗНИК	Підприємець, піар-спеціаліст, громадська діячка
СЕРГІЙ ЦИПЦИН	Євангеліст комп'ютерної графіки
ІРИНА СЛАВІНСЬКА	Журналістка та співзасновниця «Громадського радіо»
АРТЕМ КАРЯВКА ТА СТАНІСЛАВ ДРОЗД	Засновники Київського Hackerspace
ДАРІЯ ЛОСЄВА	Генетик, молекулярний біолог, популяризатор науки
НАНА ВОЙТЕНКО	Нейрофізіолог
ЯРОСЛАВ ПЛУНСЬКИЙ	Режисер, оператор
РУСЛАН АБДІКЄЄВ	Соціальний інноватор
АНДРІЙ БАУМЕЙСТЕР	Філософ
ДМИТРО КОСТИК	Підприємець
МАХА	Перкусіоніст
ДМИТРО ШАБАНОВ	Зоолог
СВІТЛАНА ГЕРАСИМЕНКО	Астроном
ПАВЛО ПРЕСНЯКОВ	Астрофотограф
ДМИТРО КАРАМШУК	Інженер-комп'ютерник
ЄВГЕНІЯ ЗАКРЕВСЬКА	Адвокат
ОЛЕГ ТЕРН	Лікар та журналіст
ЮРІЙ ІВАЩЕНКО	Астроном
АНДРІЙ АНДРУШКІВ ГАЛИНА АЛМАЗОВА	Громадський активіст Волонтер
АЛЬОНА ПЛАКІДА	Міністр культури АР Крим
ЮНОНА ЛОТОЦЬКА	Науковець, психолог, дослідниця, експериментатор та експерт

	успішних трансформацій
СВІТЛАНА ШАБАЛТІНА	Клавесиністка
ГАНКА ТРЕТЯК	Режисер та художниця
ЄВГЕНІЯ ЧЕРКАЗОВА	Акордеоністка
ОКСАНА СТОЄЦЬКА	Економіст та популяризатор робототехніки для дітей
ДАНИЛО ВДОВЕНКО	Мікромаг
ЯРОСЛАВ ЗАБЛОЦЬКИЙ	Практикуючий лікар-стоматолог, професор, президент Асоціації імплантологів України, ініціатор проекту «Якість життя для наших батьків», керівник мережі стоматологічних клінік
УЛЯНА СУПРУН	Доктор медицини
ІРИНА СОЛОВЕЙ ТА ОЛЕКСАНДР СУПРУНЕЦЬ	Соціальні інноватори
ВАЧЕ ДАВТЯН	Підприємець
АНТОН СИМКОВИЧ	Соціолог, кримінолог, мандрівник
ОЛЕКСАНДР СОКОЛОВСЬКИЙ	Підприємець та урбаніст
ДМИТРО ЩЕБЕТЮК	Активіст
АВРОРА ОГОРОДНИК	Гастроентузіаст, блогер та ресторанний критик
ОЛЬГА ГУЖВА	Соціолог
РОМАН ХМІЛЬ	Стратег з розвитку програмної інженерії
ВІКТОР ЗОТОВ	Архітектор
ОЛЬГА БОГОМОЛЕЦЬ	Медик
ВАЛЕРІЙ ПЕКАР	Підприємець, публіцист і громадський діяч
АННА ПЕТРОВА	Підприємець
ПАВЛО ШЕРЕМЕТА	Економіст
ЛІЛІЯ МЛИНАРИЧ	Підприємець
ІГОР СКЛЯРЕВСЬКИЙ	Дизайнер

МАРІЯ БАШЛИК	Психолог
АНАТОЛІЙ БОНДАРЕНКО	Фізик, програміст та журналіст
ДМИТРО ДЗЮБА	Дослідник, науковець
НАТАЛЯ ШУЛЬГА	Вчений-біолог
ЄВГЕН ПЕНЦАК	Фінансист
ОЛЕКСІЙ КАПТЕРЄВ	Експерт із презентацій
ІВАН МАЛКОВИЧ	Поет та видавець
ОЛЕКСІЙ ГРЕКОВ	Вчений-фізик, драматург, комп'ютерник, викладач, режисер, винахідник, лазерники і футуролог
ВАЛЕРІЙ БАБИЧ	Підприємець
ІВАН ПОНОМАРЕНКО	Архітектор
БЛІС БРАУН	Тренер
ЄВГЕН ГЛБОВИЦЬКИЙ	Підприємець та політолог
ЯРОСЛАВ ГРИЦАК	Історик
СЕЛЬМА ПРОДАНОВИЧ	Підприємець та філантроп
ЯНА БАРАНОВА	Соціальний підприємець
ОЛЬГА РЯБОВА	Фінансист
СЕРГІЙ ШИНДЯПІН	Підприємець
ДЕНИС ДОВГОПОЛІЙ	Підприємець
ОЛЕКСАНДР ІВАШИНА	Викладач
АРТЕМ ЗЕЛЕНИЙ	Письменник, піарник
ГРИША ЗОТОВ	Архітектор і програміст
САША КОЛЬЦОВА	Музикант
РОМАН ГУРО	Художник
ЛЮБКО ДЕРЕШ	Письменник
ВЛАДИСЛАВ ТРОЇЦЬКИЙ	Театральний режисер і організатор театру та центру сучасного мистецтва
ТАРАС КОМПАНИЧЕНКО	Музикант, кобзар, знавець старовинної української музики і культури
ВОЛОДИМИР БЛОКОНЬ	Скульптор
РОМАН МОРОЗОВ	Музикант, педагог, програмний

	директор
ЮЛІЯ ЛІХОЛІТ	Працівник шкільної служби порозуміння, тренер
ПАУЛЬ ПШЕНИЧКА	Вчитель фізики і астрономії
ДМИТРО ГРЯЗНОВ	Розробник освітніх програм
АНДРІЙ ФЕДОРІВ	Маркетолог
ОЛЕКСІЙ БОБРОВНИКОВ	Журналіст, сценарист
АНДРІЙ МІТЧЕНКО	Хімік
АНДРІЙ БОБРОВИЦЬКИЙ	Будівельник
КОСТЯНТИН МОГИЛЬНИК	Письменник та продюсер
ТЕТЯНА ГЕРШУНІ	Художник і куратор мистецьких проєктів
ДМИТРО КУНКІН	Аспірант Інституту Патона
ЄВГЕН УТКІН	Бізнесмен
ПЕТРО СМЕРТЕНКО	Фізик
ВАЛЕРІЙ МІРОЧНИК	Дослідник
ЄГОР АНЧИШКІН	Програміст та IT-підприємець
БЕАР СТАУСС	Мандрівник
ОЛЕКСАНДР АГАФОНОВ	Художник
ДМИТРО ЗОЦ	Медіа продюсер
ГЛІБ УСАКОВСЬКИЙ	Архітектор
ІСААК КУШНІР	Педагог
ТЕТЯНА МИКИТЕНКО	Радіоведуча та блогер
РОМАН СТОРЧАК	Танцюрист

2.10. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК МАТЕРІАЛІВ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ НА ОНЛАЙНОВИХ ПЛАТФОРМАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВИТИ

Pusto Project

<https://www.youtube.com/channel/UCx4ip8vNCiFdsPhq2gTFOoQ/videos>

Простою мовою про живопис, літературу, балет та кіно. Подкасти і статті доступні на сайті, а відеолекції шукайте на YouTube-каналі проєкту. Тут ви дізнаєтеся, як дивитися «Тома на фермі» Ксав'є Долана, вивчите іронічний словник Емброуза Бірса та поринете в магічну самоізоляцію (інструкція Рене Марітта).

Курси WiseCow

<https://wisecow.com.ua/>

Онлайн-відеолекторій WiseCow з лекціями з літератури, кіно, мистецтва, музики, журналістики, театру, історії, моди і соціуму.

Beehiveor

<https://www.facebook.com/BeehiveOR/photos/a.1825053617825255/2438698609794083/?type=3&theater>

Перша Українська освітня платформа, що займається створенням і організацією освітніх програм у сфері нейронаук, відкрила безкоштовний доступ до онлайн-лекцій за життєствердним промокодом StayHome.

Онлайн-виставка «Сила підпису»

<https://sk.ua/uk/sila-pidpisu/>

Онлайн-подорож у 3D-форматі розповідає історію підпису від шумерів до наших днів. Завдяки віртуальному туру можна потрапити до бібліотеки з величезними книгами, що розповідають про найважливіші підписи в історії людства. Побачити унікальні документи: універсал гетьмана Івана Виговського 1663 року, чернетку VI Універсалу, який уперше у XX столітті проголосив незалежну українську державу, Акт відновлення Української Держави 1941 року, розпорядження Симона Петлюри про початок партизанської роботи, надруковане на носовій хустці. Найближчим часом організатори квест-музею планують запустити сайт з усіма матеріалами проєкту українською та англійською мовами, а також відеоекскурсіями.

Віртуальна виставка Ukraine WOW

<https://ukrainewow.com/>

Ті, хто не встиг відвідати проєкт «Укрзалізниці» на Центральному залізничному вокзалі Києва, можуть зробити це, не

виходячи з дому. Експозиція виставки відсканована в 3D, тому онлайн-подорож Україною у форматі 360° доступна кожному за посиланням. На сайті також опубліковано всі текстові матеріали виставки українською, англійською мовами та онлайн-екскурсію від керівника проєкту Ярослави Гресь. Онлайн-відвідувачі зможуть побачити книгу «Апостол» 1574 року, останній автопортрет Казимира Малевича, скульптури Олександра Архипенка та «Українську абетку» Георгія Нарбута просто у смартфоні. А ще познайомитися з вау-фактами з історії, географії та сьогодення України.

Виступи на TEDxKyiv

<https://tedxkyiv.com/>

Платформа TEDxKyiv розмістила у вільному доступі відео виступів, які прозвучали в рамках конференцій формату TED у Києві. Журналісти, історики, музиканти, бізнесмени, видавці, архітектори і медики – тут ви знайдете лекції від експертів найрізноманітніших сфер.

Майстер-класи з саморозвитку і особистої ефективності від Віктора Рубльова

<https://xmozg.com/>

Спеціально на час карантину один із топових корпоративних тренерів України Віктор Рубльов відкриває

безкоштовний доступ до онлайн-майстер класів із популярних корпоративних та індивідуальних програм навчання. Дізнайтеся, як створити додаткові 1-2 години на день для себе, пришвидшити мислення і не потонути в потоці інформації, ефективно працювати з дому та припинити відкладати важливі справи на потім. П'ять онлайн-майстер-класів пройдуть з 28 березня по 02 квітня.

ЗРАЗОК виховної години

Ukraine WOW

Інтерактивна виставка-подорож по Україні та з Україною у компанії

Екскурсія від керівника проєкту Ukraine WOW Ярослави Гресь

Віртуальна виставка Ukraine WOW (<https://ukrainewow.com/>)

Ті, хто не встиг відвідати проєкт «Укрзалізниці» на Центральному залізничному вокзалі Києва, можуть зробити це, не виходячи з дому. Експозиція виставки відсканована в 3D, тому онлайн-подорож Україною у форматі 360° доступна кожному за посиланням . На сайті також опубліковано всі текстові матеріали виставки українською, англійською мовами та онлайн-екскурсію від керівника проєкту Ярослави Гресь. Онлайн-відвідувачі зможуть побачити книгу «Апостол» 1574 року, останній автопортрет Казимира Малевича, скульптури Олександра Архипенка та «Українську абетку» Георгія Нарбута просто у смартфоні. А ще познайомитися з вау-фактами з історії, географії та сьогодення України.

№ 0. Це освідчення в коханні

Початково ми хотіли розповісти вам про залізницю. Якою можна поїхати скрізь, яка поєднує всі регіони, міста та містечка, гори і моря, людей усіх поколінь та професій. Але швидко зрозуміли: розповідаючи про українську залізницю, ми розповідаємо про саму Україну. Про нашу вау-країну. Від сходу до заходу, із півночі до півдня Україна вражає. Приголомшує. Зачаровує. Цей проєкт – наше її освідчення в коханні. Освідчення під стукіт коліс.

Ukraine WOW показує країну, вдивляючись у її географію і культуру, природні багатства та промисловість, в історії великих українців минулого і тих, хто творить наше сьогодні. Роздумує про мрії та сподівання і задає питання про майбутнє, яке залежить від кожного з нас. Ми говоримо про день вчорашній – і використовуємо для цього сучасні технології. Витворюємо живий зв'язок між тим, що було, що є нині, і тим, що тільки може бути. Адже від Ukraine NOW до Ukraine WOW лиш одна риска у літері. Всього один крок. Зробіть його – проходите.

№ 1. Купе

Усі ми були дітьми, всі ми вперше кудись їхали. Тут і зараз ви – маленькі. Ви мандруєте разом із дорослими, і вам страшенно цікаво. Все довкола велетенське, просто гігантське. Воно зачаровує, зачудовує. Нові звуки, дивовижні речі. Враження крутяться колесом, за вікном сніжить, ви тамуєте подих і роздивляєтесь. Вглядаєтесь. Обживаєтесь.

І куди ж тут без багажу? Певно, ми б могли сказати, перефразовуючи класиків: ви – те, що взяли з собою в дорогу. Багаж – не менш точний ваш портрет, ніж відображення в дзеркалі.

Та валізи вже занесені, чай заварений, їжа розкладена. Поїхали.

1.1 Цей дзвін – незвичайний.

№ 2. Перше знайомство

Перше знайомство зі своєю країною – її основами та запахами, звуками і ландшафтами, загальним виразом обличчя та людьми, що її заселяють, – момент безкінечно важливий. У цій точці ваша особиста історія стає частиною більшої розповіді.

Яке враження раїна справить на вас, чим зустрінете? Чи швидко зродиться відчуття, що ви з нею витягли щасливий квиток? І чи сподобається ви одне одному відразу, миттєво, з коліс?

Близько 150 мільйонів пасажирських перевезень здійснює українська залізниця щороку. Що саме бачать усі ці люди? Що побачите ви?

2.1 Слухати Україну

Трембіта і Чорне море, Черемош і спів пташок, шум мегаполісу та натовпу на НСК «Олімпійський», гамір вокзалу – тільки послухайте, як звучить Україна!

2.2 Спробуйте вгадати на дотик найдивовижніші архітектурні пам'ятки України

2.3 Земля під нашими ногами

2.4 Уздовж України за 10 хвилин

2.5 Якби Україна була потягом

№ 3. Душевна розмова

Країна, як і людина, найкраще пізнається в діалозі. Захопливому та чесному. Відверта розмова – запорука порозуміння, симпатії та навіть любові. Але про що саме може розказати Україна, аби нам хотілося слухати годинами, завзято прямуючи маршрутами її оповіді?

Насправді, про безліч речей: про те, що було і відбувається зараз. Про те, що дане їй природою, і те, що вона сама здобула. Про щось таке велике, як серце залізниці, але також і маленьке, хоч і не менш визначне. Як-от перші срібні гривні часів Давньої Русі.

На вас чекають чотири маршрути: їхні кольори і назви ви бачите внизу. Вони розташовані хронологічно і вони перетинаються. Як саме ними ходити, вирішуйте самі: можна бути послідовним, а можна прокласти свій унікальний маршрут.

І далеко не один.

- Місця
- Культура
- Історія
- Економіка

3.1 Батьківщина-мати

3.2 Перша писемна згадка слова «Україна»

3.3 Коли тризуб з'явився на грошах?

3.4 Як медвідь став ведмедем

3.5 Сват усія Європи

3.6 Ярославни

3.7 Радіолокаційна станція «Памір»

3.8 Озеро Синевир

3.9 Мукачівські лижі

3.10 Плебанівський віадук

3.11 Праліси

3.12 Оптимістична печера

3.13 Подільські Товтри

3.14 Вузькоколіяка Антонівка – Зарічне

3.15 Візьми та видай

3.16 Як українські Гогвортси навчили Ломоносова і допомогли у Нюрнберзькому процесі

3.17 Людина-оркестр

3.18 Серце української культури

3.19 Іван Мазепа

3.20 Врата у небо

3.21 Коли народилася «т»?

- 3.22 Віднайдений майстер
- 3.23 Цілком таємно
- 3.24 Головне літературне «Вау!»
- 3.25 Той, кого не впіймали
- 3.26 Сила та витривалість
- 3.27 Timeline
- 3.28 Перша українська партія: як це було?
- 3.29 Наші інші
- 3.30 Камера, мотор!
- 3.31 Слухай українське
- 3.32 Батько химер
- 3.33 Народження герба
- 3.34 Не в грошах щастя
- 3.35 Голос
- 3.36 Весь світ — це Курбас
- 3.37 Бескидський тунель
- 3.38 Кінбурнська коса
- 3.39 Марганцеві руди
- 3.40 Ботієвська ВЕС
- 3.41 Соя, пшениця і кукурудза
- 3.42 Титан
- 3.43 Соняшникова олія
- 3.44 Розвідні мости
- 3.45 Джарилгач
- 3.46 Українське золото
- 3.47 Спочатку було колесо
- 3.48 «Укрзалізниця» — головний перевізник країни
- 3.49 Космічна галузь
- 3.50 Маяки
- 3.51 Рожеве — то птахи
- 3.52 Станіславські кручі
- 3.53 Урочище «Каскади»
- 3.54 Радіотелескоп УТР-2
- 3.55 Білокузьминівські скелі
- 3.56 Нікопольська сонячна електростанція
- 3.57 IT підкорює світ

- 3.58 Залізна руда**
- 3.59 Політик – то не професія**
- 3.60 Він режисер, він так бачить**
- 3.61 Тарілка над Києвом**
- 3.62 Міфи, скандали, розслідування**
- 3.63 Письменник-торець**
- 3.64 Вдягни українське**
- 3.65 Супергуманітарії**
- 3.66 Традиція оживає на ваших очах**
- 3.67 Архипенко**
- 3.68 Інъ-ян по-українськи**

Триста років, із XVI по XIX століття, чумаки возили сіль. Чумацький шлях пролягав лівим берегом Дніпра через запорізькі степи до Перекопу, а звідти – у Крим. Часто сіль доводилось добувати власноруч, проте це приносило свої плоди: саме із заможних чумаків вийшли, приміром, родини українських мільйонерів-меценатів – Терещенків та Харитоненків. Вугільній промисловості в Україні понад 120 років. Її майбутнє залежить від нас.

Адже за запасами вугілля Україна посідає перше місце в Європі та восьме у світі. Сіль та вугілля. Біле та чорне. Сила і характер. Невіддільна частина української історії. Українського серця.

3.69 Малевич: український вимір

№ 4. Краєвид за вікном

Якщо подивитися на Україну свіжим поглядом, вона вразить розмаїтістю.

Здається, тут є все. З одного боку, природа: хочете – гори й праліси, а хочете – степи й моря. З іншого, людське бажання освоїться та почуватися посеред цього впевнено: тоді з'являються тунелі та маяки, шахти і шосе. І потяги – бо куди ж без залізниці!

А над цим усім – небо. Як перспектива і повітряний купол. Як місце, куди можна скерувати погляд, засинаючи горілиць.

Якщо ще ні – спробуйте, це неймовірно.

Хоча поспати можна й у вагоні. Рожевому вагоні.

№ 5. Сон

Знайомство і розмови позаду, вас сповиває приємна втома. Час відпочити та помріяти.

Засинаючи, ми стаємо чесними і щирими. У наших снах ми ті, ким би хотіли стати.

Але про що мріють українці? Чого бажають собі та країні, про що прохоплюються лише з близькими та пошепки? Про що говорять, поки їх не чує ніхто сторонній?

Хоча не менш захопливе питання: а про що мріє сама Україна? Чим сниться і що їй сниться: велике минуле, сповнене викликів сьогодення, ще не до кінця зрозуміле майбутнє? Замки, вокзали, мости? Страшенно цікаво.

5.1 Друге життя вагона

5.2 Хустський замок

5.3 Садиба Даховських

5.4 Шарівський замок

5.5 Невицький замок

5.6 Міст. VR

№ 6. Зупинка

Миготіння стовпів і дерев за вікном змінюється видами вокзалів та привокзальних площ. Далі – краєвиди полустанків.

Рух чергується із зупинками. А зупинка – це момент контакту. Момент зустрічі та здивування: невже поміж усього нами знаного існує і таке?

Зупинка – це як шафа з безліччю дверцят: ніколи не знаєш, що побачиш за наступною.

А Україна – наче велетенська камера схову: тут сила-силенна всього чекає слушного моменту, аби продемонструвати себе вам.

Тільки прийдіть, відкрийте (очі) та подивіться.

6.1 Вітаємо на зупинці

6.2 Миколаївська обсерваторія

6.3 Крим

6.4 Розмаїття Чорного моря

6.5 Кримські історії

6.6 Чернівецький національний університет

6.7 Каннський лев

6.8 Підгорецький замок

6.9 Вінникарство на Одещині

6.10 Хата Поліни Райко

6.11 Як звучать села України

6.12 Мед

6.13 Аудіогід Полтава

6.14 Зазирнути всередину світу українських сіл

6.15 Затоплене селище Бакота

6.16 Де мій дім?

6.17 Музей «Укрзалізниці» на станції Київ-Пасажирський

6.18 «Академік Вернадський»

6.19 Центральний залізничний вокзал Києва

6.20 Косівський фестиваль «Людине» і Споднянський ринок сувенірів

6.21 Так почалося життя

6.22 Держпром

6.23 NAMU

6.24 Поспіваємо? Потанцюємо?

6.25 Свято Маланки на Буковині

6.26 Двері до печери

6.27 Залізнична гілка на набережній Бердянська

- 6.28 Аудіогід Львів
- 6.29 Києво-Могилянська академія
- 6.30 Вилкове
- 6.31 Бугай
- 6.32 Виробництво насіння в Україні
- 6.33 Вітрильна школа в Сергіївці
- 6.34 Заповідник «Острів Бірючий»
- 6.35 Центр реабілітації бурого ведмеда «Домажир»
- 6.36 Вічна папороть
- 6.37 Потьомкінські сходи
- 6.38 Вігання
- 6.39 Перонні квитки
- 6.40 Мавринський майдан
- 6.41 Озеро Світязь
- 6.42 Чемпіонат із хокею на тернопільському озері
- 6.43 Аудіогід Кам'янець-Подільський
- 6.44 Полтавський борщ
- 6.45 Дерев'яна санна траса в Кременці
- 6.46 Тунель кохання, Клевань, Рівненська область
- 6.47 Солоні озера України
- 6.48 Як співають вокзали
- 6.49 Купе знайомств

№ 7. Багаж / знання

- 7.1 Де в Україні є музеї залізниці?
- 7.2 Які найбільш популярні залізничні маршрути в Україні?
- 7.3 Де в Україні сьогодні працюють вузькоколійки?
- 7.4 Де в Україні найстаріші вокзали - пам'ятки архітектури?
- 7.5 На якій із регіональних залізниць України найбільша щільність покриття?
- 7.6 На яких маршрутах працюють сьогодні в Україні швидкісні потяги?
- 7.7 Яка найдовша ділянка залізниці в Україні? Де вона знаходиться? Коли побудована?

7.8 Який найбільший залізничний вузол в Україні? Скільки потягів він пропускає за добу?

7.9 Який найдовший залізничний маршрут в Україні?

7.10 Яку ділянку української залізниці вважають найбільш романтичною?

7.11 Знайдіть олімпійських чемпіонів

7.12 Спробуйте зібрати

7.13 Банкноти

7.14 Міста

7.15 Приберемо за собою?

№ 8. Прибуття

Україна – справді вау, жодних сумнівів. Але що таке це «вау», що за ним стоїть, окрім досягнень минулого? Вау – це ресурс, який людина видобуває з себе і яким вона може ділитися з іншими. Вау – це ви, ваші менші та більші звершення. Вау – це наше щоденне ставлення до себе, одне до одного і до України. Вона є лише тому, що є ми: країна без людей неможлива. Саме ми своїм спільним зусиллям заряджаємо країну, робимо її достойною захоплення та любові. Ми її ваувізуємо.

Ukraine WOW, бо ми – WOW. І кожен окремо – також вау. По-іншому бути просто не може. Скажіть це собі прямо зараз: «Я – вау!» І хай усе буде тільки вау. Хай усе буде Україна.

8.1 Серце України

8.2 Розкажіть про своє WOW

8.3 Саме ті слова

8.4 Активуйте «ВАУ»!

8.5 Прибуття

2.11. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК МАТЕРІАЛІВ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ, ПРЕДСТАВЛЕНИХ НА САЙТІ ІПВ НАПН УКРАЇНИ

Заходи (<https://ipv.org.ua/category/events/>)

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СЕМІНАР “ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В
КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ”

(матеріал доступний за посиланням:
<https://ipv.org.ua/2020/metodolohichnyy-seminar-doshkil-na-osvita-v-konteksti-idey-novoi-ukrainskoi-shkoly/>).

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА Е-
КОНФЕРЕНЦІЯ «ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В
КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ»
(17 БЕРЕЗНЯ 2020 Р.)

(матеріал доступний за посиланням:
<https://ipv.org.ua/2020/2213/>).

КРУГЛИЙ СТІЛ «АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ ДО ПОБУДОВИ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
КАР’ЄРИ» (09 КВІТНЯ 2021 Р.)

(матеріал доступний за посиланням:
<https://ipv.org.ua/2021/kruhlyy-stil-aspekty-pidhotovky-uchnivskoi-molodi-do-pobudovy-maybutnoi-profesiynoi-kar-ier-09-kvitnia-2021-r/>).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. Київ : Вища школа, 1998. 560 с.
2. Васюк О. В. Історія педагогіки та освіти в Україні : підручн. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 519 с.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. Київ : Логос, 2003. 221 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 4-те, стер. Київ : Академвидав, 2012. 615 с.
5. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2014. 416 с.
6. Зайченко І.В. Педагогіка : підруч. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Вид. 2-е, стер. Київ : Знання, 2011. 486 с.
8. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Харків: «ОВС», 2012. 287 с.
9. Лузан П. Г., Васюк О. В. Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 2010. 296 с.
10. Лукач В. С., Толочко С. В. Організація практичного навчання студентів аграрних вищих навчальних закладів: навч. посіб. Київ : Аграрна освіта, 2011. 320 с.
11. Мойсеюк Н. Є Педагогіка : навч. посіб. 5-те вид., доп. і перероб. Київ : [б. в.], 2009. 656 с.
12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 24.11.2021).
13. Національна доктрина розвитку освіти від 17 квітня 2002 року N 347/2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 24.11.2021).
14. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

15. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

16. Осипова Т. Ю., Бартенева І. О., Біла О. О. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2006. 288 с.

17. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін. Київ : Знання, 2007. 495 с.

18. Педагогічна майстерність : підруч. / ред. І. А. Зязюн та ін. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.

19. Подоляк Л. Г., Юрченко В. Г. Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів. Київ : Дивосвіт, 2006. 236 с.

20. Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06> (дата звернення: 24.11.2021).

21. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) від 23 березня 2016 р. № 261. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/261-2016-%D0%BF> (дата звернення: 24.11.2021).

22. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.11.2021).

23. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : наказ МОН України від 8 квітня 1993 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 24.11.2021).

24. Про затвердження Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у НАПН України: постанова Президії НАПН України від 17 листопада 2016 р. № 1-2/3-315. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/Pro-pidhotovku-zdobuvachiv.pdf> (дата звернення: 24.11.2021).

25. Про проведення практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії у Інституті проблем виховання НАПН України : положення від 03 квітня 2020 р. № 17/1 о.д. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/POLOZHENNYA_PRO_PROVEDENNYA_PRAKTYKY_ZDOBUVACHIV_zminy_2021.pdf (дата звернення: 24.11.2021).

26. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.11.2021).

27. Словник-довідник основних педагогічних термінів : навч. посібн. / укл. О. В. Васюк; С. В. Виговська. Київ : ТОВ «ЦП «Компрін», 2017. 470 с.

28. Толочко С. В., Васюк О. В., Варава О. Б. Методичні рекомендації щодо проведення навчальної педагогічної практики для підготовки фахівців за ОПП «Професійна освіта (Технологія виробництва і переробки продуктів сільського господарства)». Київ: НУБіП України. 234 с.

29. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

Додаткова література

1. Васюк О. В., Виговська С. В., Буцик І.М. Методичні рекомендації щодо проведення виробничої соціально-педагогічної практики для підготовки фахівців напряму 6.010106 – «Соціальна робота» : метод. реком. Київ : СПД Красновид С. О., 2015. 79 с.

2. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 566 с.

3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

4. Єріна А. М., Єрін Д. Л., Захожай В. Б. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2004. 212 с.

5. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.

6. Лукач В. С., Толочко С. В. Навчальний посібник для проведення практики «Вступ до фаху». Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 294 с

7. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, В. Д. Шинкарук та ін. Київ-Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. 147 с.

8. Толочко С. В. Університетська освіта : навч. посіб. Ніжин : Міланік, 2009. 177 с.

9. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень : конспект лекцій : посіб. Київ : Академвидав, 2004. 208 с.

10. Хрестоматія з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / укладачі : В. І. Лозова, А. В. Троцько, О. М. Іонова, С. Т. Золотухіна. За заг. ред. В. І. Лозової. Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 408 с.

11. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності : підруч. Київ : Знання-Прес, 2003. 295 с.

12. Штомпель Г. О. Теорія порівняльної післядипломної освіти в умовах глобалізаційних змін: курс лекцій. Київ : НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2015. 124 с.

13. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Вища шк., 2002. 215 с.

14. Ягунов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

Інформаційні ресурси

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Vitvytska_Svitlana/Osnovy_pedagogiky_vyschoi_shkoly.pdf

2. Курлянд 3. Н. Педагогіка вищої школи. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_-_kuryland_zn

3. Курс лекцій з дисципліни «Психологія і педагогіка вищої школи». URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/metod/ugo/pipvw/do/kl.pdf>
4. Методика викладання у вищій школі. URL: <http://imanbooks.com/book/429>
5. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі - Навчальний посібник. URL: <http://thinbook.org/book/243-metodika-vikladannya-u-vishhij-shkoli-navchalnij-posibnik-nagayev-v-m.html>
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. URL: http://pidruchniki.ws/00000000/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_-_ortinskiy_vl
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. Київ : Знання, 2005. 486 с. URL: <http://pulib.if.ua/book/219>
8. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/>
9. Фіцула М. М. Педагогіка URL: http://pidruchniki.ws/1613030534943/pedagogika/pedagogika_-_fitsula_mm

ДОДАТКИ

Додаток А

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ Лабораторія морального, громадянського та міжкультурного виховання

«Затверджую»

Голова Науково-методичної комісії
Інституту проблем виховання НАПН України
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

К.О.Журба

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ НА ПРАКТИКУ

Аспірант(ка) _____

за ОНП третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю

011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка

Кваліфікація: Доктор філософії

Курс 2 група _____

Вид практики _____ науково-педагогічна

практика _____

Термін проходження практики: з «__» _____ 202__ року до «__» _____

202__ року.

Наказ на практику: № _____ від «__» _____ 202__ р.

База практики _____

Перелік обов'язкових завдань:

1. Участь у настановчій конференції з питань організації і проведення практики на базі Інституту (отримання щоденника та завдань практики, направлення на практику).

2. Участь у настановчих зборах на місцях практики.

3. Знайомство з керівниками установи, керівником від бази

практики, персоналом.

4. Складання індивідуального плану роботи на весь період практики (спільно з керівником від бази практики).

5. Вивчення нормативно-правової документації.

6. Проходження інструктажу з техніки безпеки.

7. Ознайомлення з місцем, графіком роботи та вимогами до неї.

8. Ознайомлення з діяльністю установи, метою та змістом її роботи, завданнями, напрямками та структурою діяльності.

9. Вивчення плану роботи установи.

10. Виконання робіт відповідно до визначених завдань практики та плану роботи установи.

11. Відвідування та аналіз 2 лекційних та 2 семінарсько-практичних занять різних викладачів, а також виховних заходів, що проводяться закладом освіти (2 – заходи індивідуальний та груповий).

12. Проведення практикантом навчальних занять (2).

13. Проведення соціально-педагогічного (виховного) заходу відповідно до плану роботи закладу освіти/установи.

14. Проведення експериментальної частини науково-педагогічного дослідження відповідно до обраного напрямку й теми та його статистичної обробки.

15. Виступ на студентській науковій конференції або засіданні наукового гуртка чи проблемної групи, наукового семінару

16. Підготовка наукової публікації (тези, стаття) та подання до друку.

17. Підготовка звітних матеріалів про проведені заходи. Підготовка звіту про проходження виробничої практики.

18. Захист практики у формі подання письмового звіту.

Керівник практики від наукової установи _____
/ /

Завдання отримав до виконання _____ /
/

« ____ » _____ 202__ р.

**Система діяльності підрозділів закладу вищої
освіти/наукової установи**

Вчена рада закладу вищої освіти/наукової установи є колегіальним органом і створюється для вирішення основних питань його діяльності. До основних завдань її діяльності належать:

1. Організаційно-методична:

1.1. Обговорення найважливіших питань з напрямів діяльності закладу вищої освіти й прийняття ухвал з цих питань.

1.2. Опрацювання у відповідних комісіях, розгляд і подання ректорові ВНЗ до затвердження проєктів нормативних документів закладу, які регламентують усі види статутної діяльності, проєктованню, організації чи ліквідації основних структурно-адміністративних підрозділів вищого навчального закладу та кафедр.

1.3. Подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування (конференція трудового колективу університету) проєкту статуту, а також змін і доповнень до нього.

1.4. Ухвалення фінансового плану і звіту закладу.

1.5. Подання пропозицій ректору щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також призначення та звільнення з посади проректорів (заступників керівника), директорів структурних підрозділів і головного бухгалтера.

1.6. Обрання на посаду таємним голосуванням завідуючих кафедрами і професорів.

2. Регулювально-оцінна:

2.1. Ухвалення навчальних програм і навчальних планів.

2.2. Ухвалення рішень з питань організації навчально-виховного процесу.

2.3. Ухвалення основних напрямків діяльності наукових досліджень.

2.4. Оцінювання науково-педагогічної діяльності структурних підрозділів.

2.5. Прийняття рішень щодо кандидатур стосовно присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого наукового співробітника.

2.6. Прийняття рішень про рекомендацію наукових та науково-педагогічних працівників у дійсні члени і члени-кореспонденти Національної Академії наук України, Академії педагогічних наук та інших.

2.7. Висунення та представлення кандидатур до урядових нагород і присвоєння почесних звань України, звання Почесного професора університету та нагородження нагрудними знаками.

2.8. Висунення або представлення наукових розроблень і проектів на здобуття національних і міжнародних премій.

2.9. Винесення рекомендацій щодо видання монографій, підручників, навчальних посібників тощо.

2.10. Винесення рекомендацій щодо участі в конкурсах на присудження Державних та іменних стипендій, представлення авторів підручників і навчальних посібників до відзнаки.

2.11. Винесення рекомендацій для вступу в докторантуру.

2.12. Прийняття рішення про зарахування в докторантуру та призначення наукових консультантів.

3. Науково-коригуюча:

3.1. Затвердження тем дисертаційних робіт на здобуття ступеня кандидата і доктора наук.

3.2. Установлення поважності причин, тривалості й кількості перерв під час навчання в докторантурі, аспірантурі.

3.3. Рекомендації щодо надання творчої відпустки для завершення дисертації.

3.4. Розгляд і подання ректорові пропозицій стосовно складу і повноважень дорадчих органів університету – науково-методичної і науково-технічної рад, бюджетної комісії.

3.5. Заслуховування звітів про роботу вчених рад факультетів, педагогічних рад структурних підрозділів.

Навчально-методичний відділ – провідний структурний підрозділ ЗВО, через який координується вся освітня діяльність, керівництво й контроль навчальною та методичною роботою факультетів і кафедр. У структуру **методичної діяльності навчально-методичного відділу** входять як її компоненти

організаційно-методична, науково-методична, аналітична та контрольню-регулююча складові. Зупинимося на кожній із них.

1. Організаційно-методична:

1.1. Організація навчального процесу на рівні, який забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців.

1.2. Організація проведення атестації напрямів, спеціальностей та спеціалізацій.

1.3. Організація підготовки документації для ліцензування та акредитації.

1.4. Організація виконання навчальних планів усіх спеціальностей та форм навчання.

1.5. Вивчення та узагальнення стану організації навчальної та методичної роботи кафедр, інститутів та факультетів.

1.6. Координація роботи навчально-методичних кабінетів (лабораторій) кафедр.

1.7. Організація підвищення кваліфікації викладачів та методистів у сфері інформаційних та комп'ютерних технологій.

1.8. Інформування науково-викладацького складу та студентів про зміни в умовах та вимогах до навчально-виховного процесу.

1.9. Підготовка проектів наказів, матеріалів з питань організації навчального процесу на розгляд Вченої Ради Університету і ректорату.

1.10. Координація діяльності підрозділів Університету при проведенні студентських олімпіад, турнірів, конференцій тощо.

1.11. Замовлення за поданням інститутів, факультетів та кафедр бланків навчальної та облікової документації, організація замовлень і видачі дипломів та додатків до них.

2. Науково-методична:

2.1. Розробка методичних рекомендацій щодо змісту робочих програм дисциплін. Вивчення стану відповідності робочих навчальних програм нормативних та вибіркових дисциплін установленим нормативам (співвідношення аудиторної та самостійної роботи студентів, форми поточного контролю тощо).

2.2. Формування бази даних про форми й методи організації навчального процесу, що використовуються кафедрами (самостійна робота студентів, використання комп'ютерних технологій, застосування сучасних методик активізації навчання в тому числі рейтингу студентів).

2.3. Вивчення та узагальнення стану організації навчальної та методичної роботи кафедр, інститутів та факультетів.

2.4. Вивчення організаційних форм контролю самостійної роботи студентів.

2.5. Вивчення, узагальнення та розробка методичних рекомендацій щодо впровадження позитивного досвіду організації вищої освіти і нових технологій навчання.

2.6. Узгодження щорічного графіку навчального процесу, розкладів занять, заліково-екзаменаційних сесій, графіків засідань Державних екзаменаційних комісій.

2.7. Розробка нормативно-методичних матеріалів з «технології» проведення поточного й підсумкового контролю та формування критеріїв оцінювання знань.

2.8. Організація та проведення ректорських контрольних робіт в інститутах та на факультетах вищого навчального закладу.

2.9. Методична допомога кафедрам у підготовці навчальної документації.

2.10. Унормування вимог щодо структури та змісту нормативних матеріалів, що видаються в навчальному закладі.

2.11. Перевірка відповідності змісту й форми підготовлених до друку матеріалів існуючим нормам.

2.12. Розробка рекомендацій щодо створення електронної бібліотеки за напрямками підготовки у вищому навчальному закладі. Розробка пропозицій щодо правового статусу електронної бібліотеки закладу з урахуванням вимог чинного законодавства України.

2.13. Розробка рекомендацій щодо забезпечення навчального процесу сучасними технологіями та їх впровадження.

2.14. Сприяння розробці програм та включенню до навчальних планів факультетів та інститутів дисциплін, вивчення яких направлене на впровадження інформаційних технологій.

2.15. Накопичення досвіду та навчально-методичне забезпечення впровадження дистанційних технологій навчання. Надання методичної допомоги викладачам з даного питання.

2.16. Формування банку даних про застосування в навчальному процесі тренінгових методик та відповідних навчально-методичних матеріалів. Координація роботи кафедр з цього питання.

3. Аналітична:

3.1. Комплексний аналіз змісту фахової освіти відповідно до ліцензії.

3.2. Експертиза навчальних планів щодо їх відповідності встановленим нормативам. Підготовка методичних рекомендацій щодо розробки і внесення змін до навчальних планів.

3.3. Аналіз відповідності матеріалів до поточного й підсумкового контролю знань студентів з дисциплін бакалаврського і магістерського рівня існуючим вимогам.

3.4. Аналіз навчальних планів (програм) з метою уникнення їх перевантаження, дублювання предметів (розділів, тематики тощо).

3.5. Перевірка стану підготовки кафедр інститутів та факультетів до початку занять, екзаменаційних сесій та роботи Державних екзаменаційних комісій; формування бази даних про методичне забезпечення навчального процесу в розрізі навчальних дисциплін та кафедр.

3.6. Відслідковування стану та розвитку (оновлення, розробки) методичного забезпечення навчального процесу.

3.7. Вивчення та аналіз потреб і стану технічних засобів навчання в інститутах, на факультетах, підтримка пропозицій інститутів, факультетів щодо поповнення (придбання) цих засобів.

3.8. Вивчення та аналіз роботи факультетів, інститутів з організації і проведення контролю знань студентів, організації і проведення заліково-екзаменаційних сесій.

3.9. Аналіз і підготовка узагальнюючої інформації про вплив застосування в навчальному процесі прогресивних технологій навчання на успішність студентів.

3.10. Аналіз виникнення академічної заборгованості студентами та її ліквідації, складання академічної різниці студентами, переведеними з інших вищих навчальних закладів.

3.11. Облік та аналіз призначення студентам стипендій та надання матеріальної допомоги; консультування членів стипендіальних комісій факультетів (інститутів).

3.12. Аналіз підсумків екзаменаційних сесій з усіх форм навчання.

3.13. Підготовка зведених показників прийому та випуску студентів.

3.14. Вивчення стану підготовки підручників, навчальних посібників, методичних розробок, у тому числі в електронному вигляді.

3.15. Аналіз ефективності роботи кураторів академічних груп.

4. Контрольно-регулююча:

4.1. Контроль за плануванням, виконанням та відповідністю встановленим нормативам навантаження професорсько-викладацького складу.

4.2. Контроль за виконанням навчальних планів.

4.3. Контроль за використанням аудиторного фонду.

4.4. Контроль за виконанням наказів та розпоряджень ректора щодо організації навчально-методичної роботи в інститутах та на факультетах.

4.5. Контроль за виконанням кафедрами плану підготовки видань з навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

4.6. Контроль за призначенням іменних стипендій та премій студентам Університету.

4.7. Приймання інформації від інститутів, факультетів та підготовка звітів:

- статистичних даних про наслідки екзаменаційних сесій (УП-5);

- даних про кількість потоків, академічних, практичних, лабораторних та мовних груп;

- статистичних (форма 3-НК);

- про рух контингенту студентів за формами навчання, по курсах і спеціальностях;

- про стан навчально-методичного забезпечення кафедр.

4.8. Контроль та підведення підсумків усіх видів практик студентів.

4.9. Контроль за функціонуванням автоматизованої системи формування та виконання навантаження викладацького складу факультетів, інститутів.

4.10. Контроль та аналіз виховної роботи зі студентами в інститутах та на факультетах Університету.

Методичні ради факультетів/лабораторій є колегіальним органом управління факультетом. Методичну раду очолює декан факультету. До компетенції методичної ради належать:

1. Визначення загальних напрямів наукової діяльності факультету.

2. Обрання на посаду таємним голосуванням асистентів, викладачів, старших викладачів, доцентів, декана.

3. Ухвалення навчальних програм та навчальних планів, вирішення питань організації навчально-виховного процесу на факультеті.

4. Створення своїх робочих органів – навчально-методичної комісії, комісії з координації науково-дослідної роботи тощо.

5. Ухвалення пропозицій до фінансового плану та звіту вишого навчального закладу.

Кафедра/лабораторія є основним навчальним підрозділом факультетів, який забезпечує проведення всіх видів навчальної, методичної, наукової, організаційно-виховної та інших видів роботи.

1. Організаційно-методична:

1.1. Розробку щорічних навчальних планів роботи кафедри та планів засідання кафедри на кожний семестр.

1.2. Організацію проведення засідань кафедри.

1.3. Щорічну підготовку звітів про проведену роботу за відповідними формами.

1.4. Підготовку питань для розгляду на засіданнях методичних комісій, Вченій раді.

1.5. Організацію роботи викладачів кафедри з питань розробки індивідуальних планів, ведення поточної робочої документації та контроль за цим.

1.6. Здійснення розрахунків педагогічного навантаження і контроль за його виконанням.

1.7. Розрахунки штату кафедри.

1.8. Виконання різних видів робіт по матеріально-технічному забезпеченню навчального процесу і роботи кафедри в цілому, її структурних підрозділів. 1.9. Організацію ділової документації кафедри.

1.10. Налагодження творчих зв'язків з профільними кафедрами інших вишів.

1.11. Організацію навчального процесу і контроль за ним.

1.12. Організацію контролю (спільно із деканатом) за відвідуванням студентами навчальних занять та їх успішністю.

1.13. Проведення (спільно із деканатом) атестації студентів.

1.14. Організацію та проведення зустрічей викладачів та студентів з провідними науковцями, письменниками, акторами та художниками; відвідування музеїв та пам'ятних місць.

1.15. Контроль за виконанням навчальних планів і програм та якістю навчального процесу.

1.16. Розробка проектів та організація виконання науково-дослідних робіт.

1.17. Організацію виробничої та переддипломної практики студентів денної та заочної форм навчання.

1.18. Пропаганду гуманітарних знань через участь у роботі різних семінарів, наукових та інших конференцій тощо.

1.19. Організацію підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів через навчання в аспірантурі, організацію стажування, творчі відпустки, проведення семінарів тощо.

2. Навчально-методична:

2.1. Розробка проектів навчальних планів і контроль за їх виконанням.

2.2. Підготовка типових та робочих програм з дисциплін, викладання яких здійснюється кафедрою і контроль за їх дотриманням в навчальному процесі.

2.3. Здійснення навчального процесу на всіх факультетах (проведення лекцій, семінарських і практичних занять, колоквіумів, консультацій, організація виконання індивідуальних робіт, рефератів тощо).

2.4. Розробка, рецензування та організація видання навчально-методичних комплексів дисциплін (НМКД) (у тому числі – підручників, навчальних посібників, завдань для семінарських (практичних, лабораторних, індивідуальних) занять і контрольних, курсових, дипломних робіт, тестів, самостійної роботи студентів тощо), системне поновлення бази даних електронної бібліотеки.

2.5. Організація самостійної роботи студентів.

2.6. Організаційна робота з проведення заліків, семестрових іспитів.

2.7. Участь у роботі методичної комісії з гуманітарної освіти та виховання.

2.8. Підготовка вихідних даних для складання розкладу навчальних занять на факультеті.

2.9. Залучення до педагогічної діяльності провідних вчених у галузі гуманітарних наук.

2.10. Формування фонду навчально-методичної літератури (інформаційного забезпечення дисциплін кафедри).

3. Науково-методична:

3.1. Наукові дослідження з актуальних проблем наук.

3.2. Обговорення на засіданнях кафедри результатів виконаних науково-дослідних робіт і рекомендації щодо їх впровадження у навчально-виховний процес чи для публікацій.

3.3. Підготовка монографій, статей та іншої наукової продукції.

3.4. Обговорення на засіданнях кафедри ходу написання кандидатських (докторських) дисертацій, їх рецензування.

3.5. Підготовка матеріалів у наукові фахові видання.

3.6. Участь викладачів кафедри в роботі наукових конференцій внутрішніх, регіональних, всеукраїнських та інших.

3.7. Рецензування авторефератів кандидатських дисертацій, навчально-методичних та наукових робіт.

3.8. Робота наукових студентських гуртків, організація участі студентів у конференціях, олімпіадах тощо.

3.9. Надання науково-методичної допомоги студентам до участі в наукових конференціях, конкурсах, круглих столах тощо.

Головним учасником навчально-виховного процесу є **науково-педагогічний працівник** закладу вищої освіти. Розроблено основні особливості планування, обліку та звітності науково-педагогічного й педагогічного працівника за виконання ним основних видів діяльності: навчальної, наукової, навчально-науково-інноваційної, науково-методичної культурно-виховної та організаційної роботи.

З метою формування штатного розпису науково-педагогічних працівників університету та планування їх роботи на навчальний рік установлюються такі межові обсяги різних видів діяльності на одну умовну штатну посаду науково-педагогічного працівника:

– навчальна – 58% від загального обсягу навантаження

(900 год.);

– наукова – 13% від загального обсягу навантаження (200 год.);

– науково-методична – 11% від загального обсягу навантаження (170 год.);

– навчально-науково-інноваційна – 9% від загального обсягу навантаження (139% год.);

– культурно-виховна – 9% від загального обсягу навантаження (139% год.).

1. Навчальна робота:

1.1. Читання лекцій. Проведення практичних, семінарських, лабораторних занять.

1.2. Перевірка контрольних (модульних) робіт, передбачених навчальним планом, що виконуються під час аудиторних занять. Перевірка і приймання контрольних (модульних) робіт, передбачених навчальним планом, що виконуються під час самостійної роботи.

1.3. Керівництво і приймання (захист) індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом: рефератів, аналітичних оглядів, перекладів, розрахункових, графічних та розрахунково-графічних робіт, курсових робіт, дипломних робіт (проектів).

1.4. Керівництво навчальною практикою, індивідуальною виробничою практикою.

2. Наукова робота:

2.1. Виконання НДР за міжнародною програмою: науковий керівник, відповідальний виконавець, виконавці окремих розділів. Виконання НДР за державною програмою: науковий керівник, відповідальний виконавець, виконавці окремих розділів. Виконання НДР за госпдоговірною тематикою: науковий керівник, відповідальний виконавець, виконавці окремих розділів. Керівник, відповідальний виконавець та виконавець НДР за ініціативною тематикою за умови державної реєстрації та при наявності звітів, затверджених на вчених проблемних радах НДІ.

2.2. Робота над отриманням патенту України на винахід; патенту України на корисну модель; міжнародного патенту; сертифікату на продукт; патенту на сорт рослин.

2.3. Робота над дисертацією та її захист (за фактом захисту): докторської без навчання та з навчанням в докторантурі; кандидатської без та з навчанням в аспірантурі.

2.4. Опублікування монографії; словника, довідника. Опублікування статті у міжнародних наукових виданнях; у фахових журналах та у збірниках наукових праць; у співавторстві зі студентами.

2.5. Наукові доповіді на конференціях, симпозіумах, семінарах міжнародних; всеукраїнських; вищого навчального закладу.

2.6. Керівництво науково-дослідною роботою студентів, студентським науковим гуртком.

3. Навчально-науково-інноваційна:

3.1. Підготовка та видання науково-методичних і науково-виробничих рекомендацій, методик, настанов та інструкцій.

3.2. Участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних виставках досягнень науково-технічного прогресу та освіти.

3.3. Упровадження розробок у виробництво.

3.4. Організація та проведення виробничих конференцій, семінарів.

4. Науково-методична робота:

4.1. Робота в науково-методичних комісіях, експертних радах Міністерства освіти і науки України та інших міністерств.

4.2. Підготовка та щорічне оновлення навчально-методичного комплексу з дисципліни, що введена в робочий навчальний план (для конкретної спеціальності або спеціалізації).

4.3. Розробка й видання типової програми дисципліни, що введена вперше в робочий навчальний план (залежно від обсягу дисципліни в робочому навчальному плані). Розробка робочого навчального плану напряму підготовки (спеціальності), який розробляється вперше (за умови затвердження).

4.4. Підготовка та видання підручника (навчального посібника) з грифом МОН або МАП.

4.5. Підготовка й видання методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять курсових проектів (робіт), дипломних проектів (робіт), навчальних (виробничих) практик, самостійної роботи студентів, проведення ділової гри,

методичні матеріали з навчальних дисциплін (крім іноземних мов) іноземною мовою.

4.6. Підготовка програми для персонального комп'ютера, постановка задачі для програмування, написаної пооператорно, написання програми за допомогою засобів візуального програмування, баз даних, розроблених за допомогою програми «Майстер для розробки», інформаційне наповнення баз даних навчального, наукового, інноваційного призначення (за умов доступу до них НПП та студентів).

4.7. Організація та проведення навчально-методичних семінарів та майстер-класів з інноваційних технологій навчання.

4.8. Розробка вперше електронного навчального курсу (ЕНК) на базі платформи дистанційного навчання Moodle. Використання студентами та НПП сертифікованого електронного навчального курсу на базі платформи дистанційного навчання Moodle у навчальному процесі. Робота в комісії сертифікації електронних курсів. Оновлення елементів електронного навчального курсу (робоча програма, календарний план, презентації лекцій, тестові завдання) на базі платформи.

4.9. Розробка вперше електронних варіантів друкованих підручників, електронних навчальних посібників (для електронної бібліотеки). Розробка електронного підручника, навчального посібника з Веб-інтерфейсом на ком пакт-диску (за умов розміщення його на навчальному порталі).

4.10. Створення мультимедійних презентацій навчального матеріалу (за умов розміщення в базі електронних навчальних матеріалів або ЕНК).

4.11. Підготовка до проведення лекцій в он-лайн режимі з використанням відео-конференцсистеми.

4.12. Складання та оновлення завдань для проведення тестового контролю знань із змістового модуля навчальної дисципліни, завдань для проведення підсумкового контролю знань з навчальної дисципліни за кредитно-модульною системою, кваліфікаційних завдань (тестів) для Державного екзамену.

4.13. Підготовка та оновлення індивідуальних завдань для розрахункової роботи з дисципліни, що введена в робочий навчальний план вперше для певної спеціальності.

4.14. Створення відеофільмів для навчального процесу (за умови атестації навчальною частиною у звітному році).

4.15. Виготовлення навчального лабораторного стенда, схем, діаграм, колекцій, тимчасових наборів для проведення навчально-виховного процесу.

4.16. Постановка лабораторної роботи з обладнанням робочого місця з використанням та без використання ПК, мікропроцесорних модулів та аналогового обладнання та сучасних електронних приладів.

4.17. Технічний супровід атестованої навчальної лабораторії (відповідальний за лабораторію), технічного спрямування з

використанням сучасних діючих машин, пристроїв і вимірювальних приладів для проведення лабораторних занять; технологічного спрямування.

4.18. Участь у роботі науково-методичних семінарів, які організовуються під егідою Міністерства освіти та науки України. Участь у підготовці та проведенні Всеукраїнських студентських олімпіад.

Аналіз навчально-методичного комплексу

Назва дисципліни _____

Викладач _____

« ____ » _____ 202__ року

№ з/п	Склад навчально-методичного комплексу	Відмітка про наявність	Примітка
1.	Типова (навчальна) програма дисципліни.		
2.	Робоча програма дисципліни, розділена на змістові модулі (кількість модулів визначається обсягами дисципліни).		
3.	Програми практик різних видів (навчальної, виробничої, переддипломної), що передбачені навчальним планом.		
4.	Протокол узгодження робочої програми з дисциплінами спеціальності		
5.	Структурно-логічна схема вивчення дисципліни		
6.	Календарний тематичний план викладання дисципліни		
7.	Конспекти лекцій провідного науково-педагогічного працівника (у тому числі й		

	електронний варіант).		
8.	Плани та інструкційно-методичні матеріали для практичних (лабораторних, семінарських) занять, лабораторних практикумів.		
9.	Методи активного навчання: ситуаційні вправи, ділові рольові ігри, мозковий штурм, дискусія, аналіз конкретних ситуацій та інше.		
10.	Методичні вказівки, рекомендації, поради, навчально-методичні посібники, інструктивно-методичні матеріали, збірники задач і вправ, електронні підручники й посібники.		
11.	Наочні посібники, технічні засоби навчання (у лабораторії, кабінеті).		
12.	Завдання поточного, підсумкового та державного контролю (пакети тестових завдань, перелік питань для підготовки до контролю).		
13.	Комплекс контрольних робіт (РКР) для визначення рівня засвоєння знань		

	студентами із рецензією, анотацією, критеріями оцінки роботи.		
14.	Індивідуальна робота студентів під керівництвом викладача (тематика рефератів, курсових, дипломних робіт, проєктів).		
15.	Методичні матеріали для виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, самостійної роботи студентів із навчальних дисциплін (рефератів, завдання для розрахункових, графічних, курсових, дипломних робіт або проєктів) та самоконтролю знань студентів.		
16.	Критерії оцінки знань студентів.		
17.	Методичні вказівки та завдання для студентів заочної форми навчання.		
18.	Матеріали та фахові видання інших навчальних закладів і офіційних видань.		

Висновки та пропозиції _____

Аналіз заняття 1

Дата _____ Група _____
 Дисципліна _____
 Викладач _____
 Кафедра _____ Факультет _____
 Тема заняття _____
 Мета відвідування _____

<u>Дотримано принципів навчання</u>	<u>Реалізовано методи навчання</u>	<u>Використано засоби навчання</u>	
☐ науковість ☐ доступність ☐ наочність ☐ проблемність ☐ самостійність і активність студентів ☐ систематичність і послідовність ☐ врахування індивідуальних особливостей студентів ☐ диференціація ☐ інтеграція ☐ свідомість, стійкість засвоєння знань, умінь та навичок студентів ☐ зв'язок навчання з життям ☐ єдність освітніх, розвиваючих, виховних функцій навчання ☐ дотримання міжпредметних зв'язків ☐ принципи історизму	Інформаційно-розвивальні <i>передача інформації в готовому вигляді</i> ☐ лекція ☐ пояснення ☐ демонстрація навчальних фільмів ☐ прослуховування магнітофонних записів ☐ використання засобів „мас-медіа” ☐ самостійне отримування знань ☐ самостійна робота з літературою ☐ самостійна робота з навчальною програмою ☐ самостійна робота з інформаційними базами даних (інформаційні технології)	☐ об'єкти навколишнього середовища ☐ таблиці ☐ картки ☐ ілюстрації ☐ ТЗН ☐ книги, підручники ☐ інше _____	☐ моделі ☐ креслення ☐ стенди ☐ деталі ☐ муляжі ☐ роздатковий матеріал ☐ записи на дошці ☐ ПЕОМ
	Проблемно-пошукові ☐ проблемний виклад навчального матеріалу (евристична бесіда) ☐ навчальна дискусія	<u>Форми організації навчального процесу</u> ☐ фронтальна ☐ групова ☐ індивідуальна ☐ комбінована	
		<u>Форми виконання видів робіт</u> ☐ усно ☐ письмово ☐ з місця ☐ біля дошки ☐ інше _____ —	

☐ Зовнішня організація заняття ☐ своєчасний початок і кінець заняття ☐ раціональна організація робочого часу студента, викладача ☐ перевірка присутності студентів ☐ своєчасність виставлення оцінок, заповнення журналу ☐ своєчасність відвідування студентами заняття ☐ дисципліна: 5 4 3 2 1 ☐ активність студентів	☐ лабораторна пошукова робота ☐ КРД (колективна розумова діяльність) ☐ організаційно-ділова гра ☐ дослідна робота Репродуктивні ☐ переказ навчального матеріалу ☐ виконання вправ за зразком ☐ лабораторна робота за інструкцією ☐ вправи на тренажерах Творчо-репродуктивні Методи інтерактивного навчання	<u>Дотримання санітарно-гігієнічних норм</u> ☐ стан аудиторії, підлоги, столів, дошки, вікон, стільців ☐ естетичне оформлення ☐ вологе прибирання ☐ освітлення ☐ температурний режим ☐ провітрюваність аудиторії ☐ зовнішній вигляд студентів
☐ Організація навчальної діяльності ☐ мотивація навчання ☐ реалізація запланованого матеріалу ☐ логічність і послідовність викладу ☐ оптимальність структури заняття ☐ раціональність використання методів, принципів, засобів навчання ☐ мовна культура студентів, викладача ☐ результативність заняття: ☐ висока середня ☐ низька	☐ твори ☐ розв'язок задач (використання ЕОМ) ☐ аналіз виробничих ситуацій - кейс-технології ☐ ділова гра (імітаційні ігри-тренінги) ☐ рольова гра ☐ групова робота (робота в команді) ☐ інтерактивні презентації (комп'ютерні) ☐ виконання проєктів (індивідуальних і групових) ☐ „мозковий штурм” ☐ опрацювання дискусійних питань	<u>Кількісний і якісний аналіз навчання</u> Усього студентів у групі _____ «5»: _____ «4»: _____ «3»: _____ «2»: _____ % якості – _____ % успішності – _____ На занятті _____

☐ наявність і стан поурочної документації ☐ доступність викладання ☐ науковий рівень ☐ високий середній низький	<u>Тип заняття</u> ☐ лекція ☐ практичне заняття ☐ лабораторне заняття ☐ семінарське заняття ☐ індивідуальне заняття	
--	--	--

Висновки та пропозиції

Заняття відвідав _____ (ПБ аспіранта)
 З аналізом ознайомився _____ (ПБ викладача)

СХЕМА АНАЛІЗУ ВІДВІДАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ 2

1. Основні вихідні дані заняття.

- 1.1. Назва дисципліни.
- 1.2. Тема заняття.
- 1.3. Форма та вид заняття.
- 1.4. Прізвище викладача.
- 1.5. Мета і завдання заняття.
- 1.6. Присутність студентів на занятті.
- 1.7. Наявність необхідної навчально-методичної документації (допоміжний методичний матеріал, наочність, якщо цього потребує заняття).
- 1.8. Оцінювання якості навчально-методичної документації.

2. Організаційна частина.

- 2.1. Перевірка викладачем готовності студентської групи до заняття та попередній контроль знань, умінь і навичок студентів.
- 2.2. Повідомлення теми, цілей і завдань заняття.
- 2.3. Ставлення загальної проблеми та її обговорення учасниками заняття; інформування студентів про систему знань, умінь і навичок, якими вони повинні оволодіти у процесі заняття; стимулювання активності студентів перспективами майбутньої фахової діяльності.

3. Хід і структура заняття

- 3.1. Реалізація методів навчання.
- 3.2. Реалізація принципів навчання.
- 3.3. Реалізація внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків.
- 3.4. Структура та логіка змісту навчального матеріалу.
- 3.5. Використання наочності, інформаційно-комп'ютерних технологій.
- 3.6. Використання елементів проблемності.
- 3.7. Використання ІТН (інтерактивних технологій навчання).

4. Заключна частина

- 4.1. Одержання студентами завдань для самостійної роботи.
- 4.2. Оцінювання навчальних досягнень студентів (на семінарсько-практичному занятті).

5. Підведення підсумків заняття.

СХЕМА АНАЛІЗУ ЛЕКЦІЇ 3

1. Наявність тексту, конспекту, опорного конспекту, тез плану, списку літератури.

2. Як використовують студенти опорний конспект лекції, якщо він у них є.

3. Чи є лектор автором підручника, навчального посібника?

4. Підготовленість викладача до лекції. Скільки років лектор викладає цю дисципліну?

5. Ерудиція лектора, його загальнодидактична та методична підготовка, виховний вплив особистості лектора на студента.

6. *Зміст лекції*. Мета та спрямованість лекції як основної форми проведення навчальних занять, її виховна та розвиваюча роль; науковий рівень лекції, словесно-логічна форма доказів, наявність узагальнень, які надають лекції наукову переконливість і сувору доведеність; уміння викладача викликати у слухачів потяг до творчої оцінки наукових проблем, що розглядаються; повнота і точність визначень, що формулюються, відповідність використовуваної термінології та позначень вимогам державних стандартів України; зв'язок лекції з підручником або навчальними посібниками з курсу; відповідність змісту лекції програмі та тематичному плану. Стимулювання активності студентів, уваги, інтересу, розвиток відтворюючої уяви, довільної уваги. логічного, аналітично-синтетичного образного (творчого) мислення.

7. *Структура лекції*. Наявність в лекції вступу, який містить чітке формулювання теми лекції та постановку завдання; логічна послідовність; розподіл і взаємозв'язок окремих частин лекції, що полегшують її розуміння; наявність висновків, які дають змогу осмислити лекцію в цілому, виділити її основну ідею, роль, відповідність завданням гуманізації та гуманітаризації освіти; конкретність завдання на самостійну роботу.

8. *Стиль лекції*. Уміння лектора чітко і ясно викладати свої думки; багатство мови лектора; уміння лектора подавати вільно навчальний матеріал без надмірної залежності від конспекту лекції; темп викладання лекції; контакт Лектора з аудиторією, вміння

активізувати увагу слухачів, забезпечення можливості конспектування основного змісту лекції.

9. *Забезпеченість лекції наочними посібниками та технічними засобами навчання.* Наявність та якість наочних посібників, методичні прийоми їх використання, вміння аналізувати результати демонстрацій, чи є наочний матеріал предметом спілкування слухачів і лектора.

10. *Які методи візуального супроводження лекції використано* (послідовний, паралельний, комплексний).

11. *Використання інноваційних технологій* (інформаційних, дистанційних, індивідуальних), методів інтерактивного навчання, поєднання їх з традиційними.

12. *Досконала організація студентства* сприйняття матеріалу протягом усієї лекції

13. *Обґрунтованість відбору змісту матеріалу, доступність і яскравість викладу.*

14. *Чи є зворотній зв'язок між лектором і аудиторією* (через звернення до попереднього матеріалу лекцій, знань з інших предметів, надається можливість студентів брати участь у процесі викладання лекційного матеріалу)?

15. *Оцінка рівня проведення лекції* (задовільний, належний, високий).

16. *Висновки та рекомендації.*

АНАЛІЗ 4

**навчального заняття з(назва предмету/дисципліни),
проведеного у.... (вказати групу, курс, факультет, навчальний
заклад) аспірантом II курсу ІВ НАПН України**

Виконано: _____

Аспірантом II курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка Кваліфікація: Доктор філософії

Перевірив: _____

ЗМІСТ АНАЛІЗУ

1. Загальні відомості про навчальне заняття:

- тема навчального заняття, її зв'язок з попередніми і наступними, місце у відповідному розділі;
- форма, тип навчального заняття, його структура, відповідність темі та поставленій меті;
- рівень досягнення мети та отримані результати, умови, чинники, що сприяли цьому;
- сильні та слабкі сторони, досягнення, загальні враження.

2. Підготовка викладача до організації навчального заняття: визначення структури, використання фахової та методичної літератури, підготовка дидактичного та роздаткового матеріалу.

3. Постанова мети, завдань навчального заняття як кінцевого результату, необхідного для досягнення викладачем та студентами, створення у студентів установки на досягненні мети

4. Відбір змісту навчального матеріалу, розвиток особистісного ставлення студентів до нього:

- раціональний відбір наукових, засадничих знань, понять, фактів, що складають основу розвитку умінь, навичок студентів, їхнього соціального становлення, подальшого навчання;
- спрямованість змісту навчального матеріалу на розгляд проблем, соціального значущих та актуальних для життя студентів, задоволення їхніх пізнавальних і особистісних потреб та інтересів;
- відповідність змісту навчального матеріалу рівню розвитку студентів, їхнім пізнавальним можливостям;

– стимулювання інтересу студентів до змісту, (новизна знань, умінь, їхня різностороння значущість, парадоксальність понять, фактів, популярність інформації, емоційність викладу, подання інформації через призму бачення викладача, науковця);

– інтегрування змісту навчального матеріалу з іншими темами, навчальними курсами і спецкурсами.

5. Застосування методів, прийомів, засобів, форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів і їх творче, цілеспрямоване поєднання.

Активізація думки студентів, стимулювання їх до критичного та творчого мислення, вияву власної позиції, поглядів, самостійного пошуку і дослідження.

6. Діяльність викладача:

– ставлення до студентів: наявність позитивної установки;

– стиль діяльності та поведінки викладача, його комунікативні уміння, відкритість, щирість, знаходження контакту зі студентами, вияв педагогічного такту в організації взаємодії зі студентами;

– забезпечення дисципліни як організації порядку на навчальному занятті

7. Діяльність студентів:

– ставлення студентів до процесу навчання, застосованих форм, методів організації

навчально-пізнавальної діяльності, їхня мотивація;

– ставлення до особистості викладача, вияв до нього.

8. Організація міжособистісної взаємодії студентів та розвиток їхніх взаємин:

– створення психологічно комфортного середовища на навчальному занятті;

– застосування різноманітних форм співробітництва, міжособистісної взаємодії студентів (дискусії, діалоги, групові форми, колективна робота тощо).

9. Отримання зворотного зв'язку:

– методи, прийоми організації зворотного зв'язку на кожному етапі навчального заняття;

- перевірка викладачем рівня розуміння, осмислення студентами навчального матеріалу, рівня сформованості їхніх знань та умінь;

- застосування зворотного зв'язку для усвідомлення особливостей діяльності, мислення студентів, мотивації їхнього навчання з метою удосконалення організації навчальних занять;

- застосування зворотного зв'язку, оцінювання для усвідомлення студентами досягнутих успіхів, перспектив їхнього розвитку;

- об'єктивність оцінювання індивідуальних особливостей навчальної діяльності студентів;

- мотивація оцінок студентів без елементів критики особистості.

10. **Загальні висновки** (пропозиції і поради щодо вдосконалення підготовки і проведення наступних навчальних занять).

Орієнтовна схема аналізу виховного заходу 1

1. Тема і форма проведення заходу.
2. Виховна мета.
3. Актуальність заходу, відповідність його змісту поставленій меті, запитам і інтересам студентів.
4. Попередня підготовка педагогом заходу, його наочність та обладнання. Наявність та якість плану (сценарію) проведення заходу.
5. Організаційна складова: місце проведення, оформлення приміщення, зовнішній вигляд учасників, своєчасність початку заходу.
6. Хід заходу:
 - дохідливість і переконливість теми і змісту заходу;
 - доцільність та ефективність форми і методів виховання під час проведення заходу;
 - емоційність;
 - активність учасників та культура поведінки (увага, інтерес, дисципліна);
 - використання педагогом матеріалів з життя групи, курсу, факультету, університету;
 - ефективність використання обладнання: наочних посібників, ІКТ тощо;
 - участь представників громадськості та батьків у підготовці та проведенні заходу, виховне значення їхньої участі;
 - реалізація вимог правил протипожежної безпеки під час виховного заходу;
 - підведення підсумків виховного заходу.
7. Значення заходу для вдосконалення освітнього процесу, підвищення творчої активності студентів і розвитку їхнього інтересу до знань.
8. Роль органів студентського самоврядування в підготовці та проведенні заходу.
9. Оцінка органами студентського самоврядування даного заходу, його впливу на діяльність колективу, окремих студентів.
10. Загальні висновки про виховний захід.
11. Рекомендації для майбутньої роботи над означеною тематикою.

Орієнтовна схема аналізу виховного заходу 2

1. Факультет, група, дата проведення, прізвище, ім'я по батькові особи, яка провела захід.
2. Форма виховного заходу, її доцільність та відповідність віковим та індивідуальним особливостям студентської групи.
3. Тема виховного заходу, її актуальність, відповідність інтересам студентської групи.
4. Мета виховного заходу та її реалізація під час його проведення.
5. Зміст заходу:
 - а) відповідність матеріалу меті та темі;
 - б) ступінь доступності;
 - в) зв'язок із життям, з інтересами студентської групи та кожного студента.
6. Ким виглядає викладач на занятті:
 - а) інформатором;
 - б) пропагандистом;
 - в) просвітителем;
 - г) авторитетним колегою;
 - д) наставником;
 - є) начальником;
 - ж) контролером.
7. Спількування учасників виховного заходу та його наслідки.
8. Ставлення студентів до участі у виховному заході (активність, увага, самостійність, інтерес, дисциплінованість).
9. Поведінка наставника:
 - а) вміння володіти аудиторією;
 - б) педагогічний такт, манери поведінки;
 - б) культура мови та мовлення.
10. Висновки та рекомендації
 - а) виховна цінність заходу, його вплив на студентську групу та окремих студентів;
 - б) рекомендації щодо покращення виховного заходу.

Загальні рекомендації

та вимоги до складання планів виховної роботи

План складається на навчальний рік за календарним принципом і ділиться на три блоки:

- організаційно-виховні години;
- конкретні позааудиторні заходи;
- індивідуальна робота з підопічними студентами.

Організаційно-виховні години в розрізі курсів плануються в такій кількості: I курс – 16, II курс – 12, III курс – 10, IV курс – 8, магістри – 4.

На кожну організаційно-виховну годину планується тема. Рекомендовані теми для студентів I курсу:

- вхідне діагностування першокурсників і знайомство з ними;
- історія закладу освіти/наукової установи та його сучасна структура; досягнення університету та перспективи його розвитку;
- ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку в гуртожитках закладу освіти/наукової установи; поради і рекомендації відносно влаштування побуту та умов проживання в гуртожитку;
- правила поведінки в університетській бібліотеці; рекомендації стосовно користування навчально-методичною літературою та інформаційною системою закладу освіти/наукової установи;
- особливості та основні вимоги до навчального процесу в закладу освіти/наукової установи і на факультеті;
- культурне середовище столиці України – м. Києва.

Рекомендовані теми організаційно-виховних годин для студентів усіх курсів:

- негативні явища сьогодення (наркоманія, пияцтво, правопорушення) та шляхи запобігання їхньому розповсюдженню в молодіжному середовищі;
- про можливості самореалізації студентів закладу освіти/наукової установи поза освітнім процесом;
- етика міжособистісних стосунків в академічному середовищі;
- поведінка студентів в екстремальних ситуаціях;
- обговорення актуальних проблем, питань сьогодення.

Відповідальний за проведення організаційно-виховних годин наставник групи.

Конкретні позааудиторні заходи плануються за ініціативою і побажаннями студентів та наставника групи.

Передбачається залучення студентів групи до заходів, які проводяться в закладі освіти/науковій установі.

Обов'язковим є відвідування меморіалу, музею та виставки наукових досягнень університету.

Ознайомлення студентів з культурним середовищем слід планувати так, щоб вони за період навчання змогли відвідати всі основні музеї, театри, історичні та культурні пам'ятки.

Відповідальними за організаційне забезпечення і проведення поза аудиторних заходів слід призначати студентів. Бажано, щоб до цього було залучено по черзі якомога більше студентів групи. Це дасть їм змогу мати навички конкретної організаторської роботи й виховуватиме в них розуміння і повагу до справ, які організують інші.

На одну організаційно-виховну годину планується дві години робочого часу наставника, на конкретні заходи – за нормативами.

У цілому на організаційно-виховні години та конкретні позааудиторні заходи повинно плануватись не менше 124 годин на I курсі, 90 годин – на II, 70 годин – на III, 50 годин – на IV та 40 годин робочого часу для магістрів.

Індивідуальна робота в плані не деталізується і на неї передбачається загальний обсяг робочого часу на: I курсі – до 75 год. на II курсі – 50 годин, на III курсі – 40, на IV курсі і для магістрів по 30 годин.

Таким чином загальний обсяг робочого часу в планах має складати

на I курсі – 200 годин, на II – 125, на III – 100, на IV і для магістрів по 80 годин.

Онлайнові платформи неформальної освіти

Назва	Електронна адреса	Характеристика діяльності
Освіторія	https://osvitoria.media/	онлайн-медіа про освіту та виховання дітей в Україні, на сайті якої рубрики «Новини», «Журнал», «Афіша», «Блоги» цікаво розповідають про освіту і виховання
EdEra	https://www.ed-era.com/	Українська платформа інтерактивної онлайн-освіти відкрила реєстрацію на нові курси: онлайн-курс для вчителів початкової школи; робота вчителя початкових класів із дітьми з особливими освітніми потребами; автостопом по біології; людина та держава
Coursera	https://about.coursera.org/	проект у сфері масової онлайн-освіти, що містить курси з безлічі спеціальностей різними мовами, які викладаються провідними американськими вишами
Prometheus	https://prometheus.org.ua/	відома українська платформа МВОК (масові відкриті онлайн-курси, що пропонує можливість безкоштовно пройти цикли курсів (Підприємництво, Аналіз даних, Громадянська освіта, Підготовка до ЗНО)
Khan Academy (Академія Хана)	https://uk.khanacademy.org/	онлайн-платформа некомерційна організація, яка намагається зробити освіту кращою, надаючи через Інтернет безкоштовні та якісні знання всім і всюди та особливу увагу приділяє навчальним відеороликам
EdCamp Ukraine	https://www.edcamp.org.ua/	спільнота відповідального вчителства, котра проводить конференції, як правило, їх називають «неконференцією», призначення яких отримання інтерактивного

		професійного досвіду викладачами шкіл
LearnLifelong.net	https://mail.ukr.net/-desktop#readmsg/-15337980823146364778/f0	онлайн-платформа неформальної освіти в Україні пропонує такі освітні заходи: Вебінари «Міжнародне волонтерство», Другий загальноукраїнський конкурс кращих проєктів у сфері освіти дорослих
Вище при НаУКМА	http://gohigher.org/-education =	об'єднує викладачів закладів вищої освіти та надає їм інструменти для розвитку з метою оновлення вищої освіти через створення сучасної системи підвищення кваліфікації викладачів. Комунікаційна підтримка, статті та інтерв'ю. Розробка онлайн курсів. Організація програм підвищення кваліфікації. Стратегічні сесії щодо освітніх програм
Всеосвіта	https://vseosvita.ua/	компанія-спільнота активних освітян, об'єднаних для спільного проведення олімпіад, вебінарів, курсів, школи репетиторів; бібліотека ЗНО-2020, журнал, новини, серпнева конференція, ярмарок news
На урок	https://naurok.com.ua/	Освітній проєкт «На Урок» створює необмежені можливості для обміну досвідом між освітянами за напрямками: Співпраця закладів освіти з «На Урок» NEW; Оформлення класу; Матеріали до свят; Конкурс «Фантастична п'ятірка»; Конкурс «Вчительська десятка»; Конкурс «Класні керівники – супергерої»; Партнери; Презентація e-Bug
Освітня політика	http://education-ua.org/ua/	портал громадських експертів функціонує за сприяння Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради України та фінансової підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», містить науково-публіцистичні матеріали за рубриками «Точка зору»,

		«Аналітика», «Блоги», «Обговорення», «Цифри і факти», «Екскурс», «Порівняльна педагогіка», «Практики, які працюють»
Інша освіта	http://insha-osvita.org/mission/	місія тренерської групи – повернути навчання в життя та життя в навчання шляхом: розробки та впровадження холістичних навчальних практик; створення комфортних фізичних та ментальних просторів для навчання; взаємопосилення людей і спільнот для підвищення самозарадності; упровадження гуманістичного (людино-центрованого) підходу в навчанні
Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні	http://www.eco-osvita.org.ua	партнерська мережа, перша ініціатива в Україні поєднати зусилля міжнародної спільноти, науковців, громадськості, державних службовців, екологів, освітян та просто школярів і студентів для забезпечення розвитку системи екологічної освіти
Крок за кроком	http://www.uspf.kiev.ua	Всеукраїнський фонд сприяння втіленню освітніх реформ із реалізації особистісно-орієнтованої, інклюзивної освітньої моделі з активним залученням сімей і громад, шляхом проведення тренінгів для освітян, батьків, представників громадських організацій; проектів із забезпечення рівного доступу до якісної освіти для усіх дітей, у тому числі з особливими потребами, дітей – представників етнічних та національних меншин, сімей, які опинились у кризових ситуаціях
Teaching Update	https://www.fac-ebook-.com/events/teaching-update	студії сучасного викладача, що містять інструменти для ефективного викладання, тренінги від тренінгового центру, інформацію про міжнародні конгреси тощо.

**Чинна нормативно-правова документація
з організації освітнього процесу ([https://ipv.org.ua/polozhennia-
aspirantura/](https://ipv.org.ua/polozhennia-aspirantura/))**

Вид документів	Назва документів
Чинні нормативно-правові документи	<ul style="list-style-type: none"> – Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII – Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII – Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») від 3 листопада 1993 р. N 896 – Національна доктрина розвитку освіти від 17 квітня 2002 року N 347/2002 – Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25 червня 2013 року № 344/2013 – Національна рамка кваліфікацій від 23 листопада 2011 р. № 1341. – Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року від 14 грудня 2016 р. № 988-р – Концепція розвитку педагогічної освіти від 16 липня 2018 р. № 776
Нормативні документи Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України	<ul style="list-style-type: none"> – Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності від 07.11.2000 № 522. – Типове положення про атестацію педагогічних працівників від 06.10.2010 № 930 – Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів від 24.01.2013 № 48 – Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності від 30 грудня 2015 р. № 1187. – Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) від 23

	<p>березня 2016 р. № 261</p> <ul style="list-style-type: none">– Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти від 15.01.2018 № 36– Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів. Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74– Положення про Національну освітню електронну платформу від 22.05.2018 № 523
--	--

Нормативна база діяльності аспірантури та докторантури в ІПВ НАПН України
(<https://ipv.org.ua/polozhennia-aspirantura/>)

Стратегія розвитку Інституту проблем виховання НАПН України на 2020-2025 роки Стратегія ІПВ НАПН України

Європейська хартія дослідників та Кодекс працевлаштування наукових працівників Європейська Хартія Дослідників

Етичний кодекс вченого

Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора науку у Національній академії педагогічних наук України

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про приймальну комісію у 2018 році»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про приймальну комісію у 2020 році»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про порядок реалізації права на академічну мобільність»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про визнання результатів неформальної освіти у процесі реалізації освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про академічну добросесність»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про апеляцію результатів підсумкового контролю знань здобувачів наукового ступеня доктора філософії»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про порядок ліквідації академічної заборгованості аспірантами»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про внутрішню систему забезпечення якості освіти»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про організацію дистанційного навчання»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про проведення практики здобувачів наукового ступеня доктора філософії»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про організацію освітнього процесу»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про систему оцінювання результатів навчання майбутніх докторів філософії»

Положення Інституту проблем виховання НАПН України «Про атестацію здобувачів вищої освіти та роботу екзаменаційних комісій».

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇН
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

(Заклад освіти, наукова установа) _____

Кафедра _____

ЩОДЕННИК

проходження науково-педагогічної практики

здобувача наукового ступеня доктора філософії _____ року
навчання(очної/заочної форми навчання)

зі спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» галузі знань «01
Освіта / педагогіка»

(прізвище, ім'я, по батькові)

Термін практики з _____ до _____ 20__ р.

База практики _____ рівник викладацької практики
від Інституту проблем виховання НАПН України

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник від бази практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 20 _____ р.

Дата проведення , участі у заході	Назва виду роботи (дисципліна, тематика, курс студентів, вид заходу, місце проведення або участі тощо)	Короткий опис проведеної роботи
1. Відвідування й обговорення лекцій, практичних (семінарських чи лабораторних) занять викладачів закладу вищої освіти, наукової установи. Ознайомлення з різними формами і методами викладання навчальних дисциплін, спостереження за навчально-виховною роботою викладачів (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
2. Підготовка методичної розробки (силабусу дисципліни / наочності / комплексу тестів / теми навчального курсу або його окремих елементів. Отримання досвіду викладання у ролі помічника викладача, мікрвикладання, парне викладання (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3. Підготовка та проведення лекційного заняття. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання (12 год.)		
3 год.		
3 год.		

3 год.		
3 год.		
4. Підготовка та проведення практичного (семінарського, лабораторного) заняття. Розроблення інтерактивних занять на основі використання інноваційних форм і методів викладання (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
5. Ознайомлення з роботою студентських наукових гуртків, товариств, дослідницьких груп. Проведення позааудиторного наукового заходу в академічній групі (консультації, засідання гуртка, проблемної групи тощо) (2 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
6. Ознайомлення із системою виховної роботи закладу освіти, наукової установи. Підготовка та проведення виховного заходу в академічній групі (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		

7. Проведення експериментальної частини науково-педагогічного дослідження та його статистичної обробки. Розроблення матеріалів (анкет, опитувальників, завдань тощо) з метою здійснення експериментальної роботи в межах дисертаційного дослідження (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
8. Підготовка виступу в межах проведення науково-практичного заходу в закладі вищої освіти, науковій установі (конференцій, семінарів, кафедральних засідань або засідань наукових гуртків чи проблемної групи, наукового семінару тощо) (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
9. Підготовка наукової публікації (тези, стаття) та подання до друку за темою дисертаційного дослідження (12 год.)		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		
10. Підготовка та подання письмового звіту за результатами проходження науково-педагогічної практики (12 год.)		

3 год.		
3 год.		
3 год.		
3 год.		

ПРОПОЗИЦІЇ І ЗАУВАЖЕННЯ КЕРІВНИКІВ ПРАКТИКИ

Керівник науково-педагогічної
практики від Інституту проблем
виховання НАПН України

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник від бази практики

(науковий ступінь, вчене звання керівника)

(прізвище, ім'я, по батькові)

ПАСПОРТ БАЗИ ПРАКТИКИ

Назва установи _____

Напрями діяльності установи _____

Назва підрозділу для походження практики _____

Адреса установи _____

відповідає вимогам для проходження науково-педагогічної
практики

аспірантами ІПВ НАПН України

ОНП третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта / педагогіка Кваліфікація: Доктор філософії

Керівник установи _____

Посада _____

Тел./Факс: _____

E-mail: _____

Відповідальні за практику від установи

Посада _____

Тел./Факс: _____

E-mail: _____

Наявність для практикантів місць для проживання в гуртожитку _____

Відстань до м. Києва _____

Сполучення _____

Можливість оплати праці та харчування _____

Керівники практики від Інституту _____

Керівник установи (бази практики) _____

МП

Голова Науково-методичної комісії
Інституту проблем виховання НАПН України
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки _____

«__» _____ 202__ р. МП

Д О Г О В І Р
на проведення практики аспірантів Інституту проблем
виховання Національної академії педагогічних наук України
м. Київ « _____ 202_ р.

Ми, що нижче підписалися, з одного боку **Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України** (надалі – **ІПВ НАПН України**), в особі директора **Беха Івана Дмитровича**, що діє на підставі Статуту і, з другого боку,

(надалі – **База практики**), в особі

(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі Статуту

уклали між собою договір на проведення практики студентів:

База практики зобов'язується:

1.1. Прийняти аспірантів на практику згідно з календарним

планом:

№ з/п	Шифр і назва ОПП	Курс, група	Вид практики	Кількість аспірантів	Термін проведення практики	
					початок	закінчення

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.

1.2 Надіслати до ПІВ НАПН України повідомлення встановленого зразка про прибуття на практику аспіранта (ів).

1.3. Призначити наказом кваліфікованих спеціалістів для безпосереднього керівництва практикою.

1.4. Створити необхідні умови для виконання аспірантами програми практики, не допускати використання їх на посадах та роботах, що не відповідають програмі практики та майбутній спеціальності.

1.5. Забезпечити аспірантам умови безпечної роботи на конкретному робочому місці. Проводити обов'язкові інструктажі безпеки праці, ввідний та на робочому місці. У разі потреби навчити аспірантів-практикантів безпечних методів праці.

1.6. Надати аспірантам-практикантам і керівникам практик від ПІВ НАПН України можливість користуватись лабораторіями, кабінетами, майстернями, бібліотеками, технічною та іншою документацією, необхідною для виконання програми практик.

1.7. Після закінчення практики дати характеристику на кожного аспіранта-практиканта, у котрій відобразити якість підготовленого ним звіту.

1.8. Додаткові умови

2. ПІВ НАПН України зобов'язується:

2.1. За два місяці до початку практики надати базі практики для погодження програму практики, а не пізніше ніж за тиждень – дані про аспіранта/ів, яких направляють на практику.

2.2. Призначити керівниками практик кваліфікованих науково-педагогічних працівників.

2.3. Забезпечити додержання аспірантами-практикантами трудової дисципліни і правил внутрішнього трудового розпорядку.

2.4. Забезпечити навчально- та науково-методичний супровід керівників практик від Інституту.

3. Відповідальність сторін за невиконання договору.

3.1. Сторони відповідають за невиконання покладених на них обов'язків щодо організації і проведення практики згідно з чинним законодавством про працю в Україні.

3.2. Усі суперечки, що виникають між сторонами за договором, вирішуються у встановленому законодавством порядку.

3.3. Договір набуває сили після його підписання і діє до кінця практики згідно з календарним планом.

3.4. Строки проведення практики студентів визначаються наказом директора ІПВ НАПН України про направлення на практику.

3.5. Договір складений у двох примірниках – по одному науковій установі та базі практики.

3.6. Юридичні адреси сторін та розрахункові рахунки:

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, вул. М.Берлинського, 9

Інститут проблем виховання
НАПН України

База практики:

_____ (підпис)

(підпис)

« ____ » _____ 202_ р. « ____ » _____ 202_ р.

**РЕЦЕНЗІЯ НА ВІДКРИТЕ ЗАНЯТТЯ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ СТУПЕНЯ ДОКТОРА
ФІЛОСОФІЇ**

ПІБ. здобувача: _____

Дата проведення заняття: _____

Вид заняття¹: _____

**Група, курс, факультет, де проводилося
заняття:** _____

Кількість студентів на занятті: _____.

Мета заняття:

Методичне забезпечення, наочність, технічні засоби:²

1. Загальні відомості про навчальне заняття (тема навчального заняття, її зв'язок з попередніми і наступними, місце у відповідному розділі; форма, формат, тип навчального заняття, його структура, відповідність темі та поставленій меті; рівень досягнення мети та отримані результати, умови, чинники, що сприяли цьому; сильні та слабкі сторони, досягнення, загальні враження):

¹ Лекція, практичне, семінарське, лабораторне заняття, вебінар, тренінг тощо.

² Зазначити, які засоби та забезпечення використовувалися в процесі проведення заняття.

2. Оцінка якості підготовки Здобувача до організації навчального заняття (визначення структури, використання фахової та методичної літератури, підготовка дидактичного та роздаткового матеріалу):

3. Оцінка якості постановка мети, завдань навчального заняття, необхідних для її досягнення, створення у студентів установки на досягнення мети.

4. Оцінка якості відбору змісту навчального матеріалу, розвитку особистісного ставлення студентів до нього:³

³ У цьому розділі керівник має оцінити раціональний відбір практикантом наукових, засадничих знань, понять, фактів, що складають основу розвитку вмінь, навичок студентів, їхнього соціального становлення, подальшого навчання; спрямованість змісту навчального матеріалу на розгляд соціально значущих та актуальних для життя студентів проблем, задоволення їхніх пізнавальних і особистісних потреб та інтересів; відповідність змісту навчального матеріалу рівню розвитку студентів, їхнім пізнавальним можливостям; стимулювання інтересу студентів до змісту (новизна знань, умінь, їхня різностороння значущість, парадоксальність понять, фактів, популярність інформації, емоційність викладу, подання інформації через призму бачення викладача, науковця); інтегрування змісту навчального матеріалу з іншими темами, навчальними курсами і спецкурсами.

5. Оцінка застосування методів, прийомів, засобів, форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів і їх творче, цілеспрямоване поєднання:⁴

6. Характеристика комунікаційних та організаційних аспектів педагогічної діяльності Здобувача під час проведення відкритого заняття:⁵

7. Характеристика реакції студентів на застосовані Здобувачем педагогічні методи, прийоми та засоби:⁶

⁴ Активізація думки студентів, стимулювання до критичного та творчого мислення, вияву власної позиції, поглядів, самостійного пошуку й дослідження.

⁵ Характеристика ставлення до студентів: наявності позитивної установки; стилю діяльності та поведінки, комунікативних вмінь, відкритості, щирості, знаходження контакту зі студентами, вияву педагогічного такту в організації взаємодії зі студентами; оцінка організації дисципліни та порядку на навчальному занятті.

⁶ Характеристика ставлення студентів до процесу навчання, застосованих форм, методів організації навчально-пізнавальної діяльності; їхньої мотивації. Оцінка міжособистісної взаємодії студентів та розвиток їхніх взаємин (створення психологічно комфортного середовища на навчальному занятті; застосування різноманітних форм співробітництва, міжособистісної взаємодії студентів (дискусії, діалоги, групові форми, колаборація тощо)).

8. Отримання зворотного зв'язку:⁷

9. Загальні висновки (Загальна оцінка відкритого заняття, пропозиції і поради щодо вдосконалення підготовки та проведення наступних навчальних занять):

Керівник практики _____ (Підпис) _____ (Прізвище та ініціали, посада)

⁷ Характеристика застосованих практикантом методів отримання зворотного зв'язку, повноти отриманої інформації, її змісту

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Абстракція лат. abstractio – видалення, відволікання) – процес пізнавальної діяльності, який полягає в уявному виділенні одних властивостей предметів та явищ і відволіканні від інших. Абстракцією називають також і результат абстрагування. Абстрагування лежить в основі процесів *узагальнення й утворення понять*; існує також у виді чуттєво-наочного образу (креслення, діаграми, схеми, моделі і т.п.). Абстракція – момент цілісного процесу пізнання, спрямованого в остаточному підсумку на досягнення конкретного, тобто всебічного, повного знання. Процес формування абстракції відбувається в єдності з аналізом, синтезом, узагальненням, конкретизацією й іншими розумовими операціями.

Автоматизм (грец. automatos – самодіючий) – у психології єдиний безупинний розумовий, мовний чи руховий акт, що відбувається без участі свідомості. За рахунок автоматизму окремих дій людина одержує можливість зосередити увагу на якості виконуваної *діяльності*. Необхідна риса *навичок* до виконання досконало засвоєної дії.

Автономія – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом.

Автономія закладу вищої освіти – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом.

Авторитарне виховання – виховна концепція, що передбачає підпорядкування вихованця волі вихователя. Придушуючи ініціативу і самостійність, авторитарне виховання перешкоджає

розвитку індивідуальності в дітей і юнацтва. Часто призводить до виникнення конфронтації між вихователем і вихованцями.

Авторитет (нім. Autoritat, від лат. autoritas – влада) – беззастережне значення і вплив будь-якої особи, чи групи організації, засноване на знаннях, моральних достоїнствах, життєвому досвіді і традиціях. Розрізняють авторитет релігійний, політичний, науковий, педагогічний тощо. У вузькому значенні – одна з форм здійснення влади. Для завоювання і зміцнення авторитету педагога вирішальне значення має єдність слова і діла у діяльності. Авторитет виражається у здатності носія авторитету направляти, не вдаючись до примусу, думки, почуттів і вчинків своїх студентів. У визнанні студентством за викладачем – носієм авторитету права на керівництво, у готовності виконувати його вказівки і поради.

Агресивне поводження (франц. agressif – зухвалий, войовничий, від лат. aggredior – нападаю) – дії, що мають метою заподіяння морального чи фізичного збитку іншим. Зустрічається з боку окремих зухвалих студентів і, навіть, деяких неврівноважених та слабко контрольованих викладачів. Мусить бути повністю вилучене із навчально – виховного процесу у вищій школі.

Адаптація (від середвіч. лат. adaptatio – пристосування, приладжування) – здатність організму пристосовуватися до різних умов зовнішнього середовища. В основі адаптації лежать реакції організму, спрямовані на збереження сталості його внутрішнього середовища (т.зв. гомеостаз). Адаптація педагога до аудиторії – це свого роду її подолання, оволодіння її увагою й інтересом, завоювання її поваги. Дуже рідко це вдається зробити без попередньої підготовки. Тут необхідна серйозна робота молодих викладачів з добору й осмислення матеріалу до занять, а також внутрішня робота, пов'язана з емоційним настроєм, формуванням переконаності в необхідності й правильності своїх дій.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження

наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Акмеологія (грец. акме – пік, вершина, вища ступінь чогонебудь, що цвіте сила) – галузь наукового знання, об'єктом вивчення якої є людина в динаміці її саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах самореалізації. Предмет акмеології – творчий потенціал людини,

закономірності й умови досягнення суб'єктом діяльності (індивідом чи об'єднанням індивідів) різних рівнів розкриття творчого потенціалу, вершин самореалізації. Задача акмеології – озброєння суб'єкта діяльності, що формується під час навчання у вищій школі, знаннями і технологіями, які забезпечують можливість його успішної самореалізації в різних сферах життєдіяльності, у тому числі й у галузі обраної професії чи професій. Специфічним методом акмеології є порівняльне моделювання поведінки і професійної діяльності в різних областях роботи, характерних для самореалізації творчого потенціалу зрілої людини на різних рівнях успішності. Для оцінки досягнутого рівня самореалізації суб'єкта діяльності в різних областях акмеологія розробляє спеціальні критерії, оціночні норми, що відповідають методам вимірювань.

Акредитація освітньої програми – це оцінювання освітньої програми на предмет її відповідності стандарту освіти, а також спроможності закладу освіти забезпечити досягнення здобувачами освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання.

Аксіологія – теорія, що описує і пояснює людські цінності. Становлення аксіології як самостійної дисципліни було пов'язане з витісненням ціннісної проблематики з науки нового і новітнього часу. Для сучасної науки, основні ознаки якої оформилися після робіт Галілео Галілея (дослідження й експеримент, неодмінно пов'язані з процедурою вимірювання чого-небудь), світ позбавлений ціннісних визначень. Сам по собі для науки він не поганий і не гарний; чиста наука не говорить мовою цінностей; схвалювати і засуджувати, захоплюватися і жахатися – не її справа. Однак в останні роки педагогічна практика прагне сприяти становленню у молодій людини гуманістичних цінностей (поваги до іншої позиції, необхідності рахуватися із обґрунтованою протилежною думкою, прагненням до пошуку компромісу тощо), позитивно ставиться до засвоєння студентством християнських заповідей.

Активна життєва позиція – свідоме, що ґрунтується на засвоєних моральних, цивільних і професійних переконаннях ставлення до громадського обов'язку, коли єдність слова і діла

стають повсякденною нормою поведінки. Важливий орієнтир у навчально-виховній діяльності закладів вищої освіти. При активній життєвій позиції наявні здатність, воля й уміння проводити свої переконання у житті. Трансформуючи думки людей у вчинки, така позиція є найважливішим критерієм об'єктивної оцінки соціальної ролі особистості громадянина і фахівця, їх моральних і ділових якостей.

Активні форми і методи навчання. Під активізацією навчальної діяльності мається на увазі цілеспрямована діяльність викладача, спрямована на розробку і використання таких форм, прийомів і засобів навчання, котрі сприяють підвищенню зацікавленості, самостійності і творчої активності студентів у засвоєнні знань, у формуванні умінь і навичок їхнього практичного застосування, а також у формуванні здібностей прогнозувати виробничу ситуацію і приймати самостійні рішення. Форма заняття – це система організації, внутрішня структура заняття, певний порядок його проведення. Метод проведення заняття – це спосіб передачі учням і студентам знань і їхнього засвоєння. Форми і методи діалектично пов'язані один з одним. З одного боку, за допомогою методів форми наповнюються конкретним змістом; з іншого боку – форми впливають на якість самих методів. Активні методи, це такі способи і прийоми впливу, що спонукають студентів до розумової активності, до прояву творчого, дослідницького підходу у засвоєнні знань і умінь; викликають у них прагнення пізнати складну діалектику дійсності; домагатися самостійності в науковій оцінці явищ, фактів і подій та пов'язаних з ними практичних проблем. Приклади активних методів – проблемний метод, методи логічних і практичних завдань, а також діалог і дискусія. Активні форми навчання – це такі форми організації навчального процесу, що розраховані на колективне, публічне обговорення проблем. На активну взаємодію педагога та його учнів, живий обмін думками між ними. Вони націлені на вироблення правильного розуміння змісту досліджуваної теми, її зв'язку з практикою. Серед цих методів також відомі: лекція-діалог, проблемна лекція, ділова гра, ігрове виробниче проектування, мозковий штурм, диспут, проблемна співбесіда,

проблемний семінар, тематична консультація (індивідуальна чи групова). Мета активних форм і методів навчання – глибоке засвоєння знань, вироблення стійких навичок їхнього застосування, формування на цій основі компетентної і діяльної особистості. Необхідна умова їхнього плідного застосування – висока теоретична підготовка, творчість і методична майстерність педагога. В ідеалі, в умовах вищої школи усі використовувані педагогами форми і методи навчання повинні бути активними. Тоді як інші (не активні) потрібно цілком виключати.

Активність особистості (лат. *activus* – діяльний) – діяльне ставлення людини до світу, здатність людини робити суспільно значимі перетворення матеріального і духовного середовища на основі освоєння суспільно-історичного досвіду людства; виявляється у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні. Інтегративна характеристика активності особистості – активна життєва позиція зрілої людини, що виражається в її принциповості і послідовності у відстоюванні поглядів, у єдності слова і діла.

Альтруїзм (франц. *altruisme*, від лат. *alter* – інший) – моральний принцип, що передбачає християнське ставлення до інших людей, безкорисливе служіння їм і готовність до самозречення в ім'я їхнього блага.

Аналіз (грец. *analysis* – розкладання, розчленовування) – прийом у процесі навчання, який полягає у вивченні кожного елемента чи сторони явища як частини цілого, розчленовуванні досліджуваного предмета чи явища на складові елементи, виділення в ньому окремих сторін. Взагалі аналіз існує у двох формах: розумових операцій і практичної дії.

Аналогія в навчанні (грец. *analogia* – відповідність), вид розумової діяльності; виявлення властивостей одного предмета на підставі його подібності з іншим. Аналогія – один із загальнонаукових методів теоретичного й емпіричного дослідження. Метод, заснований на встановленні подібності між об'єктами (предметами, явищами, поняттями, процесами), за якими-небудь ознаками чи відносинам. За аналогією робляться висновки про властивості об'єктів. Порівнюючи далекі від життєвого досвіду студентів явища, з фактами, близькими їхньому

досвіду, педагог допомагає їм засвоювати деякі важливі ознаки і властивості. У дидактиці розрізняють аналогію, що роз'яснює, каузальну, ілюстративну, аналогію відповідності, структурно-функціональну, а також аналогію систематичного характеру. Роз'яснююча – виконує пояснювальну функцію в навчально-виховному процесі, конкретизує знання, робить їх більш зрозумілими. Каузальна – сприяє встановленню причинно-наслідкових зв'язків між явищами, поняттями і предметами. При використанні ілюстративної аналогії застосовуються наочні схеми і моделі. Аналогія відповідності дозволяє переносити відносини з однієї системи в іншу на основі певного зв'язку між елементами систем. Структурно-функціональні аналогії застосовуються тоді, коли висновок може йти від подібностей окремих структур до подібності функцій і навпаки. Аналогія, що систематизує, спирається на спільність родової природи аналога й об'єкта вивчення, що входять при цьому в єдину систему. Аналогія застосовується в жорстко обумовлених, обґрунтованих ситуаціях і, певною мірою, щоб не спотворювати сутності досліджуваних явищ.

Андрагогіка (від грец. aner, род. падіж andros – доросла людина і agoge – керівництво, виховання) – одне з позначень галузі педагогічної науки, що охоплює теоретичні і практичні проблеми освіти, навчання і виховання дорослих. Поряд з андрагогікою у спеціальній літературі використовуються терміни «педагогіка дорослих» (внутрішньо суперечлива), «теорія освіти дорослих» тощо. Вперше термін «Андрагогіка» застосував німецький історик освіти К. Капп у книзі про педагогічні погляди Платона (1833). У трактуванні теоретиків андрагогіка покликана розкривати закономірності, соціальні і психологічні фактори ефективної освіти, навчання і виховання дорослих, розробляти методичні системи навчально-виховної роботи з індивідами і групами індивідів у віці від 18-20 років до глибокої старості. Особливості розробки проблематики визначені характером педагогічного керівництва (керування) дорослими: сформованістю рис їхньої особистості, наявністю в них власного життєвого досвіду, культурними, освітніми, професійними запитами, перевагою

процесів самоосвіти і самовиховання та ін. Як видно з наведеного, андрагогіка має пряме відношення до навчання і виховання студентства.

Антипатія – складне почуття індивіда, спрямоване на конкретну особу (вірніше, проти неї), що виражається у глибокій неповазі до об'єкта уваги. Антипатія – перший крок до більш сильного негативного почуття – ненависті. Вона веде в підсумку до серйозних конфліктів, тому що не буває однобічною – вона, як правило, обобізна. Тому педагога повинна насторожувати поява, у його студентів, відкритої і стійкої антипатії один до одного. У той же час, антипатія – це, мабуть, єдиний афект, що властивий усім без винятку людям, але в різному ступені зовнішнього прояву. Почуття, протилежне антипатії – симпатія.

Аперцепція – залежність сприйняття нових відчуттів і вражень від минулого досвіду, запасу знань і загального змісту попереднього психічного життя людини, що у свою чергу є результатом впливу на неї зовнішнього середовища. Розрізняють аперцепцію стійку і тимчасову. Стійка – являє собою залежність сприйняття від світогляду, цінностей, рівня освіти, стійких інтересів людини, її психічного складу тощо. Тимчасова характеризує залежність сприйняття від психічного стану людини в даний момент (її настрою, стану чекання тощо). Приклад аперцепції у навчанні – встановлення зв'язку нових знань зі старими в процесі оволодіння ними.

Атестація – це встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої (наукової, освітньо-творчої) програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Афективна дія – дія, визначальною характеристикою якої є певний емоційний стан суб'єкта: його любовна пристрасть чи ненависть, гнів чи наснага, жах чи відвага. На відміну від цілераціонального поведіння і подібно до ціннісно-раціонального, афективна дія має сенс не у досягненні якої-небудь зовнішньої мети, а у визначеності (у даному випадку чисто емоційному) самої поведінки, її характеру, пристрасті (афекту). Головне в такій дії – прагнення до негайного (чи максимально швидкого) задоволення

пристрасті, що володіє індивідом: прагнення помститися, бажання «зняти напругу» тощо. За М. Вебером, така поведінка знаходиться «на межі» осмисленої і свідомо орієнтованої людської дії. Однак саме її «прикордонний характер» і позначає «граничний випадок» реальної людської поведінки, що ніяк не може бути запропонований як загальнообов'язковий зразок. Він лише дозволяє Веберові теоретично сконструювати «ідеальний тип» соціальної дії. Фіксує міру мінімальної свідомості індивіда, за якої дія перестає бути соціальною, людською.

Б

Безоплатна освіта – освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством.

Безперервна освіта – філолофсько-педагогічна концепція, відповідно до якої освіта розглядається як процес, що охоплює все життя людини. У теорії та практиці безперервної освіти особливо акцентується увага дорослих на можливості навчання після отримання базової освіти. В особистісному плані безперервна освіта реалізується не тільки за рахунок функціонального включення людини в освітній процес, чим забезпечується «наступність ланок» у системі освіти, але й завдяки формуванню внутрішньої особистісної позиції, що забезпечує необхідність освіти у внутрішньому світі особистості. Безперервна освіта виступає як засіб творчого зросту особистості, конструктивного подолання ситуацій соціальної і професійної життєвої кризи.

Безперервний професійний розвиток – це безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності.

Бесіда – метод навчання, який застосовується педагогом з метою активізації розумової діяльності студентів у процесі отримання нових знань чи повторення і закріплення отриманих раніше. Бесіда також є методом психолого-педагогічних

досліджень. Організовується з метою з'ясування індивідуальних особливостей особистості. Припускається наявність плану бесіди, але, як правило, він не включає конкретних питань, як при анкетуванні.

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

В

Види діяльності людини – характеристики діяльності в залежності від способів і форм її здійснення. Вид діяльності визначається станом взаємодії людини з узагальненим об'єктом діяльності протягом циклу його існування.

Види задач діяльності:

- *професійні задачі* – задачі діяльності, безпосередньо спрямовані на виконання задач (завдань), які поставлені перед фахівцем;
- *соціально-виробничі задачі* – задачі діяльності, пов'язані з діяльністю фахівця в сфері виробничих відносин у трудовому колективі;
- *соціально-побутові задачі* – задачі діяльності, що виникають у повсякденному житті і пов'язані з домашнім господарством, відпочинком, сімейним спілкуванням, фізичним і

культурним розвитком і тощо, що впливають на якість виконання фахівцем професійних і соціально-виробничих задач.

Види умінь:

- *предметно-практичні* – уміння виконувати дії з переміщення об'єктів у просторі, зміні їхньої форми тощо;
- *предметно-розумові* – уміння виконувати операції з уявними образами предметів;
- *знаково-практичні* – уміння виконувати операції зі знаками і знаковими системами;
- *знаково-розумові* – уміння уявного виконання операцій зі знаками і знаковими системами.

Види контролю у навчанні. Застосовується попередній, поточний, повторний, періодичний і підсумковий контроль. *Попередній контроль* має діагностичний характер і здійснюється, як правило, на початку навчального року чи перед вивченням нових великих розділів. Мета попереднього контролю – зафіксувати початковий рівень підготовки студента, які у нього є знання, уміння і навички, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Попередня діагностика рівня знань студента важлива для того, щоб визначити його зростання за певний період часу. Оцінюванню в даному випадку може підлягати порівняння його нинішнього рівня знань з початковим. *Поточний контроль* – це систематична перевірка й оцінка освітніх результатів студента за конкретними темами на окремих заняттях. Бажано, щоб поточний контроль відбувався на кожному семінарському, лабораторному, практичному й інших придатних для цього групових заняттях у ЗВО. Можливі форми такого контролю: опитування викладачем, виконання тестів, розв'язання задач, робота з комп'ютерною програмою, взаємоконтроль, самоконтроль та ін. *Повторний контроль* припускає перевірку знань паралельно з вивченням нового матеріалу. Це сприяє закріпленню і системності знань студентів. *Періодичний контроль* здійснюється за цілим розділом навчального курсу. Мета – діагностування якості засвоєння студентами структурних основ і взаємозв'язків вивченого розділу. Задача періодичного контролю – навчальна, оскільки студенти навчаються систематизації, узагальненню, цілісному баченню

великого блоку навчальної інформації і пов'язаної з нею діяльності. *Підсумковий контроль* проводиться наприкінці кожного семестру навчального року. Він може мати форму контрольної роботи, заліку, іспиту, захисту реферату чи курсової роботи. Даний тип контролю припускає комплексну перевірку освітніх результатів з усіх ключових цілей і напрямків. Не повинно бути так, щоб мета ставилась одна, а підсумковому контролю підлягали зовсім інші параметри чи тільки частина з них. Наприклад, якщо на початку семестру викладач поставив за мету творчу самореалізацію студентів на основі виконання ними досліджень на задані теми, то саме ця мета й повинна бути оцінена. Важливо визначити *зміст і методи контролю*, тобто з'ясувати, що саме і як буде контролюватися. Традиційно контролю підлягають знання, уміння і навички студентів, які перевіряються за допомогою заліків і іспитів. Інший можливий підхід – контроль досягнень студентів оголошених у меті навчання та сформульованих за допомогою термінології засвоєних дій. Наприклад, перевіряються знання й уміння, розуміння і застосування, аналітичні дії й узагальнення. Форми перевірки різноманітні: тестування й анкетування, аналіз виробничих ситуацій, комплексні проектні дії тощо.

Визначення – дефініція, логічний прийом, за допомогою якого розкривається зміст поняття, виявляються істотні ознаки об'єктів, відображуваних у даному понятті. У процесі навчання (ширше – у пізнанні) визначення використовується для встановлення точного змісту термінів, вихідних понять.

Викладання – це педагогічне керування навчально-пізнавальною діяльністю тих, яких навчають; один з компонентів процесу навчання. Викладання здійснюється як безпосередньо педагогом, так і в опосередкованій формі і припускає зустрічно спрямований процес навчання. Діяльність викладача містить у собі добір, систематизацію, структурування, сприйняття, усвідомлення й оволодіння навчальною інформацією і методами роботи з нею студентів і пред'явлення її тим, кого навчають, у педагогічній практиці. Організацію раціональної, ефективної, адекватної задачам навчання діяльності кожного, кого навчають, по оволодінню передбачуваною системою знань і умінь. Діяльність

викладання включає також планування й організацію педагогом власної роботи. У цьому контексті керування як педагогічний вплив носить не стільки коригувальний, скільки формуючий характер і спрямований на освіту того, кого навчають; розвиток у нього різних структур розумової діяльності і спрямовано на виховання особистості. У широкому змісті керування навчальним пізнанням трактується як процес пред'явлення студентам такої системи навчальних задач, що передбачає в процесі їхнього вирішення поступове і послідовне просування студентів по ступенях пізнання – від низького рівня проблемності завдань і пізнавальної самостійності до творчої, дослідницької. Тим самим проектується визначений рівень сформованості властивостей, якостей знань (системність, динамічність, узагальненість тощо). Діяльність викладання спрямована на виявлення умов організації навчальної роботи, дотримання якої дозволить студенту свідомо орієнтуватися в предметі, актуалізувати отримані знання й уміння, здійснювати самоконтроль. Кожен акт викладання повинний вносити визначені зміни, як у характер діяльності того, кого навчають, так і в процес його становлення як особистості. Під час розробки своєї програми навчання викладач повинний оцінити, які знання, з якою метою, і в якій системі він припускає сформувати в студентів у результаті засвоєння ними конкретного матеріалу. Важливе значення має визначена послідовність дій осіб, що навчаються (виконавських, оцінних і орієнтованих), пошук способів мотивації тих, кого навчають, до участі в пізнавальній діяльності. Це перша задача викладання в структурі навчання. Друга задача зводиться до реалізації принципу активності і самоврядування в пізнавальній діяльності осіб, що навчаються. Він полягає в такій організації навчальних занять, при якій викладач за допомогою програм забезпечення й організації учбово-пізнавальної діяльності направляв би й інтенсифікував процес активної, самостійної і результативної роботи кожного студента по оволодінню основами теорії і методами її застосування при розв'язанні навчально-пізнавальних задач.

Викладацька діяльність – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток

інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Виробнича функція – коло обов'язків, що здійснює фахівець відповідно до займаної посади. Визначається посадовою інструкцією або кваліфікаційною характеристикою фахівця. Обов'язково приймається до уваги у процесі проектування, планування та безпосереднього здійснення освітнього процесу у вищій школі. Розрізняють такі виробничі функції:

– *проектувальна* (проектно-конструкторська), здійснення цілеспрямованої послідовності дій по синтезі (створенню) чи систем їхніх окремих елементів, а також розробка документації, необхідної для виробництва і використання відповідних об'єктів і процесів;

– *організаційна*, упорядкування структури і взаємодії складених елементів системи з метою зниження невизначеності, а також підвищення ефективності використання ресурсів і часу;

– *управлінська*, функція спрямована на досягнення поставленої мети, забезпечення стабільного функціонування і розвитку системи завдяки обміну інформацією;

– *виконавська* (технологічна, операторська), функція спрямована на досягнення поставленої мети відповідно до відомих алгоритмів. Тобто, фахівець виступає як структурний елемент (ланка) визначеної технології;

– *технічна*, чи функція виконання робіт найбільш низьких кваліфікаційних рівнів.

Виховання соціальне – цілеспрямоване створення умов (духовних, матеріальних, організаційних) для розвитку людини. Виховання у вузькому значенні – цілеспрямована діяльність, покликана сформувати у дітей та юнацтва систему якостей особистості, поглядів та переконань. Виховання в локальному значенні – вирішення якої-небудь конкретної виховної задачі (наприклад, виховання суспільної активності, колективізму тощо).

Виховання як частина соціалізації особистості здійснюється через освіту й організацію життєдіяльності колективу студентів. Виховання містить у собі освіту, тобто пропаганду і поширення культури та навчання. Найбільш узагальнена класифікація складається з розумового, трудового та фізичного виховання. За домінуючими принципами й стилем відносин вихователів і вихованців виокремлюють авторитарне, вільне та демократичне виховання.

Вихователь – особа, яка здійснює виховання та бере на себе відповідальність за умови життя і розвиток особистості іншої людини. Самовизначення вихователя й оволодіння майстерністю, мистецтвом виховання багато в чому засновані на педагогічній рефлексії. Вона включає ряд компонентів. У тому числі усвідомлення вихователем справжніх щирих мотивів своєї педагогічної діяльності (чи відбувається вона в інтересах студента, власного престижу, в угоду начальству, інструкції тощо). Уміння відрізнити власні утруднення і проблеми від утруднень і проблем вихованців; здатність поставити себе на місце іншого, побачити ситуацію очима вихованця; здатність до оцінки власних дій для коректування професійної самооцінки.

Виховна система – поєднує комплекс виховних цілей; людей, які їх реалізують у процесі цілеспрямованої діяльності; відносин, що виникають між її учасниками; управлінську діяльність по забезпеченню життєздатності виховної системи.

Виховний компонент у професійній освіті. Виховання, навчання, розвиток і соціалізація є рівноцінними складовими процесу професійної освіти. У зв'язку з реформуванням національної системи освіти і зміною освітньої парадигми (орієнтація на гуманізацію і гуманітаризацію освіти, орієнтоване на особистість виховання і навчання та ін.), проблема виховного впливу на студентів на всіх освітніх рівнях зараз є особливо гострою. Сучасні реалії вишівського життя свідчать, що в пострадянському освітньому просторі виховний компонент у тому обсязі, який існував раніше є, фактично, рудиментом старої системи і втратив своє значення. Нова ж парадигма виховання ще тільки складається. У цій ситуації виховні процеси нині об'єктивно

послаблені й в основному залежать від волі і майстерності педагогів, у тому числі кураторів академічних груп, від ініціативи адміністрації і традицій конкретного вищого навчального закладу. Відомо, у процесі розвитку суспільства змінюється зміст виховання, але завжди як мету виховання педагогіка розглядає людину, а виховний вплив спрямований на її удосконалювання. Це дає підставу визначати феномен виховання – як перетворюючу діяльність педагогів (вихователів), спрямовану на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяє її якісному зросту і зміні. Світовий соціально-історичний досвід дозволяє визначити головну мету виховання як формування гармонійної та усебічно розвинутої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної і професійної діяльності в сучасному суспільстві; особистості, здатної розділяти і збільшувати його цінності. *Критеріями вихованості* людини можуть слугувати наступні характеристики особистості. Серед них наступні. Ступінь оволодіння загальнолюдськими гуманістичними домінантами. Оволодіння етичними нормами та естетичними цінностями суспільства, як основою соціальної і професійної діяльності, особистісних оцінок і вчинків. Рівень і ієрархія якостей особистості, набутих у процесі виховання. Одночасно, будучи двостороннім процесом, виховання передбачає зміну акцентів ініціативи від вихователя через партнерство до самовиховання студентів, коли наростає і стає плідною автономна ініціатива суб'єктів виховання через процеси їхнього самовиховання. Виховання – поліспрямований процес, де кожна конкретна мета обумовлює відповідність її змісту методів виховання. У педагогіці традиційно виділяються розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне виховання, які сьогодні доповнюються цивільним, правовим, економічним та екологічним напрямками виховання. У процесі навчання у ЗВО можуть і повинні бути реалізовані всі перераховані напрямки виховного впливу. Блоки предметів, досить повно представлені в навчальних планах спеціальностей, дають можливість забезпечити комплексність виховного впливу на студентів. Моральне, естетичне, фізичне, правове, цивільне й економічне виховання – через блок гуманітарних предметів.

Розумове й екологічне виховання – через блок природничі наукових предметів. Трудове – під час трудових семестрів, виробничої практики і безпосередньо в навчальному процесі, як в аудиторії, так і у процесі виконання самостійної роботи.

Виховуюче навчання – навчання, при якому досягається органічний зв'язок між набутими студентами знаннями, уміннями та навичками, засвоєнням досвіду творчої діяльності і формуванням емоційно-ціннісного ставлення до світу, одне до одного, до засвоюваного навчального матеріалу.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Візуальна грамотність (англ., visual literacy) – напрям у сучасній педагогіці, що досліджує проблеми розвитку навичок користування візуальною й аудіовізуальною інформацією.

Вік – період розвитку людини, який характеризується сукупністю специфічних закономірностей формування організму й особистості. Вік являє собою якісно особливий етап, якому властивий ряд змін, що визначають своєрідність структури особистості на даному ступені розвитку. У віковій психології і педагогіці останнім часом дотримуються такої вікової періодизації:

- дитинство (від народження до 1 року);
- передшкільне дитинство (від 1 до 3 років);
- дошкільне дитинство (від 3 до 6 років);
- молодший шкільний вік (від 6 до 10 років);
- підлітковий вік (від 10 до 15 років);
- юність (1-й період: 15-17 років, 2-й період: 17-21 рік).

Воля – свідоме регулювання людиною своїх дій і вчинків, що вимагають подолання перешкод; здатність до внутрішніх зусиль, необхідних для досягнення поставленої мети і виконання необхідної для цього діяльності. Здійснюючи вольову дію, людина протистоїть власній лінії, непевності, сумнівам, а також впливам і

перешкодам, які надходять із зовнішнього середовища. Для вольового акту характерним є не стільки усвідомлення «я хочу цього», скільки переживання «треба» чи «я повинен», усвідомлення ціннісної характеристики мети й очікуваного результату дії. Вольова поведінка заснована на результатах індивідуального мислення та прийнятого рішення, поява якого найчастіше супроводжується боротьбою мотивів; воно припускає наявність таких психічних процесів, за допомогою яких людина підсилює мотивацію, що йде від ціннісних орієнтацій та потреб, і придушує протилежну.

Вплив у вихованні – діяльність вихователя в єдиному процесі соціальної взаємодії, що призводить до зміни яких-небудь аспектів індивідуальності вихованця, його поведінки і свідомості, форма здійснення функцій педагога. Виділяються чотири основних можливих засоби впливу на особистість: переконання, навіювання, зараження і наслідування. Переконання містить у собі систему доказів, які обґрунтовують висунуті побажання, пропозиції та ін. Навіювання (сугестія), як і переконання, спрямоване на зняття своєрідних фільтрів, які перебувають на шляху до нових оман та помилок. Феномен зараження найчастіше виникає в групі людей, що керуються у своїй поведінці емоційним станом, діють на основі інформації, отриманої без належного аналізу, або повторюють дії інших людей. Ґрунтується також на загальному переживанні групою тих самих емоцій. Наслідування – орієнтація на приклади чи зразки. Це виявляється в повторенні однією людиною яких-небудь вчинків, жестів, інтонацій і навіть у копіюванні певних рис характеру іншої людини (педагога, іншої привабливої для наслідування людини). Наслідування може бути довільним і мимовільним. У студентському віці провідну роль щодо вибору об'єкта для наслідування починають грати ціннісні орієнтації людини.

Вплив педагогічний – вплив педагога на емоції, свідомість і волю студента, на характер його навчальної діяльності і спілкування в інтересах формування знань і умінь, а також визначених якостей особистості. Він може бути спрямований у необхідних випадках на нейтралізацію і подолання негативних

сторін у поведінці та характері особистості. Основні умови ефективності впливу: комплексне планування і вирішення навчально-виховних задач, врахування індивідуальних особливостей студентів, обґрунтований вибір форм і методів навчання і виховання, єдність і координація дій всіх організаторів навчально-виховного процесу. Це також створення сприятливої довірливої морально-психологічної атмосфери у спілкуванні педагога зі студентами, постановка перед ними на кожному конкретному етапі нових, більш високих задач у тісному зв'язку з їхньою професіоналізацією і соціалізацією.

Вправа – планомірно організоване повторне виконання дії (розумової чи практичної) з метою її засвоєння. Вправа лежить в основі набуття тих чи інших навичок і умінь. Ефективність вправ багато в чому залежить від методики їхньої організації. Повторне виконання дій саме по собі не удосконалює їхнє виконання (наприклад, поганий почерк людини, що пише щодня, може навіть погіршуватися). Щоб вправа була ефективною, вона повинна задовольняти певним вимогам. Головна умова ефективності вправи – свідомо спрямованість її на покращення діяльності. Вправа, також, вимагає знання правил виконання дій, свідомого обліку умов, у яких вона виконується, обліку досягнутих результатів, розуміння причин допущених помилок і шляхів їхнього подолання. Важливе значення в ході виконання вправ мають вказівки викладача, що супроводжуються наочним показом того, як треба виконувати певні дії, врахування цих вказівок студентами при наступних повторних діях, а також самоконтроль студентів. Істотну роль при підвищенні ефективності вправи відіграє поступовий перехід від оволодіння простою дією до виконання більш складних, які утворюють певну систему елементарних операцій. У великій мірі ефективність вправи залежить від правильного розподілу повторення в часі. Повторні дії не повинні бути занадто частими, щоб не викликати стомлення, і не занадто рідкими, щоб не руйнувалися вже утворені зв'язки. На початку освоєння вправи повторення повинні бути більш частими, під кінець навчання – більш рідкими. У результаті вправи зменшується час, витрачений на виконання дій (у силу чого збільшується

продуктивність роботи), зменшується кількість помилкових дій і зайвих рухів (тим самим підвищується якість виконуваної роботи), послабляється переживання труднощів від виконуваної роботи. Термін «вправа» вживають також для позначення завдання, що дається з метою удосконалення виконання будь-якої діяльності.

Всебічний розвиток особистості – гуманістичний ідеал виховання, що склався в епоху Відродження в руслі культурного руху гуманістів. У повсякденній свідомості – це талановита людина, здатна до різних видів діяльності, яка відрізняється від тих, хто виявляє свої здібності тільки в одній галузі.

Г

Галузь знань – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей.

Герменевтика (грец. *hermeneutikos* що роз'ясняє, що витлумачує) – мистецтво тлумачення текстів (Біблії, класичних текстів і т.п.), наука про принципи інтерпретації текстів; навчання про розуміння як методологічну основу гуманітарних наук (на відміну від «пояснення» у природничих науках). За Х.-Г. Гадамером, яскравим представником сучасної філософської герменевтики, тієї, яка робить гуманітарні науки науками, її скоріше можна осягти, виходячи з традиційного поняття освіти, ніж методичних ідей сучасної науки. Бути освіченим означає порівнювати свої особисті цілі й інтереси із загальними цілями й інтересами, мати здатність до абстрагування: від приватного й особистого переходити до загального. «Усвідомлення загального» – ось суть освіти, суть гуманістичної традиції, яка робить людину справді духовною істотою.

Головна діяльність – діяльність, виконання якої визначає виникнення і формування основних психологічних рис людини на даному етапі розвитку її особистості. Нею може бути, наприклад, навчальна або освітня діяльність.

Грамотність – визначений ступінь володіння людиною навичками читання і писання відповідно до граматичних норм рідної мови. Конкретний зміст поняття «грамотність» змінювався

історично, розширюючись зі зростанням суспільних вимог до розвитку індивіда: від елементарних умінь читати, писати, рахувати тощо до володіння мінімумом суспільно необхідних знань, умінь і навичок (так звана функціональна грамотність).

Громадська акредитація закладу освіти – це оцінювання закладу освіти щодо ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами і стандартами освіти. Громадська акредитація закладу освіти здійснюється з метою визнання якості освітньої діяльності закладу освіти та формування його позитивного іміджу і репутації.

Громадське самоврядування в закладі освіти – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді (контролі) та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти.

Гуманізація та гуманітаризація освіти. Під *гуманізацією освіти* у вищій школі розуміється освітній процес відповідно до умов для самореалізації, самовизначення особистості студента у просторі сучасної культури. Створення у ЗВО гуманітарної сфери, що сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості, формуванню ноосферного мислення, ціннісних орієнтацій та моральних якостей з наступною їхньою актуалізацією у професійній і суспільній діяльності. *Гуманітаризація освіти*, особливо технічної, передбачає розширення переліку гуманітарних предметів, поглиблення інтеграції їхнього змісту для одержання системного знання. Обидва ці процеси є тотожними, доповнюють один одного і повинні розглядатися у взаємозв'язку, інтегруючись з процесами фундаменталізації освіти. У технічних ЗВО, вирішуючи проблему гуманітаризації, необхідно домагатися проникнення гуманітарного знання в природничо-наукові і технічні навчальні предмети. До основних положень концепції гуманізації і гуманітаризації можуть бути віднесені наступні: комплексний

підхід до проблем гуманізації освіти, який припускає повернення до цілісної людини і до цілісного людського буття; гуманні технології навчання і виховання студентів; навчання на межі гуманітарних і технічних сфер (на межі живого й неживого, матеріального та духовного, біології та техніки, техніки й екології, технології та живих організмів, технології та суспільства тощо); зв'язок між дисциплінами в освіті; функціонування циклу соціально-гуманітарних предметів у ЗВО як фундаментальних; подолання стереотипів мислення; утвердження гуманітарної культури. *Критерії гуманізації освіти.* 1) оволодіння загальнолюдськими цінностями і способами діяльності, що містяться в гуманітарному знанні і культурі; 2) обов'язкова наявність поглибленої мовної підготовки, при цьому лінгвістичний модуль стає складовою частиною всього комплексу гуманітаризації; 3) гуманітарні предмети в загальному обсязі дисциплін повинні складати не менше 15-20 % для негуманітарних навчальних закладів, при цьому їх відсоток повинен збільшуватися; 4) ліквідація міждисциплінарних розривів як по вертикалі (за курсами навчання), так і по горизонталі (серед дисциплін, що вивчаються протягом навчального року). Гуманітаризація освіти припускає посилення уваги до розширення номенклатури навчальних предметів гуманітарного циклу й одночасне збагачення природничо-наукових і технічних дисциплін матеріалом, що розкриває боротьбу наукових ідей, людські долі вчених-першовідкривачів, залежність соціально-економічного і науково-технічного прогресу від особистісних, моральних якостей людини, її творчих здібностей. Говорячи про гуманізацію і гуманітаризацію вищої технічної освіти, необхідно мати на увазі, що інженерна освіта у XXI столітті обов'язково повинна враховувати нові відносини інженерної діяльності з навколишнім середовищем, суспільством, людиною, тобто діяльність інженера повинна бути гуманістичною. Єдиний шлях зміни технократичного погляду інженерів і інших працівників виробничої сфери лежить через гуманізацію і гуманітаризацію освіти. Гуманітарне знання містить у собі науки про людину, науки про суспільство, науки про

взаємодію людини і суспільства, прогностику суспільних процесів і розвиток людської природи.

Д

Деду́кція (лат. deductio – виведення) – перехід від загального знання про предмети даного класу до знання про окремий предмет даного класу; один з методів пізнання. Дедуктивні висновки можна використовувати для передбачення студентами на основі загальних закономірностей, фактів, які ще не наступили, для обґрунтування та доказів тих чи інших положень, а також при перевірці припущень та гіпотез.

Демонстра́ція (лат. demonstratio – показ) – наочний метод навчання, використання якого забезпечує спрямованість уваги студентів на істотні (не випадково виявлені) характеристики досліджуваних предметів, явищ і процесів. Відзначаючись демонстрацією динаміки процесу, що розглядається, цим і відрізняється від ілюстрацій сталого навчального матеріалу (таблиць, схем тощо). Застосовується для доказовості словесного пояснення педагога і є засобом активізації навчальної діяльності, розвитку спостережливості тих, хто навчається; може служити джерелом нових знань.

Державна атестація випускників. Відповідно до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів передбачається у формі рішення комплексних кваліфікаційних завдань – характерних професійних задач, які моделюють реальні виробничі ситуації майбутньої діяльності. Форма державної атестації магістрів – виконання комплексних контрольних завдань і захист магістерської роботи (дисертації).

Дидактика (грец. didaktikos – повчальний) – теорія освіти та навчання, галузь педагогіки. Предметом дидактики є навчання як засіб освіти і виховання людини, тобто взаємодія викладання і навчання в їхній єдності, що забезпечує організоване педагогом засвоєння студентами змісту освіти; умови, необхідні для його протікання (зміст, засоби, методи навчання, комунікація між педагогом і студентом та ін.), одержувані результати, їхня діагностика й оцінка. Саме на дидактиці, як на науковій теорії, на

основі її концептуальних положень будується модель навчання. Моделювання педагогічних явищ і процесів – головний метод будь-якого теоретичного дослідження. Дидактика досліджує особливості навчання стосовно до студентів і педагогів, навчальних предметів і педагогічних систем, окремих освітніх установ та цілих соціальних груп. У дидактиці як у науці виявляються закономірності навчання, визначаються ключові поняття, встановлюються принципи навчання, формується його зміст, пропонуються технології, форми і методи, що дозволяють здійснювати освітній процес у цілому й у його конкретних умовах, контролювати та оцінювати його результати. Дидактика вирішує наступні задачі: відповідає на питання «навіщо», «чому» і «як» необхідно навчати; описує і пояснює процес та умови навчання; досліджує сутність, закономірності і принципи навчання у зв'язку з вихованням і освітнім рівнем студентів, їх творчою самореалізацією та розвитком здібностей; визначає педагогічні основи змісту освіти; розробляє нові навчальні системи, освітні технології, форми, методи й прийоми навчання; конструює системи діагностики, контролю й оцінки освітніх результатів; пророкує і прогнозує результати навчання на основі різних концепцій освіти.

Дидактичні поняття. Понятійна система дидактики дуже багата і містить у собі філософські категорії (людина, пізнання, знання, зміст, культура, сутність і явище, загальне й одиничне тощо). Крім того, це загальнонаукові методологічні поняття (система, структура, елемент, зв'язок, спосіб, діяльність, функція). Поняття педагогіки і психології (виховання, освіта, розвиток, мотивація, відчуття, сприйняття, представлення, засвоєння, рефлексія, уміння, навички). Нарешті, власне дидактичні поняття (навчання, викладання, освітній процес, зміст, форми, методи, засоби навчання тощо).

Дискусійна фасилітація – неструктуроване обговорення певної теми, коли говорять лише ті, хто цього хоче, і, здебільшого, настільки тривало, наскільки вони хочуть. Установлення черговості виступів є ефективним і простим способом управління дискусією. Фасилітатор просить підняти руку тих, хто хоче висловитися, і встановлює, хто з них виступатиме першим, другим, третім тощо.

Зафіксувавши порядок виступів, фасилітатор може запропонувати групі процедуру, що активізує дискусію, – переривання черговості, коли фасилітатор бачить сильне бажання когось із присутніх відреагувати на зауваження особи, яка виступає. У цьому випадку надається можливість дуже стисло висловитися, після чого продовжується запланований порядок виступів. Іноді фасилітатор може за жестами і мімікою зрозуміти, що хтось хоче заперечити або підтримати щойно висловлену думку, і тоді до цієї людини звертаються персонально з питанням: «Чи не хочете Ви щось додати?». Також фасилітатор може запропонувати групі поставити запитання особі, яка виступає, тим самим сприяючи проясненню запропонованих ідей і зберігаючи увагу на основній темі дискусії.

Дискусія (лат. *discussio* – розгляд, дослідження). Метод навчання, що підвищує інтенсивність і ефективність навчального процесу за рахунок активного включення тих, яких навчають, у колективний пошук істини. Використання дискусії дає можливість суб'єкту одержати нову інформацію і підвищити свою компетентність, перевірити власні ідеї й оцінити їхню вірогідність, розвинути комунікативні якості й уміння використовувати свій інтелект, перевірити свої почуття й інтерпретацію навколишніми людьми, виробити звичку нести відповідальність за свої слова, навчитися уникати помилок, допущених іншими в практичній і навчальній діяльності. Важливий засіб активізації освітнього процесу; тобто прилучення значної кількості студентів, які присутні на занятті, до пошуку вірних відповідей на не очевидні, проблемні питання.

Дистанційна освіта – комплекс освітніх послуг, наданих широким прошаркам населення в країні і за рубежом за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища, що базується на засобах обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, радіо, комп'ютерний зв'язок тощо). Це навчання за допомогою засобів телекомунікацій, при якому віддалені один від одного суб'єкти навчання (викладачі й учні) здійснюють освітній процес, що супроводжується створенням освітньої продукції і їх внутрішніх змін (її збільшенням). Сучасне дистанційне навчання здійснюється в основному за допомогою

технологій і ресурсів мережі Інтернет. У зв'язку з інтенсивним розвитком інформаційних технологій виникають підстави для перегляду підходів до освіти молоді, що буде жити в системі знань і діяльностей, що відрізняються від сьогоденних. Розвиток локальних і глобальних електронних мереж, мультимедійних засобів навчання, стрімка побутова комп'ютеризація істотно змінюють і доповнюють форми та зміст освіти. Ці зміни належать, насамперед, до навчання з використанням ресурсів і технологій мережі Інтернет. Розвиток системи дистанційного навчання обумовлене цілим рядом його переваг і можливостей. Це, насамперед, більш гнучкі умови освіти молоді, що не може здійснити його звичайним шляхом через віддаленість від навчальних закладів, фізичних недоліків і особливостей життєдіяльності. Дистанційне навчання здатне задовольнити додаткові освітні потреби учнівської молоді. Талановитий юнак може, наприклад, одночасно вчитися дистанційно у висококваліфікованих фахівців, що знаходяться в будь-якій точці країни і світу, не залишаючи свого місця проживання. За допомогою електронних мереж він з будь-якого міста чи села має доступ до світових культурних і наукових скарбів, може навчатися в престижних університетах світу. Серед тлумачень змісту дистанційного навчання варто виділити два, що істотно відрізняються з дидактичної точки зору, підходу. Перший. Під дистанційним навчанням тут мається на увазі обмін інформацією між педагогом і його учнем (групою учнів) за допомогою електронних мереж чи інших засобів телекомунікацій. Учні пропонується тут роль одержувача деякого інформаційного змісту і системи знань з його засвоєння. Результати самостійної роботи надсилаються потім назад педагогу, що оцінює якість і рівень засвоєння матеріалу. Під знаннями тут розуміється транслювана інформація, а особистий досвід учнів і їхня діяльність по систематизації знань майже не організовується. Другий, принципово відрізняється від попереднього. Домінантою дистанційного навчання у цьому випадку виступає особистісна і продуктивна діяльність учнів, що вибудовується за допомогою сучасних засобів телекомунікації. Цей підхід припускає інтеграцію

інформаційних і педагогічних технологій, що забезпечують інтерактивність взаємодії суб'єктів освіти і продуктивність навчального процесу. Обмін і пересилання інформації грають у даному випадку роль допоміжного середовища для організації продуктивної освітньої діяльності учнів. Навчання відбувається в реальному часі (чат, відеозв'язок, загальний для учнів і педагога відеозв'язок, загальні «віртуальні дошки» із графікою тощо), а також асинхронно (телеконференції на основі електронної пошти). Паралельно зі створенням учнями освітніх продуктів відбувається їхнє внутрішнє освітнє зростання. Особистісний, креативний і телекомунікативний характер освіти – основні риси дистанційної освіти даного типу. Передбачається, що в міру розвитку інформаційних технологій людина буде відводити до 40 % свого загального навчального часу на дистанційні форми навчання, сполучаючи їх з очними заняттями (40%) і самоосвітою (20%). Дистанційне навчання дозволяє навчальним закладам збільшити кількість своїх студентів. Якщо у ЗВО не занадто багато студентів, але є кафедри і висококваліфіковані педагоги з оригінальними навчальними курсами, а також у них залишається вільний час, такий ЗВО може дистанційно навчати тих, хто фізично не відвідує заняття за тих чи інших обставин. В умовах істотного скорочення в майбутньому числа студентів внаслідок відомих демографічних проблем, це може бути ще і додатковим прибутком для структурних підрозділів вищого навчального закладу і його провідних викладачів.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Дисципліна (лат. *disciplina* – навчання, виховання) – якісна характеристика порядку, організованості в тій чи іншій спільності, сфері життєдіяльності людей, що відбиває відповідність їхнього поведіння сформованим у суспільстві нормам права чи моралі, статутним вимогам якої-небудь організації. Дисципліна як

найважливіший компонент культури людини характеризує її суспільне поведіння в різних сферах. Дисциплінованість – якість особистості, що включає витриманість, внутрішню організованість, відповідальність, готовність і звичку підкорятися власним цілям (самодисципліна) і суспільним установленням (законам, нормам, принципам). Суспільна дисципліна додає поведінню людей погоджений, упорядкований характер, обумовлює продуктивність колективної діяльності, нормальне функціонування соціальних інститутів і організацій, міжособистісне спілкування. Термін «дисципліна» також часто використовують як синонім терміна «навчальний предмет».

Дитинство – етап розвитку людини, що передує дорослості; характеризується інтенсивним зростанням організму і формуванням психологічних функцій.

Ділова гра – являє собою форму відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделювання таких систем відносин, які характерні для цієї діяльності як цілого. У діловій грі студент навчається виконувати квазіпрофесійну діяльність, що сполучає у собі навчальний і професійний елементи. Знання й уміння засвоюються студентами не абстрактно, а в контексті професії, накладаючись на канву професійної діяльності. Розрізняють організаційно – діяльнісні, рольові, ситуаційні та інші види ігор, які мають відповідне призначення і методику їхньої підготовки і проведення.

Дія в психології і педагогіці – довільний, навмисний акт, спрямований на досягнення усвідомленої мети; структурна одиниця діяльності. Дія визначена метою, на досягнення якої вона спрямована, і мотивом, який спонукає людину прагнути до певної мети. Дія може перетворитися в діяльність і навпаки. Якщо на визначеному етапі студента зацікавили запропоновані педагогом завдання, з'явився особистий пізнавальний інтерес стосовно них, то процес виконання цих завдань стає *діяльністю*.

Діяльність – динамічна система взаємодій людини з навколишнім світом, у результаті яких вона досягає свідомо поставлених цілей, що з'являються внаслідок виникнення певних потреб. У процесі діяльності людина виступає як суб'єкт

діяльності, а її дії спрямовані на зміну властивостей об'єктів діяльності. Діяльність - специфічна форма суспільно-історичного буття людей, цілеспрямоване перетворення ними природної і соціальної дійсності. Поняття діяльності як наукове було уведено у філософську думку у XVIII сторіччі І. Кантом, але тільки в методології XIX ст. (Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс) було подане змістовне, повне тлумачення діяльності як категорії. О. М. Леонт'єв є автором психологічної теорії діяльності. Діяльність – це форма активної цілеспрямованої взаємодії людини з навколишнім світом (беручи до уваги й інших людей), що відповідає потребам, які викликали цю взаємодію, як «нестаток», «необхідність» у чому-небудь (С. Л. Рубінштейн). Потреба є передумовою, енергетичним джерелом діяльності. Однак сама по собі потреба не визначає діяльність – її визначає те, на що вона спрямована, тобто її предмет. Мета діяльності виникає у людини як образ результату творчості. Перетворюючий та фундаментальний характер діяльності дозволяє її суб'єкту вийти за рамки конкретної ситуації, вписуючи її у більш широкий контекст суспільно-історичного буття. Діяльність не обмежується перетворенням наявної дійсності за вже сталими культурними нормами, вона постійно переборює існуючі в її основі «програми». Таким чином, вона являє собою форму історично-культурної творчості. Загальна структура діяльності в категоріях психології така: потреба – мотив – задача – засіб (вирішення задачі) – дії – операції.

Доброзичливість – ставлення до людини, обумовлене установкою на сприяння її блага, на здійснення добра. Важлива риса для будь – якого викладача вищої школи. Суб'єктивно виявляється в прихильності та симпатії до студентів у освітньому процесі. Протилежність доброзичливості – себелюбність, як вираження уваги і піклування людини про власні інтереси, потреби і бажання.

Доказ у навчанні – логічна дія, у процесі якої визначається істинність судження. Можливі три форми доказів у навчанні: 1) використання доказу педагогом чи укладачем підручника при викладі навчального матеріалу; 2) самостійний доказ студентами, що одержали від викладача пряму пропозицію довести ту чи іншу

тезу; 3) постановка педагогом задач, які вимагають у процесі вирішення самостійної діяльності студентів. З погляду самостійності й усвідомленості здійснюваних дій більш високий рівень мають докази, обумовлені потребою вирішити проблему, що актуальна для студентів в даний момент.

Документи організації освітнього процесу. До числа основних документів навчального процесу у вищій школі належать наступні. *Навчальний план*, розробляється на основі діючої освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки бакалаврів і магістрів. Це основний нормативний документ освітньої установи, що здійснює навчальний процес у рамках класно-урочної системи і предметної структури навчання. *Навчальний предмет* – основна структурна одиниця навчально-виховного процесу; один із засобів реалізації змісту освіти в системі загальних освітніх і професійних навчальних закладів. Перелік і взаємозв'язки навчальних предметів, їхній розподіл по роках навчання чи за окремими періодами навчального року визначаються навчальним планом відповідного навчального закладу. Навчальний план складається з графіка і плану навчального процесу з різними рівнями підготовки. Зараз це бакалавр, бакалавр-магістр і магістр (Болонський процес припускає перехід до рівнів тільки бакалавра і магістра). *Графік навчального процесу* визначає терміни і розподіл за часом теоретичного навчання, практичної підготовки, екзаменаційних сесій, дипломування, державної атестації і канікул студентів. *План навчального процесу* відбиває перелік нормативних дисциплін і час на їхнє засвоєння; перелік вибіркових дисциплін (на вибір ЗВО) і час на їхнє вивчення; перелік вибіркових дисциплін (на вибір студента) і час на їхнє вивчення. А також розподіл предметів за циклами навчання; види навчальних занять; обсяг часу на викладання (аудиторне навантаження студентів); обсяг часу на самостійну роботу; форми підсумкового контролю і форми державної атестації.

Домашні завдання – форма самостійної роботи студентів. Організуються викладачем з метою закріплення і поглиблення знань, отриманих на занятті, для підготовки до сприйняття нового

навчального матеріалу, а іноді і для самостійного вирішення посиленої пізнавальної задачі; є складовою частиною процесу навчання.

Доповідь студентів – вид самостійної роботи, використовується в ході навчальних занять. У процесі підготовки доповіді в студентів формуються навички дослідницької роботи.

Досвід педагогічний – сукупність практичних знань, умінь і навичок, що здобуваються педагогом у ході повсякденної навчально-виховної роботи; також одне з джерел розвитку педагогічної науки.

Дослідження в педагогіці – процес і результат наукової діяльності, спрямований на одержання суспільно значимих нових знань про закономірності, структуру, механізм навчання і виховання, теорію й історію педагогіки, методику організації навчально-виховної роботи, її зміст, принципи, методи та організаційні форми. Припускає наявність суб'єкта дослідження (дослідника) і об'єкта дослідження – деякого явища, що залишило свій «слід» і може бути вивчено. Процес дослідження, також як і схожі за характером дій обстеження в медицині або розслідування у слідчій практиці – діяльності розуміння, відновлення змісту й особливостей події, реконструкції її частин і встановлення властивих явищ та закономірностей. Тому педагогічне дослідження ґрунтується на фактах, що допускають їхню емпіричну перевірку, характеризується цілеспрямованістю, систематичністю, взаємозв'язком всіх елементів, процедур і методів, спирається на розроблену теорію, будується в рамках логіко-конструктивних схем, елементи яких можна однозначно витлумачувати і використовувати в науково-практичній діяльності. Наукове дослідження відрізняється від стихійно-емпіричного способу пізнання вимогами до точності поняттєво-термінологічного апарата.

Дослідницький університет. Закладу вищої освіти, що забезпечує розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, для стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної

діяльності і проведення міждисциплінарних досліджень може надаватися статус дослідницького університету.

Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору.

Дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору. Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає: порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці; обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці; зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці; порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці.

Е

Експурсія навчальна, (лат. excursio – поїздка, прогулянка) – форма організації навчально-виховного процесу, що дозволяє проводити спостереження і вивчення різних предметів і явищ у природних умовах чи у музеях, на виставках та ін.

Експеримент (лат. experimentum – досвід, проба) – у педагогіці й психології один з основних (поряд зі спостереженням), методів наукового пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності. У психолого-педагогічних дослідженнях експеримент спрямований на виявлення змін у поведінці людини при планомірному маніпулюванні визначаючими цю поведінку факторами (перемінними). Правильно поставлений експеримент дозволяє

перевіряти гіпотези про причинно-наслідкові відносини, не обмежуючись констатацією зв'язку (кореляції) між перемінними. Процедура експерименту полягає у спрямованому створенні і підборі таких умов, що забезпечують надійне виділення досліджуваного фактора, і в реєстрації змін, пов'язаних з його дією. Найчастіше в психолого-педагогічному експерименті мають справу з двома групами: експериментальною, у яку включається досліджуваний фактор, і контрольною, у якій він відсутній. За формою проведення виділяють лабораторний і природний експеримент. За цілями розрізняють експеримент, як той, що констатує і той що формує. Ціль того, що констатує – вимір наявного рівня розвитку особистості. Формуючий (перетворюючий, навчальний) експеримент ставить своєю метою не просту констатацію рівня сформованості тієї чи іншої діяльності, розвиток тих чи інших сторін психіки, але активне формування чи виховання учнів і студентів. Теоретичною основою формуючого експерименту є концепція провідної ролі навчання та виховання в психічному розвитку.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію. Такий підручник виконується у форматі, що допускає гіперпосилання, графіку, анімацію, мову диктора, реєстраційні форми, інтерактивні завдання, мультимедійні ефекти. Електронні підручники мають істотні переваги перед їх паперовими попередниками. Так на одному компакт-диску (CD-Rom) обсягом 650 Мб містяться тексти книг у кількості близько 4000 томів, що відповідає великій домашній бібліотеці. Педагог, що має навчальну інформацію зі своєї дисципліни в електронному вигляді, може досить швидко перекомпонувати її та просто розмістити матеріал на веб-сайті для

одночасного доступу до нього всіх учнів. Електронні підручники практично вічні, займають мало місця і дуже мобільні. Електронний підручник варіативний у виконанні: йому можна надати будь-яку зручну для читання форму – колір тла, розмір тексту, розмір шрифту; при необхідності за допомогою принтера можна роздрукувати частину підручника чи видати його необхідним тиражем цілком, оформивши на свій розсуд (з дотриманням авторських прав). Простими у виготовленні й експлуатації є підручники, виконані у форматі html – основному форматі мережі Інтернет. Це дозволяє використовувати електронний підручник і його окремі матеріали для розміщення на шкільному чи вишівському освітньому сервері. Інший варіант – розміщення підручника на компакт-дисках, у тому числі і перезаписуваних. Матеріал з електронного підручника педагог може доповнити, виправити, відіслати учню по електронній пошті, записати на компакт-диск чи помістити на освітній веб-сайт для одночасного доступу до нього студентів. Електронний підручник забезпечує режим самонавчання, можливість самоконтролю. Він надає великі можливості і для особистої творчої роботи. Педагог і студенти можуть брати участь у складанні власного електронного підручника, у додаванні до нього матеріалів чи завдань без істотних витрат на перевидання, як у випадку зі звичайним підручником. У «паперових» підручниках така можливість не передбачена, конструювання студентами особистісного змісту утруднено. Максимально, що може зробити студент, це залишити на полях «паперового» підручника свої позначки. Електронний підручник надає можливість внесення до нього змін педагогом. Згадаємо численні посібники, вирізки й інші матеріали, які викладачам доводиться збирати і приносити в лекційну аудиторію, коли вивчається та чи інша тема. Тут же педагог може швидко додати в підручник свіжі дані чи ті матеріали, що він знайшов в інших електронних бібліотеках чи у мережі Інтернет. Форма такого електронного підручника – блокова. Це означає, що окремі блоки можуть замінюватися, чи додаватися, змінюватися в ході навчання. На відміну від «паперових» підручників, заміна електронних блоків не сполучена з істотними витратами на

перевидання. Істотна єдина проблема, що виникає при видозміні електронного підручника – це проблема авторських прав. Вирішувати її поки необхідно юридичним шляхом за допомогою складання відповідного договору між авторами підручника і його наступними користувачами, шляхом розробки спеціальної інструкції чи офіційної постанови про дії користувачів з електронними виданнями. Той самий електронний підручник може мати різні версії для педагога й студентів. Із погляду педагога, електронний підручник з визначеної дисципліни постійно доповнюється новими тестами студентів і фахівців у виді додаткових додатків. Із роками підручник «зростає» в обсязі для всіх наступних учнів, у кількості своїх додатків, пов'язаних між собою гіперпосиланнями. Через якийсь час окремі його частини і додатки переробляються. Для студента ж його підручник доповнюється особистими роботами, роботами його однолітків і текстами першоджерел, що він вибирає для себе. Такий підручник залишається в архіві студента і супроводжує його особисту освіту протягом усіх років навчання. В результаті у кожного студента створюється особиста освітня бібліотека, що зберігається у комп'ютері чи на CD-Rom.

Емоції (лат. *emoveo* – потрясаю, хвилюю) – переживання людиною її відносин до навколишнього світу і самої себе. Емоції виявляються у вигляді задоволення, радості, страху тощо. Будучи тісно пов'язані з потребами, емоції відбивають у формі безпосередніх переживань значимість для суб'єкта явищ і ситуацій, і є одним з головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, спрямованим на задоволення актуальних потреб. Являються важливою складовою, поруч із змістом освіти, навчально – виховного процесу. Позитивні емоції, що продукує і підтримує в аудиторії викладач, важлива умова формування творчого відношення студента до оволодіння тонкощами навчальної дисципліни і майбутньої професії взагалі.

Є

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що

використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Едвайзер/едвайзор – це викладач, який виконує функції академічного наставника студента, навчає його якоїсь спеціальності. Він впливає на вибір траєкторії навчання (формування індивідуального навчального плану) та освоєнні освітньої програми в період навчання; представляє академічні інтереси студентів і бере участь у підготовці всіх необхідних інформаційних матеріалів щодо організації навчального процесу.

Ефект аудиторії (ефект Зайонца, ефект фасилітації) – вплив побічної наявності інших на поведження людини. Даний метод варто враховувати під час проведення психологічних досліджень: ефект аудиторії аналізується як один із факторів, який руйнує внутрішню валідність.

3

Забування – процес, що призводить до втрати чіткості і зменшення обсягу закріпленого у пам'яті матеріалу, неможливості відтворити, а в крайніх випадках навіть пригадати те, що було відомо з минулого досвіду. Забувається в першу чергу те, що не застосовується, не повторюється, до чого немає інтересу, що перестає бути для людини істотним. Деталі забуваються швидше. Довше зберігаються в пам'яті загальні положення і висновки. Матеріал, який закріплюється механічно, без достатнього розуміння й особистісного ставлення, забувається швидше.

Завдання навчальне – вид доручення викладача студентам, у якому міститься вимога виконати які-небудь навчальні (теоретичні і практичні) дії. Систематичне виконання завдань сприяє засвоєнню навчального матеріалу.

Задача діяльності – мета діяльності, що поставлена у певних умовах і може бути досягнута в результаті визначеної *структури діяльності*, до якої входить:

– *предмет діяльності (праці)* – те, що суб'єкт має до початку своєї діяльності і що підлягає трансформації у кінцевий продукт;

– *засіб діяльності (праці)* – об'єкт, через який відбувається вплив суб'єкта на предмет діяльності, чи на те, що звичайно називають «знаряддям праці», і стимули, які використовуються, наприклад, у діяльності керівництва;

– *процедура діяльності (праці)* – технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту. Інформація про спосіб діяльності фіксується у вигляді програми чи алгоритму на яких-небудь матеріальних носіях;

– *умови діяльності (праці)* – характеристика оточення суб'єкта в процесі діяльності (температура, склад повітря, рівень акустичних шумів, пристосованість приміщення до праці, меблі, а також соціальні умови та час);

– *продукт діяльності (праці)* – те, що отримано в результаті трансформації предмета в процесі діяльності.

Задача пізнавальна – навчальне завдання, що припускає пошук нових знань, способів (умінь) і стимуляцію активного використання в навчанні зв'язків, відносин і доказів. Система задач супроводжує весь процес навчання, що складається з послідовних, таких, що поступово ускладнюються за змістом та способами розв'язання, пізнавальних задач.

Заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність

Заклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Закони і закономірності навчання. Закон – необхідне, суттєве, стійке, повторюване відношення між різними явищами. Під

закономірностями навчання в сучасній педагогіці маються на увазі об'єктивні, істотні, стійкі, повторювані зв'язки між складовими частинами та компонентами процесу навчання. Закономірності навчання виступають проявом основних законів дидактики, знаходять своє конкретне вираження в дидактичних принципах і педагогічних правилах, що випливають з них. Закономірності, закони і принципи навчання – основні нормативні елементи дидактики як науки. До числа основних законів навчання належать наступні. *Закон соціальної обумовленості* цілей, змісту, форм і методів навчання. Соціальний лад і суспільно-економічні відносини впливають на основні елементи домінуючих у педагогічній практиці дидактичних систем. *Закон взаємозв'язку творчої самореалізації учня й освітнього середовища*. Ступінь реалізації творчого потенціалу учня залежить від умов, засобів і технологій, що включаються в забезпечення освітнього процесу. Вибір студентом мети навчання, відкритий зміст освіти, новітні технології навчання, можливість індивідуальної траєкторії, темпу і форм навчання – ці умови підвищують його творчу самореалізацію. *Закон взаємозв'язку навчання, виховання та розвитку*. Будь-яка діяльність, спрямована на навчання, сполучена з розвитком в студентів його особистісних якостей, з його вихованням як члена суспільства. Результативність позначеного у законі взаємозв'язку визначається наявністю в освітньому процесі спеціальних цілей виховання і розвитку, а також наявністю вимірювачів щодо діагностики й оцінки їхнього досягнення. *Закон обумовленості результатів навчання характером освітньої діяльності учнів*. Найбільший вплив на результати навчання студентів мають застосовувані технології, форми та методи навчання. *Закон цілісності та єдності освітнього процесу*. Даний закон встановлює необхідність внутрішнього узгодження між собою всіх елементів навчання у співвідношенні з відповідними педагогічними і дидактичними компонентами освітньої системи. Наприклад, неможливо домогтися ефективних результатів навчання, якщо розглядати в якості його основи тільки зміст освіти окремо від мети, технологій і засобів навчання. Закономірності навчання виявляються, як правило, емпіричним шляхом як результат

рефлексивного аналізу зв'язків між темпом навчання та суспільних процесів (зовнішні закономірності), а також між різними компонентами самого освітнього процесу (внутрішні закономірності). Так, продуктивність навчання залежить від суспільних та економічних чинників – це зовнішня закономірність навчання; чим більше педагог враховує бажання та цілі студента в організації занять, тим більш активною та продуктивною виявляється його навчальна діяльність – внутрішня закономірність. *Закономірності цілей навчання* можуть бути представлені так:

- ефективність освітнього процесу визначається гармонією і збалансованістю цілей різних рівнів: загальнолюдських, державних, суспільних, національно-регіональних, установ освіти, педагогічних, студентських, батьківських та ін.;

- освітня продуктивність студентів зростає, якщо вони свідомо беруть участь у визначенні цілей навчання, виборі його технологічних елементів, у створенні особистісного компонента змісту освіти;

- цілі кожного нового етапу навчання визначаються рівнем досягнення цілей попереднього етапу й особистісних особливостей студентів, динаміки їхнього розвитку.

Закономірності змісту навчання:

- ефективність навчання визначається способами структурування змісту освіти. Наявністю концентрів, співвідношенням і взаємозумовленістю їхніх частин, чергуванням інтеграційних елементів з детальним розглядом їх складових, а також наявністю в цілісній системі компонентів індивідуального студентського змісту освіти;

- зміст вищої освіти, який відіграє роль середовища, великою мірою визначає можливість індивідуальної освітньої траєкторії студентів, ніж зміст, який розуміється як переданий для засвоєння навчальний матеріал;

- включення в навчальний процес предметного змісту освіти виводить студента за межі навчального предмета і приводить до встановлення ним особистісно-значущих зв'язків з іншими освітніми областями, що визначають цілісність змісту його освіти;

– особистісне пізнання студентом фундаментальних освітніх об'єктів (дисциплін та їхніх окремих розділів) закономірно призводить до побудови особистісної системи знань, адекватної досліджуваній дійсності й освітнім стандартам;

– освітні результати студентів залежать не від обсягу досліджуваного ними матеріалу, але від змісту створюваної ними освітньої продукції (розвинутих здібностей, знань, умінь та навичок).

Закономірності технологій, форм і методів навчання:

– ефективність навчання залежить від відповідності видів і способів діяльності, вікової та інших індивідуальних особливостей студента;

– первинність одержання студентом особистого освітнього продукту стосовно аналогічних зовнішніх освітніх стандартів веде до підвищення навчальної мотивації і продуктивності освіти;

– збільшення в навчальному процесі частки відкритих завдань, що не мають однозначно визначених рішень і відповідей, збільшує інтенсивність і ефективність розвитку креативних якостей студентів;

– рівень освітньої продукції студентів визначається їхніми індивідуальними здібностями та ступенем освоєння ними технологій освітньої діяльності.

Закономірності використання засобів навчання:

– використання як засобів навчання реальних об'єктів пізнання (прилади, експонати тощо) забезпечує ефективний характер навчання, який виявляється для студентів більш доступним та ефективним, ніж пізнання, яке починається з теоретичних абстракцій;

– побудова підручників на практичній основі, коли передбачені в них види діяльності відповідають комплексу спеціально підібраних особистісних якостей студента, припускає посилення розвиваючого компонента навчання;

– інтерактивний характер комп'ютерних програм, електронних гіпертекстових підручників на базі CD-Rom, а також телекомунікаційні засоби мережі Інтернет (чати, веб-форуми, телеконференції) значною мірою підвищують продуктивність

навчання в порівнянні з технічними засобами без організації зворотного зв'язку (відеофільми, діапозитиви і т.п.).

Закономірності системи контролю й оцінки результатів навчання:

- динаміка творчих досягнень студентів випереджає динаміку підвищення рівня засвоєння базових освітніх стандартів;
- творча результативність навчання в більшій мірі впливає на розвиток особистісних якостей студентів, ніж на рівень засвоєння ними освітніх стандартів;
- зміни зовнішніх освітніх продуктів студента відбивають його внутрішні освітні зміни – розвиток креативних та когнітивних якостей особистості;
- діагностика особистісного освітнього зростання студента робить вплив на якість освіти більш ефективним, ніж діагностика і контроль його освітніх результатів стосовно із зовні заданих стандартів.

Закріплення знань, умінь і навичок студентів – діяльність педагога, спрямована на міцне засвоєння знань. Проводиться на всіх етапах навчання. Закріплення умовно можна розділити на наступні види: відтворююче запам'ятовування (студенти вдруге осмислюють відомий їм навчальний матеріал і можуть його переказати, письмово оформити й узагальнити); тренувальне запам'ятовування (спочатку набуті уміння та навички доводяться до необхідної досконалості); творче запам'ятовування (студенти не тільки відтворюють і удосконалюють знання, уміння та навички, але й розкривають нові сторони досліджуваних питань, по-новому ставлять і вирішують їх).

Занедбаність педагогічна – стійкі відхилення від норми в моральній свідомості і поведінці дітей, підлітків і юнацтва, обумовлені негативним впливом середовища та помилками у вихованні. Розрізняють поняття «занедбаність педагогічна» та «складність у вихованні».

Заохочення – вид моральної санкції; позитивний вплив авторитетної особи, якого-небудь державного чи суспільного органа на людину з метою закріплення досягнутих нею результатів (дії, поведінки, позиції тощо) і публічного схвалення. Заохочення

виявляється у визнанні (як правило, публічному) заслуг. У вихованні заохочення – це метод, який стимулює розвиток юнака. У практиці заохочення дає набагато більш сильний ефект, ніж покарання. Заохочення викликає позитивні емоції, сприяє формуванню почуття власної гідності, дисциплінованості, відповідальності та ін. Заохочення здійснюється в різних словесних формах (подяка, схвалення та ін.), нагородах, подарунках залежно від віку особи, інтересів, схильностей, цілей виховання та конкретних ситуацій.

Заочна форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

Запам'ятовування – один з основних процесів пам'яті, який полягає у закріпленні відчуттів, образів сприйняття, представлень, думок, дій і переживань. Запам'ятовування – основа накопичення, збереження та відтворення людиною свого досвіду. Розрізняють логічне та механічне запам'ятовування, випадкове та довільне. Необхідною умовою випадкового запам'ятовування яких-небудь об'єктів є дія з ними. Найбільш продуктивне довільне (навмисне) запам'ятовування. Його продуктивність визначається гостротою мотивів і цілей, особливостями мнемічних (мислительних) дій. Запам'ятовуванню сприяє диференціація мнемічних дій (запам'ятати головне у матеріалі, запам'ятати повно, точно, надовго тощо).

Засвоєння – процес прийому, переробки та збереження отриманих знань і застосування їх у нових ситуаціях вирішення практичних і теоретичних задач. Тобто використання знань у формі уміння на основі цих знань вирішувати нові задачі. За визначенням С. Л. Рубінштейна, «процес міцного засвоєння знань – центральна частина процесу навчання. За своїм механізмом це психологічно дуже складний процес. Він аж ніяк не зводиться до пам'яті чи до міцності запам'ятовування. До нього входять сприйняття матеріалу, його осмислення, його запам'ятовування і те оволодіння ним, яке дає можливість вільно ним користатися в різних ситуаціях, по-різному ним оперуючи». Представляє собою

основний шлях набуття індивідом суспільно історичного досвіду. У процесі засвоєння людина опановує соціальні значення предметів і явищ та способи дій з ними, моральні підстави поведінки та форми спілкування з іншими людьми. Процес засвоєння є психологічною стороною навчання, що показує, як педагогічні впливи відбиваються у свідомості у студентів, у їх навчальній і практичній діяльності, якою мірою навчання служить цілям всебічного розвитку і виробленню в них наукового світогляду. За своєю внутрішньою структурою процес засвоєння представляє аналітико-синтетичну діяльність і похідні процесів абстракції, узагальнення та конкретизації. Наприкінці правильно побудованого процесу засвоєння аналіз і синтез носять згорнутий характер. Виконання окремих розумових операцій, які входять до складу складної дії, перестає усвідомлюватися студентами як самостійна задача; застосування знань, оперування поняттями перестають вимагати розгорнутих міркувань – відбувається автоматизація розумових дій. У результаті раціонально організованого процесу засвоєння вони опановують систему знань, яка відбиває реальні зв'язки і залежності предметів і явищ дійсності, опановують матеріал на рівні узагальненого понятійного мислення.

Засновник закладу освіти – органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад вищої освіти. Права засновника, передбачені цим Законом, набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством.

Засоби навчання – обов'язковий елемент оснащення освітнього процесу, який складає разом зі змістом освіти його інформаційно-предметне середовище. Поряд із цілями, змістом, формами і методами навчання засоби навчання є одним з головних компонентів дидактичної системи. До основних груп засобів навчання належать натуральні об'єкти, зображення і відображення, описи предметів і явищ, технічні засоби навчання. Система засобів навчання – сукупність предметів навчального устаткування, яка відзначається визначеною цілісністю, автономністю та призначена

для вирішення освітньо-виховних задач. Структурно-компонентний склад системи засобів навчання за окремими навчальними предметами має свої особливості, обумовлені специфікою змісту, методів, формами організації занять і їх функціональних можливостей. Натуральні об'єкти (оригінали) у залежності від освітнього напрямку включають зразки і колекції мінералів, гірських порід, опудала тварин, гербарії, консервовані вологі препарати, мікропрепарати, реактиви, матеріали й ін. До цієї групи відносять технічні засоби й інструментарій для демонстраційного і лабораторного відтворення явищ, їхньої якості і кількості, а також для дослідження (посуд і приналежності, верстати, машини, технічні пристосування, апарати й установки, які також є об'єктами вивчення). Зображення і відображення складають групу, до якої входять моделі, муляжі, таблиці, ілюстративні матеріали (малюнки, фотоматеріали, картини, портрети) та екранно-звукові засоби (діафільми, серії діапозитивів, кінофільми, транспаранти, відео- і звукозаписи, радіо- і телепередачі). Існують також описи предметів і явищ умовними засобами (слова, знаки, графіки), які включають текстові таблиці, схеми, діаграми, плани, карти і навчальні книги. Дидактична роль і функції кожного засобу навчання закладаються в них на етапі проектування і виготовлення. Основні дидактичні функції засобів навчання: компенсаторність, інформативність, інтегративність та інструментальність. Компенсаторність – полегшення процесу навчання, зменшення витрат часу, сил та здоров'я педагога й студентів. Інформативність – передача необхідної для навчання інформації. Інтегративність – розгляд досліджуваного об'єкта чи явища окремо і в цілому. Інструментальність – безпечне і раціональне забезпечення визначених видів діяльності студентів і педагога. У ЗВО, на кафедрах повинна існувати відповідна система засобів навчання – сукупність предметів навчального устаткування, яке відзначається цілісністю, автономністю і призначене для вирішення освітніх задач.

Застосування знань, умінь та навичок – найважливіша умова підготовки студентів до життя, шлях встановлення зв'язку теорії з практикою у навчально-виховній роботі. Застосування стимулює

навчальну діяльність, викликає впевненість у своїх силах. Знання стають засобом впливу на предмети і явища дійсності, а уміння й навички – знаряддям практичної діяльності тільки в процесі їхнього застосування. Найважливіша функція застосування – одержання за його допомогою нових знань, тобто перетворення їх в інструмент пізнання. У цій якості застосування може іноді означати лише уявне перетворення деяких вихідних моделей дійсності з метою одержання нових, більш повних. Характерний приклад такого застосування – так зване уявне експериментування. Здатність використовувати засвоєні знання для одержання нових знань називають інтелектуальними уміннями і навичками. Застосування – один з етапів засвоєння знань, умінь і навичок. Його можна педагогічно організувати шляхом виконання вправ, лабораторних робіт, практичної діяльності. Особливо глибоким за своїм впливом є застосування знань до вирішення дослідних та навчально-дослідних задач. Застосування знань підсилює мотивацію до навчання.

Звичка – автоматизована дія, виконання якої у визначених умовах стало потребою. Формується в результаті кількарізного виконання дії на тій стадії засвоєння, коли при її виконанні вже не виникає яких-небудь труднощів вольового чи пізнавального характеру. При цьому вирішальне значення набуває спричинене самим функціонуванням дії фізичне та психічне самопочуття, яке створює позитивний емоційний тон. Утворення багатьох звичок починається в ранньому віці, причому велику роль відіграє наслідування старшим. Від їхнього поводження в значній мірі залежить, які звички набуде дитина. Звички можуть виникати в будь-якій сфері діяльності й охоплювати різні сторони поведінки людини. Наприклад, студентам, що створюють власну сім'ю, треба знати велику роль спільних фізкультурних занять батьків з дітьми, активного відпочинку і рекреаційних заходів – усі вони можуть стати звичкою особистості дитини, яка формується, до здорового способу життя. Варто розрізняти корисні і шкідливі звички. Формування корисних звичок і боротьба зі шкідливими звичками – найважливіші задачі виховання. Звички додають стійкість системі

виховання, є важливою частиною становлення особистості в цілому.

Здатність – психічний і фізичний стан індивіда, завдяки якому він готовий до успішного виконання визначеного виду продуктивної діяльності. Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного виконання визначеної діяльності. Розрізняють загальні і спеціальні здібності. Загальні здібності – це властивості розуму, що лежать в основі різноманітних спеціальних здібностей, виділених відповідно до тих видів діяльності, у яких вони виявляються (техніці, музиці, художні здібності тощо). Визнаючи вирішальну роль діяльності і виховання в розвитку здібностей, неправомірно недооцінювати їхньої природної основи. Ефективним може бути лише те виховання, яке враховує своєрідність природних особливостей людини та її обдарованість. Високий ступінь обдарованості, що є передумовою видатних досягнень у діяльності, називається талантом. Геніальність – вищий ступінь обдарованості; вона виявляється у творчості, що має історичне значення для суспільства.

Здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Здобуття освіти на робочому місці – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

Злочинність неповнолітніх – складова частина злочинності, одне з джерел формування злочинності дорослих. Рівень злочинності неповнолітніх розглядається як один з показників морального здоров'я суспільства. Злочинність неповнолітніх має свої особливості. За характером злочинів підлітки частіше роблять

крадіжки, розбої та зґвалтування, рідше наносять тяжкі тілесні ушкодження та вбивства. Насильницькі злочини підлітків (особливо зроблені в групі) відрізняються особливим цинізмом. У групах вони скоюють до 70-75 % злочинів. Основну частину неповнолітніх злочинців складають особи чоловічої статі (90-95 %). Найбільша питома вага серед неповнолітніх правопорушників у підлітків 16-17 років, але більшість з них ще до досягнення віку кримінальної відповідальності (14 років) характеризувалися провинами кримінального характеру, вживали спиртні напої, тікали від батьків, виховних установ, рано починали сексуальне життя. Дійсне число підлітків-наркоманів, на думку фахівців, у 4-5 разів більше, ніж офіційно перебувають на обліку у правоохоронних органах і медичних установах. Серед неповнолітніх злочинців кількість, не зайнятих роботою, та учнів ПТУ складає 60-70 відсотків. Простежується тенденція зростання кількості злочинів серед учнів технікумів, а також студентів.

Зміст освіти – педагогічно адаптована система знань, умінь і навичок, а також досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу, засвоєння якої забезпечує розвиток особистості. Зміст загальної освіти забезпечує участь школярів у соціальній, непрофесійній діяльності; формує їхній світогляд, систему цінностей та ідеалів, що обумовлюють громадянську позицію кожного індивіда, його ставлення до світу і визначення свого місця в ньому. Фахова освіта дає людині знання й уміння, необхідні в конкретній галузі діяльності. В даний час виділяється кілька рівнів розгляду і формування змісту освіти. На теоретичному рівні зміст освіти фіксується у вигляді узагальненого системного уявлення про склад (елементи), структуру і суспільні функції переданого підростаючому поколінню соціального досвіду в його педагогічній інтерпретації. На рівні навчальної дисципліни представлені визначені частини змісту освіти, які виконують специфічні функції в загальній структурі освіти. Сукупність навчальних предметів із відведеним на них навчальним часом представляє навчальний план, а до складу кожного навчального предмета чи курсу входять знання, алгоритмізована діяльність по засвоєнню умінь, завдання різного типу на творче застосування

знань і умінь, емоційна діяльність, що формує ціннісні відносини до об'єктів засвоєння. Усе це реалізується на рівні навчального матеріалу, у якому даються конкретні, зафіксовані у підручниках і навчальних посібниках елементи змісту освіти, що входять до курсу навчання. Таким чином, зміст освіти розкривається у навчальних програмах, навчальних планах і підручниках. Головним фактором при конструюванні змісту освіти є потреби суспільства та цілі, які воно ставить перед навчанням. Зміст освіти репрезентує світогляд суспільства, спрямований на формування у тих, кого навчають, не тільки загальної картини світу, але й відношення до світу (інтелектуального, ціннісного та емоційно-ціннісного). Так, для визначення змісту освіти важливо розкрити роль фундаментальних знань як принципів пізнання світу (через фізику, хімію, біологію, суспільствознавство тощо), реалізації відносин (літературу, історію, музику і живопис) і соціальної діяльності (історію, суспільствознавство, економічну географію і позакласну роботу). На різних рівнях формування змісту освіти світогляд відбивається по-різному: на теоретичному рівні – як обґрунтування підходу до складу змісту освіти; на рівні навчального предмета – як певні ідеї, що підлягають засвоєнню; на рівні навчального матеріалу – як добір видів знань. Головні принципи формування змісту освіти: відповідність у всіх його елементах і на всіх рівнях потребам суспільства; єдність змістовної і процесуальної сторін навчання; структурна єдність змісту освіти на різних рівнях її формування при русі від загальних до більш часткових і, у кінцевому рахунку, – до конкретних форм його реалізації в процесі навчання. Загальним принципом добору змісту освіти є співвідношення знань, способів діяльності, функцій громадянина і системи суспільних цінностей, що підлягають засвоєнню, з урахуванням задоволення специфічних потреб індивіда і права його на вибір розмаїтості предметного змісту. Відповідно до поглядів представників гуманістичної освіти, критеріями конструювання змісту освіти повинні служити прагнення до самовизначення, спілкування й особистісної незалежності учнів.

Знання – результат процесу діяльності пізнання, перевірене суспільною практикою і логічно оформлене його відображення у свідомості людини. Знання – категорія, що відбиває зв'язок між пізнавальною і практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень та образів, орієнтованих дій та ін., що має визначений обсяг і якість. Знання можна ідентифікувати за умови їх прояву у вигляді умінь виконувати відповідні розумові чи фізичні дії. Наукові знання можуть бути передані шляхом організованого цілеспрямованого навчання і характеризуються осмисленням фактів у системі понять даної науки. Саме тому знання неправомірно ототожнювати з інформацією. Наукові знання, засвоювані в процесі навчання, повинні бути систематичними, охоплювати все основне в досліджуваній області, бути взаємозалежними, мати визначену логічну структуру і засвоюватися у визначеній послідовності. Основою засвоєння знань є активна розумова діяльність студентів, яка скеровується викладачами. Істотна роль у цьому процесі приділяється запам'ятовуванню. Практичне застосування знань у процесі їх «присвоєння» і закріплення, а одна з головних особливостей знань полягає в тому, що ними можна користуватися як знаряддям – найбільш дієвий засіб подолання формалізму в їхньому засвоєнні. Особливо це стосується засвоєння фундаментальних знань (загальних положень, принципів, закономірностей).

Знання фундаментальні – знання про соціальні та професійні норми діяльності особистості, основа її освіти та професійної підготовки. Фундаментальні знання формують здатність особистості опановувати нові знання, орієнтуватися в існуючих проблемах, вирішувати ті задачі діяльності, що прогнозуються як можливі. Фундаментальні знання є інваріантними у відносинах напрямків підготовки у визначеній галузі освіти.

Зовнішнє незалежне оцінювання – це оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному рівні освіти, що проводиться спеціально уповноваженою державою установою (організацією).

Зона найближчого розвитку – розбіжності між рівнем актуального розвитку (він визначається ступенем труднощів задач, розв’язуваних студентом самостійно), і рівнем потенційного розвитку (якого студент може досягти, вирішуючи задачі під керівництвом викладача й у співробітництві з однолітками). Зона найближчого розвитку – наслідок становлення вищих психічних функцій, що формуються в студента спочатку у співробітництві з іншими людьми і поступово стають внутрішніми психічними процесами суб’єкта. Це важливий спосіб діагностики й оцінки потенційних можливостей студентів, який дозволяє обґрунтовано індивідуалізувати процес їхнього навчання та виховання.

I

Ідеал (франц. *ideal*, від грец. *idea* – ідея, прототип) – образ досконалості, найбільш кошовного і величного, у культурі, мистецтві, відносинах між людьми, моральна й абстрактна підстава морального боргу, критерій поділу добра і зла. Зміст ідеалу часто складається як альтернатива дійсності, як внутрішній протест проти існуючого порядку речей. Відіграє важливу роль у навчально – виховному процесі як важливий моральний орієнтир для педагога і студентів.

Імпровізація педагогічна, (лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий) – діяльність педагога, здійснювана в ході педагогічного спілкування, без попереднього осмислення, обмірковування. Метою педагогічної імпровізації є пошук нового рішення в конкретних умовах навчання і виховання. Сутність імпровізації складає швидке і гнучке реагування на виникаючі педагогічні задачі.

Індивідуалізація навчання – організація навчального процесу з врахуванням індивідуальних особливостей студентів; дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного студента. Індивідуалізація навчання здійснюється в умовах колективної навчальної роботи в рамках загальних задач і змісту навчання.

Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що

формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їхньої складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. Невід'ємна складова кредитно-трансферної екакрпичувальної системи навчання. Організація особистісно-орієнтованої освіти має на меті реалізувати наступні права та можливості студентів:

- право на вибір чи виявлення індивідуального змісту і цілей у кожному навчальним курсі, темі, уроці;
- право на особисті трактування та розуміння фундаментальних понять і категорій;
- право на складання індивідуальних освітніх програм по досліджуваним курсам чи на чверть року;
- право вибору індивідуального темпу навчання, форм і методів вирішення освітніх задач, способів контролю, рефлексії і самооцінки своєї діяльності на основі знання своїх індивідуальних особливостей;
- індивідуальний добір досліджуваних предметів, творчих лабораторій і інших типів занять з тих, котрі відповідно до навчального плану за фахом визначені ЗВО як предмети на вибір;
- перевищення (чи поглиблення) засвоєного змісту навчальних курсів; індивідуальний вибір додаткової тематики та творчих робіт із предметів;
- право на формування індивідуальної картини світу й індивідуальні обґрунтовані позиції у різних областях освіти.

Основні елементи індивідуальної освітньої діяльності студента: зміст діяльності (навіщо я це роблю), постановка особистої мети (передбачуваний результат), план діяльності, реалізація плану, рефлексія (усвідомлення власної діяльності), оцінка, чи коректування постановки нових цілей. Умовою досягнення цілей і задач особистісно-орієнтованого навчання є збереження індивідуальних особливостей учнів, їхньої унікальності та різноплановості. Для цього застосовуються наступні способи:

- індивідуальні завдання студентам на занятті;
- організація парної та групової роботи;
- формулювання студентам відкритих завдань, що припускають їхнє індивідуальне виконання («Моє розуміння професії інженера», «Моє розуміння творчості», «Моє розуміння професійної кар'єри» тощо);
- пропозиція студентам скласти план заняття для себе, вибрати зміст свого домашнього завдання, тему реферату чи курсової роботи, індивідуальну освітню програму по предметам на семестр.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Індивідуальний підхід у вихованні – здійснення педагогічного процесу з врахуванням індивідуальних особливостей студентів (темпераменту та характеру, здібностей та схильностей, мотивів, інтересів та ін.), у значній мірі впливають на їх поведінку в різних життєвих ситуаціях. Індивідуальний підхід застосовується як виховна система з гуманістичною орієнтацією.

Індивідуальні завдання по окремих дисциплінах (реферати, розрахункові, графічні, курсові, дипломні проекти чи роботи тощо). Передбачаються навчальним планом і видаються студентам у терміни, встановлені програмою навчального предмета. Допускаються випадки виконання комплексної тематики декількома студентами. Курсові проекти (роботи) виконуються з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, засвоєних студентами в період навчання та їх наступного застосування в

процесі вирішення конкретної задачі за фахом. Тематика курсових проєктів повинна відповідати навчальним цілям предмета, які обумовлені виконанням завдань за фахом. Керівництво курсовими проєктами здійснюють найбільш кваліфіковані викладачі. Захист курсового проєкту проводиться перед комісією в складі двох-трьох викладачів кафедри за участю керівника курсового проєкту.

Дипломні (кваліфікаційні) проєкти (роботи) виконуються на заключному етапі навчання студентів і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань за фахом і вживанням їх у процесі вирішення конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих задач;
- розвиток навичок самостійної роботи, оволодіння методикою дослідження й експерименту, пов'язаних з темою проєкту.

Студенту надається право вибирати тему дипломного проєкту, з переліку, запропонованого випусковими кафедрами, чи запропонувати свою, обґрунтувавши доцільність розробки. Керівниками дипломних проєктів призначаються професори і доценти (викладачі) вищого навчального закладу, а також висококваліфіковані фахівці виробництва.

Індивідуальність – неповторна своєрідність окремої людини, сукупність тільки їй притаманних якостей.

Інженерна психологія – галузь психології, що вивчає психічні процеси, стани і властивості людини з метою вирішення інженерних задач, а також розробки технічних засобів трудової діяльності, засобів пізнання та спілкування.

Ініціатива (франц, initiative, від лат. initium – початок) – почин, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, що відіграє провідну роль у якій-небудь дії. Ініціатива являє собою різновид суспільної активності, соціальної творчості, яка ініціюється особою чи групою. Ініціатива виражається у добровільній діяльності (на благо суспільства, в особистих інтересах), у творчому відношенні до праці і сформованим способам поведінки (звичаям, вдачам, традиціям). У моральному сенсі ініціатива характерна тим, що людина бере на себе більшу міру відповідальності, чим цього вимагає просте дотримання загальноприйнятих норм. Із погляду на сприяння загальному благу необхідно відрізнити корисну

ініціативу, від ініціативи асоціальної, яка виявляється у поведінці, що відхиляється, і спрямованої, як правило, на задоволення приватних потреб. Для будь-якої соціальної групи, як і суспільства в цілому, однаково небезпечними можуть бути як несприйнятливність до благої ініціативи, так і нездатність нейтралізувати шкідливу. Ініціатива – важлива умова успішної самостійної роботи студента, яка не може бути повністю детермінована настановами викладача-предметника.

Ініціативність – здатність особистості до самостійних суспільних починань, ініціативи, активності і заповзятливості.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інноваційні дидактичні системи. Відповідно до домінуючої орієнтації навчання ці системи підрозділяють на наступні групи: особистісно-орієнтовані, природні, культурні, креативні, інтенсивні, організаційні та ремісничі. Їхнє поширення характерне для загальноосвітніх шкіл різних типів. *Особистісно-орієнтовані системи навчання.* Найбільш помітні представники – Ш. А. Амонашвілі, Є. М. Ільїн, М. М. Палтишев. Увага педагога до особистості учня допомагає йому краще виявити себе стосовно досліджуваного предмета. При цьому область самовираження і технологічних засобів надаються учневі викладачем. Як наслідок, завдяки поважному і гуманному ставленню, учні більш повно розкривають свої творчі здібності. Що і як при цьому вони вивчають, для педагога другорядне, оскільки основою методу виступає не рух «з предметом до учнів», а «з учнями до предмета». Формування загальнолюдських якостей домінує над вишівськими цілями навчальних курсів, що виступають засобом розвитку особистості. *Природні системи навчання.* Спираються на педагогічні ідеї Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Л. М. Толстого про первинну роль внутрішньої сутності дитини у навчанні.

Психолого-педагогічна основа природних систем близька до особистісно-орієнтованих. Принцип природності у тій чи іншій мірі виявляється в багатьох дидактичних системах і школах. У той же час даний принцип у значній мірі протилежний принципу культурності. *Культурні системи навчання.* Для педагогів цього напрямку (яскраві представники І. Ф. Гончаров, С. Ю. Курганов, В. С. Біблер) навчання трактується у широкому сенсі – як формування Людини Культури. Мета навчального предмета, який вони викладають – забезпечити можливість виконання призначення їх учня стосовно тієї чи іншої культури, або до їх сукупності. Творчість дітей має яскраво виражену внутрішню світоглядну спрямованість, тобто будь-які продукти навчання розглядаються й оцінюються з позиції особистісного культурного само творення учня. *Креативні системи навчання.* До даної категорії відносяться прихильники проблемного навчання, що ставлять задачу пошуку та вирішення наукових проблем досліджуваної дисципліни. Творча орієнтація навчання полягає у поглибленому вивченні матеріалу: учням потрібно «зріти в корінь», вирішувати складні проблеми. Це навчання розвиває інтелектуальні та творчі здібності учнів, готує їх до предметних олімпіад і наукових конференцій. Цілісна система креативної освіти та самоосвіти виникає на основі принципів евристичного навчання. Творча діяльність учня розширюється з предметної області досліджуваних курсів до охоплення всього освітнього процесу, включаючи і його організацію: постановку цілей, конструювання змісту освіти, вибір траєкторії навчання. До групи креативних систем входять методики і технології розвитку в учнів винахідницької культури (Г. С. Альтшуллер, А. В. Бичков). Однією з найбільш цілісних і загальновідомих систем навчання є теорія вирішення винахідницьких задач. *Організаційні системи навчання.* До даного типу відносяться методологічно орієнтовані системи навчання (Г. П. Щедровицький, Ю. В. Громико). Педагог у даній системі навчання спирається на розробки методології, його задачею є формування в учнів навичок та рефлексії в ході розгортання освітньої практики по своєму предмету. Цей підхід змінює площину традиційних навчальних дисциплін на навчальну діяльність за предметним планом. Учні в колективних і ігрових

комунікаціях досліджують культурно-історичні зразки, норми і засоби здійснення діяльності в структурі досліджуваних областей. До даного типу дидактичних систем відносяться різні варіанти розвиваючого навчання (В. В. Давидов, Л. В. Занков). До організаційних систем навчання відносяться також комунарські та подібні до них методики, які багато з педагогів переносять у навчальний процес школи. Колективні, групові, парні форми навчання вивільняють приховані потреби в активному спілкуванні учнів. Через зовнішню вмотивовану діяльність учнів забезпечується високий рівень комунікативної творчої самореалізації учнів. *Інтенсивні системи навчання.* Представники даного підходу В. Ф. Шаталов, С. М. Лисенкова, М. А. Зайцев. Суть підходу полягає у ефективному вирішенні педагогом соціальної задачі на інтенсифікацію, прискорення і випередження освітніх процесів. Учні в одиницю часу засвоюють більше інформації, чи швидше за інших навчаються певним діям (наприклад, читанню), випереджають державні шкільні освітні стандарти та типові програми. Примітно, що для таких систем навчання характерна позиція диктату з боку педагога. Містяться вимоги щодо виконання вказівок, алгоритмів, етапів, які задаються тільки вчителем (С. М. Лисенкова). В. Ф. Шаталов організував поетапне керування пізнавальною діяльністю школярів з опорою на асоціації. Мета подібних методик – «дати якнайбільше знань за меншу кількість часу». Застосовуються спеціальні прийоми, що формують потребу учнів підкорятися волі, авторитету та знанням педагога. Учні, які потрапляють у зовнішній освітній процес, не мають можливості впливати на нього. *Ремісничі системи навчання.* Цей підхід характеризується опорою діяльності учнів на знання та досвід учителя. Наприклад, І. П. Волков вважає, що знання є фундаментом творчості. Звідси творча діяльність учня не може вийти за межі наявних у нього знань. До творчості дитину треба підводити поступово, ґрунтуючись на інформації, яку учитель уже повідомив їй та яку треба закріпити на практиці. Творча продукція учнів є в основному модифікацією вчительських зразків і їх різних сполучень. Ремісничий підхід властивий «традиційним новаторам» – учителям різних предметів, що досягли традиційних навчальних

цілей завдяки високому професійному рівню володіння предметом і його трансляції учням. До ремісничих систем навчання відносяться і методики вчителів-репетиторів. Схильні до інтелектуальної діяльності учні за допомогою репетиторів, занять у спецшколах інтенсивно поглиблюють свої знання з досліджуваного предмета. Розвиваються у такий спосіб здібності. Продукти праці цих учнів стосуються звичайно досить вузької освітньої галузі. Підкреслимо умовний характер проведеного поділу дидактичних систем на названі групи. Маючи розходження в значеннєвій орієнтації, багато з названих систем навчання мають загальні методичні і технологічні елементи. Крім того, кожна із систем у процесі свого розвитку доповнюється, коригується та видозмінюється.

Інституційний аудит – це комплексна зовнішня перевірка та оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти (крім закладів вищої освіти), які забезпечують його ефективну роботу та сталий розвиток.

Інструктаж (лат. *instruire* – навчати, наставляти) – вид пояснення та пред'явлення завдання викладачем на початку практичного (лабораторного) заняття. Включає елементи бесіди, показу прийомів роботи, порядку дій, демонстрацію предметів праці, технологічних процесів, а також продуктів праці (готових виробів, деталей), наочного приладдя та ін.

Інтелект (лат. *intellectus* – розум, розуміння, розум) – сукупність здібностей індивіда, які забезпечують раціональне пізнання, мислення та дію. Сьогодні переважає думка, що інтелект поєднує основні складові духовного буття людини (розум, волю, совість, честь та ін.); направляє розумові і психофізіологічні ресурси особистості на пізнання, творчість, вироблення життєвих цінностей. Інтелект – це розумовий потенціал, внутрішнє джерело творчості. Неодмінними доповненнями інтелекту є моральні якості – духовний фундамент будь-якої інтелектуальної активності.

Інтенсифікація навчання – це передача більшого обсягу навчальної інформації тому, кого навчають, при незмінній тривалості навчання без зниження вимог до якості знань.

Інтерес (лат. interest – має значення, важливо) – прагнення до пізнання об'єкта чи явища, до оволодіння тим чи іншим видом діяльності. Інтерес носить вибірковий характер, виступає одним з найбільш істотних стимулів набуття знань, розширення світогляду, запорукою справді творчого відношення до роботи. При наявності інтересу знання засвоюються ґрунтовно, міцно; при його відсутності навчальний матеріал засвоюється важко, часто формально. В основі інтересу лежать потреби людини. Стійкі інтереси, закріплюючись, стають рисами особистості.

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвілля.

Інформаційні технології дистанційного навчання. Їх можна розділити на три групи: не інтерактивні (машинописні, аудіовізуальні носії), комп'ютерні (включаючи мультимедійні засоби), розвинуті засоби телекомунікації (у тому числі відео конференції). Засоби комп'ютерного навчання і телекомунікації дають якісно нові можливості розвитку дистанційної форми навчання. Створюються електронні підручники та технології обміну текстовою інформацією за допомогою асинхронної електронної пошти. Використовуються супутникові канали зв'язку і передача паківаного відео зображення за допомогою комп'ютерних мереж. Відеокасети – зручний засіб дистанційного навчання будь-якому предмету. Зберігаючи записи різних типів навчальних занять, проведених провідними викладачами, вони використовуються як носії навчального матеріалу, частково замінюючи лекції і деякі інші форми аудиторних занять. Електронна пошта – економічно та технологічно найбільш зручний спосіб передачі навчальних курсів і забезпечення зворотного зв'язку студента з викладачем. Якщо студенти не лише денної, але й заочної форми навчання та екстернату мають постійний доступ до персонального комп'ютера з модемом і телефонним каналом, електронна пошта дозволяє реалізувати гнучкий і інтенсивний процес передачі інформації й індивідуальних консультацій. У той же час вона дає обмежений педагогічний ефект внаслідок

неможливості організувати повноцінний діалог педагога і студентів, характерний для традиційної форми їхнього спілкування. Прямий доступ до світових інформаційних ресурсів дозволяє інтерактивно звертатися до віддалених баз даних, інформаційно-довідкових систем і бібліотек. Режим доступу on-line дозволяє протягом декількох секунд здійснювати одержання необхідного навчального матеріалу за допомогою таких комп'ютерних систем, як GOPHER, WWW, VERONICA з великих науково-педагогічних центрів і з локальних вузлів мережі Internet. Відеоконференції з використанням комп'ютерних мереж дозволяють організувати відеозв'язок з мінімальними фінансовими витратами. Даний вид конференцій може бути використаний для проведення семінарів, індивідуальних консультацій і обговорення робочих питань у ході дистанційного навчання. Крім передачі звуку і відео зображення, комп'ютерні відео конференції забезпечують можливість спільного керування зображенням на дисплеї: створювати креслення, малюнки та схеми на відстані, а також передавати фото- і рукописні матеріали. Відеоконференції по цифровому супутниковому каналі з використанням відео компресії відрізняють висока якість переданого відео зображення з відносно невисокою вартістю, що на порядок-два нижче вартості звичайного телевізійного каналу. Ця технологія може виявитися ефективною у випадку невеликого обсягу лекційного курсу (100-300 годин на рік) і значної кількості включених у дистанційну форму навчання (1000-5000 студентів) для проведення оглядових лекцій, колективних обговорень у ході освоєння окремих курсів і програм.

Іспити (екзамени) (лат. examen – зважування, іспит) – одна з традиційних форм перевірки знань учнів. Вперше з'явилися у Китаї близько 200 років до н. е. – 200 років н. е. і застосовувалися для добору чиновників. У Європі іспити були введені в середньовічних університетах при іспиті на ступінь бакалавра і магістра. З XIX ст. система іспитів використовувалася у всіх європейських країнах. Студенти ЗВО здають экзамени по закінченні кожного семестру чи курсу. Випускники складають державні іспити.

К

Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Кваліфікаційна робота є науково-дослідною роботою, що виконується здобувачем вищої освіти згідно з освітньою програмою та навчальним планом на завершальному етапі навчання відповідного освітнього рівня й передбачає: 1) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності (спеціалізації) та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, економічних, виробничих та інших завдань; 2) розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою кваліфікаційної (бакалаврської/магістерської) роботи. Кваліфікаційна робота це самостійно виконане та логічно завершене навчально-наукове дослідження, яке закінчує цикл професійної підготовки здобувача вищої освіти певного рівня. Кваліфікаційна робота має комплексний характер, а за рівнем та обсягом знань, умінь, інших компетентностей повинно відповідати вимогам відповідного галузевого стандарту вищої освіти та профілю освітньо-професійної програми підготовки. Підготовка кваліфікаційної роботи передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань.

Кваліфікаційні центри – це суб'єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб (зокрема, здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти), присвоєння та/або підтвердження відповідних професійних кваліфікацій.

Кваліфікація (лат. *gualis* – який за якістю і *facio* – роблю) – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту; рівень розвитку здібностей працівника, який дозволяє йому виконувати трудові функції визначеного ступеня складності у конкретному виді діяльності. Кваліфікація визначається обсягом теоретичних знань і практичних навичок, якими володіє працівник, і є його найважливішою соціально-економічною характеристикою. Кваліфікація відбиває ступінь розвитку особистості у найважливішій сфері життєдіяльності – у праці, визначає її соціальний статус. Економічна значимість кваліфікації виявляється в тім, що складна праця більш кваліфікованого працівника створює в одиницю часу продукт більшої вартості.

Коледж – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність.

Колектив (лат. *collectivus* – збірний) – соціальна спільність людей, об'єднаних на основі суспільно значимих цілей, загальних ціннісних орієнтацій, спільної діяльності та спілкування. У соціології вивчають переважно трудовий колектив, у психології – контактні групи людей, у педагогіці – організовані спільності дітей та дорослих (студентів та викладачів), що беруть участь у процесах виховання та навчання.

Колоквіум (лат. *collocvium* – розмова, бесіда) – одна з форм навчальних занять, бесіди зі студентами для з'ясування знань. Колоквіум виконує контрольну-навчальну функцію. Він особливо доречний, коли дисципліна читається 2-3 семестри, а підсумковий контроль передбачений один. Його можна призначати замість семінару на підсумковому практичному занятті. Колоквіум дає можливість виконати діагностику засвоєння знань, виконує організаційну функцію, активізує студентів і може бути

рекомендований у викладацькій практиці як дієва форма зворотного зв'язку.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Комплексна система навчання (лат. complexus – зв'язок, сполучення) – спосіб побудови змісту освіти та організації процесу навчання на основі єдиного сполучного стрижня (наприклад, знайомства з визначеним колом явищ життєдіяльності, вивчення структури господарювання в регіоні). Комплексна система навчання складалася спочатку в теорії та практиці початкового навчання на протигагу роз'єднаності навчання окремим навчальним предметам, у яких зв'язки між окремими фрагментами навчального матеріалу будуються на формально-логічній основі.

Конкретизація (лат. concretus – згущений, ущільнений, сформований) – включення досліджуваного явища (поняття, події тощо) через абстрактне поняття в різноманіття дійсних зв'язків і відносин; один із прийомів пізнання. На відміну від абстракції, конкретизація припускає відтворення повного знання про реальний предмет. Застосування конкретизації в навчанні ґрунтується на єдності конкретного й абстрактного в пізнанні. За допомогою конкретизації розкривається зміст наукових абстракцій шляхом включення їх у систему реальних фактів і відносин. Конкретизація відрізняється від ілюстрації та приклада, які пояснюють яке-небудь правило стосовно окремого випадку.

Конспектування (лат. conspectus – огляд, нарис) – короткий письмовий виклад статті, книги, лекції, що включає в себе основні положення та їхнє обґрунтування фактами, прикладами та ін.

Конструювання (лат. construo – створюю) – процес створення моделі, машини, споруди, технології з виконанням моделей і розрахунків. Розрізняють конструювання: розумове – система розумових операцій, графічне, предметно – маніпуляційне моделювання чи створення дослідного зразка.

Конструювання системи занять. У традиційному навчанні організаційні форми конструюються на основі встановленого

змісту освіти. При конструюванні занять особистісно-орієнтованого типу пріоритет віддається цілям самореалізації студентів, потім – формам і методам навчання, що дозволяє організувати їхню продуктивну діяльність, а наостанку – змісту навчального матеріалу. Організаційні форми і методи особистісно-орієнтованого навчання мають пріоритет перед змістом навчального матеріалу, активно впливають на нього, можуть його видозмінювати та трансформувати. Такий підхід підсилює особистісну спрямованість навчання, оскільки переносить акцент із питання «чому учити» на питання «як учити». *У центрі уваги педагога виявляється не навчальний матеріал, а сам студент, його навчальна діяльність.*

Контекстне навчання. Одержує все більше поширення у вищій освіті. У цьому виді навчання інформація продається у вигляді навчальних текстів («знаково»), а сконструйовані на основі інформації задачі, що містяться в них, задають контекст майбутньої професійної діяльності (А. О. Вербицький). Предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності моделюється в навчальному процесі всіма дидактичними способами та методами, серед яких одне з головних місць посідає ділова гра. Ділова гра – це важлива форма активного навчання. У процесі контекстного навчання вона припускає визначення цілей (власне ігрових і педагогічних, дидактичних і виховних), змісту гри і наявність ігрової та імітаційної моделей. Взагалі ж ділова гра являє собою досить розповсюджену форму сучасної вишівської та післядипломної освіти. Існують інноваційні, позиційні, навчальні, організаційно-навчальні, організаційно-розумові ігри та ін. У концепції А.О.Вербицького гра – це форма знаково-контекстного навчання, у якій учасники здійснюють «квазіпрофесійну діяльність, що несе у собі риси як навчання, так і праці». Даний напрямок навчання, реалізуючи принципи системності, активності, виконує основне призначення вищої освіти – глибинну професійно-предметну та соціальну підготовку фахівців.

Контроль якості вищої освіти – система заходів, яку здійснює третя сторона з метою перевірки характеристик якостей особистості випускника вищого навчального закладу. А також їхне

порівняння з установленими вимогами та визначення відповідності кінцевим цілям вищої освіти (змістові вищої освіти).

Контрольні заходи. Поточний контроль у ЗВО здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять та вирішує задачу перевірки підготовленості студента до виконання конкретних аспектів майбутньої роботи фахівця. Перевіряються не тільки знання, але також сформовані на основі їхнього застосування уміння та навички. Форма проведення поточного контролю в період навчальних занять і система оцінювання визначаються відповідною кафедрою. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на визначеному освітньо-кваліфікаційному рівні чи на окремих його етапах (семестрах). Підсумковий контроль включає семестровий контроль та державну атестацію студентів. Семестровий контроль здійснюється у формі семестрового іспиту, диференційованого чи звичайного заліку з конкретного предмету в терміни, установлені навчальним планом. Семестровий іспит – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного розділів навчальної програми з окремого навчального предмета. Семестровий диференційований залік – це форма підсумкового контролю, яка полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу з конкретної дисципліни, включаючи результати виконаних індивідуальних завдань викладача (розрахунково-графічних робіт, рефератів тощо). Семестровий диференційований залік не передбачає обов'язкової присутності студентів і планується при відсутності модульного контролю й екзамену з відповідного навчального предмета. Семестровий залік – це форма контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу, включаючи результати практичних, семінарських чи лабораторних занять. Семестровий залік планується при відсутності модульного контролю й іспиту і не передбачає обов'язкову присутність студентів. Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретного предмета, якщо він виконав усі види робіт, передбачених навчальним планом на семестр з даної дисципліни. Іспити здаються студентами в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. ЗВО

може встановлювати студентам індивідуальні терміни здачі заліків та екзаменів. Іспити проводяться відповідно до розкладу, який повідомляється викладачам і студентам не пізніше, ніж за місяць до початку сесії. Порядок і методика проведення заліків та іспитів встановлюється вищим навчальним закладом. При використанні модульного контролю іспити можуть не проводитися. Студенти, що одержали в період сесії більше двох незадовільних оцінок, відраховуються з вищого навчального закладу. Студентам, які мають одну-дві незадовільні оцінки, надається можливість ліквідувати академічну заборгованість до початку наступного семестру. Повторна здача іспитів допускається не більше двох разів з кожного навчального предмета: один раз викладачу, другий – комісії, створеній деканом факультету. Студенти, які не з'явилися на екзамен без поважних причин, вважаються такими, котрі одержали незадовільну оцінку. Державна атестація. На державну атестацію виноситься весь нормативний зміст підготовки бакалавра чи магістра. У випадку позитивних підсумків державної атестації випускникам вручаються дипломи: про одержання базової вищої освіти та кваліфікації бакалавра за відповідним напрямком підготовки; про одержання повної вищої освіти та кваліфікації магістра по відповідній спеціальності. Особи, які мають не менше 75 % відмінних оцінок за всіма навчальними предметами та практичній підготовці, оцінки «добре» з інших дисциплін та оцінки «відмінно» за підсумками державної атестації одержують дипломи з відзнакою. Студенти, що одержали при складанні державного іспиту чи захисті кваліфікаційної роботи незадовільну оцінку, відраховуються із ЗВО й одержують академічні довідки про здані дисципліни.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Коучер – індивідуальний наставник, який розвиває необхідні знання, уміння і навички клієнту.

Коучинг – це персональне тренування ПП чи НПП задля досягнення ним професійної цілі, задач, зростання результативності планування за ІОТ на всіх стадіях міжкурсового періоду, використання внутрішнього ресурсу, розвитку потрібних фахових здібностей, здатностей, навичок і компетенцій, опанування прогресивних стратегій, парадигм, технологій.

Коучинг (за визначенням Міжнародної Федерації Коучингу ICF) – це система використання сукупного суспільного, особистісного, креативного ресурсу учасників процесу постійного розвитку педагогічної компетентності з метою одержання максимально якісного результату.

Коучинг – це процес створення коучем умов для всебічного розвитку особистості клієнта, це мистецтво сприяти підвищенню результативності, навчанню й розвитку іншої людини. (Майлз Дауні (англ. Myles Downey), «Ефективний Коучинг»).

Коучинг для вищого менеджменту/Executive Coaching. Цей вид коучингу відноситься до індивідуального коучингу, однак особливість полягає в тому, що топ-менеджери компанії можуть працювати в коуч-сесіях, як над бізнес-цілями та стратегіями досягнень надрезультатів, так і з розвитку особистої ефективності та/або розвитку життєвого балансу.

Коучинг електронний використовується за допомогою e-mail, а також консультування в режимі онлайн, що дозволяє коучу і його клієнту, що знаходяться далеко один від одного, зняти проблему тимчасових зон, зробивши коучинг більш мобільним.

Коучинг життєвий – вид коучингу, що передбачає допомогу людям у досягненні особистих цілей, які можуть бути незалежні від професійних чи колективних, сприяє ефективному вирішенню різних проблем, з якими стикаються при переході від одного життєвого етапу на інший.

Коучинг індивідуальний – це метод планування власного життя, управління його змінами й розвитком. Метою є створення самого себе як особистості з необхідними, бажаними якостями і характеристиками в соціальному, особистісному, міжособистісному, духовному аспектах.

Коучинг проєктів – вид коучингу, що передбачає стратегічне управління колективом для найбільш ефективного досягнення результату (акмерезультату).

Коучинг ситуативний – вид коучингу, зосереджений на вдосконаленні педагогічного працівника у певному контексті, зокрема його здатності до педагогічної імпровізації, умінні творчо розв'язувати урочні та позаурочні ситуації тощо.

Коучинг транзитивний – вид коучингу, що передбачає допомогу педагогічним працівникам у стресовій ситуації, перехід від одного виду професійно-педагогічної діяльності або інноваційної ролі до іншої.

Коучинговий процес включає з'ясування цілей, досліджування дійсності, аналіз можливих варіантів його результатів, погоджування алгоритму дій та їх виконання, а також перегляду й аналізу дієвості.

Коучинг-сесія – це систематична і структурована форма взаємної діяльності коуча з ПП, НПП, педагогічним колективом, організацією для просування спільно з клієнтом до досягнення поставленої мети і завдань. Зазвичай коучинг-сесія триває від 30 до 90 хвилин. Коуч, використовуючи технологію «стріли коучингу» (сукупності запитань), спільно з клієнтом виявляє властиву йому «карту світу»; запитаннями сприяє ПП, НПП з'ясувати ймовірні соціокультурні й освітні ризики, підшуковує та надає потрібні джерела інформації.

Креативність – творчий початок людини, її винахідливість; продуктивна оригінальність інтелекту; суб'єктивна сторона творчості. Визначення «креативні» (знання, технології тощо) служить синонімом поняття «творчі». Креативність виявляється в здатності до створення нового у всіх сферах свого життя, у тому числі й у заняттях мистецтвом. Вона повсякденно виявляється у здатності вільно і відповідально виходити за межі усталеного, починаючи від допитливості, і закінчуючи соціальними новаціями. Вона виявляється також у непередбачуваності поведінки не тільки окремих людей, але й соціальних груп та цілих націй.

Кредит – інформаційний обсяг навчального матеріалу, який з урахуванням термінів засвоєння студентами окремих навчальних

елементів (відповідно психофізіологічним нормам засвоєння при використанні оптимальних форм, методів і засобів навчання та контролю), може бути засвоєний за 54 години навчального часу (сума годин аудиторної і самостійної роботи студента протягом тижня в умовах України). Як зазначено у додатку 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації у вищій освіті в європейському регіоні, кредит – оцінена і кваліфікована мінімальна, умовна одиниця виміру «вартості» якої-небудь частини програми вищого навчального закладу, виконаної (засвоєної) студентом під час навчання.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Культура мови – володіння людиною мовними нормами вимови, наголосами та слововживанням, а також уміння використовувати виразні мовні засоби за різних умов спілкування відповідно до його мети та змісту.

Культура поведінки – сукупність сформованих, соціально значимих якостей особистості, повсякденних вчинків людини в суспільстві, заснована на нормах моральності, етики та естетичної культури. У значній мірі являється метою і результатом навчально-виховної діяльності у різних закладах системи освіти, включаючи вищі навчальні заклади.

Л

Лабораторні заняття, лабораторні роботи (лат. labor – праця, робота) – один з видів самостійної практичної роботи та досліджень студентів у вищій школі з метою поглиблення та закріплення теоретичних знань, розвитку навичок самостійного експериментування. Вони інтегрують теоретико-методологічні знання, практичні уміння та навички студентів у єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Включають

підготовку необхідних для досліду (експерименту) приладів, устаткування, реактивів та ін., складання схеми-плану досліду, його проведення й опис.

Лекція (лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний, монологічний виклад вчителем (викладачем, лектором) навчального матеріалу, як правило, теоретичного характеру. Вишівська лекція – головна ланка дидактичного циклу навчання. Важлива організаційна форма й один з методів навчання, традиційна для вищої школи, де на її основі формуються курси з багатьох дисциплін навчального плану. Одна з головних вимог до лекції – цілісний і систематичний виклад матеріалу. Методично правильна побудова лекції (повідомлення плану, проблемність викладу змісту, елементи діалогу зі слухачами тощо) забезпечує її високу результативність у навчально-виховному процесі. Так, експериментально доведено, що лекція за попередньо повідомленим планом забезпечує запам'ятовування матеріалу на 10-12 % більш повне, ніж та ж лекція, але без оголошеного плану. У навчальному процесі складається ряд ситуацій, коли лекційна форма навчання не може бути замінена ніякою іншою. Наприклад, при відсутності належної кількості підручників з нових предметів лекція є основним джерелом знань, або якщо новий навчальний матеріал з конкретної теми поки ще не відбитий у відповідних підручниках, а деякі його розділи застаріли, або ж окремі теми важкі для вивчення та є потреба у «живому слові» лектора. Лекція незамінна в тих випадках, де особливо важливим є особистий, емоційний вплив лектора на студентів з метою формування їхніх поглядів. Особливо дієва авторська лекція, коли студенти йдуть не стільки на навчальний предмет, скільки на «лектора». Переваги лекції: творче спілкування лектора з аудиторією, співтворчість, емоційна взаємодія; лекція є дуже ощадливим способом одержання основ знань; лекція активізує розумову діяльність, тому задача лектора – розвивати активну увагу студентів, викликати рух їхньої думки слідом за міркуваннями викладача. Вимоги до лекції різноманітні та різнопланові. Так, звертається увага на моральний бік викладання, науковість та інформативність, доказовість та аргументованість, на наявність достатньої кількості яскравих,

переконливих прикладів, фактів і обґрунтувань, посилянь на документи та наукові докази, емоційність форми викладу, прийоми активізації мислення студентів, включаючи постановку питань для міркування, на чітку структуру і логіку розкриття питань, які послідовно викладаються. На методичну обробку – виведення головних думок і положень, підкреслення висновків, повторення їх у різних формулюваннях, на виклад змісту лекції доступною і ясною мовою, роз'яснення термінів, які вводяться, на використання викладачем аудіовізуальних дидактичних матеріалів. Структура лекції залежить від її мети та місця в структурі навчальної дисципліни. Як відзначалося, лекція повинна починатися з повідомлення її плану. Найчастіше в план включаються назви основних вузлових питань навчальної дисципліни, що потім будуть використані при складанні екзаменаційних білетів. На початку корисно нагадати зміст попередньої лекції, пов'язати його з новим навчальним матеріалом, визначити місце і призначення останнього у даному предметі, у системі суміжних дисциплін. При розкритті теми застосовується індуктивний метод: приклади, факти, що підводять до наукових висновків, а також дедуктивний метод: спочатку роз'яснюються загальні положення, що уточнюються й ілюструються наступними прикладами. По кожному з розглянутих положень варто зробити висновки, акцентуючи на них увагу повторенням та інтонацією. Наприкінці лекції необхідно підвести загальний підсумок, уточнити наступне розкриття навчального матеріалу на лабораторних, практичних, семінарських та інших заняттях, дати доручення для самостійної роботи студентів. На проблемній лекції, на відміну від лекції інформаційної, де подається готова інформація, яка підлягає запам'ятовуванню, нове знання уводиться як невідоме, котре викладачем має бути «відкрите» разом зі студентами. Завдання викладача полягає у тім, щоб, створивши проблемну ситуацію, спонукати студентів до пошуків вирішення проблеми, крок за кроком підводячи їх до певної мети. Для цього новий теоретичний матеріал представляється у формі проблемної задачі. У ході її вирішення як результат студенти здобувають у співробітництві з викладачем нове потрібне знання. Так процес пізнання наближається до

пошукової, дослідницької діяльності. Важливо реалізувати принцип проблемності при доборі й обробці лекційного матеріалу, його розгортанні на лекції у формі діалогічного спілкування.

Ліцензування освітньої діяльності – це процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов. Ліцензування освітніх установ здійснюється з метою проведення єдиної державної політики у галузі освіти, державного регулювання умов освітнього процесу, а також захисту прав громадян на одержання освіти, створення правових гарантій для діяльності та розвитку освітніх установ різних організаційно-правових форм. Освітня діяльність на території України здійснюється вищими навчальними закладами на підставі ліцензій, що видаються в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України. Ліцензування освітньої діяльності ЗВО здійснюється перед початком підготовки фахівців зі спеціальності. Ліцензування – процедура визнання можливості й права ЗВО визначеного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану з одержанням вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої школи, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення. Міністерство освіти і науки України на підставі заяви ЗВО про проведення ліцензійної експертизи у двомісячний термін приймає рішення про видачу ліцензії чи відмову у її видачі. Обов'язковою умовою видачі ліцензії ЗВО є наявність у них необхідної матеріально-технічної, науково-методичної й інформаційної бази, бібліотеки та науково-педагогічних кадрів за нормативами, установленими МОН України. Закладу вищої освіти, який успішно пройшов ліцензійну експертизу, видається ліцензія на право освітньої діяльності, як правило, на час завершення циклу підготовки фахівців за спеціальністю, але не менше, ніж на три роки. Продовження терміну дії ліцензії здійснюється в порядку, установленому для її одержання. З дня ухвалення рішення про ліквідацію ЗВО видана ліцензія втрачає свою силу. ЗВО, що мають ліцензії, вносяться МОН України до Державного реєстру вищих навчальних закладів. Наприкінці терміну дії ліцензії через процедуру

акредитації встановлюється відповідність рівня підготовки фахівців, що випускаються, за ліцензованими спеціальностями. Акредитація – процедура надання ЗВО визначеного типу права здійснювати освітню діяльність, пов'язану з одержанням вищої освіти та кваліфікації, відповідно до стандартів вищої освіти, а також державним вимогам щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення. Акредитація спеціальності проводиться в період чи після закінчення терміну навчання студентів. ЗВО не має права видавати документ про вищу освіту державного зразка за не акредитованими спеціальностями чи напрямками. Акредитаційна справа готується випусковими кафедрами та розглядається на засіданні Вченої ради ЗВО. Звіт підписується завідувачем випускової кафедри, а справа в цілому – ректором вишу. Після одержання справи МОН проводить попередню експертизу і, за умови її відповідності нормативно-правовим актам, формує експертну комісію, яка проводить акредитаційну експертизу діяльності заявленої до акредитації спеціальності безпосередньо у ЗВО. За результатами акредитаційної експертизи експертна комісія МОН готує мотивований висновок про можливість акредитації спеціальності та направляє його в експертну раду Державної атестаційної комісії (ДАК). Експертна рада ДАК проводить аналіз матеріалів акредитаційної справи та висновків експертної комісії та вносить пропозиції на засідання ДАК, яке і приймає рішення про акредитацію чи відмову у ній. ЗВО відмовляється в акредитації, якщо:

- показники його діяльності не відповідають вимогам АК;
- з моменту одержання ліцензії в його діяльності виявлені порушення організації та проведення навчально-виховного процесу, не усунуті в період акредитації;
- у поданих на акредитацію документах виявлена інформація, що не відповідає дійсності.

У випадку негативного рішення ДАК можливе повторне проведення акредитації за умови усунення недоліків, але не раніше, ніж через рік після прийняття такого рішення. ЗВО, які успішно пройшли акредитацію спеціальності, одержують сертифікат про

акредитацію, термін дії якого не може перевищувати 10 років. Продовження дії сертифіката здійснюється в порядку, установленому при його одержанні.

Людина – особливий рід суцього, вищий ступінь розвитку живих організмів на Землі, суб'єкт соціального прогресу, творець культури й історії. У своїй тілесній організації людина належить до ссавців. Людина – біопсихосоціальна істота (представник виду *Homo sapiens*), генетично пов'язана з іншими формами життя, що виділилася з них завдяки здатності робити знаряддя праці, яка володіє членороздільною мовою, мисленням, свідомістю та морально-естетичними якостями. Сьогодні очевидно, що сутність людини неможливо зрозуміти, виходячи тільки з природних передумов.

М

Мережева форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Ментор – впливовий, самодостатній, знаючий член організації, який підтримує та всіма силами допомагає посуватися працівникові в його професійній кар'єрі.

Ментор в освіті – це педагог-наставник над людиною для того, щоб вона сама відкрила власні здібності, набула компетенції, що знаходяться на несвідомому рівні та змогла подолати внутрішній опір і перешкоди. Перевагою менторства є можливість навчання прямо на робочому місці. На відміну від тренінгу, менторство є більш «індивідуалізованим», але, як правило, потребує більше сил і часу

Менторство або менторинг є процесом неформальної передачі знання, соціального капіталу і психологічної підтримки, що сприймаються як значимі для праці, кар'єри чи професійного розвитку; менторство передбачає тривалу неформальну комунікацію між особою, що набула більшого досвіду та знань (ментором), і особою, що їх потребує (протеже).

Менторство (наставництво) в освіті в сучасному розумінні – це навчання через надання учневі/студентові/слухачеві курсів підвищення кваліфікації/молодим педагогам «моделі дії» в різних видах та її коригування через систему зворотного зв'язку.

Методика роботи з підручником – повинна враховуватися студентом як під час освітнього процесу у ЗВО, так і вдома. Щоб ця робота була ефективною, враховуються такі дидактичні умови:

– самостійна та колективна робота з підручником – необхідні елементи аудиторних занять, а не тільки домашньої роботи;

– для організації діяльності студентів на занятті необхідно ретельно підбирати як фрагменти підручника, так і методи роботи з ними. Час, що відводиться на роботу з підручником, залежить від підготовленості студента.

Важливо пам'ятати, що навчити студентів аналізувати та структурувати зміст тексту підручника, виділяти в ньому головне, – це більш важливо, ніж завчити його положення напам'ять;

– підручник – не тільки текст. Важлива ефективна робота з іншими його елементами (поясненнями таблиць, аналізом графіків, відповідями на поставлені для контролю питання тощо);

– необхідно також застосування активних методів і прийомів роботи з підручником (складання своїх питань до тексту підручника, зображення схем-концептів за матеріалами глав, завдання типу «Знайдіть у підручнику»).

Один з найважливіших прийомів роботи з підручником – виділення головного. Ця робота вимагає від студента аналізу внутрішньої логіки тексту, виділення його основи знань й узагальнення змісту, переосмислення матеріалу. Назвемо види діяльності, що розвивають уміння виділяти головне в тексті: підбір епіграфів і заголовків до тексту; складання плану, тез і конспекту розділів; створення знакових моделей, схем; дидактичні ігри, конструювання висновків і узагальнень. Після читання фрагмента підручника педагог може сформулювати питання та завдання: «Про що мова йде в цьому параграфі? Виділіть ключові терміни тексту? Які тези в ньому є головними, а які – другорядними? Чому саме ці пункти виділені як головні?».

Методика навчального предмета – різновид дидактики, теорія навчання визначеному навчальному предмету.

Методична робота — частина безупинної освіти викладачів і вихователів, наприклад, кураторів академічних груп. Мета методичної роботи: засвоєння найбільш раціональних методів і прийомів навчання та виховання учнів; підвищення рівня загальної дидактичної і методичної підготовленості педагога до організації і ведення навчально-виховної роботи; обмін досвідом між членами педагогічного колективу кафедри і ЗВО в цілому, виявлення та пропаганда актуального педагогічного досвіду. Методична робота орієнтована на досягнення та підтримку високої якості навчально-виховного процесу.

Методи виховання – сукупність найбільш загальних способів вирішення виховних задач і здійснення виховних взаємодій. Загальноприйнята систематика методів виховання на даний час відсутня.

Методи дослідження в педагогіці – прийоми, процедури й операції теоретичного й емпіричного пізнання і вивчення явищ дійсності. Основну їхню частину складають наступні методи. Вивчення літератури, документів і результатів педагогічної діяльності. Опитування – організовується з метою виявлення індивідуальних особливостей особистості, її мотивів і позицій. Вивчення й узагальнення педагогічного досвіду. Науково-педагогічні експедиції дозволяють одержати матеріал для вивчення особливостей навчально-виховної роботи у різних ЗВО. Між теоретичними й експериментальними методами дослідження немає чіткої межі, їхніми складовими частинами є абстракція і конкретизація, аналіз і синтез, порівняння, індукція і дедукція, моделювання.

Методи навчання – це способи спільної діяльності педагога й студентів, спрямовані на досягнення ними освітніх цілей. Метод є частиною виду діяльності педагога чи студента, одиницею виробленої дії. Метод може бути не тільки способом діяльності, але й способом організації діяльності, тобто позначати метод, який характеризує діяльність іншого роду. Метод навчання – система послідовних взаємозалежних дій педагога й студентів, які

забезпечують засвоєння змісту освіти. Метод навчання характеризується трьома ознаками: відображає мету навчання, спосіб засвоєння, характер взаємодії суб'єктів навчання. У класифікації, розробленій Ю. К. Бабанським, виділяються три групи методів навчання: організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, її стимулювання і мотивації; контролю і самоконтролю. Складовою частиною методу є прийом. Окремі прийоми навчання можуть входити до складу різних методів навчання. Наприклад, прийом формулювання питання на з'ясування причин може входити як у метод дослідження об'єкта, так і у метод пояснення. Залежно від ситуації прийоми можуть відігравати роль повноцінного методу, і, навпаки, метод може стати окремим прийомом у рамках іншого, більш загального методу. Роль і місце методів у навчанні визначається їх видами та функціями. Історично, першими методами навчання вважаються методи вчителя (розповідь, показ, пояснення), методи учня (вправа, самостійна робота), а також методи їхньої спільної роботи (бесіда). За джерелом передачі знань виділяють вербальні, наочні й практичні методи (вправи, лабораторні та практичні роботи, дидактичні ігри). Існують також інші класифікації методів навчання. Наприклад, В. А. Онищука, який запропонував за основу класифікації взяти дидактичні цілі та відповідні до них види діяльності та згрупував їх у такий спосіб: комунікативний метод, пізнавальний метод, освітній метод, систематичний метод, контрольний метод. В окрему групу виділяються евристичні методи навчання. Евристичні методи – це система евристичних правил діяльності педагога (методи викладання) і діяльності студента (методи навчання), розроблені з урахуванням закономірностей і принципів педагогічного керування та самоврядування з метою розвитку інтуїтивних процедур діяльності студентів при вирішенні творчих задач.

Методи організації навчання Представлені достатньою кількістю окремих методів, які об'єднані в групи. Методи учнівської цілеспрямованості (наприклад, вибір студентами цілей із запропонованого викладачем набору; конструювання студентами цілей за допомогою заданих алгоритмів тощо). Методи учнівського

планування, методи створення освітніх програм студентів, методи нормотворчості, методи самоорганізації навчання, методи рецензій, методи контролю, методи рефлексії та методи самооцінки.

Міждисциплінарні зв'язки у навчанні – відбивають комплексний підхід до виховання та навчання, дозволяють виокремлювати як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами. Для формування системного знання та розробки інтегрованих курсів необхідно виділити й активізувати наступні типи між предметних зв'язків: навчально-міжпредметні прямі зв'язки; дослідницько-між предметні прямі зв'язки; ментально-опосередковані зв'язки; опосередковано-прикладні зв'язки. Навчально-міжпредметні прямі зв'язки виникають у тому випадку, коли засвоєння однієї дисципліни базується на знаннях іншого, попереднього предмета. Такі зв'язки характерні для предметів, що входять в один блок. При їхньому вивченні необхідно, насамперед, визначити структуру системних зв'язків всього блоку та базисні знання з кожної дисципліни. Дослідницько-міжпредметні прямі зв'язки існують у тому випадку, коли дві та більше дисциплін мають загальні проблеми чи об'єкти досліджень, але розглядають їх у різних аспектах чи на основі різних предметних підходів. У цьому випадку постає задача визначити коло загальних проблем і на основі порівняльного аналізу синтезувати багатомірне бачення основної проблеми та комплексний підхід до її вирішення. Ментально – опосередковані зв'язки виникають, коли засобами різних навчальних предметів формуються ті самі компоненти (знання) та інтелектуальні вміння, необхідні фахівцю у його професійній діяльності. У контексті інженерної освіти це можуть бути логічні методи аналізу й умовиводів, просторова уява, образно-інтуїтивне мислення й ін. Опосередковано-прикладні зв'язки формуються у випадку, коли поняття однієї науки (навчального предмета) використовуються при вивченні іншої. Вони виникають у процесі гуманізації, фундаменталізації, екологізації освіти. Найбільш ефективним шляхом формування інтегрального типу пізнання за існуючої предметно-блокової системи формування навчальних планів можуть бути інтегровані

курси. Методи їхньої розробки та побудови різні та залежать від цілеспрямованості, ступеня інтегрованості дисциплін у загальне проблемне коло питань, характеру між предметних зв'язків (прямі, опосередковані) і, нарешті, від авторської індивідуальності.

Міркування – розумовий процес, спрямований на обґрунтування якого-небудь положення чи одержання нового висновку з декількох посилань. Мислення приймає форму міркування зазвичай у тих випадках, коли потрібно довідатися про щось нове, аналізуючи вже відомі факти чи положення, а також тоді, коли істинність якого-небудь судження викликає сумнів і потрібно підтвердження, доказ чи спростування цього судження. Процес міркування має складну структуру: виділення мети міркування, аналіз ситуації, відділення істотних моментів від несуттєвих, побудова загального плану міркування та його здійснення. Базою для міркування є накопичені знання, зміст і рівень яких впливають на глибину міркування. Здійснюється міркування у формі суджень і умовиводів: дедуктивних, індуктивних і гіпотетичних, за аналогією. Важливу роль у міркуванні виконують розумові операції: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстракція та конкретизація. Як і інші розумові процеси, міркування розвивається й удосконалюється у процесі навчання. При цьому структура міркування змінюється. Спочатку воно дуже розгорнуте, загальне, поступово окремі ланки опускаються і міркування стає більш стиснутим.

Міцність засвоєння знань – один із принципів навчання. Результатом міцного засвоєння знань є утворення у студентів стійких структур знань, що відбивають об'єктивну реальність; студенти вміють актуалізувати та використовувати одержані знання. Перевантаження пам'яті різними теоретичними та практичними знаннями та тривалі вправи з їхнього запам'ятовування не завжди призводять до міцних знань. Опора тут робиться переважно на механічне запам'ятовування, без глибокого усвідомлення внутрішніх закономірностей і логічної послідовності в системі засвоєваних знань – це одна з причин формалізму в навчанні. Запам'ятовування і відтворення залежать не тільки від об'єктивних зв'язків матеріалу, але і від ставлення

особисто до нього. На це ставлення впливають, зокрема, зацікавленість студента та значення, яке має для нього досліджуваний матеріал. Хоча у певних умовах випадкове запам'ятовування може виявитися більш продуктивним, ніж довільне. Навчальний процес повинен бути організований так, щоб у студентів виникла потреба довгостроково зберігати засвоєвані знання, сформовані вміння та навички, а також прийоми їхнього застосування на практиці. Основою міцних знань є їх систематичність, послідовність та необхідність.

Мислення – активний процес відображення суб'єктом навколишнього світу, здатність цілеспрямовано, опосередковано й узагальнено пізнавати істотні зв'язки, відношення між предметами та явищами; створювати нові ідеї, прогнозувати події та дії. Вихідний рівень пізнання – безпосереднє почуттєве відображення у формі відчуття, сприйняття, представлення та ін. Стосовно них мислення виступає як якісно інша форма відображення, вищий рівень пізнання. У процесі мислення людина виходить за межі почуттєвого пізнання, тобто здатності пізнавати такі об'єкти, властивості та відносини, які не дані безпосередньо у відчутті та сприйнятті. Мислення з'являється у зв'язку з виникненням потреби у пізнанні та перетворенні тих чи інших умов життя людей, в міру того, як у ході їхньої попередньої активності з'являються труднощі, протиріччя, несподіванки й ін. Переборення подібних труднощів складає мету мислення. Мотиви мислення нерозривно пов'язані з емоціями, що виступають у ролі регуляторів розумової діяльності. Джерело мислення – проблемна ситуація. Мислення починається з аналізу проблемної ситуації і формулювання її у вигляді задачі. Тим самим вимальовується майбутнє рішення задачі. У цьому сенсі мислення являє собою прогнозування відносно розглянутого явища. Мислення людини здійснюється у формах: поняття, судження та умовиводу. У реальному мисленні істотну роль можуть відігравати не тільки сутність, але й образи, психіка людини, її інтуїція та ін.

Модельовання. 1) Метод дослідження об'єктів за допомогою моделей-аналогів визначеного фрагмента природної чи соціальної

реальності; 2) побудова та вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ та абсолютно нових об'єктів.

Модуль – логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково передбачає контроль знань та умінь студентів. Основу для формування модулів складає робоча програма дисципліни. Число модулів залежить як від особливостей самого предмета, так і від частоти контролю навчання. Модульне навчання пов'язане з рейтинговою системою контролю. Чим важливіше модуль, тим більше число рейтингових балів йому присвоюється. Модуль містить пізнавальну й навчально-професійну частини. Перша формує теоретичні знання, друга – професійні уміння та навички на основі здобутих знань. Співвідношення теоретичної та практичної частин модуля повинно бути оптимальним, що вимагає професіоналізму і високої педагогічної майстерності викладача. Модульний контроль звичайно проводиться 3-4 рази у семестр і враховується під час заліку чи екзамену з курсу.

Моніторинг якості освіти – це система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей. Внутрішній моніторинг якості освіти проводиться закладами освіти (іншими суб'єктами освітньої діяльності).

Зовнішній моніторинг якості освіти може проводитися будь-якими органами, підприємствами, установами, організаціями, іншими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої діяльності. Участь закладів освіти (інших суб'єктів освітньої діяльності) та учасників освітнього процесу у зовнішньому моніторингу якості освіти є добровільною, крім випадків, встановлених законодавством.

Мотив (лат. moveo – рухаю) – усвідомлене чи неусвідомлене спонукання до діяльності. Властивість, яку набуває в конкретній ситуації матеріальний чи ідеальний предмет (об'єкт), на який спрямована діяльність і заради якого вона здійснюється.

Мотиви (франц. motif, від лат. moveo – рухаю) – спрямовуючі чинники діяльності, які складаються під впливом умов життя суб'єкта і визначають спрямованість його активності. У ролі мотивів можуть виступати потреби та інтереси, зацікавлення та емоції, установки та ідеали. Мотиви навчальної діяльності мають специфічний характер. Навчальна діяльність спрямована на оволодіння узагальненими способами дій у сфері адаптованих до змісту освіти наукових понять. Вона повинна спонукатися адекватними мотивами. Ними можуть бути лише мотиви, безпосередньо пов'язані з її змістом, тобто мотиви набуття узагальнених способів дій, мотиви самовдосконалювання.

Н

Навичка – дія, яка виконується під час здійснення визначеної діяльності, яка завдяки багаторазовим повторенням стає автоматичною та виконується без контролю свідомості. Навичка – дія, у складі якої окремі операції стали автоматизованими в результаті вправ. Будь-яка діяльність людини завжди здійснюється свідомо. Але окремі операції, що входять до її складу, в результаті тренування перестають мати потребу у свідомому контролі. Свідомість у такому випадку спрямовано лише на загальне керівництво діяльністю. При виникненні яких-небудь труднощів у здійсненні операцій свідомість знову починає контролювати їх.

Навчальна дисципліна у вищому навчальному закладі – педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи у будь-якій галузі діяльності (чи сукупності різних галузей діяльності). При цьому у ній визначено необхідний рівень сформованості встановленої сукупності знань, умінь і навичок учнів.

Навчальна діяльність – розглядається як специфічний вид діяльності і може бути визначена як діяльність щодо оволодіння узагальненими способами дії, саморозвитку спеціально поставлених викладачем навчальних задач. Вона спрямована на самого студента, як її суб'єкта – удосконалювання, розвиток, формування його як особистості завдяки усвідомленому, цілеспрямованому засвоєнню ним соціокультурного досвіду у

різних видах і формах суспільно корисної, пізнавальної, теоретичної і практичної діяльності. Навчальна діяльність не тотожна засвоєнню, хоча вона є її основним змістом. У той же час через те, що навчальна діяльність спрямована на зміну самого суб'єкта (студента); засвоєння опосередковує суб'єктні зміни як в інтелектуальному, так і в особистісному плані, що також входить у предмет навчальної діяльності. Діяльність студента спрямована на засвоєння глибоких системних знань, відпрацювання узагальнених способів дій та їх адекватне і творче застосування у різноманітних ситуаціях. Це один з основних видів діяльності людини, спрямованих на засвоєння теоретичних знань у процесі вирішення навчальних задач. Систематичне здійснення навчальної діяльності сприяє інтенсивному розвитку в суб'єктів теоретичної свідомості та мислення, основними компонентами якого є змістовні абстракції, узагальнення, аналіз, планування та рефлексія. Відзначаються три основні характеристики навчальної діяльності, що відрізняють її від інших форм навчання. 1. Вона спеціально спрямована на оволодіння навчальним матеріалом та вирішення навчальних задач. 2. У ній засвоюються загальні способи дій і наукові поняття (у порівнянні з життєвими, засвоюваними до і поза навчанням). 3. Загальні способи дії випереджають вирішення задач. 4. Навчальна діяльність веде до змін у самому суб'єкті, що є основною її характеристикою. 5. Веде до змін психічних властивостей і поведіння студента залежно від результатів своїх власних дій. У структурі навчальної діяльності виділяється потреба, задача, мотиви, дії й операції. До складу навчальних дій входять наступні. Прийняття студентами чи самостійна постановка ними навчальної задачі; перетворення умов навчальної задачі з метою виявлення деякого загального відношення досліджуваного предмета чи явища; моделювання виділеного відношення. Перетворення моделі цього відношення для вивчення його властивостей у «чистому вигляді»; побудова системи окремих задач, розв'язуваних загальним способом; контроль щодо виконання своїх дій; оцінка засвоєння загального способу як результату вирішення навчальної задачі. Засвоєння теоретичних знань у формі навчальної дії відбувається при

спрямуванні думки студентів за принципом «від загального – до часткового». У той час, як засвоєння емпіричних знань при ілюстративно-пояснювальному методі навчання відбувається при спрямуванні думки «від часткового до загального». Продуктом навчальної діяльності є структуроване й актуалізоване знання, яке покладене в основу уміння вирішувати задачі у різних галузях науки та практики. Продуктом також є внутрішні психічні реакції діяльності у мотиваційному та ціннісному планах. Продукт навчальної діяльності входить основною, органічною частиною до індивідуального досвіду. Від його структурної організації, системності, глибини та міцності багато в чому залежить подальша діяльність людини, зокрема, успішність її професійної діяльності та спілкування. У студентські роки навчальна діяльність набуває власне дослідницького характеру й може бути названа навчально-пізнавальною діяльністю.

Навчальна книга – інформаційна модель визначеної педагогічної системи та одночасно автономний засіб навчання, покликаний брати участь у керівництві навчальним процесом. Основна вимога до навчальної книги – гарантія адекватного засвоєння знань її читачем для досягнення поставленої мети навчання. Для іншої книги, покликаної бути лише джерелом знань, така гарантія не обов'язкова, тому що обсяг і ступінь їхнього засвоєння підготовленим читачем тут не регламентується у часі. Навчальна книга – модель, що відбиває етапи майбутнього реального навчального процесу; модель педагогічної системи, де педагогічний процес завжди здійснюється у межах конкретної системи керівництва з боку викладача; інформаційна модель педагогічної системи, що представлена у виді деякого опису інформації. Навчальні книги завжди адресовані студентам, що мотивовані до навчання і бажають вчитися. Одержали поширення такі види навчальних книг: інструкція – офіційне чи інформаційне виробничо-практичне видання правил регулювання навчальної, виробничої та суспільної діяльності й / чи послуг; текст лекції – навчальне видання з викладом матеріалу відповідних розділів окремого предмета; конспект лекцій – навчальне видання стислого викладу курсу лекцій чи окремих розділів навчального предмета;

курс лекцій – навчальне видання повного викладу тем предмета, передбачених навчальною програмою; методичні рекомендації (методичні вказівки) – навчальне /виробничо-практичне видання пояснень до окремих тем, розділів чи питань навчальної дисципліни; наочне приладдя – видання, зміст якого представлено переважно наочними засобами; посібник – видання на допомогу практичній діяльності при оволодінні навчальним предметом. Практикум – навчальне видання з практичними завданнями і вправами для сприяння засвоєнню знань, умінь та навичок. Практичне видання – роз’яснення визначених тем, розділів чи питань навчальної дисципліни, виду практичної діяльності, методики виконання окремих завдань, конкретних видів робіт і заходів. Практичний посібник – виробничо-практичне видання, адресоване практичним працівникам для поповнення знань, умінь і навичок при виконанні якої-небудь роботи, операції, процесу. Самовчитель – видання, розраховане на самостійне оволодіння якими-небудь виробничо-практичними навичками. Підручник – навчальне видання, що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене. У ньому систематично викладаються основи знань у визначеній галузі на рівні сучасних досягнень науки та культури. Це основний вид навчальної літератури. Для кожного ступеня освіти та виду навчальних закладів, а також для самоосвіти створюються підручники, що відповідають цілям і задачам навчання, виховання та розвитку визначених вікових і соціальних груп. Теорія підручника розвивається на стику педагогіки, психології, базових (спеціальних) наук і мистецтв, книгознавства і покликана встановити закономірності і правила створення посібника оптимальної форми для зафіксованого соціальним замовленням обсягу змісту освіти, що підлягає засвоєнню відповідно до навчальної програми. Основним критерієм оцінки підручника є його відповідність базисному навчальному плану, а також державному освітньому стандарту. Навчально-методичний посібник – навчальне видання за методикою викладання предмета (розділу, частини предмета) чи методикою виховання. Навчальний наочний посібник – навчальне образотворче видання матеріалів на допомогу навчанню чи вихованню. Навчальний посібник – у

сучасній педагогічній класифікації це всі матеріальні засоби навчання, використовувані у навчально-виховному процесі і призначені для розширення, поглиблення і кращого засвоєння знань, передбачених навчальною програмою і викладених у підручнику. Офіційно затверджене навчальне видання, що доповнює чи частково заміняє підручник. Хрестоматія – збірник літературно-художніх, історичних та інших уривків з них, що відповідно до програми стали предметом вивчення. Усі дидактичні навчальні книги містять діагностичне поставлені навчальні цілі та дидактично оформлений текст. Під діагностичністю розуміється точне формулювання навчально-виховної мети, що передбачає вимірювання та оцінку ступеня сформованості визначених якостей чи рис особистості. Під дидактичністю розуміємо підбір адекватного цілям навчального матеріалу та його представлення у вигляді, який забезпечує його засвоєння з максимальною швидкістю при використанні визначених організаційних форм і ТЗН. Разом з тим, ряд видань, зазначених вище, які вийшли друком, «не дотягують» до дидактичних вимог, висунутих до навчальної книги. Декларативні навчальні книги – відрізняються діагностичністю поставлених цілей, але без дидактичності.

Навчальна мотивація – окремий вид мотивації, включеної до навчальної діяльності. З віком відбувається розвиток потреб і мотивів, зміна домінуючих потреб. Інтерес до педагога, до навчання (як емоційного переживання, задоволення пізнавальної потреби) – важливий компонент навчальної мотивації. Найважливішою передумовою створення інтересу до навчання є виховання широких соціальних мотивів діяльності. Розуміння її змісту, усвідомлення важливості досліджуваних процесів для власної діяльності. Необхідна умова для створення у студентів інтересу до змісту навчання і до самої навчальної діяльності – можливість виявити в навчанні розумову самостійність та ініціативність. Чим активніше методи навчання, тим легше зацікавити студентів. Основний засіб виховання стійкого інтересу до навчання – використання таких питань і завдань, вирішення яких потребує від студентів активної пошукової діяльності. Велику роль у формуванні інтересу до навчання відіграє створення

проблемної ситуації, зіткнення студентів із труднощами, які вони не можуть подолати за допомогою наявного у них запасу знань. Зіткнувшись із труднощами, вони переконуються у необхідності одержання нових знань чи застосування старих у новій ситуації. Цікава тільки та робота, яка вимагає постійної напруги. Легкий матеріал, що не вимагає розумової напруги, не викликає інтересу. Подолання труднощів у навчальній діяльності – найважливіша умова виникнення інтересу до неї. Однак труднощі навчального матеріалу і навчальної задачі призводять до підвищення інтересу тільки тоді, коли ці труднощі посильні, переборні, у протилежному випадку інтерес швидко зникає. Один із прийомів порушення у студентів пізнавального інтересу – відсторонення, тобто показ ними нового, несподіваного, важливого у звичному і повсякденному. Новизна матеріалу – найважливіша передумова виникнення інтересу до нього. Істотний фактор виникнення інтересу до навчального матеріалу – його емоційне забарвлення, живе слово педагога.

Навчальний час студента – визначається кількістю облікових одиниць часу, відведеного на оволодіння освітньо-професійною програмою підготовки. Облікові одиниці навчального часу студента: академічна година, навчальний день, тиждень, семестр, курс, рік. Академічна година – це мінімальна облікова одиниця навчального часу. Тривалість академічної години складає, як правило, 45 хвилин. Навчальний день – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 9 академічних годин, включаючи аудиторні і самостійні заняття. Навчальний тиждень – складова частина навчального часу студента тривалістю не більше 54 академічних годин, включаючи самостійні заняття – 1 кредит. Навчальний семестр – складова частина навчального часу студента, яка закінчується підсумковим семестровим контролем. Тривалість семестру визначається навчальним планом. Навчальний курс – завершений період навчання студента протягом навчального року. Період перебування студента на навчальному курсі включає час навчальних семестрів, підсумкового контролю та канікули. Сумарна тривалість канікул протягом навчального курсу, крім останнього курсу, складає не менше 8 тижнів. Початок і закінчення

навчання студента на конкретному курсі оформляється відповідними (перевідними) наказами. Навчальний рік триває 12 місяців. Він починається, як правило, першого вересня, і для студентів складається з навчальних днів, днів проведення підсумкового контролю, екзаменаційних сесій, вихідних, святкових і канікулярних днів. Навчальні дні та їхня тривалість визначаються річним графіком навчального процесу, що розробляється на навчальний рік з урахуванням переносу робочих і вихідних днів, узгоджується і затверджується в порядку, встановленому у ЗВО. Навчальні заняття проводяться за розкладом і тривають, як правило, дві академічних години з перервою (або без перерви) між ними. Розклад повинен забезпечити виконання навчального плану в повному обсязі щодо передбачених навчальних занять. Допускається в порядку, установленому ЗВО, вільне відвідування студентами лекційних занять (для третього і наступних курсів). Відвідування інших видів навчальних занять (крім консультацій) є обов'язковим для студентів. Забороняється відволікати студентів від навчальних занять і контрольних заходів, установлених розкладом, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Навчальні заняття. Основні види навчальних занять у вищих навчальних закладах: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, а також консультація. Лекція – основна форма занять у ЗВО, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекції проводяться професорами і доцентами (викладачами), а також провідними вченими чи запрошеними фахівцями – досвідченими практиками. Лекції проходять у відповідно обладнаних аудиторіях для однієї чи декількох академічних груп студентів. Викладач, якому доручено читати курс лекцій, зобов'язаний перед початком відповідного семестру представити на кафедрі розроблений ним конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник), контрольні завдання для проведення контрольних заходів щодо оцінки якості засвоєння матеріалу, що передбачені навчальним планом. Викладач, який вперше претендує на читання курсу лекцій, може бути зобов'язаний завідувачем кафедрою провести пробні лекції у присутності викладачів і наукових співробітників кафедри. Лектор

не обмежується в питаннях трактування навчального матеріалу, формах і засобах повідомлення його студентам. Лабораторне заняття – форма навчального заняття, у ході якого студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні чи імітаційні експерименти з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни. При цьому він набуває практичних навичок у роботі з лабораторним устаткуванням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою і методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі. Лабораторні заняття проводяться в спеціально обладнаних навчальних лабораторіях з використанням устаткування, пристосованого до умов навчального процесу (лабораторні макети, установки тощо). В окремих випадках лабораторні заняття можуть проводитися в умовах реального професійного середовища. Кількість студентів на лабораторних заняттях не повинна перевищувати половини академічної групи. Перелік тем лабораторних занять визначається програмою навчального предмета. Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань за темою заняття, оформлення індивідуального звіту про виконану роботу та її захист. Виконання лабораторної роботи оцінюється викладачем. Підсумкова оцінка виставляється в журналі обліку виконання лабораторних робіт. Оцінки, отримані студентами за виконання лабораторних робіт, враховуються при підсумковому оцінюванні якості засвоєння навчального матеріалу з даного предмета. Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчального предмета і формує уміння та навички їхнього практичного застосування на основі індивідуального виконання студентом визначених викладачем завдань. Організовується, як правило, з однією академічною групою. Перелік тем практичних занять визначається програмою дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, а також

наборі завдань різної складності для їхнього виконання студентами. Зазначені методичні засоби готуються викладачем, якому доручене проведення практичних занять, за узгодженням з лектором даної навчальної дисципліни. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної навчальної проблеми та її обговорення, виконання завдань, вирішення контрольних задач, їх перевірку й оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, враховуються при підсумковому оцінюванні засвоєння матеріалу навчального предмета. Семінарське заняття – форма навчального заняття для академічної групи, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо виділених тем, до яких студенти готують тези виступів на основі самостійно виконаних завдань (рефератів). Семінарські заняття проводяться в аудиторіях чи навчальних кабінетах. Перелік тем семінарських занять визначається програмою даної навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їх виступи, активність участі в дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться у відповідний журнал. Доцільно, щоб семінари проводив лектор даного навчального курсу, що дозволить йому, як потенційному екзаменатору, вивчити особистості своїх студентів, більш об'єктивно оцінити засвоєння ними різноманітного змісту матеріалу. Отримані студентом оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчального предмета. Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами для підвищення рівня їхньої підготовки і розкриття індивідуальних здібностей. Індивідуальні заняття організуються відповідно до графіка з урахуванням індивідуального навчального плану студента і можуть охоплювати частину чи повний обсяг занять за однією або декількома навчальними дисциплінами. Види індивідуальних занять, їхній обсяг, форми і методи проведення, форми контролю досягнення навчальних цілей визначаються індивідуальним навчальним планом студента. Консультація – форма навчального заняття, під

час якої студент одержує відповідь від викладача на конкретні питання чи пояснення визначених теоретичних положень чи аспектів їхнього практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною чи проводитися для групи студентів, незалежно від того, консулює викладач студентів із питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчального предмета. Вона зазвичай проводиться напередодні екзамену з відповідної навчальної дисципліни.

Навчально-науковий інститут – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження.

Навчання – спільна та цілеспрямована діяльність педагога та студентів, у ході якої здійснюється розвиток особистості, її навчання та виховання. Дидактика навчання виявляється в єдності викладання як діяльності педагога з навчанням. Тобто як діяльність осіб, що навчаються, при передачі останнім соціального досвіду у формі змісту освіти. Єдність освітня, яка виховує та розвиває функції навчання, виступає як принцип педагогічної діяльності.

Навчання вмінню визначати мету. Відомі загальні умови виконання студентом процедури визначення мети. У тому числі: наявність пізнавального прагнення студента; визначення ним предмета своєї мети; уміння студента визначити свій зв'язок із предметом мети; представлення ним образу передбачуваного результату своєї діяльності стосовно предмета мети; вербальне (словесне) формулювання мети; передбачення і прогнозування того, як буде досягатися мета; наявність засобів для досягнення мети; співвідношення одержуваних результатів з метою; коректування поставленої мети. Особистісне визначення мети студента належить до освітніх галузей і освітніх технологій. Постановка особистої освітньої мети в освітній галузі вимагає наступних процедур. По-перше, вибудовування особистісного ставлення студента до об'єкта (речі, поняття, процесу, явища, фундаментального освітнього об'єкту), яке виявляє й актуалізує

його особистісні якості, що відносяться до об'єкта. Наприклад, інтерес до майбутньої професії після вступу до вищого навчального закладу. По-друге, встановлення особистісного змісту і (чи) образу фундаментального освітнього об'єкта, тобто позначення в об'єкті того, чим він пов'язаний, з особистістю його суб'єкта, який пізнає. По-третє, вибір типу чи відносин виду діяльності для взаємодії з об'єктом. Наприклад, прийняття як важливого для себе успішного навчання за обраним фахом. Інший тип цілей студента – визначення мети стосовно освітніх технологій.

Навчання і розвиток. Під розвитком студента розуміємо процес внутрішніх якісних змін його фізичних, психологічних і духовних сил, що забезпечують його самореалізацію. Нервова система, психіка, особистісні якості студента змінюються кількісно та якісно протягом його життя та певним чином пов'язані з навчанням. Останнім часом знайшло поширення поняття «розвиваюче навчання», засноване на ідеї Л. С. Виготського про те, що навчання повинно передбачати розвиток, спираючись не тільки на дозрілі функції дитини, але й на ті, котрі ще тільки дозрівають. Це пов'язано з уведенням ним поняттям зони актуального розвитку.

Навчання студентів – вплив на психіку та діяльність з метою озброєння їх знаннями, уміннями та навичками. Однак останні не вичерпують результатів навчання. У ході навчання на основі його змісту розвиваються різні сторони психіки студентів, формується особистість майбутнього фахівця в цілому. Навчання має безпосереднє значення для вдосконалювання наукового світогляду, моральності, розвитку інтелектуальних і професійних якостей.

Напрямок підготовки у закладі вищої освіти – група спеціальностей зі спорідненим змістом вищої освіти та професійної підготовки.

Наставництво – складний і багатогранний процес, у якому наставник – це довірена особа, друг, фасилітатор, провідник, партнер, натхненник і вчитель, що відповідає людині, яка самоактуалізувалася – досягла стану Самості.

Настрій – відносно стійкий психічний стан, що характеризується наявністю загального емоційного тла, яке

визначає виникнення та протікання різних переживань і значною мірою впливає на поведінку людини. Настрій визначається специфічним сполученням зовнішніх умов життєдіяльності людини та їхньою відповідністю його потребам. Залежно від того, сприяють чи перешкоджають які-небудь події задоволенню життєвих потреб, настрої може бути як позитивним, так і негативним. Однак, на відміну від ситуативно виникаючих емоцій, настрої визначається не якою-небудь конкретною подією чи явищем, а довгостроковим сполученням зовнішніх умов, які впливають на задоволення головних життєвих потреб. У цьому полягає відносна стабільність настрою, а також його помірна інтенсивність. Настрій позначається, безумовно, і на результатах навчальної діяльності студента. Отже, він повинен бути предметом уваги і контролю як викладача, так і самого студента.

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим.

Неуспішність – більш низький, у порівнянні з передбаченим навчальною програмою, рівень засвоєння учнями змісту освіти. Неуспішність стоїть на перешкоді подальшого навчання. Оскільки до змісту освіти входять не лише знання, уміння та навички, але й також досвід творчої діяльності та сформованості відносин особистості, які не підлягають формальній оцінці, але мають відношення до неуспішності, – неуспішність не можна ототожнювати з незадовільними оцінками. Неуспішність являє собою явище більш широкого плану, пов'язане з істотними недоліками загальної культури та вихованості студентів.

Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Нормативна частина змісту навчання – обов’язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики у змістовні модулі, із вказівкою їхнього обсягу та рівня засвоєння, а також форм державної атестації.

Нормативний термін навчання – термін навчання за денною (очною) формою, необхідний для засвоєння особою нормативної та вибіркової частин змісту навчання, установлений стандартом вищої освіти.

Нормоконтроль проекту складової частини стандартів вищої освіти – вид перевірки проекту складової частини стандартів вищої освіти на його відповідність вимогам нормативних документів, які визначають розробку, побудову, оформлення і виклад його змісту.

О

Область (галузь) освіти – це група напрямів підготовки, споріднених за ознаками спільності галузей знань, що є фундаментом вищої освіти та професійної підготовки.

Об’єкт діяльності – процеси, явища, чи матеріальні об’єкти, на які спрямована діяльність фахівця. *Узагальнений об’єкт діяльності* фахівця з вищою освітою – розвинута природна чи штучна система. Характерні етапи цього розвитку визначають цикл взаємодії фахівця і системи.

Онтогенез (від грец. *on*, род. падіж *ontos* – суще і *genesis* – народження, походження) – процес розвитку індивідуального організму від його зародження до смерті. Багато в чому повторює історію виду. У переднатальному періоді свого життя людина повторює біологічний, а в дитинстві – соціокультурний шлях людства. Не будучи зовсім незалежним від філогенезу, онтогенез у той же час являє собою дещо інший процес. У процесі індивідуального розвитку етапи дозрівання, соціалізації, самоздійснення й ін. тісно пов’язані між собою. Більш того, численні складові онтогенезу взаємозалежні, взаємно регулюють один одного. Сучасна наука все більше схиляється до того, що, по-перше, розвиток – це діалектична єдність прогресивних і

регресивних перетворень. По-друге, людина в процесі свого індивідуального розвитку (утім, як і у процесі філогенезу) не стає ні гірше, слабкіше та ін., ні краще, досконаліше та ін. – вона стає принципово іншою. По-третє, результатом онтогенезу є усе зростаюча індивідуалізація кожної людини. І, нарешті, розвиток відбувається протягом усього життя людини, починаючи з переднатального періоду і до останнього дня.

Освіта – процес педагогічно організованої соціалізації, здійснюваної в інтересах особистості і суспільства. В освіті поєднуються навчання та виховання, які забезпечують культурну наступність поколінь і готовність людини до виконання соціальних і професійних ролей. Навчання і виховання – сторони єдиного процесу освіти. Навчання в освіті припускає засвоєння знань, умінь і навичок, що дозволяють тому, хто навчає, і тому, хто навчається, говорити однією мовою об'єктивних значень елементів культури. Виховання припускає засвоєння моральних цінностей і норм суспільної поведінки. Але таке засвоєння неможливе без навчання. У той же час, розуміння освіти як становлення, саморух особистості й індивіда сформувалося ще у XIX ст. у двох державах Європи, а саме у Росії та Німеччині, що досягли найбільших успіхів у справі освіти. Гегель першим, і як філософ, і як педагог, проаналізував освіту інакше, ніж систему суспільних інститутів, що виконують соціальне замовлення. Він показав, що спосіб пізнання органічної єдності у природі, суспільстві та мисленні є одночасно способом формування самого суб'єкта, що пізнає, іншими словами – освіта індивіда. Така принципово відкрита для майбутнього освіта вимагає особливої логіки пізнання, що народжується тільки в акті взаємодії об'єкта пізнання та суб'єкта. Так улаштоване освоєння світу, яке формується та розвивається особистістю, включеною в процеси навчання та виховання, і є дійсна освіта індивіда.

Освіта наукового спрямування – це вид спеціалізованої освіти, що базується на дослідно-орієнтованому навчанні, спрямований на поглиблене вивчення профільних предметів та набуття компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності.

Освіта як процес – припускає, по-перше, розмежування двох його сторін: навчання та на учення. По-друге, з боку навчання освітній процес представляє собою завжди єдність навчання і виховання. По-третє, сам процес навчання включає з позиції студента засвоєння знань, практичних дій, виконання навчальних дослідницько-перетворюючих, пізнавальних задач, а також особистісні та комунікативні тренінги, що сприяють його всебічному розвитку.

Освіта як результат, може розглядатися в двох планах. Перший – сформований образ того результату, який має бути отриманий конкретною освітньою системою, і образ, зафіксований у формі освітнього стандарту. Другий план існування результату освіти – це сама людина, що пройшла навчання у визначеній освітній системі. Її досвід, як сукупність сформованих інтелектуальних, особистісних, поведінкових якостей, знань та умінь дозволяє їй адекватно діяти на цій основі у будь-якій ситуації. Результатом освіти в цьому плані є освіченість, яка може бути загальною і професійно-змістовною. Так, школа формує загальну освіченість випускника. Випускник же будь-якого ЗВО на цій основі характеризується професійною фаховою освітою. Широка та системна освіта, яка робить людину освіченою, закладає основу почуття власної гідності, впевненості та конкурентноздатності у мінливих умовах життя.

Освіта як система – включає різні елементи і зв'язки між ними: необхідно існуючі окремі підсистеми, керування, організацію, кадри та ін. Ця система характеризується метою, змістом, структурованими навчальними програмами та планами, у яких враховуються попередні рівні освіти та прогноуються наступні. Системною складовою освіти є її мета, тобто відповідь на питання, якого людина вимагає й очікує у суспільства на даному етапі його історичного розвитку. Освіта як система містить у собі ряд понять педагогічної системи і як система може розглядатися у трьох вимірах, у якості яких виступають наступні. Соціальний масштаб розгляду, тобто освіта у світі, окремій країні, регіоні та ін. Тут же розглядається система державної, приватної, суспільної, світської, клерикальної освіти. Ступінь освіти – на даний час,

дошкільний, шкільний з його внутрішньою градацією на початкову, неповну середню і повну середню школу; вища з різними рівнями: бакалаврат і магістратура; аспірантура і докторантура; установи підвищення кваліфікації. Профіль освіти – загальна, професійна (гуманітарна, природничо наукова, математична та ін.) і додаткова.

Освітній веб-сайт. Сайт навчального закладу у мережі Інтернет – новий засіб навчання, педагогічні основи створення і застосування якого встановлені поки що лише загалом. Вважається, що основою розробки освітнього сайту є цілісна педагогічна концепція навчального закладу, а не тільки одна її частина чи напрямок, наприклад, інформаційні технології. Педагогічна концепція навчального закладу (школи, ЗВО) і її основні структурні елементи визначають базову структуру сайту і знаходять своє відображення на його титульній сторінці. Головні принципи конструювання освітнього сайту – його адресність, інтерактивність і продуктивність у відношенні передбачуваних відвідувачів – учасників процесів, які організуються навчальним закладом за допомогою сайту.

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей; педагогічно обґрунтована, послідовна, безупинна зміна станів суб'єктів навчання у спеціально організованому середовищі з метою досягнення ними освітніх результатів. Під освітніми результатами розуміються зовнішні та внутрішні продукти діяльності учасників освітнього процесу (студентів, викладачів, адміністрації, батьків тощо). Зовнішні освітні продукти можуть бути виражені у формі вирішених задач, рефератів, продуктів колективної праці. Внутрішні – це особистісні збільшення знань, умінь і навичок, засвоєні способи дій і розвинуті здібності особистості. Освітні результати спрямовані на особистісне зростання студентів з метою забезпечення їхньої ефективної життєдіяльності у соціумі.

Освітній процес у закладі вищої освіти – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-

методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Освітня діагностика – це процес визначення результатів освітньої діяльності студентів і педагога з метою виявлення, аналізу, оцінювання і коректування навчання. Містить у собі контроль, перевірку, облік, оцінювання, накопичення статистичних даних, їхній аналіз і рефлексію, виявлення динаміки освітніх змін і особистісного зростання студента, перевизначення цілей, уточнення освітніх програм, коректування ходу навчання та прогнозування подальшого розвитку подій. Основою для оцінювання є результати перевірки. Оцінка має різні способи вираження – усні судження педагога, письмові та якісні характеристики та систематизовані за визначеними параметрами аналітичні дані. Оцінка найчастіше завершується оцінкою – умовною позначкою успішності у вигляді числа, букви, кодових сигналів. Функції оцінки: мотиваційна, діагностична, виховна й інформаційна. Оцінці підлягає у першу чергу рівень досягнення студентом освітніх стандартів. Оцінюванню підлягають також ті напрямки та результати діяльності студентів, що визначені в робочій програмі педагога та в індивідуальних освітніх програмах. Оцінка – частина освітнього процесу, у якому студент є рівноправним суб'єктом. Одна з задач педагога – навчання навичкам самооцінки. З цією метою він кожен раз виділяє і пояснює критерії оцінки, вчить своїх учнів формулювати ці критерії залежно від поставлених цілей і особливостей освітнього продукту. Оцінювання необхідно відрізнити від оцінки. Оцінювання – це процес, діяльність чи дія по оцінюванню; оцінка – результат цього процесу. Традиційною є чотириохвальна система оцінок, що збереглася у ЗВО: володіє повною мірою (відмінно); володіє досить (добре); володіє недостатньо (задовільно); не володіє (незадовільно). Очевидно, що дана шкала не дає уявлень про повноту і різноманітність освітніх результатів. Тому її розширюють, уводячи до балів додатково знаки «+» та «-»,

причому, у ЗВО вже починають використовувати 12-бальну шкалу оцінки.

Освітня діяльність – діяльність суб’єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітня діяльність закладів вищої освіти – діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу

Освітня кваліфікація – це визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб’єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей).

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб’єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації.

Освітня ситуація – це ситуація освітньої напруги, що виникає спонтанно чи спеціально завдяки педагогу, яка вимагає свого розв’язання через спільну діяльність всіх її учасників. Її метою є породження студентами освітнього результату (ідей, проблем, гіпотез, версій, схем, дослідів, текстів) у ході спеціально організованої навчальної діяльності. Цикл освітньої ситуації

містить у собі: мотивацію діяльності, проблематизацію, особисте вирішення проблеми учасниками ситуації, демонстрацію освітніх продуктів, їхнє зіставлення один з одним і з культурно-історичними аналогами, рефлексію результатів. Початку освітньої ситуації відповідає штучно створена чи природним образом виникла освітня напруженість. У явному вигляді вона створюється через спеціально використовувані екстремальні педагогічні технології. Окремі моменти занять, для яких характерна освітня напруженість, можуть бути такими. Цілеспрямоване виникнення проблеми чи питання, непередбачене протиріччя, невідповідність отриманих результатів очікуваним, утруднення в вирішенні задачі чи при виконанні завдання. Також порушення звичних норм освітньої діяльності, уведення суперечливих культурно-історичних аналогів, різноманіття позицій щодо розглянутого питання та ін. Найбільш «сильною» є та освітня ситуація, у яку включений у ролі учня і сам педагог. Тобто виникла проблема є для нього не навчальною, а реальною, котру йому необхідно вирішувати разом зі студентами. Результати такого навчання виявляються найбільш продуктивними. Невідомість педагогові остаточної істини допомагає йому не тільки вибудувати освітню ситуацію, але й просувати власну освіту у напрямку більш повного оволодіння предметом. Методи пізнання, які педагог демонструє на уроці стосовно самого себе відіграють колосальну навчальну роль для учнів і переймаються ними.

Освітньо-професійна програма (ОПП) – складова частина галузевого стандарту вищої освіти. Визначає нормативний термін і нормативну частину змісту навчання на відповідність напрямку відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти і професійної підготовки випускника. ОПП – державний нормативний документ, який визначає нормативний зміст навчання, встановлює вимоги до змісту, обсягу, рівня освіти та професійної підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за визначеними напрямами. Використовується при: розробці і корегуванні відповідних структурно-логічних схем підготовки фахівців, навчальних планів і програм навчальних дисциплін; розробці

способів діагностики рівня освітньо-професійної підготовки фахівця; визначенні змісту навчання як бази для оволодіння спеціальністю чи кваліфікацією; визначенні змісту навчання в системі післядипломної освіти.

Освіченість – індивідуальні показники швидкості та якості засвоєння людиною знань, умінь і навичок у процесі навчання. Навченість людини є одним з основних показників її готовності до навчання, до засвоєння знань чи стихійно цілеспрямоване в умовах якої-небудь освітньої системи. В основі навченості – рівень розвитку пізнавальних процесів (сприйняття, уяви, пам'яті, мислення, уваги та мови), мотиваційно-вольової та емоційної сфер особистості, а також розвиток похідних від них компонентів навчальної діяльності. Навченість визначається не тільки рівнем розвитку активного пізнання (тим, що суб'єкт може пізнати та засвоїти самостійно), але й рівнем «рецептивного» пізнання, тобто тим, що суб'єкт може пізнати та засвоїти за допомогою іншої людини, яка володіє відповідними знаннями й уміннями. Тому навченість як здатність до навчання та засвоєння відрізняється від здатності до самостійного пізнання, яка робить значний вплив на розвиток навченості. Навченість співвідноситься з поняттям «навченості» як сукупності всіх характеристик психічного розвитку, що суть результат попереднього навчання. У такому трактуванні навченість співвідноситься з рівнем актуального розвитку, а навченість – із зоною найближчого розвитку. Навченість – це сприйнятливість студента до засвоєння нових знань і нових способів їхнього добування, а також готовність до переходу на нові рівні розумового розвитку.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особистісний підхід – послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самостійного суспільного суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії.

Особистість – людина як учасник історично-еволюційного процесу, що виступає носієм соціальних ролей і володіє можливістю вибору життєвого шляху, під час якого нею

здійснюється перетворення природи, суспільства та себе самої. Розвиток особистості забезпечується діяльністю, керованою системою мотивів. Дієво-опосередкований тип взаємин, які складаються у людини з референтною групою (чи особою), є визначальним чинником розвитку особистості. У загальному вигляді розвиток особистості може бути представленим як процес і результат входження людини у нове соціальне середовище й інтеграції у ньому.

Оригінальна поведінка (поведінка що відхиляється) – поведінка, яка виявляється у стійкому порушенні соціальних норм. Поведінка, яка відхиляється, виражається не тільки у зовнішній поведінковій стороні, але, насамперед, у змінах ціннісних орієнтацій та уявлень. Тобто, у деформації системи внутрішньої регуляції поведінки особистості. Таким чином, при характеристиці поведінки, яка відхиляється, доцільно виділяти так званий докриміногенний рівень, коли відхилення виявляються у формах, які не представляють великої суспільної небезпеки (дрібні провини, порушення правил гуртожитку та поведінки та ін.), та криміногенний рівень, коли індивід стає суб'єктом злочинів, які представляють серйозну суспільну небезпеку. У протиправній поведінці найбільш часто зустрічаються відхилення агресивної орієнтації, які виявляються у діях, спрямованих проти особистості (образи, хуліганство, бійки, побої, тяжкі злочини – зґвалтування, вбивства) та ін., а також відхилення корисливої спрямованості, пов'язані з прагненням до кримінального збагачення (крадіжки, розкрадання тощо). При цьому оцінити відступи від вимог норм моралі складніше. Неповнолітні підлітки та юнаки, які здійснили аморальні (з погляду дорослих) вчинки, найчастіше не можуть їх визнати такими в силу особливості свого віку. Тому до них не можна підходити з такими ж критеріями, як і до дорослих. Зазвичай важкі підлітки та юнаки однаково позитивно оцінюють сміливість, щедрість, героїзм, нехтують боягузством, жадібністю, зрадництвом тощо. Водночас ці норми можуть носити груповий характер і поширюватися лише на найближче оточення. Основні зусилля виховно-профілактичної діяльності повинні бути спрямовані на ліквідацію несприятливих умов виховання

неповнолітніх та негативні впливи з боку найближчого оточення. Виділяються такі основні фактори антисоціального поведіння: індивідуальний – діючий на рівні психологічних передумов поведінки, що відхиляється, який утруднює соціальну адаптацію індивіда; психолого-педагогічний – виявляється в дефектах шкільного та сімейного виховання; соціально-психологічний – розкриваючи й несприятливі особливості взаємодії неповнолітніх зі своїм найближчим оточенням (родина, вулиця, учнівський колектив та ін.); особистісний – виявляється у активно-виборчому ставленні неповнолітнього до середовища спілкування, до норм та цінностей свого оточення, до педагогічних впливів, а у ціннісних орієнтаціях – у здатності до саморегуляції; соціальний – визначається соціокультурними та соціально-економічними умовами існування суспільства.

Орієнтована основа дії – система уявлень людини про мету, план і спосіб здійснення дії.

Основні тенденції сучасної освіти, виділені А. О. Вербицьким. Перша тенденція – усвідомлення кожного рівня освіти як органічної складової частини системи безперервної народної освіти. Припускає вирішення проблеми наступності не тільки між школою та ЗВО, але й між ЗВО та майбутньою виробничою діяльністю студентів. Друга тенденція – індустріалізація навчання, тобто його комп'ютеризація та супроводжуюча її технологізація, яка дозволяє дієво підсилити інтелектуальну діяльність сучасного суспільства. Третя тенденція – перехід від переважно інформаційних форм до активних форм і методів навчання з включенням елементів проблемності, наукового пошуку, широкого використання резервів самостійної роботи студентів. Четверта тенденція співвідноситься з пошуком психолого-дидактичних умов переходу від жорстко регламентованих контролюючих та алгоритмізованих способів організації навчально-виховного процесу та керування цим процесом до розвиваючого та ігрового. Це припускає стимуляцію, розвиток, організацію творчої, самостійної діяльності осіб, які навчаються. П'ята та шоста тенденції відносяться до організації взаємодії студента та викладача і фіксують необхідність організації навчання як

колективної, спільної діяльності, де акцент переноситься з навчальної діяльності викладача на діяльність студента.

Осудження – вид негативної санкції, що виражається в осуді (як правило, публічному) вчинків чи явищ, які у такий спосіб визнаються морально неприпустимими. Способи вираження осудження різні – від мімічної реакції та вербальної (словесної) оцінки до обурення. Надмірне осудження може стати джерелом несправедливості, фактором обмеження достоїнства людини. У виховній практиці зловживання осудженням, висловлення осудження за вчинок, мотиви й обставини якого не цілком зрозумілі, може призвести до руйнування виховної взаємодії та придушення особистості студента. Тим часом, відомі моральні заповіді прощення образ та стримування від осуду спонукають до жалю й поваги до людини, яка вчинила погано.

Оцінка – констатація цінності (значимості) якого-небудь об'єкта. Висловлення, яке виражає ціннісне відношення до об'єкта: відношення позитивне (схвалення, перевага і т.п.) чи негативне (осуд, неприйняття тощо).

Оцінка якості роботи викладача. Нормативною основою для оцінювання якості роботи викладача є кваліфікаційні вимоги до посад професорсько-викладацького складу, а також інші нормативні акти, які регламентують якість праці та рівень оплати викладачів ЗВО. Оцінювання якості роботи викладача здійснюється:

- при підведенні підсумків виконання ним індивідуального плану (двічі на рік);
- при обранні викладача за конкурсом на черговий термін, який передує висновку трудового договору;
- при встановленні невідповідності займаної посади, при достроковому розриві контракту з ініціативи ректора.

Основним документом, який відбиває результати оцінювання роботи викладача, є висновок кафедри, складений за результатами обговорення письмового звіту викладача на засіданні кафедри, та підписаний завідувачем кафедри. У ньому оцінюються досягнення у навчальній та навчально-виховній роботі. Навчально-методична робота (підготовка та видання підручників, навчальних

посібників, методичних вказівок тощо, доповіді на методичних конференціях). Підвищення науково-педагогічної кваліфікації. Науково-дослідна робота. Організаційно-управлінська та громадська робота. У результаті обговорення роботи викладача кафедра приймає рішення: про результати виконання викладачем індивідуального плану роботи за минулий навчальний рік, про його професійну компетентність, про його ставлення і здібності до роботи. Якщо викладач не погоджується із рішенням кафедри, із рішенням про дострокове розірвання контракту чи трудового договору, створюється комісія для оцінювання якості його роботи.

Очна (денна, вечірня) форма здобуття освіти – це спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі.

II

Пам'ять – психофізіологічний процес, що виконує функції закріплення, збереження та наступного відтворення минулого досвіду (у вигляді образів, думок, дій та почуттів). Забезпечує нагромадження вражень про навколишній світ, є основою набуття знань, умінь і навичок та їхнього наступного використання. Збереження досвіду створює можливість для навчання людини і розвитку її психіки (сприйняття, мислення, мови тощо). Пам'ять служить необхідною умовою єдності психічного життя людини, його особистості. Відповідно до функцій пам'яті розрізняють її основні процеси: запам'ятовування, збереження, відтворення, а також забування. Головний серед них – запам'ятовування, який визначає міцність і тривалість збереження матеріалу, повноту і точність його відтворення. Основні умови продуктивності запам'ятовування пов'язані з тим, чи протікає воно у формі мимовільного чи довільного процесу. Як правило, запам'ятовування більш ефективне, якщо пов'язане зі спеціально організованим довільним запам'ятовуванням. Запам'ятовуванню сприяє незвичайність умов появи інформації. Використання людиною набутого досвіду здійснюється за допомогою відновлення раніше засвоєних знань, умінь і навичок. Найбільш проста його форма – дізнавання, здійснюване в умовах повторного

сприйняття об'єктів, що закріпилися раніше у пам'яті. Більш складна форма – відтворення таких об'єктів минулого досвіду, які у даний момент не сприймаються. Забування виявляється по-різному – від окремих помилок у пригадуванні та дізнанні до неможливості не тільки пригадати, але й довідатися про раніш сприйняте. Забування може бути стійким, тривалим та тимчасовим. Відповідно до типу матеріалу, який запам'ятовується, виділяють вербальну (словесну), образну, рухову й емоційну пам'ять. Існують індивідуальні розходження пам'яті, які виявляються у переважному розвитку одного з видів пам'яті – вербальної, образної, емоційної чи рухової. Відповідно до переважаючого типу пам'яті інформація краще запам'ятовується та відновлюється. В середині зазначених основних типів пам'яті існують окремі підтипи (наприклад, пам'ять на обличчя, на числа тощо тощо). Широко відомі індивідуальні розходження пам'яті, обумовлені способом (модальністю) сприйняття інформації: зорова, слухова та ін. Наприклад, особи з більш розвинутою зоровою пам'яттю краще запам'ятовують вербальний матеріал, який сприймається візуально (через таблицю, сторінку тексту). Ті ж, у кого краще розвинута слухова пам'ять, більш легко запам'ятовують той же текст, якщо сприймають його на слух. Пам'ять будь-якої людини індивідуальна, неповторна, тому що вона являє собою відображення унікального «малюнка» діяльності свідомості конкретної людини.

Пам'яті розвиток і шляхи її тренування. Пам'ять дитини приблизно до 4-х років є мимовільною. Якщо в дитини 1-го року враження зберігаються 1-2 тижні, то до кінця 3-х років вони можуть зберігатися до одного року. У дошкільному віці основне місце як і раніше займає мимовільна пам'ять. Поряд з образною пам'яттю у дошкільнят розвивається і словесно-логічна пам'ять. До 5-ти років у дитини виявляються довільні процеси пам'яті, формуються початкові уміння запам'ятовувати та пригадувати. З метою підготовки дітей до школи необхідно стимулювати в них розвиток довільної логічної пам'яті, використовуючи для цього не лише практичну й ігрову діяльність, але й заняття у дитячому садку. Подальший розвиток пам'яті відбувається в процесі

навчання та виховання у школі. При цьому необхідно враховувати, що у молодших школярів установка на запам'ятовування звичайно домінує над установкою на розуміння, тому що розуміння є для них більш важким, ніж запам'ятовування. Мимовільну логічну пам'ять успішно розвивають у результаті систематичного виконання учнями навчальних, пізнавальних задач. Її удосконалювання безпосередньо пов'язане з розвитком у школярів мислення, з формуванням у них аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, порівняння, класифікації та ін. Довільна логічна пам'ять розвивається в результаті виконання мнемічних задач, а її удосконалювання пов'язане з оволодінням способами мислення, які вивчались, як прийоми запам'ятовування і відтворення. Розвиток мислення, будучи безпосередньою умовою розвитку мимовільної пам'яті, служить разом з тим необхідною передумовою розвитку довільної пам'яті. Таким чином, основний шлях розвитку мимовільної і довільної логічної пам'яті (у конкретній та відверненій її формі), полягає у формуванні в учнів процесів розуміння, мислення, спеціально спрямованих пізнавальних дій, доведення їх до узагальнених умінь і навичок та застосування як прийомів запам'ятовування та відтворення. З метою раціонального використання мимовільної та довільної пам'яті у засвоєнні учнями і студентами знань та створення умов для успішного розвитку пам'яті необхідно досягати розуміння ними суті засвоюваного явища, допомагати розібратися у навчальному матеріалі, що допоможе запам'ятати його. Виховання пам'яті необхідно пов'язувати з вихованням усіх сторін особистості школярів і студентів. Із вихованням мотивів навчання, почуття боргу і відповідальності, звичок до вольових зусиль тощо.

Патріотизм (грец. *patris* – батьківщина) – соціально-політичний і моральний принцип, який виражає почуття любові до батьківщини, турботу про її інтереси та готовність до захисту від ворогів. Патріотизм виявляється у почутті гордості за досягнення рідної країни, у гіркоті за її невдачі, у повазі до історичного минулого свого народу, у дбайливому ставленні до народної пам'яті, національно-культурних традицій. Почуття патріотизму, яке виражається, насамперед, у любові до рідних місць, до так

званої малої батьківщини, звичному укладові життя, відомо вже із давнини. З розвитком держави патріотизм наповнився політичним змістом, пов'язаним з вимогою стійкості та мужності у війнах, у відстоюванні інтересів батьківщини. З етико-гуманістичної точки зору значення патріотизму обумовлене тим, що він є однією з форм супідрядності особистих і суспільних інтересів, єднання людини та батьківщини. Патріотичні почуття й ідеї тільки тоді піднімають людину та народ, коли сполучені з повагою до інших народів і сприяють зміні психології національної винятковості й недовіри в бік взаєморозуміння в міжнаціональних і міждержавних відносинах.

Педагогіка (від грец. *paidagogike te'achne*, майстерність, від *país*, род. падіж від *paídos* – дитя, дитина, і *ago* – веду) – галузь науки, яка розкриває сутність, закономірності освіти, роль освітніх процесів у розвитку особистості, яка розробляє шляхи та способи підвищення їхньої результативності. Зміст педагогіки, представлення про її статус та основні категорії змінювалося з розвитком гуманітарних і природничих наук. Розвиваючись як наука про виховання дітей (звідси назва), педагогіка в процесі еволюції шкільної справи, масової загальноосвітньої школи та систем загальної та професійної освіти розширювала свою сферу. Педагогіка сьогодні охоплює проблематику, пов'язану не тільки з дитинством та юністю, але й з іншими віковими періодами життя людини, а також з різноманітними формами організації навчальної, виховної й освітньої діяльності. Оскільки серед теоретиків немає єдиної думки ні щодо повного набору категорій педагогіки, ні щодо їхнього визначення, зазвичай зосереджуються на таких основних для педагогіки поняттях як освіта, виховання, навчання, розвиток і соціалізація. Інші категорії зазвичай розглядаються у галузях педагогіки, наприклад, «навчально-виховний процес» у теорії виховання, «зміст освіти» у дидактиці. Це говорить не про меншу їхню значимість, а про ступінь їхньої спільності для всієї педагогічної науки. Педагогіка вивчає освіту з погляду виявлення її структури та закономірностей, а також розвитку її суб'єктів, цілей, змісту, методів, засобів, форм, результатів, взаємозалежних у безупинному контексті суспільного й індивідуально-особистісного

розвитку. Розробляючи найбільш ефективні моделі освітнього процесу, а також способи їхньої практичної реалізації, педагогіка виступає і як наука описово-пояснювальна, і як нормативно-конструктивна. Педагогіка розглядає можливості освіти як ефективної, яка забезпечує реалізацію соціально значущих цілей формотворчого впливу на людину. Осмислення ролі та місця освіти у житті суспільства ставить трактування освіти в пряму залежність від природи людини, пізнання, суспільства. Широкий філолофсько-антропологічний погляд на освіту, який йде від К. Д. Ушинського, переживає своє друге народження. Педагогіка як соціальна наука природно входить у систему гуманітарного знання, оскільки безпосередньо звернена до людини. Але настільки ж правильно стверджувати, що педагогіка є частиною суспільствознавства, оскільки вивчає людину у суспільстві та групах однолітків, а також людину у спілкуванні з людьми, що насамперед спеціально займаються вихованням (батьки, вихователі, вчителі та ін.). У більш широкому плані до предмета педагогіки відноситься і процес соціалізації, який розглядають також соціологія та психологія. Безпосередньо пов'язана педагогіка з психологією і особливо з педагогічною психологією. У загальних інтересах педагогічних досліджень вона зосереджується саме і, насамперед, на їхньому інструментальному боці. Значення для педагогіки має й етика, логіка, анатомія, фізіологія й інші галузі наукового знання.

Педагогіка вищої школи – галузь педагогічної науки, яка вивчає теоретичні і практичні проблеми розвитку особистості студентів і їхньої професійної підготовки у ЗВО. Предметом педагогіки вищої школи є освітній процес у вищій школі. У рамках педагогіки вищої школи розробляються: теорія навчально-пізнавальної діяльності (іноді називають дидактикою вищої школи); психологія вивчення та розвитку активної розумової діяльності; теорія інформаційних компонентів навчального процесу; загальна методика навчальної та наукової праці; наукова організація та керування навчальним процесом; теорія та методика розвитку та використання ІКТ; історія вищої освіти та педагогіки вищої школи. У дослідженнях зі своєї проблематики педагогіка вищої школи використовує широке коло загальнонаукових методів. Вона відіграє істотну роль при

визначенні змісту вищої освіти, що знаходить відображення у державних стандартах вищої освіти, у навчальних планах і програмах, а також у формуванні змістовної моделі підготовки фахівця. Розробка змісту освіти і моделювання майбутньої діяльності випускника вищої школи вимагають ретельного аналізу спадкоємних зв'язків загальноосвітньої школи, ЗВО і післядипломного підвищення кваліфікації. Істотним моментом у цьому зв'язку є пошук педагогікою вищої школи можливих шляхів індивідуалізації навчання, диференціації підготовки різних категорій студентів у рамках єдиного освітнього процесу. Актуальною задачею є також дослідження закордонного досвіду діяльності вищої школи. Педагогіка вищої школи покликана забезпечувати реалізацію в навчальному процесі ЗВО основних принципів вищої освіти: фундаментальність, спеціалізацію, безперервність навчання, високий загальнонауковий і культурний рівень студентів, їх свідому суспільну позицію.

Педагогічна антропологія – напрямок у педагогіці, який виник у Західній Європі після Другої Світової війни. Найбільший розвиток одержала спочатку в Німеччині, що було обумовлено пошуком виходу з кризи системи соціальних і виховних цінностей та необхідністю відповідного осмислення нових педагогічних реалій. Больнов Отто Фрідріх (народився 14.03.1903 у місті Штеттин, нині Щецин, Польща, нім. філософ і педагог), один з родоначальників педагогічної антропології, визначав педагогічну антропологію як особливий спосіб розгляду педагогіки, а не як спеціальну науку. Згідно з Больновим, зміст діяльності вихователя полягає у «проникненні», «глу́маченні», «роз'ясненні» виникаючого у власній практиці досвіду. Така позиція характеризується, як «герменевтика педагогічного досвіду» (див. Герменевтика). Больнов розглядав педагогіку як прикладну філософську науку, у центрі уваги якої постає питання про сутність людини. Основними формами, у яких виражає себе педагогічна атмосфера, є для Больнова «довіра» та «безпека», які виникають на основі відносин любові, надії, подяки й ін. Головну задачу педагогіки він бачив у розкритті і розвитку особистих якостей людини, у «опорі зовнішнім впливам», протидії «масовості». Під

впливом Больнова у Німеччині сформувалася т.зв. Тюбінгенська школа. Концепція Больнова одержала підтримку та розвиток спочатку у Японії, потім у Франції й Англії. Філософське підґрунття у розумінні людини педагогічна антропологія знайшла у філософській антропології. Вперше поняття «педагогічна антропологія» було вжито у 1867 році К. Д. Ушинським у якості особливої точки зору для розгляду людського виховання. Згідно з Ушинським, педагогіка підтримується тільки такими науками, які націлені на пізнання людини.

Педагогічна взаємодія – процес, що відбувається між педагогом і його студентами у ході навчально-виховної роботи та спрямований на розвиток їхньої особистості. Взаємодія – філософська категорія, що відбиває загальний сутнісний зв'язок всього живого. У педагогічній науці педагогічна взаємодія виступає і як одне з ключових понять, і як науковий принцип. Вона являє собою процес розвитку сприятливого становлення особистості вихованця та особистості педагога при неодмінній керівній ролі авторитетного вихователя. Взаємодія цих сторін присутня у всіх видах діяльності: у пізнанні, грі, праці, спілкуванні; її вплив проникає у «ядро» особистісних відносин учасників; вона будить у вихованців готовність бути, за словами В. О. Сухомлинського. Педагогічна взаємодія – складний процес, який складається з багатьох чинників, найбільші з яких – дидактична, виховна та соціально-педагогічна взаємодія. У ньому, в умовах різних видів життєдіяльності дітей та юнацтва на конкретних етапах їхнього вікового розвитку, виявляються закономірності виховного процесу на індивідуальному й іншому рівнях. Педагогічна взаємодія обумовлена й навчально-виховною діяльністю, цілями навчання і виховання. У її основі лежить співробітництво, що є початком соціального життя людей. Взаємозалежна діяльність людей соціальна за своєю сутністю. Вимоги дорослих діти і юнацтво сприймають не завжди як необхідні. Тому педагогічна взаємодія у школі і ЗВО має потребу у спеціальній організації. Адже вона відіграє найважливішу роль у людському спілкуванні, зокрема відносинах ділових, партнерських, при дотриманні етикету, при прояві милосердя тощо. Взаємодія

стає педагогічною, коли дорослий (батько, педагог) виступає як наставник. Для дорослого участь у педагогічній взаємодії пов'язана з моральними труднощами, тому що у відносинах з дітьми та юнацтвом присутня спокуса скористатися своєю віковою чи професійною перевагою та звести спілкування з ними до авторитарного впливу. Професія педагога іноді сприймається як авторитарна, оскільки в ній уже закладена турбота, опіка, наставництво, прагнення передати свій досвід. Існує дуже нечітка грань, за якою починається моралізування, менторство, насильство над особистістю. Частий приклад із практики ЗВО звертання до студента на «ти», що, по суті, є не тільки порушенням встановлених у вітчизняній вищій школі правил і етичних норм спілкування, але і демонстрацією переваги викладача. У студентів часто настає зворотна реакція – вони намагаються дистанціюватися від такого вихователя, чинять опір, відкрито чи сховано. Досвідчені, талановиті педагоги мають педагогічне чуття і такт, передбачають можливі ускладнення у педагогічній взаємодії. Крім того, технологічним прийомам педагогічної взаємодії варто вчитися. Педагогічна взаємодія удосконалюється і розвивається в міру ускладнення духовного спілкування й зростання соціальних та інтелектуальних потреб його учасників. Результат педагогічної взаємодії відповідає меті виховання та навчання – розвитку особистості.

Педагогічна діагностика – сукупність прийомів контролю й оцінки, спрямованих на вирішення задач оптимізації навчального процесу, диференціації студентів, а також удосконалювання навчальних програм і методів педагогічного впливу. Педагогічна діагностика – невід'ємний компонент педагогічної діяльності, тому що здійснення процесів навчання та виховання припускає оцінювання, аналіз та облік результатів цих процесів. Методи педагогічної діагностики емпірично склалися в ході педагогічної практики. Традиційні методи – опитування, контрольні роботи, іспити – потребували від студентів відтворення раніш відомого матеріалу (як правило, у вигляді його фрагментів) чи вирішення визначених задач відповідно до попередньо відомих зразків. Студентами при цьому виконувалася діяльність, яка носила

репродуктивний характер і визначався зміст засвоєного матеріалу. З другої половини XIX ст., у зв'язку з тим, що шкільне навчання набуло масового характеру, треба було удосконалити методи оцінки, стали розроблятися методи психодіагностики. Більшість психологічних тестів або спеціально створювалися для школи, або швидко адаптувалися для застосування в умовах педагогічного процесу. Головний метод психологічної діагностики – тести і контрольні завдання, використовувані переважно для оцінки рівня оволодіння учнями навчальним матеріалом. Нині центральне місце серед подібних методик належить так званим тестам успішності (тестам досягнень), спеціально створеним саме для оцінки засвоєних знань. Прикладом у вищій школі можуть служити комплексні контрольні роботи (ККР) з фундаментальних і теоретичних предметів і комплексні контрольні завдання (ККЗ) з предметів за обраною спеціальністю. Використання методів педагогічної діагностики в педагогічній практиці сприяє здійсненню швидкої та компактної оцінки різних параметрів засвоєння знань і психічного розвитку учнів.

Педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей; виховуючий і навчальний вплив викладача на здобувача освітніх послуг, спрямований на його особистісний, інтелектуальний розвиток, який одночасно виступає як основа його саморозвитку та самовдосконалювання. Цей вид діяльності виник в історії цивілізації з появою культури, коли задача створення, збереження та передачі підростаючим поколінням зразків (еталонів) виробничих умінь і норм соціального поведіння виступила в якості однієї з вирішальних для суспільного розвитку. Педагогічна діяльність має ті ж характеристики, що і будь-який інший вид людської діяльності. Це насамперед цілеспрямованість, вмотивованість і предметність. Специфічною характеристикою педагогічної діяльності є її продуктивність. Розрізняють п'ять рівнів продуктивності педагогічної діяльності. Перший –

(мінімальний) репродуктивний; педагог вміє переказати іншим те, що знає сам – вважається непродуктивним. Другий – (низький) адаптивний; педагог вміє пристосувати своє повідомлення до особливостей аудиторії – вважається малопродуктивним. Третій – (середній) локально моделюючий; педагог володіє стратегіями навчання студентів знанням, умінням і навичкам з окремих розділів курсу (тобто формулювати педагогічну мету, усвідомлювати результат і відбирати систему та послідовність включення студентів до навчально-пізнавальної діяльності) – вважається середньо продуктивним. Четвертий – (високий) системно моделюючого знання студентів; педагог володіє стратегіями формування системи знань, умінь і навичок студентів, з предмету в цілому – вважається продуктивним. П'ятий – (вищий) системно моделююча діяльність і поводження студентів; педагог володіє стратегіями перетворення свого предмета в засіб формування особистості студента, його потреб у самовихованні, самоосвіті, саморозвитку – вважається високопродуктивним. Предметом педагогічної діяльності є організація навчальної діяльності осіб, які навчаються, спрямованої на засвоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи й умови розвитку. Засобами педагогічної діяльності є наукові (теоретичні й емпіричні) знання, за допомогою і на основі яких формується тезаурус студентів. У якості «носіїв» знань виступають тексти підручників чи їх представлення, які відтворюються студентом при організованому педагогом спостереженні (на лабораторних, практичних заняттях тощо) за освоєваними фактами, закономірностями та властивостями предметної дійсності. Допоміжними є технічні, комп'ютерні, графічні та інші засоби. Способами передачі соціально-культурного досвіду педагогічної діяльності є: пояснення, показ (ілюстрація), спільна робота з студентами з вирішення навчальних задач, безпосередня практика студентів (лабораторна, польова робота) та тренінги. Продуктом педагогічної діяльності є сформований індивідуальний досвід студента у всій сукупності його аксіологічних, морально-етичних, емоційно-знанневих, предметних та оцінних складових. Продукт педагогічної діяльності оцінюється на іспитах, заліках, за

критеріями вирішення задач, виконання навчально-контрольних дій. Результатом педагогічної діяльності, як виконання її основної мети є особистісний, інтелектуальний розвиток студента, удосконалювання, становлення його як особистості, як суб'єкта навчальної діяльності. Результат діагностується зіставленням якостей студента на початку навчання і після його завершення у всіх планах розвитку людини.

Педагогічна освіта – система підготовки фахівців загальної (дошкільної, початкової, базової та середньої) освіти. Із 1997 року в Україні уведена спеціальність «Педагогіка вищої школи», яка своєю метою переслідує підготовку педагогів-магістрів для ЗВО. До працівників цієї категорії належать викладачі загальноосвітніх предметів професійних навчальних закладів, педагогічний персонал установ додаткової освіти дітей та молоді, соціальні педагоги й ін. У повсякденному слововживанні поняття «Педагогічна освіта» буває більш широким, іноді ним позначається професійна підготовка всіх осіб, причетних до освіти та виховання підростаючого покоління (наприклад, говорять про педагогічну освіту батьків). У міру диференціації педагогічної діяльності самостійними галузями стали дефектологічна й інженерно-педагогічна освіта. Педагогічна освіта – складова частина системи освіти, одна з ключових ланок, яка визначає рівень і перспективи її розвитку. Специфіка педагогічної освіти визначається підвищеними соціальними вимогами до професійної діяльності та до особистості педагога як суб'єкта педагогічного спілкування та навчально-виховного процесу. Тому педагогічна освіта покликана вирішувати два комплекси взаємозалежних задач. По-перше, сприяти соціальному розвитку особистості майбутнього педагога, його фундаментальній та загальнокультурній підготовці, моральній та цивільній зрілості, які роблять його по праву наставником підростаючих поколінь. По-друге, сприяти професійному становленню та спеціалізації в обраній галузі педагогічної діяльності. Розвиток особистості педагога – мета, основа й умова його ефективної професійної освіти. Реалізація задач професійної підготовки також сприяє і розвитку особистості педагога. Особистісно-орієнтована концепція, нині покладена в основу

відновлення педагогічної освіти, спирається на культурно-історичний підхід до процесів онтогенезу та філогенезу людини. На відміну від попередніх формул педагогічної освіти («знай, свій предмет і викладай його ясно», «знай методіку викладання та користуйся нею неухильно»), ця концепція пов'язана з орієнтацією на ідею саморозвитку особистості і забезпечення майбутнього педагога відповідними педагогічними методами та засобами. Вивчення предметів стає не самоціллю, а лише засобом розвитку учнів. В установах педагогічної освіти виявляється протиріччя між оволодінням студентом навчальною діяльністю та формуванням його власної педагогічної позиції. Вирішення даного протиріччя можливе за рахунок індивідуального спілкування, конструювання навчальних форм, у яких пов'язуються в одне ціле як освітній процес, так і його осмислення та дослідницька робота. Майбутній педагог під час навчання у ЗВО проходить стадії «того, якого навчають», «учня» та «вчителя». Викладацька діяльність у майбутніх педагогів також змінюється: від «транслятора» знань та педагогічних технологій через роботу майстра, який організовує спільну діяльність з метою формування у студентів педагогічних здібностей, до позиції «консультанта», який спільно проектує їх власну педагогічну діяльність. Важлива складова частина педагогічної освіти – створення моделі педагога розвиваючої школи, побудованої через визначення його когнітивних і особистісних характеристик (як вимог до фахівця). Зміна цілей підготовки педагогів від орієнтації на знання предмета до створення умов для розвитку особистості учня спричинило за собою відновлення змісту педагогічної освіти. Передбачено три обов'язкових блоки (загальнокультурний, психолого-педагогічний та предметний), кожен з яких сприяє розвитку особистості студента. Предмети *загальнокультурного блоку* сприяють формуванню світогляду, визначенню особистісних і професійних цілей. У процесі засвоєння *психолого-педагогічного блоку* студент усвідомлює себе суб'єктом професійної діяльності й опановує способи самовизначення й аналізу свого професійного досвіду. *Предметний блок* покликаний розкрити особливості повсякденної практичної педагогічної діяльності (наприклад, викладання

навчального предмета). Усі блоки пронизані різноманітними, змістовними зв'язками, завдяки чому виділяються деякі стрижневі проблеми, аналіз яких також входить у зміст педагогічної освіти.

Педагогічна психологія – галузь психології, яка вивчає закономірності розвитку людини в умовах навчання та виховання. Вона тісно пов'язана з педагогікою, дитячою та диференціальною психологією, психофізіологією. У структуру педагогічної психології входять: психологія виховання, психологія навчання, психологія викладача. Предмет психології виховання – розвиток особистості в умовах цілеспрямованої організації діяльності дитини, дитячого колективу. Вона спрямована також на вивчення мотиваційної сфери особистості учня і студента, її спрямованості, ціннісних орієнтацій, моральних установок тощо; розходжень у самосвідомості дітей, що виховуються в різних умовах; структури дитячих, юнацьких і студентських колективів та їх роль у формуванні особистості. Предмет психології навчання – розвиток пізнавальної діяльності за умов систематичного навчання. Таким чином, у ній розкривається психологічна сутність навчального процесу. Дослідження в цій галузі спрямовані на виявлення взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх факторів, які обумовлюють розходження пізнавальної діяльності в умовах різних дидактичних систем; співвідношення мотиваційного й інтелектуального планів навчання; можливості керування планами навчання і розвитку дитини; психолого-педагогічних критеріїв ефективності навчання. Предмет психології вчителя – психологічні аспекти формування професійної педагогічної діяльності, а також ті особливості особистості, які сприяють чи перешкоджають успішності цієї діяльності. Серед найважливіших задач цього розділу педагогічної психології – визначення творчого потенціалу педагога та можливостей подолання ним педагогічних стереотипів; вивчення емоційної стійкості педагога; виявлення позитивних особливостей індивідуального стилю спілкування педагога та його учнів. Результати психолого-педагогічних досліджень використовуються при конструюванні змісту та методів освіти, створенні навчальних посібників, розробці засобів діагностики та корекції психічного розвитку учнів і студентів.

Педагогічна технологія (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння і *logos* – наука) – не зводиться до досліджень у сфері використання технічних засобів навчання чи комп'ютерів. Це дослідження з метою виявлення принципів та розробки прийомів оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, які підвищують освітню ефективність, а також шляхом конструювання та застосування прийомів і матеріалів, за допомогою оцінки застосовуваних методів. Сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, які дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі. Педагогічна технологія припускає відповідне наукове проектування, при якому поставлені цілі задаються цілком однозначно, і зберігається можливість об'єктивних поетапних вимірів та підсумкової оцінки досягнутих результатів. Педагогічна технологія – відносно нове поняття для педагогічної науки. У 60-70-х роках ХХ ст. воно ще асоціювалося з методиками застосування технічних засобів навчання (ТЗН). У будь-якій педагогічній системі педагогічна технологія – поняття, взаємодіюче з дидактичною задачею. Дидактична задача виражає мету навчання та виховання, шляхи та засоби їхнього досягнення. При цьому в структурі дидактичної задачі визначені особистісні якості учнів і студентів, які підлягають перетворенню, виступають як цілі навчання та виховання у конкретних умовах і входять до змісту освіти. Педагогічна технологія складається з розпоряджень про способи діяльності (дидактичних процесів), умов, у яких діяльність повинна втілюватися (організаційних форм навчання) та засобів здійснення цієї діяльності (цілеспрямованої підготовки педагога до занять і наявність відповідних ТЗН). З дидактичної точки зору проектування педагогічної технології – це розробка прикладних методик, які описують реалізацію педагогічної системи за її окремими елементами. В основі таких описів лежать теоретичні уявлення про педагогічні явища, які спираються на достовірні дослідницькі дані. У педагогічній технології найбільш складне питання про опис особистісних якостей учнів і студентів. Але коли воно вирішене, на всіх стадіях педагогічного процесу може потім використовуватися обрана концепція бажаної

структури особистості. На основі діагностичного ціле утворення (целеполагання) розробляються стандарти освітні (тобто фактично – зміст навчання), навчальні програми та підручники, а також будуються дидактичні процеси, які гарантують досягнення поставлених цілей. При використанні апробованих у педагогічній технології методів змінюються вимоги щодо мистецтва та здатності педагога до імпровізації, а також точного дотримання розпоряджень педагогічної технології.

Педагогічне спілкування – сукупність засобів і методів, які забезпечують реалізацію цілей та задач виховання та навчання і визначальних характеристик взаємодії педагога й учнів. Специфічна між особистісна взаємодія педагога та вихованця (учня, студента), опосередковує засвоєння змісту освіти та становлення особистості у навчально-виховному процесі. Спілкування – невід’ємний елемент педагогічної діяльності; без нього неможливе досягнення цілей навчання та виховання. Традиційне навчання та виховання розглядалися як однобічно спрямовані процеси, центральним механізмом яких виступала трансляція навчальної інформації від її носія – педагога до одержувача – учня або студента. Педагогічний процес, побудований на основі таких уявлень, за сучасних умов демонструє низьку ефективність. Студент як пасивний учасник цього процесу виявляється здатним лише засвоїти (по суті, запам’ятати) ту обмежену інформацію, яка надається йому у готовому вигляді. У нього не формується здатність самостійно опановувати нову інформацію, використовувати її за нестандартних умов і сполучень, знаходити нові дані на основі вже засвоєних. Однобічно спрямований навчально-виховний процес практично не досягає основної мети освіти – становлення зрілої, самостійної та відповідальної особистості, здатної до адекватних кроків у суперечливих й мінливих умовах сучасного світу. Особистість під впливом такого авторитарного, директивного впливу здобуває риси залежності, конформістичності. У сучасній науці та практиці педагогіки все більше визнання здобуває концепція педагогічного процесу як діалогу, що передбачає взаємоспрямовану та взаємообумовлену взаємодію учасників цього процесу. У цьому плані педагогічне

спілкування виступає як головний механізм досягнення основних цілей навчання і виховання. У психолого-педагогічній літературі відзначається, що спілкування сполучає три основних компоненти: взаємне сприйняття та розуміння людьми один одного (перцептивний аспект спілкування); обмін інформацією (комунікативний аспект); здійснення спільної діяльності (інтерактивний аспект). Перцептивний компонент опосередкований своєрідністю ролей учасників діалогу. У педагогічному процесі здійснюється формування особистості студентів, яке проходить ряд послідовних етапів, що передують оформленню зрілої свідомості та світогляду. На ранніх етапах цього процесу педагог володіє перевагою, тому що він є носієм особистості, яка сформувалася, а також має сформовані уявлення про цілі та механізми формування особистості вихованців. Особливості особистості педагога, його індивідуально-психологічні та професійні якості виступають важливою умовою, яка визначає характер діалогу. Адже до необхідних професійних якостей педагога відносяться уміння відрізнити й адекватно оцінювати індивідуальні особливості дітей і молоді, їхні інтереси, схильності та настрої. Лише з урахуванням цих моментів педагогічний процес може бути ефективним. Комунікативний компонент педагогічного спілкування також багато в чому обумовлений характером взаємин ролей учасників діалогу. На ранніх етапах педагогічної взаємодії дитина ще не має необхідний потенціал рівноправного учасника обміну інформацією, тому що не має достатніх для цього знань. Це, однак, не означає, що педагогічна комунікація навіть на ранніх етапах є одностороннім процесом. За сучасних умов виявляється недостатнім просте повідомлення учасникам інформації. Необхідно активізувати їхні власні зусилля щодо засвоєння знань. Особливу важливість при цьому набувають так звані активні методи навчання, які стимулюють самостійний пошук студентами необхідної інформації та її наступне використання відповідно до різноманітних умов. У міру оволодіння великим масивом даних і формування здатності оперувати ними студент стає рівноправним учасником навчального діалогу, що вносить значний внесок у комунікативний обмін. Своєрідність цілей педагогічного

спілкування визначає особливості спільної діяльності педагога й студентів. Одна з цілей педагогічного процесу – повноцінне засвоєння знань і підготовка студентів до виконання суспільно значимих видів діяльності. Взаємодія учасників педагогічного спілкування здійснюється в рамках спільної діяльності по досягненню цієї мети. Педагогічне спілкування здійснюється у різноманітних формах, які залежать, головним чином, від індивідуальних якостей педагога та його уявлення про власну роль у цьому процесі. У психолого-педагогічній літературі ця проблема розглядається, як правило, у зв'язку зі стилем педагогічної діяльності (див. Стиль педагогічної діяльності).

Педагогічне проектування – це попередня розробка основного задуму та деталей майбутньої діяльності студентів і педагогів. Полягає у тому, щоб створювати можливі варіанти майбутньої діяльності та прогнозувати її результати. Є функцією будь-якого педагога, не менш значимою, ніж організаторська, гностична (пошук змісту, методів і засобів взаємодії із студентами) чи комунікативна. Об'єктами педагогічного проектування можуть бути: педагогічні системи, педагогічний процес і педагогічні ситуації. Педагогічний процес для викладача є головним об'єктом проектування. Він являє собою об'єднання в єдине ціле тих компонентів (факторів), які сприяють розвитку студентів і педагогів у їхній безпосередній взаємодії. Педагогічна ситуація як об'єкт проектування завжди існує в рамках якого-небудь педагогічного процесу, а через нього – у рамках визначеної підсистеми. Педагогічна ситуація – складова частина педагогічного процесу, що характеризує його стан у визначений час і у визначеному просторі. Ситуації завжди конкретні, вони створюються чи виникають у процесі проведення уроку, іспиту, екскурсії та, як правило, вирішуються відразу. Проектування педагогічних ситуацій входить у проектування самого процесу. Значення ситуацій величезне, власне, через них і відбувається педагогічний процес. Тоді виявляється, що ця одиниця (ситуація) концентрує у собі всі достоїнства та недоліки як педагогічного процесу, так і педагогічної системи в цілому. Структура педагогічної ситуації зовні проста. До неї входять два суб'єкти

діяльності (педагог і студент) та способи їхньої взаємодії. Але ця простота оманлива. Взаємодія учасників педагогічної ситуації будується як реалізація їх складного внутрішнього світу, їхньої вихованості та навченості. Педагогічні ситуації можуть виникати стихійно чи попередньо проектуватися. Але і ті, що виникають стихійно, вирішуються продумано, чи спираючись на набутий педагогом досвід, чи з попереднім проектуванням виходу з них. Педагогічна ж технологія – це послідовний і безупинний рух взаємозалежних між собою компонентів, етапів, станів педагогічного процесу та дій його учасників. Процес розробки конкретної педагогічної технології можна також назвати діяльністю педагогічного проектування. Він буде містити у собі такі кроки. Вибір змісту навчання, передбаченого навчальним планом і навчальними програмами. Вибір пріоритетних цілей, на які повинен бути орієнтованим викладач: які професійні й особисті якості будуть сформовані в студентів у процесі викладання спроектованого навчального предмета. Вибір виду технології, орієнтованої на сукупність цілей чи на одну пріоритетну мету. Розробку власне технології навчання. Проектування технології навчання припускає проектування змісту навчального предмета, форм організації навчально-виховного процесу, вибір методів і засобів навчання.

Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми.

Педагогічні і науково-педагогічні працівники. Посади працівників цієї категорії можуть займати особи з повною вищою освітою, які пройшли спеціальну педагогічну підготовку. *Основні посади педагогічних працівників ЗВО першого та другого рівнів акредитації:* викладач, старший викладач, голова предметної (циклової) комісії, завідувач відділенням, заступник директора, директор. *Основні посади науково-педагогічних працівників ЗВО третього та четвертого рівнів акредитації:* асистент, викладач,

старший викладач, директор бібліотеки, науковець бібліотеки, доцент, професор, завідувач кафедрою, декан, проректор і ректор. На посаду науково-педагогічних працівників проводяться вибори за конкурсом, як правило, осіб, які мають наукові ступені чи вчені звання, а також випускників магістратури, аспірантури та докторантури. Статутом ЗВО можуть бути встановлені додаткові вимоги до осіб, які приймаються на посади науково-педагогічних працівників. Педагогічні працівники призначаються на посаду керівником ЗВО та кожні п'ять років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються категорії та вчені звання. Позитивне рішення атестаційної комісії може бути основою для підвищення на посаді, а негативне – підставою для звільнення педагогічного працівника з посади в порядку, встановленому законодавством.

Права педагогічних і науково педагогічних працівників. Відповідно до законодавства вони мають право на захист професійної честі та гідності, вільний вибір методів і засобів навчання в межах затверджених навчальних планів, проведення наукової роботи у ЗВО усіх рівнів акредитації, індивідуальну педагогічну діяльність (консультування, репетиторство). Окрім того, мають право на участь у суспільному самоврядуванні, участь у об'єднаннях громадян, забезпечення житлом, одержання пільгових кредитів для індивідуального та кооперативного житлового будівництва, одержання службового житла та державних стипендій. Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають й інші права, передбачені Законами України та статутом ЗВО.

Обов'язки науково-педагогічних працівників. Постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію, забезпечувати високий науково-теоретичний та методичний рівень викладання предметів у повному обсязі освітньої програми за відповідним напрямком. А також дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати честь осіб, які навчаються у ЗВО, прищеплювати їм любов до України, виховувати у дусі українського патріотизму та поваги до Конституції України; дотримуватися законів України, Статуту та правил внутрішнього розпорядку ЗВО.

Педагогічні здібності викладача – у найбільш повному, узагальненому вигляді представлені В. А. Крутецьким, який і дав їм відповідні загальні визначення. У найзагальнішому вигляді – це потенційні, найчастіше приховані якості людини, які сприяють її успішній діяльності у тій чи іншій галузі. Як правило, виявляються в момент їхньої потреби. *Дидактичні здібності* – це здатність передавати студентам навчальний матеріал, роблячи його доступним для студентів, підносити їм матеріал чи проблему зрозуміло, викликаючи інтерес до предмета, збуджуючи в них активну та самостійну думку. Педагог з дидактичними здібностями вміє у разі потреби відповідним чином реконструювати, адаптувати навчальний матеріал. Важко зробити складне – простим, незрозуміле, неясне – зрозумілим. Професійна майстерність, як ми її розуміємо, включає здатність не просто дохідливо підносити знання, популярно й зрозуміло викладати матеріал, але й здатність організувати самостійну роботу студентів, самостійне одержання знань, розумно і тонко «диригувати» їх пізнавальною активністю, направляти її у потрібному напрямку. *Академічні здібності* – здатність до відповідної галузі наук (до математики, фізики, біології, літератури тощо). Здатний педагог знає предмет не тільки в обсязі навчального курсу, а значно ширше й глибше, постійно стежить за відкриттями у своїй науковій галузі, абсолютно вільно володіє матеріалом, виявляє до нього великий інтерес, веде хоча б скромну дослідницьку роботу. *Перцептивні здібності* – здатності проникати у внутрішній світ свого студента, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням його особистості та тимчасових психічних станів. Здатний викладач за незначними ознаками, невеликими зовнішніми проявами відчуває найменші зміни у внутрішньому стані студента. *Мовні здібності* – здатності ясно та чітко виражати свої думки й почуття за допомогою мови, а також міміки й пантоміми. Мова здатного педагога на занятті завжди звернена до студентів. Чи повідомляє він новий матеріал, чи коментує відповідь студента, чи виражає схвалення чи осудження, мова його завжди відрізняється внутрішньою силою, переконаністю, зацікавленістю у тім, про що він говорить. Вираження думки ясне, просте й зрозуміле. *Організаторські*

здібності. Це, по-перше, здатності організувати студентський колектив, згуртовувати його, надихнути на вирішення важливих задач і, по-друге, здатності правильно організовувати свою власну роботу. Організація власної роботи припускає вміння правильно планувати та самому контролювати її. У досвідчених педагогів виробляється своєрідне почуття часу – вміння правильно розподіляти роботу у часі, вкладатися в намічений термін. *Авторитарні здібності* – здатності безпосереднього емоційно-вольового впливу на студентів та вміння на цій основі здобувати у них авторитет (хоча, звичайно, авторитет створюється не тільки на цій основі, а, наприклад, і на основі прекрасного знання предмета, чуйності та такту викладача тощо). Також від почуття відповідальності за навчання та виховання студентів, від переконаності педагога у тім, що він правий, від вміння передати цю переконаність своїм вихованцям. *Комунікативні здібності* – здатності до спілкування з юнацтвом, вміння знайти правильний підхід до студентів, встановити з ними доцільні, з педагогічної точки зору, взаємини, наявність педагогічного такту. *Педагогічна уява* (чи прогностичні здібності) – це спеціальна здатність, яка виражається у передбаченні наслідків своїх дій, у виховному проектуванні особистості студентів, пов'язаному з уявленням про те, що з його студента вийде у майбутньому, в умінні прогнозувати розвиток тих чи інших якостей вихованця. Здатність до розподілу уваги одночасно між декількома видами діяльності має особливе значення для роботи педагога. Здатний, досвідчений педагог уважно стежить за змістом і формою викладу матеріалу, за розгортанням своєї думки чи думки студента. У той же час він тримає у полі уваги всіх студентів, чуйно реагує на ознаки стомлення, неуважності, нерозуміння, зауважує усі випадки порушення дисципліни і, нарешті, стежить за власним поведінням (позою, мімікою та пантомімою, ходом). Як видно з наведених визначень педагогічних здібностей, вони у своєму змісті, по-перше, включають багато особистісних якостей та, по-друге, розкриваються через визначені дії та педагогічні вміння.

Педагогічні вміння – сукупність дій педагога, які, насамперед, співвідносяться з функціями педагогічної діяльності. Вони значною

мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості викладача та засвідчують його предметно-професійну компетенцію. У власне дидактичному плані вони, у цілому, зводяться до трьох основних видів умінь. Уміння переносити відомі педагогу знання, варіанти рішення, прийоми навчання та виховання на умови нової педагогічної ситуації. Уміння знаходити для кожної педагогічної ситуації нове рішення. Уміння створювати нові елементи педагогічних знань та ідей, конструювати нові композиції педагогічних знань та ідей, нарешті, конструювати нові прийоми для вирішення конкретної педагогічної ситуації. У найбільш повній мірі уміння педагога представлені А. К. Марковою. Це наступні основні групи умінь. Перша група – уміння бачити у педагогічній ситуації проблему й оформити її у вигляді педагогічних задач; при постановці педагогічної задачі орієнтуватися на студента, як на активного співучасника навчально-виховного процесу, що розвивається та має власні мотиви і цілі. Вивчати і перетворювати педагогічну ситуацію; конкретизувати педагогічні задачі (поетапні й оперативні); приймати оптимальні педагогічні рішення в умовах невизначеності; гнучко перебудовувати педагогічні цілі та задачі у міру зміни педагогічної ситуації. Передбачати близькі та віддалені результати вирішення педагогічних задач. Друга група включає три самостійні підгрупи. Уміння, які відповідають на питання «чому вчити»: працювати зі змістом навчального матеріалу (поінформованість у нових концепціях і технологіях навчання), виділяти ключові ідеї навчального предмета, обновляти навчальний предмет (за рахунок використання понять, термінів і дискусій у відповідній області науки). Інтерпретувати інформацію, яка друкується у газетах і журналах. Формувати у студентів загальнонавчальні та спеціальні уміння та навички, встановлювати між предметні зв'язки. Уміння, які вивчають стан окремих психічних функцій (пам'яті, мислення, уваги, мови й ін.) та цілісних характеристик видів діяльності (навчальної, трудової), навченості та вихованості студентів. Вивчають їхні реальні навчальні можливості, які дозволяють розрізняти успішність та особистісні якості учнів. Виявляють не тільки наявний рівень, але й зону

їхнього найближчого розвитку, умови переходу з одного рівня на інший, передбачають можливі та враховують типові труднощі у навчальному процесі; дозволяють виходити з мотивації самих студентів при плануванні й організації навчально-виховного процесу. Проектувати та формувати відсутні в них рівні діяльності. Уміння педагога розширювати поле для самоорганізації студентів, працювати як зі слабкими, так і з обдарованими, пропонуючи для них індивідуальні програми. Уміння, які відповідають на питання «як учити»; відбирати та застосовувати сполучення прийомів і форм навчання та виховання, враховувати витрати сил і часу студентів і педагога. Порівнювати й узагальнювати педагогічні ситуації та комбінувати їх, застосовувати диференційований та індивідуальний підходи до студентів, організувати їхню самостійну навчальну діяльність; знаходити кілька способів вирішення однієї педагогічної задачі та ін. Ще одну групу складають уміння використовувати психолого-педагогічні знання та поінформованість про сучасний стан психології та педагогіки, передового педагогічного досвіду. Хронометрувати, фіксувати, реєструвати процес і результати своєї праці; співвідносити труднощі студентів з недоліками у своїй роботі. Бачити сильні й слабкі сторони своєї праці, оцінювати свій індивідуальний стиль, аналізувати й узагальнювати свій досвід, співвідносити його з досвідом інших викладачів; будувати плани розвитку своєї педагогічної діяльності. Четверта група умінь – це прийоми постановки широкого спектра комунікативних задач. Головні з цих умінь – створення умов психологічної безпеки та реалізації внутрішніх резервів партнера по спілкуванню. П'ята група умінь – це прийоми, що сприяють досягненню високих рівнів спілкування. До них відносяться уміння зрозуміти позицію іншого, виявити цікавість до його особистості; інтерпретувати та «читати» його внутрішній стан за нюансами поведінки, володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести). Здатність прийняти точку зору свого студента («децентрація» педагога). Створити обстановку довіри, терпимості до іншої людини. Володіти засобами, які підсилюють вплив (прийоми риторики); переважно використовувати організуючі впливи у порівнянні з оцінюючими й

особливо дисциплінуючими. Використовувати демократичний стиль керівництва. Володіти різними ролями як засобом попередження конфліктів у спілкуванні (наприклад, зайняти позицію студента); бути готовим подякувати студентові, при необхідності вибачитися перед ним; підтримувати рівне відношення до всіх студентів; відмовитися від корпоративного стереотипу «викладач завжди правий»; з гумором ставитися до окремих аспектів педагогічної ситуації, не звертати увагу на деякі негативні моменти, бути готовим до посмішки, володіти тонами та півтонами, слухати і чути студента, не перериваючи його мову та навчальні дії. Упливати на студента не прямо, а побічно, через створення умов для прояву в нього бажаної якості; не боятися зворотного зв'язку із студентами; діяти в обстановці публічного виступу, близької до театрального. Наступна група – це, насамперед, уміння утримувати стійку професійну позицію педагога, який розуміє значення своєї професії, здатного протистояти труднощам в ім'я її соціальної і загальнолюдської цінності. Реалізовувати та розвивати свої педагогічні здібності, включаючи як їх перцептивний (розуміти та вивчати іншу людину, співпереживати їй, сприймати точку зору), так і управлінський компоненти (впливати не тільки на поведінку та вчинки студента, але й на його мотиви, цілі). Керувати своїм емоційним станом, додаючи йому конструктивного, а не руйнівного характеру; сприймати позитивні можливості, свої й студентів, і тим самим сприяти зміцненню своєї позитивної Я-концепції; опановувати еталони роботи (педагогічною майстерністю); здійснювати творчий пошук. Сьома група – уміння усвідомлювати перспективу свого професійного розвитку. Визначати особливості свого індивідуального стилю, використовуючи все позитивне зі своїх природних даних. Зміцнювати свої сильні сторони, усувати слабкі, використовувати компенсаторні ланки здібностей, бути відкритим пошукові нового, переходити від рівня майстерності до власне творчого, новаторського рівня. Восьма група поєднує уміння визначати характеристики знань учнів на початку та наприкінці навчального року. Визначати стан діяльності, умінь і навичок, видів самоконтролю та самооцінки у навчальній

діяльності на початку та наприкінці навчального року. Виявляти окремі показники навченості (активність, орієнтування, кількість дозованої допомоги, необхідної даному студенту для просування), визначати причини відставання та здійснювати індивідуальний та диференційований підхід. Поетапно відпрацьовувати усі компоненти навченості та навченості; стимулювати готовність до самонавчання та безперервної освіти. Дев'ята група умінь співвідноситься з оцінюванням педагогом стану вихованості студентів; розпізнавати за поведінкою студентів, їхні моральні норми та переконання; бачити особистість студента в цілому – у взаємозв'язку того, що він говорить, думає і як поводить. Створювати умови для стимуляції слабо розвинутих рис особистості окремих студентів (наприклад, стимулювати активність одного студента, сприяти зниженню тривожності іншого, підтримати прагнення до лідерства третього). Внутрішній зв'язок понять «педагогічна спрямованість», «педагогічна централізація» та «педагогічна позиція» дозволяє говорити про їхню загальну співвіднесеність з педагогічними діями чи уміннями. В силу цього сукупність професійно-педагогічних дій завжди виявляє позиції (централізації, спрямованості), та навпаки, педагогічні уміння репрезентують як саму особистість педагога, так і його діяльність щодо взаємодії зі студентами.

Первинна посада – посада, яка не потребує від випускників вищого навчального закладу попереднього досвіду професійної практичної діяльності.

Перевиховання – система цілеспрямованих впливів на свідомість, почуття, волю й поведінку вихованця з моральними і правовими відхиленнями для усунення їхньої антисоціальної спрямованості та повернення до прийнятих в суспільстві соціальних норм. Перевиховання організовується як процес взаємодії вихователя та вихованця. Кінцева мета перевиховання – виправлення особистості. Виховний процес стосовно осіб, які здійснили правопорушення, включає перевиховання та виправлення і може здійснюватися в родині, навчальному закладі, громадських організаціях, спеціальних навчально-виховних установах, виховально-трудових колоніях. Поняття

«перевиховання» та «виправлення» близькі за змістом, часто використовуються як синоніми, але з педагогічних позицій мають деякі особливості. Виправлення варто розуміти як усунення людиною «викривлених» морально-правових відносин і повернення до соціальної норми під впливом цілеспрямованої системи зовнішніх впливів і як результат перевиховання. Цілі, задачі, засоби та методи перевиховання визначаються системою виховання особистості у суспільстві. Об'єктом теорії перевиховання є дослідження соціальних і психологічних відносин, які виникають під впливом зовнішніх, спеціально організованих виховних умов на внутрішні процеси зміни та розвитку морально-психологічних якостей особистості. Конкретна програма перевиховання будується в залежності від балансу позитивних і негативних якостей особистості, визначення її педагогічної та соціальної занедбаності. Фахівці виділяють чотири функції перевиховання: відбудовну, компенсуючу, стимулюючу та виправну. Відбудовна функція спрямована на створення умов, у яких особистість могла б виявити себе з позитивного боку. Компенсуюча дозволяє особистості протиставити своїм недолікам в окремих видах життєдіяльності досягнення в інших. Стимулююча – активізує діяльність вихованця у тій галузі, де краще помітні його позитивні якості та гальмуються негативні. Виправна – допомагає розкритися особистісному потенціалу особистості та включити вихованця у роботу щодо самовиховання. Головний напрямок у перевихованні – прогресуюче формування позитивних властивостей. Зловживання виправною функцією перетворює перевиховання тільки у подолання недоліків, не формуючи активно позитивних якостей особистості.

Перевірка знань, умінь і навичок – ґрунтується на розумінні суті цих новоутворень, які з'явилися в процесі навчання, за рахунок застосування придатних для цього способів. Знання – результат пізнавальної діяльності людини, відбиті у її свідомості у вигляді уявлень, фактів, понять, законів, теорій. Уміння – засвоєні прийоми та способи виконання дій, підсилені знаннями. Навички – дії, окремі операції яких доведені до автоматизму у результаті вправ. Спосіб – прийом, дія, спрямована на досягнення визначеної

задачі. Перевірка знань здійснюється такими способами. Уточнюється знання фактів, їхніх причин і розходжень. Знання наукових та інших проблем з досліджуваної теми, наявність уявлень про можливі шляхи їх вирішення. Знання фундаментальних понять за темою, їх визначень (дефініцій); уявлення про обсяг і зміст понять; знання практичних прикладів застосування понять. Знання основних правил, закономірностей і законів, їхніх формулювань, умов та меж прояву, специфіки застосування. Знання теорій та фактів, які послужили основою їх розробки; основних положень, рівнянь, доказів, висновків, практичних додатків і прогностичних можливостей. Перевірка умінь припускає оцінку володіння фактами: встановлення причин тих чи інших фактів, встановлення взаємозв'язків між фактами, виявлення відмінності фундаментальних об'єктів і фактів від другорядних. Володіння проблематикою: формулювання проблем за темою, уміння відшукувати можливі шляхи вирішення проблеми. Володіння поняттями: виокремлення понять, конструювання їхніх визначень; розкриття обсягу понять, характеристика кількісного складу об'єктів, їхня класифікація; розкриття змісту поняття, характеристика істотних ознак об'єктів; встановлення взаємозв'язків між поняттями, виділення серед них фундаментальних; практичне застосування понять. Володіння правилами, закономірностями та законами: встановлення правил, закономірностей та законів. Розкриття змісту правил, закономірностей та законів (характеристика сутності, умов і меж прояву та застосування). Характеристика дій, пов'язаних із застосуванням правил, закономірностей та законів. Володіння теоріями: встановлення теорії; відшукування фактів, необхідних для розробки теорії; розкриття змісту теорії (характеристика основних положень, рівнянь, доказів і висновків); здійснення на основі теорії практичних дій. Перевірка навичок припускає наступні дії. Побудова та здійснення алгоритму операцій виконання конкретних дій у структурі уміння. Моделювання практичного виконання дій, з яких складають певні уміння. Виконання комплексу дій, які складають певне уміння. Самоаналіз результатів виконання дій, які складають уміння у зіставленні з

метою діяльності. Час виконання уміння (вимір швидкості читання на другій мові тощо). Перевірка засвоєних способів діяльності зводиться до наступного. Дізнання методів і процедур, які належать до вивченого матеріалу. Розкриття змісту методів і процедур: характеристика дій та операцій, що складають їхню сутність. Володіння методами і процедурами, пов'язаними з одержанням знань та їхньою обробкою. Застосування методів і процедур у різних варіантах послідовності складових їхніх дій, а також у нових умовах. Характеристика умов і меж застосування методу чи процедури. Перевірка рівня розвитку здібностей припускає наступне. Виконання тестів досягнень, тестів інтелекту, тестів креативності й ін. Створення освітньої продукції, яка відповідає предметним цільовим настановам з досліджуваної тематики. Виконання видів діяльності, які відповідають цільовим предметним освітнім установкам. Виконання методологічних, організаційних та само організаційних видів освітньої діяльності.

Перевірка й оцінка (знань, умінь і навичок студентів) – процес виявлення та порівняння на тому чи іншому етапі навчання результатів навчальної діяльності з вимогами, обумовленими навчальними програмами. Виражається у формі оцінки (у балах) чи у словесному (оціночному) судженні педагога. Контролююча функція перевірки й оцінки полягає у виявленні знань, умінь і навичок студентів, засвоєних на кожному етапі навчання, для визначення готовності їх до подальшого навчання. Навчальна й освітня функція перевірки й оцінки полягає у тому, що студент не лише відповідає на питання викладача та виконує його завдання, але й осмислює відповіді товаришів, вносить у них корективи й ін. Функція перевірки, яка виховує – у систематичному контролі над навчальною діяльністю студентів. Вона підвищує їх відповідальність за виконувану роботу, привчає працювати, самостійно вирішувати поставлені педагогом задачі, правильно оцінювати свої навчальні можливості. Перевірці й оцінці завжди передують етапи визначення цілей і задач навчання, вимог до результатів навчання на кожному етапі навчального процесу, вибору контрольних завдань, прикладів та способів вираження результатів перевірки. Контроль над навчальною діяльністю

студентів на всіх етапах навчання повинен бути регулярним і систематичним, охоплювати основні розділи навчальної програми, забезпечувати перевірку засвоєння теоретичних знань, формування інтелектуальних і практичних умінь і навичок. Проводиться диференційовано з урахуванням специфіки навчального предмета й індивідуальних особливостей студентів. Педагог не просто реєструє їхні знання, а на основі аналізу рівня знань і умінь, досягнутого кожним студентом, має можливість корегувати весь процес навчання. Істотний компонент перевірки й оцінки – підбір завдань, питань, вправ для виявлення знань, умінь і навичок, необхідною умовою яких є адекватність засобів контролю результату, який перевіряється.

Переконання – усвідомлена потреба особистості, яка спонукає її діяти у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями. Зміст потреб, які виступають у формі переконань, відбиває визначене розуміння природи та суспільства. Створити упорядковану систему поглядів (політичних, філософських, етичних, естетичних та ін.) сукупність переконань допомагає світогляд людини. Основу переконань складають різноманітні й глибокі знання. Однак знання не переходять у переконання автоматично. Для формування переконань необхідна єдність знань та особливого ставлення до них як до того, що, безперечно, відбиває дійсність і повинно визначати поведінку. Емоційний бік переконань пов'язаний з їх щирим відчуттям. Дієвість переконань обумовлена потребою керуватися ними у поведженні, у повсякденній діяльності. Переконання робить поведінку людини послідовною, логічною та цілеспрямованою.

Перешкоди у спілкуванні (у діяльності). Це суб'єктивно пережитий людиною стан «збою» у реалізації прогнозованого (планованого) спілкування внаслідок неприйняття партнера спілкування, його дій, нерозуміння тексту (повідомлення), нерозуміння партнера, зміни комунікативної ситуації. Перешкоди виявляються у формі зупинки, перерви діяльності, самого спілкування та неможливості їхнього продовження. З врахуванням того, що виникнення у процесі діяльності перешкод та їх усвідомлення є однією з умов виникнення проблемної ситуації, що

є передумовою й основою виникнення і руху думки, у педагогічній діяльності вони можуть розглядатися і як фактори активації інтелектуальної діяльності людини. Відповідно виділяють позитивну та негативну функції перешкод (труднощів) у процесі педагогічного спілкування.

Писемність – знакова система фіксації мови за допомогою графічних елементів. Володіння письмовою мовою відповідно до норм рідної мови – складова частина загальної культури людини. Розвиток умінь і навичок писемності відбувається у результаті навчання грамоті.

Письмові роботи студентів – вид самостійних робіт, виконуваних за завданням і під керівництвом педагога. Застосовуються під час навчання. За дидактичними цілями, прийомами виконання, ступенем самостійності студентів письмові роботи дуже різноманітні. Зі зростанням труднощів робіт збільшується самостійність студентів при їхньому виконанні. Деякі тренувальні письмові роботи доцільно проводити за готовою друкованою основою з використанням спеціальних посібників. Значну роль у навчанні відіграють письмові роботи, застосовувані з метою фіксації вражень, отриманих, наприклад, у ході лабораторних занять; запис плану чи основного змісту лекції. Вихованню культури розумової праці сприяє конспектування, анутовання, рецензування. Велике місце у розвитку мислення, інтересів і здібностей студентів посідають творчі письмові роботи, наприклад реферативні. Виконуючи їх, студенти користуються не тільки відомими їм методами та прийомами, але й відкривають нові способи вирішення пізнавальних задач. За формою та технікою виконання розрізняють такі письмові роботи, як звіти за результатами лабораторних і практичних робіт, рішення прикладів і задач, вправи, рецензування, графічні роботи, завдання за мапами, описи, доповіді, реферати тощо. Ефективність письмових робіт залежить від того, наскільки студент усвідомлює мету завдання, від доступності роботи і способів виконання, до володіння прийомами самоконтролю. У вищій школі існує тенденція до підвищення ролі письмових робіт, включаючи їхнє використання при поточному та підсумковому тестуванні й оцінюванні.

Підвищення кваліфікації – вид додаткової, післядипломної професійної освіти, відновлення та поглиблення отриманих раніше професійних знань, удосконалювання ділових якостей працівників, задоволення їхніх освітніх потреб, пов'язаних із професійною діяльністю.

Пізнання – відтворення у свідомості (індивідуальній та колективній) характеристик об'єктивної реальності. Виділяють різні форми пізнання: спрямованого на одержання знання, невіддільного від індивідуального суб'єкта (сприйняття, представлення); пізнання, спрямоване на одержання об'єктивного знання, яке існує поза окремим індивідом (наприклад, у вигляді деяких текстів чи у формі створених людиною речей, які несуть у собі соціально-культурний зміст). Об'єктивне пізнання може здійснюватися колективно, в особливих способах індивідуальної комунікації. Варто розрізняти також повсякденне, міфологічне, художнє, наукове й інші види пізнання. Всередині науки істотними особливостями володіють природничо-наукове та гуманітарне пізнання. Як специфічний вид, воно розглядається філософією пізнання. Пізнання вважається активною творчою діяльністю і не існує поза діяльністю особистості, яка пізнає, щодо створення деякої нової реальності. Особлива форма пізнання – навчальна діяльність. Засвоєння накопиченого людством багатства знань виявляється можливим у тому випадку, коли воно здійснюється за законами пізнання, як відкриття нового, до цього невідомого, як творча діяльність, яка стикається з проблемами та вирішує їх, як діяльність.

Післядипломна освіта – спеціалізоване удосконалення освіти та професійної підготовки осіб фахівців шляхом поглиблення, розширення та відновлення їх професійних знань, умінь і навичок чи одержання іншої професії на основі наявного освітньо-кваліфікаційного рівня і практичного досвіду. Післядипломна освіта створює умови для безперервності освіти і включає перепідготовку, спеціалізацію, розширення профілю та стажування. Перепідготовка – одержання іншої спеціальності на основі наявного освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Розширення профілю (підвищення кваліфікації) –

одержання особою здатності виконувати додаткові завдання й обов'язки у межах своєї спеціальності. Стажування – одержання особою нового досвіду виконання задач та обов'язків за визначеною спеціальністю. Особа, яка пройшла курс перепідготовки й успішно витримала державну атестацію, одержує документ про відповідну вищу освіту. Особа, яка успішно пройшла стажування, спеціалізацію чи розширення профілю (підвищила кваліфікацію), одержує відповідний документ про післядипломну освіту.

Планування навчальних занять. У процесі викладання відбувається планомірне формування знань, умінь і навичок, в основі яких знаходиться чітко сформульована навчальна мета. Якщо мета відсутня, то відсутні і критерії добору навчального матеріалу, необхідних засобів і методів навчання. Однозначно поставлені цілі дозволяють більш ретельно планувати заняття і взагалі по-діловому оцінювати результати навчання. Точні цілі перед викладачем і студентом полегшують самоконтроль. Студент може сам оцінити свої результати, прогрес у навчанні – у результаті його мотивація стає позитивною, активізуються процеси самонавчання. Викладач може так само об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності. Мета навчання у ЗВО – це завчасно передбачені результати навчальної діяльності студентів з урахуванням визначеного рівня засвоєння, адекватні параметрам умінь, сформульованих у освітньо-кваліфікаційних характеристиках. Мету необхідно формулювати так, щоб студенти чітко уявляли своє становище у системі необхідних знань після вивчення предмета та могли підтвердити, що досягли наміченого. Фактично, навчальна мета – це необхідне й достатнє навчальне уміння, яке формується аналогічно умінню щодо майбутньої спеціальності. У визначених умовах за допомогою відповідних засобів роботи студент повинен одержати конкретний продукт, використовуючи відомі й освоєні процедури та предмети праці. Ієрархія навчальних цілей починається з досить простого результату навчання – «знати», і виростає в складну форму «прогнозувати». Три рівні такого навчального уміння можна представити у його поетапному розвитку. Перший рівень засвоєння

– ознайомлювальний. Процедура, яку повинен опанувати студент така. По-перше, пам'ятати вивчений раніше матеріал і відтворювати його. Особливості процедури: знати, описувати, позначати, називати, зображувати. По-друге, засвоювати суть навчального матеріалу. Особливості процедури: розуміти зміст, відрізнити, порівнювати, ідентифікувати, вибирати, доводити. Наступний рівень засвоєння – поняттєво-аналітичний. Процедура, яку повинен опанувати студент така. По-перше, застосовувати вивчений матеріал у типових ситуаціях. Особливості процедури: свідомо використовувати, змінювати, вирішувати, знаходити, пояснювати, розраховувати. По-друге, розподіляти матеріал за компонентами для кращого з'ясування й уточнення його структури. Особливості процедури: аналізувати, диференціювати, охоплювати, відокремлювати, протиставляти. Третій рівень засвоєння – продуктивно-синтетичний. Процедура, яку повинний опанувати студент, наступна. По-перше, поєднувати окремі елементи в систему. Особливості процедури: синтезувати, сполучати, розробляти, розвивати, по-новому формулювати, планувати. По-друге, визначати матеріал з погляду поставленої мети. Особливості процедури: генерувати, оцінювати, визначати, інтерпретувати, критикувати, прогнозувати. Навчальний матеріал необхідно підбирати відповідно до поставленої мети. При цьому треба уникати як дефіциту, так і надлишку інформації. У той же час, доцільно акцентувати увагу студентів на ключових поняттях і науково-проблемних аспектах навчального матеріалу. Чим краще цей матеріал підбирається, у тому числі з позицій педагогічної психології, тим вище можливість досягнення поставленої мети, що і визначає зміст навчального матеріалу, впливає на процес його вибору. При вивченні окремих предметів важливо знайти основні факти, феномени, принципи й закони, що визначають суть навчального матеріалу. Прагнути засвоїти всі специфічні зведення без чітко вираженої позиції щодо структури даної галузі знань недоцільно. Переваги структурування матеріалу полягають у підтримці так званого трансферту – переносу засвоєних загальних принципів і положень на конкретні факти та явища. Навчання повинно давати студентам не тільки нові знання, але й

полегшувати засвоєння наступного матеріалу. Для цього студентам необхідно глибше розуміти досліджувані закони, щоб бачити конкретні факти та явища як специфічні прояви загальних закономірностей. Розкрити специфічні випадки закономірних подій – значить не тільки вивчити ланцюг конкретних явищ, але й перенести освоєну модель мислення на вивчення наступних аналогічних подій. Структурування навчального матеріалу підтримує мотивацію студентів до навчання взагалі, розвиває можливості розуміння нових проблем та знаходити шляхи їхнього вирішення. Поняття – найбільш важлива частина знань. Тому для вирішення якої-небудь комплексної проблеми, коли необхідний достатній рівень спеціальних знань, доцільно вивчити основні закономірності та засвоїти поняття щодо суті даної проблеми, детально проаналізувати та намітити шляхи її вирішення. Поняття описують з позиції категоризації, зміст якої в усуненні несуттєвих, неспецифічних ознак окремих явищ і, навпаки, у виділенні істотних властивостей, названих критичними атрибутами. У процесі формування понять можна виділити такі етапи: ідентифікацію предметів і явищ за визначеними ознаками, пов'язуючи це з досвідом студентів; аналіз чи фіксацію істотних ознак (атрибутів) із набору характеристик явища; синтез чи об'єднання істотних ознак і визначення взаємозв'язків. А також конкретизацію чи розкриття цілісності та спільності понять шляхом виявлення взаємозалежних властивостей і співвідношень на конкретних фактах і явищах. Цей етап занять важливий для перевірки знань у студентів.

Поведінка – сукупність дій, зовнішній прояв життєдіяльності живих істот, зокрема людини. У повсякденній мові та педагогічній практиці традиційно прийняте більш вузьке трактування поведінки як дотримання людиною загальноприйнятих правил взаємин і виконання визначених форм дій (навчальних, професійних та ін.). Відповідно поведінка визначається як зразкова, задовільна, незадовільна. Таке трактування, однак, не вичерпує всього різноманіття форм поведінки та не дозволяє розглянути це явище всебічно. Формування навичок специфічно людського поводження передбачає засвоєння вироблених людством норм і правил.

Спонукальною силою людської поведінки виступає система мотивів, які визначають кожну конкретну дію, її спрямованість. Недостатня сформованість мотиваційної сфери чи її перекручування, яка виникла внаслідок несприятливих умов становлення особистості, призводить до порушень поведінки, що у педагогічній практиці поряд з недостатньою довільною регуляцією оцінюється як незадовільна поведінка. Поведінка людини виступає зовнішнім вираженням її внутрішнього світу, всієї системи її життєвих установок, цінностей та ідеалів. Причому знання людиною визначених норм і правил недостатньо для регуляції її поведінки, якщо вони не засвоєні нею усвідомлено та не прийняті як власні переконання. Лише втілюючись у реальній поведінці, внутрішні установки здобувають властивість переконань. Тому педагогічно доцільне формування внутрішніх регуляторів діяльності за допомогою практичного здійснення визначеної поведінки. У поведженні кожної людини знаходять висвітлення її індивідуально-психологічні особливості: риси характеру, ступінь емоційної стійкості й ін.

Поетапне формування розумових дій. П. Я. Гальперін розмежував дві частини засвоюваної предметної дії: її розуміння й уміння її виконати. Перша частина відіграє роль орієнтування і названа орієнтованою, друга – виконавча. П. Я. Гальперіном і його учнями було встановлено наступне. 1. Разом з діями формуються чуттєві образи й поняття про предмети цих дій. Формування дій, образів і понять складає різні сторони того самого процесу. Більше того, схеми дій і схеми предметів можуть значною мірою суперечити один одному у тому сенсі, що відомі властивості предмета починають позначати визначені способи дії, а за кожною ланкою дії передбачаються визначені властивості її предмета. 2. Розумовий план складає тільки один з ідеальних планів. Іншим є план сприйняття. Можливо, що третім самостійним планом діяльності окремої людини є план мови. У всякому разі, розумовий план утвориться лише на основі мовної форми дії. 3. Дія переноситься до ідеального плану цілком чи лише у своїй орієнтовній частині. У цьому останньому випадку виконавча частина дії залишається у матеріальному плані і, змінюючись разом

з орієнтовною частиною, у кінцевому підсумку перетворюється у рухливу навичку. 4. Перенос дії в ідеальний, зокрема у розумовий план, відбувається шляхом відображення його предметного змісту засобами кожного з цих планів і виражається багаторазовими, послідовними змінами форми дії. 5. Перенос дії у розумовий план складає тільки одну лінію його змін. Інші, неминучі і не менш важливі лінії складають зміни: повноти ланок дії, міри їх диференціації, міри оволодіння ними, темпу, ритму та силових показників. Ці зміни обумовлюють, по-перше, зміну способів виконання та форм зворотного зв'язку, по-друге, визначають досягнуті якості дії. Перші з цих змін призводять до перетворення ідеально виконуваної дії у щось, що у самоспостереженні відкривається як психічний процес; інші дозволяють керувати формуванням таких властивостей дії, як гнучкість, розумність, свідомість, критичність тощо. Основною характеристикою виконуваних дій П. Я. Гальперін вважав розумність. У порівнянні з традиційним навчанням, шляхом спроб і помилок, П. Я. Гальперін обґрунтував переваги типу навчання, за яким реалізується повна орієнтовна основа дії студента.

Показник якості вищої освіти – кількісна характеристика якостей особистості випускника вищого навчального закладу, яка розглядається стосовно до визначених умов навчання та сфери майбутньої соціальної діяльності.

Порівняння – одна з розумових операцій, складається у зіставленні пізнаваних об'єктів за деякою підставою з метою виявлення подібності і розходження між ними. За допомогою порівняння виявляються кількісні та якісні характеристики предметів, встановлюються зв'язки між предметами та явищами, класифікується, упорядковується й оцінюється зміст буття та пізнання. Порівняння використовується також як засіб для пояснення певного поняття (абстрактного) іншим, більш конкретним. У процесі пізнання та навчання порівняння виступає в якості його вихідної форми, яка лежить у основі будь-якого знання: порівняння об'єктів за визначеними параметрами призводить до виділення спочатку глобального сприйняття речей та їх окремих сторін (довжини, форми, кольору тощо). Порівняння невіддільне

від інших розумових операцій і здійснюється на основі виділення визначених якостей і властивостей (аналіз) з наступним встановленням зв'язків між ними (синтез); у процесі порівняння виокремлюють подібності у ряді явищ і предметів, виникають деякі форми узагальнення. Порівняння – необхідний засіб як чуттєвого, так і раціонального пізнання. Порівняння формується у процесі індивідуального розвитку людини.

Потреби – внутрішні стани, які виражають залежність живого організму від конкретних умов існування; основне джерело активності особистості. Виникнення потреб спонукає особистість до активного пошуку шляхів їхнього задоволення, потреби стають внутрішніми збудниками діяльності – мотивами. Потреби людини принципово відмінні від потреб тварин. У людини органічні потреби не визначають форми її життєдіяльності, а навпаки, здатні трансформуватися залежно від вищих, специфічно людських форм життєдіяльності. Потреби людини формуються у процесі її виховання, тобто залучення до світу людської культури. Характерна риса потреб людини – їх фактична не насиченість; не можна задовольнити яку-небудь потребу раз і назавжди. Будучи вдоволеною, вона виникає знову, розвивається і при цьому спонукає людину створювати все нові предмети матеріальної та духовної культури. Потреби людини формуються в онтогенезі на основі вроджених передумов і необхідності у тих чи інших формах активності. Обов'язкова умова формування потреб у тій чи іншій діяльності – досвід цієї діяльності, що на ранніх етапах розвитку здійснюється спільно з дорослим і може виступати як засіб реалізації іншої потреби. Психолого-педагогічний вплив на формування потреб може бути ефективним на стадії, коли зароджуються потреби, які мають форму пізнавального інтересу до відповідної діяльності. Інтерес може змінюватися в міру досвіду діяльності: він або гасне, або переростає у стійку потребу. Останнє залежить від того, якими емоціями – позитивними чи негативними – супроводжується діяльність. Правильно організувавши діяльність школярів і студентів та її емоційне підкріплення, можна стимулювати розвиток у них творчих потреб і перешкоджати виникненню нездорових. Потреби людини не є незмінними.

Потреби людини у вільній, творчій діяльності – ознака її зрілості та духовного багатства, умова розвитку її особистості, гармонії у відносинах особистості та суспільства.

Пояснення – дидактична процедура розкриття істотних властивостей досліджуваного об'єкта, його внутрішньої структури та зв'язків з іншими об'єктами; прийом навчання. Пояснення спирається на наявний у студентів досвід (почуттєвий та логічний, досвід міркувань), а також містить у собі створення такого досвіду.

Правове виховання – формування правової свідомості та поведінки громадянина, що формується. Система правового виховання визначається характером і політикою держави. Правове виховання часто розглядається в рамках цивільного виховання. Ці напрямки виховання мають багато загального, але правове виховання більшою мірою орієнтоване на усвідомлення сприйняття юридичних законів, правових норм та обов'язків. Правова норма – ідеальна модель належного поведіння людини у суспільстві. Реальний вплив правової норми на поведінку особистості залежить від відповідності юридичних розпоряджень реальним потребам суспільства, від стану законності, психологічної готовності особистості дотримуватися розпорядження, виражені у типовому поведінні учасників суспільних відносин. Деякі педагоги намагаються змодельювати риси громадянина ХХІ сторіччя (наприклад, В. Ньюелл, Ун-т Майамі). До них відносять: цивільну грамотність (уміння висловлювати обґрунтоване судження з основних сучасних проблем: від економіки до екології), критичне мислення, суспільну совість (уміння визначати добро), терпимість (до інших вірувань, культури, звичаїв), плюралізм думок, глобальне громадянство («загальний світовий дім») та політичну активність.

Правопорушення – протиправні дії, які заподіюють шкоду суспільству та переслідуються законом. У кожному правопорушенні виділяють чотири елементи: діяння, його протиправність, провину та деліктоздатність людини, яка скоїла правопорушення. До діянь відносять тільки вчинки людей, але не їхні думки, почуття та переживання. Діяння кваліфікується як правопорушення, коли воно суперечить правовим нормам і

спрямоване проти суспільних відносин, які захищаються правом. Протиправність виражається у відхиленні поведження людини від прийнятих у суспільстві правових відносин, розпоряджень і норм. Провина правопорушника відбиває його ставлення до вчиненого антигромадського діяння. У законодавстві виділяють дві основні форми провини – намір і необережність. Суб'єктом правопорушення може бути визнаною лише людина, яка володіє якостями, що входять до понятті «деліктоздатність», тобто здатності людини усвідомлювати зміст своїх вчинків і нести за них юридичну відповідальність. Деліктоздатними є психічно здорові люди, які досягли 14-18 років. Суб'єктами правопорушення не можуть бути люди душевнохворі та малолітні. Об'єктивний бік правопорушення характеризує фактично зроблене діяння як визначений акт зовнішнього поведження та його протиправність. Суб'єктивний бік правопорушення складає психічний стан особистості у момент скоєння нею правопорушення, а також її внутрішнє ставлення до свого поведження. Здатність відповідати перед суспільством за свої дії та наявність провини у формі наміру чи необережності. Залежно від об'єкта зазіхання та ступеня заподіяної шкоди правопорушення поділяються на злочини (карні злочини) та провини (цивільні, адміністративні й дисциплінарні).

Практика педагогічна – форма професійного навчання у вищому та середньому спеціальному педагогічному навчальному закладі, яка складає ланку практичної підготовки майбутніх педагогів. Проводиться за умов, максимально наближених до професійної діяльності педагога. У процесі педагогічної практики інтенсифікується професійний та особистісний розвиток майбутніх викладачів. Студенти включаються у реальну практичну діяльність, вперше безпосередньо знайомляться з виконанням посадових обов'язків та опановують логіку професійного поведження викладача. Діяльність студентів у період практики наближається за змістом і структурою до професійної діяльності викладача і характеризується тим же різноманіттям відносин (із студентами, їхніми батьками, іншими педагогами) і функцій, що й робота педагога-професіонала.

Практикум – форма організації навчального процесу; самостійне виконання студентами практичних і лабораторних робіт. Проводиться, як правило, при завершенні великих розділів навчальних курсів чи наприкінці періоду навчання. Практикум у ЗВО відповідає профілю майбутньої професії. Перед практикумом проводиться інструктаж. У процесі виконання робіт викладач спостерігає за правильністю вибору устаткування, умінням його підготувати, при потребі надає студентам допомогу, стежить за дотриманням правил техніки безпеки та раціональною організацією їхньої праці.

Практична підготовка студентів закладів вищої освіти – обов'язковий компонент програми для одержання освітньо-кваліфікаційного рівня, який має на меті набуття студентом професійних умінь і навичок. Практична підготовка студентів здійснюється на провідних підприємствах та в організаціях різних галузей народного господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі та державного управління. Проводиться за умов професійної діяльності та організаційно-методичного керівництва викладача ЗВО та фахівця у певній галузі. Програма практичної підготовки та терміни її проведення визначаються навчальним планом.

Практичні роботи – один з видів навчальної діяльності студентів, за метою і завданням близький до лабораторних робіт. Систематичне виконання практичних робіт – важливий засіб оволодіння такими розумовими операціями, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, досягнення зв'язку теорії та практики у навчанні, розвитку пізнавальних сил і самостійності студентів. Практичні роботи сприяють конкретизації та закріпленню знань. Зміст і прийоми виконання практичних робіт обумовлені специфікою навчального предмета. На початкових етапах навчання практичні роботи носять переважно тренувальний характер. Поступово складність робіт змінюється: студенти від простих завдань, які не вимагають великих витрат, переходять до виконання більш складних. У міру оволодіння відповідними навичками учні можуть проводити практичні роботи самостійно, роботи набувають дослідницького характеру.

Працездатність – потенційна можливість людини виконувати яку-небудь діяльність на досить високому рівні ефективності протягом тривалого часу. У залежності від переваги в роботі фізичних чи розумових зусиль розрізняють працездатність розумову та фізичну. Ця градація умовна: специфічність працездатності залежить від питомої ваги того чи іншого фактора у діяльності. Рекомендації, спрямовані на підвищення працездатності, ґрунтуються на загальнооздоровчих принципах і на виконанні вимог психогігієни. Велике значення має дотримання визначених рекомендацій праці та відпочинку. Оскільки кожен вид роботи мобілізує найбільшою мірою одні психофізіологічні функції та залишає в порівняно не активному стані інші, доцільно будувати форми відпочинку на основі переключення з однієї форми діяльності на іншу (активний відпочинок), окрім тих випадків, коли необхідним є повний спокій.

Представлення (уявлення) – чуттєвий образ предметів та явищ дійсності, які раніше впливали на органи почуттів. Представлення, у яких більш-менш точно відтворюються образи чогось, раніше сприйнятого, є представленнями пам'яті. Представлення, у яких минулі сприйняття настільки перероблені, що змісту цих представлень немає прямої відповідності ні в минулому особистому досвіді, ні в навколишньому житті, є представленнями уяви. Окрім наукового, термін «представлення» має повсякденне значення неповного, приблизного, попереднього знання. У процесі пізнання представлення є перехідною ланкою від відчуття та сприйняття до мислення. До складу представлень «...входять, крім зовнішніх ознак, такі, котрі відкриваються не безпосередньо, а тільки при детальному розумовому та фізичному аналізі предметів та їхніх відносин один до одного та до людини. Представлення як чуттєвий образ містить риси, які відкриваються людині при безпосередньому спогляданні. На відміну від відчуттів, представлення носить більш-менш узагальнений характер. При цьому ступінь узагальненості може бути різним в окремих представленнях відповідно до того, чи відбивається в ньому одичинне явище, чи цілий клас (наприклад, представлення про окрему конкретну людину чи представлення про людину взагалі).

Чи пов'язується представлення про об'єкт із якою-небудь однією приватною ситуацією, чи ж, навпаки, не залежить від неї. У представленні відбиваються не всі, а лише деякі, звичайно, найбільш часто повторювані особливості об'єктів. Добір особливостей об'єктів, які закріплюються у представленні, не випадковий, а залежить від спрямованості особистості та головним чином від характеру діяльності людини. У кожної людини утворюються характерні для неї представлення. Наприклад, представлення про будинок, стілець і подібні речі складаються у кожної людини індивідуальним шляхом і тому мають якісь особливі риси. Але все-таки у всіх цих представлень є й те спільне, що дозволяє всім безпомилково відрізнити дані об'єкти від інших. Це забезпечується спільністю змісту досвіду всіх людей відносно тих самих предметів. Тому представлення, хоча і складаються в індивідуальній свідомості, мають притаманні для всіх риси. Виняткова роль представлень у процесі пізнання полягає у тому, що з їхньою допомогою думкою відтворюється дійсність тоді, коли її безпосереднє сприйняття неможливе. Разом з поняттями представлення складають одну з умов, яка забезпечує орієнтування у дійсності, дає основу для вирішення теоретичних і практичних завдань. У той же час, виступаючи формою чуттєвого пізнання, представлення не проникає у сутність предмета. Для формування правильних представлень можна виділити ті умови, які забезпечують їх створення. Загальною умовою формування представлень є спостереження за об'єктом, супроводжувані вербальним поясненням. Для підвищення точності та повноти представлення корисно включати до сфери спостереження разом з об'єктом представлення, про яке повинно бути створене, інший об'єкт, у чомусь подібний до першого. Порівняння цих об'єктів сприяє утворенню більш змістовних представлень, які зберігають характерні риси сприйнятого об'єкта. Наприклад, найбільш сприятливою умовою для формування представлень про форми металопрокату є одночасне сприйняття виробів різних типів прокату. Шляхом їхнього порівняння встановлюється представлення про відмінні риси кожного. Там, де навчальний матеріал не пов'язаний з конкретними предметами,

використовується тільки вербальний опис. Іншою умовою, яка забезпечує можливість використання представлень як фундаменту для відповідних понять, є абстрактне мислення. Так, спостереження визначеного креслення, наприклад, трикутника, буде сприяти правильному представленню про будь-який трикутник лише у тому випадку, коли учень зуміє абстрагуватися від усіх специфічних особливостей даного трикутника (величини, положення на папері) та буде брати до уваги тільки істотну та загальну для всіх трикутників ознаку – три сторони. Дуже важливо також щоб представлення формувалися на основі власної практичної діяльності учнів. Використання представлень у навчальній роботі при достатній увазі до вироблення конкретних прийомів щодо їхнього формування – одна з умов, яка забезпечує всебічне, повне знання матеріалу. Подальше його вивчення повинно відбуватися у формі поняття, із яким пов'язане глибоке відображення істотного у предметі, дійсне пізнання його.

Приєм спілкування – конкретна операція взаємодії педагога й студента у процесі реалізації методу навчання. Прийоми навчання розрізняються залежно від предметного змісту, організації пізнавальної діяльності й обумовлюються метою застосування. Реальна діяльність навчання складається з деякої суми прийомів. На рівні навчальних предметів сполучення прийомів складає так звані методики та навіть цілісні методичні системи. Оскільки прийомів навчання з кожного навчального предмета безліч, то критерієм визначення їхньої сутності, повноти та достатності є освоєний та використовуваний педагогом загальнодидактичний метод, особливості пізнавальної діяльності. Актуальною проблемою є створення системи прийомів навчання з кожного навчального предмета, що відповідають дидактичній системі методів навчання. Ці системи варіативні та є сферою необмеженої творчої ініціативи методистів і викладачів.

Примус – вплив на людину (групу) з метою осуду чи припинення деяких дій, вироблення необхідних форм поведінки, підтримки дисципліни. У виховній практиці примус є неминучим, хоча й небажаним, засобом впливу на особистість дитини або юнака. Його застосування потребує від педагога постійного

самоконтролю, моральної достатньої культури та педагогічної майстерності, щоб примус не перетворювався у пряме чи непряме насильство над учнями і студентами.

Принципи виховання – основні цілі чи ціннісні підстави виховання людини. Принципи виховання відбивають рівень розвитку суспільства, його потреби та вимоги до відтворення конкретного типу особистості, визначають його стратегію, мету, зміст і методи виховання, загальний напрямок його здійснення, стиль взаємодії суб'єктів виховання (вихователів та вихованців). Велика кількість різноманітних принципів виховання обумовлюється відсутністю теоретичної розробки проблеми, різним розумінням педагогами сутності виховання, співвідношення виховання та навчання, а також ідеологічними та кон'юнктурними обставинами.

Принцип природності виховання. Сучасне трактування принципу виходить з того, що виховання повинне ґрунтуватися на науковому розумінні природних і соціальних процесів, узгоджуватися із загальними законами розвитку природи та людини, формувати в неї відповідальність за еволюцію ноосфери та самої себе. Особливе значення мають розвиток планетарного мислення та виховання природоохоронного поведіння.

Принцип культурності виховання. Сучасне трактування принципу припускає, що виховання повинне ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях і будуватися з урахуванням особливостей етнічної та регіональної культури; вирішувати задачі залучення людини до різних прошарків культури (побутової, фізичної, сексуальної, матеріальної, духовної, політичної, економічної, інтелектуальної, моральної й ін.).

Принцип зосередження виховання на розвитку особистості. Принцип виходить з визнання пріоритету особистості стосовно суспільства, держави, соціальних інститутів, груп і колективів та припускає, що це положення повинно стати основою філософії виховання. Обмеження пріоритету особистості можливе лише при необхідності забезпечення прав інших особистостей.

Принцип додатковості виховання припускає підхід до розвитку людини як до сукупності взаємодоповнюючих процесів. По-перше, при розгляді соціалізації як сполучення стихійного, а також частково та

відносно соціально контрольованого (цілеспрямованого виховання) процесів розвитку, принцип додатковості дозволяє трактувати виховання як один з факторів розвитку людини. Виховання доповнює природні, соціальні та культурні впливи, що призводить до відмови від традиційного перебільшення його ролі та можливостей. По-друге, принцип додатковості дає можливість розглядати саме виховання як сукупність взаємодоповнюючих процесів сімейного, релігійного (конфесійного) та суспільного (соціального) виховання, що є приводом до відмови від школоцентризму та етатизму. У цьому випадку відмова від школоцентризму призводить до розуміння сучасної школи та ЗВО як одних з багатьох інститутів виховання, які позбавилася монополії в освіті, але зберегли пріоритет у систематичному навчанні. Заперечення етатизму означає визнання того, що у цивільному суспільстві виховання здійснюється не лише державою, а й суспільством, у родині, суспільних та інших організаціях.

Принципи навчання – спрямовують діяльність педагогів, реалізуючи нормативну функцію дидактики. Сучасні принципи навчання враховують особливості масового навчання, повноцінне наукове обґрунтування якого відповідає своїй функції у тому випадку, якщо воно дозволяє перетворювати й удосконалювати педагогічну практику. *Принцип виховного та розвиваючого навчання* виражає необхідність цілеспрямовано формувати в основі світогляду учнів моральність, сприяти розвитку особистості кожного студента. У його основі лежить об'єктивний закономірний зв'язок між навчанням і вихованням. *Принцип зв'язку навчання із життям* є загально педагогічним; у системі дидактичних принципів його варто розглядати, насамперед, в аспекті навчання. Він припускає, що учні здобувають знання не тільки з вуст педагога та книг, але й з особистої практики. *Принцип науковості та посильних труднощів навчання* вказує на необхідність врахування вікових можливостей учнів у процесі залучення їх до наукового пізнання. Зобов'язує педагога спрямовувати думку студентів до сутності, розкриваючи внутрішні зв'язки між явищами, розглядаючи предмети та явища у їхньому виникненні і

розвитку. *Принцип систематичності і послідовності навчання* тісно пов'язаний з найважливішою характеристикою розвинутого розуму – системністю мислення, і реалізується, насамперед, у змісті освіти: у навчальних предметах відбиваються логічні зв'язки між явищами реальної дійсності, що розкриваються у відповідних науках. Дидактична система навчального предмета піддається змінам, обумовленим закономірностями розвитку студентів. *Принцип свідомості та творчої активності учнів при керівній ролі педагога* (тут і далі ми наводимо принцип так, як він сформульований; однак його значення розповсюджується не лише на учнів але й на студентів). Звертає увагу на те, що одна з форм відновлення та поглиблення знань – самоосвіта. Особливе значення цей принцип має за умов безупинної освіти. Існує також *принцип наочності навчання та розвитку теоретичного мислення учнів*. В основі *принципу міцності результатів навчання та розвитку пізнавальних сил учнів* покладено, насамперед, об'єктивні закономірності пам'яті, її ролі у психічному житті людини. *Принцип колективного характеру навчання й обліку індивідуальних особливостей учнів*. Виражає необхідність виховувати навчальну групу як єдиний студентський колектив, створювати умови для активної організованої роботи всіх студентів і в той же час індивідуально підходити до кожного з метою успішного навчання та розвитку позитивних задатків. *Принцип позитивного емоційного тла навчання* спирається на сучасні наукові уявлення про роль емоцій у людській діяльності. Робота, якою людина захоплена, дає гарний результат. Робота, що викликає негативні емоції, гнітить її і тому малопродуктивна. Усі принципи навчання взаємозалежні, жоден з них не є універсальний і його ізольоване застосування не дає необхідних результатів.

Принципи освітнього процесу – визначаються освітньою діяльністю студента. *Принцип особистісної цілеспрямованості учня* ґрунтується на розумінні того, що освіта кожного студента здійснюється на основі та з урахуванням його особистих навчальних цілей. *Принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії*: студент має право на усвідомлений та погоджений з педагогом вибір основних компонентів своєї освіти: змісту, цілей,

задач, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю й оцінки результатів. *Принцип мета предметних основ освітнього процесу*: основу змісту освітнього процесу складають фундаментальні предметні об'єкти, які забезпечують можливість суб'єктивного особистісного пізнання їх студентами. Пізнання реальних освітніх об'єктів спонукає студентів до виходу за рамки звичайних навчальних предметів і переходу на предметний рівень пізнання (грец. meta – те, що стоїть «за»). На предметному рівні різноманіття понять і проблем зводиться до відносно невеликої кількості фундаментальних освітніх об'єктів – категорій, понять, символів, принципів, законів, теорій, які відбивають визначені області реальності. Наприклад, такі фундаментальні освітні об'єкти, як слово, число, знак, традиційно виходять за рамки окремих навчальних предметів. *Принцип продуктивності навчання*: головним орієнтиром навчання є особисте освітнє зростання студента, що складається з його внутрішніх і зовнішніх освітніх продуктів навчальної діяльності. *Принцип первинності освітньої продукції учня*: створюваний студентом особистісний зміст освіти випереджає вивчення освітніх стандартів і загальнонавчаних досягнень у досліджуваній галузі. *Принцип ситуативності навчання*: освітній процес будується на ситуаціях, які припускають самовизначення студентів та пошук їхнього вирішення. Педагог супроводжує студента у його освітньому русі. Мета освітньої ситуації – викликати мотивацію та забезпечити діяльність студента у напрямку пізнання освітніх об'єктів та вирішення пов'язаних з ними проблем. *Принцип освітньої рефлексії*: освітній процес супроводжується його рефлексивним усвідомленням суб'єктами освіти. Рефлексія – це не пригадування головного формулювання висновків, але усвідомлення способів діяльності, виявлення її значенневих особливостей, виявлення освітнього зростання учня чи викладача. Студент не лише усвідомлює зроблене, він ще й розуміє способи діяльності, тобто те, як це було зроблено.

Природний експеримент – метод психолого-педагогічного дослідження; експеримент, введений педагогом непомітно для учасника в його ігрову, трудову чи навчальну діяльність.

Результати природного експерименту обробляються шляхом якісного аналізу отриманих даних. Точний кількісний аналіз таких результатів практично не застосовується.

Проблема – ситуація в процесі діяльності, яка містить протиріччя наукового, організаційного чи іншого характеру і являє собою перешкоду, що виникає у процесі досягнення суб'єктом цілеспрямованого результату своєї діяльності. Постановка навчальної проблеми відіграє важливу роль в освітньому процесі у вищій школі.

Проблемне навчання – навчання вирішенню нестандартних задач, у процесі якого ті, яких навчають, засвоюють нові знання, уміння і навички. Навчання, при якому викладач, систематично створюючи проблемні ситуації й організовуючи діяльність студентів задля вирішення навчальних проблем, забезпечує оптимальне сполучення їхньої самостійної пошукової діяльності із засвоєнням готових висновків науки. Воно засноване на одержанні нових знань теоретичних і практичних проблем за допомогою вирішення важких задач і проблемних ситуацій. Проблемна ситуація виникає у людини, якщо в неї є пізнавальна потреба й інтелектуальні можливості вирішувати задачу при наявності утруднення, протиріччя між старими й новими, відомими й невідомими умовами та вимогами. Проблемне навчання включає кілька етапів: усвідомлення проблемної ситуації, формулювання проблеми на основі аналізу ситуації, вирішення проблеми, що включає висування, зміну й перевірку гіпотез, перевірку рішення. Цей процес розгортається за аналогією з трьома фазами розумового акту (за С. Л. Рубінштейном), що виникає у проблемній ситуації та включає усвідомлення проблеми, її вирішення та кінцевий умовивід. Тому проблемне навчання ґрунтується на аналітико-синтетичній діяльності студентів, реалізованій у міркуванні. Це евристичний, дослідницький тип навчання з великим розвиваючим потенціалом. Проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності студентів, розвиток їх логічного, раціонального, критичного та творчого мислення та пізнавальних здібностей. Спираючись на закономірності психології мислення, логіку наукового дослідження, проблемне навчання сприяє

розвитку інтелекту студентів, їхньої емоційної сфери і формування на цій основі світогляду. У цьому полягає головна відмінність проблемного навчання від традиційного, пояснювально-ілюстративного. Проблемне навчання припускає не лише засвоєння результатів наукового пізнання, але й самого шляху пізнання, способів творчої діяльності. В основі проблемного навчання лежить особистісний принцип організації процесу навчання, пріоритет пошукової, навчально-пізнавальної діяльності студентів. Тобто відкриття ними під керівництвом викладача висновків науки, способів дій, винаходу нових предметів чи способів доповнення знань до практики. При звичайному пояснювально-ілюстративному навчанні також не виключаються елементи пошукової діяльності студентів, особливо при вивченні предметів природно-математичного циклу, сам зміст яких припускає вирішення задач, спостереження й узагальнення. Однак фронтальний виклад і передача педагогом готових висновків науки домінує, особливо у предметах гуманітарного циклу. Проблемна ситуація у педагогіці (на відміну від психології) розглядається не взагалі як стан інтелектуальної напруги, пов'язаної з несподіваними «перешкодами» для ходу думки, а як стан розумового утруднення, викликаного у визначеній навчальній ситуації об'єктивною недостатністю раніше засвоєних студентами знань і способів розумової чи практичної діяльності для вирішення певної пізнавальної задачі. Несподівана перешкода завжди дивує людину та стимулює розумовий пошук. Словесне вираження змісту проблемної ситуації складає навчальну проблему. Вихід із проблемної ситуації завжди пов'язаний з усвідомленням проблеми (того, що невідомо), її формулюванням та вирішенням. Проблемне навчання припускає відмінну від традиційної структуру заняття, яке звичайно складається з трьох компонентів (етапів). Це актуалізація базових знань і способів дії; засвоєння нових понять та способів дії; застосування їх (формування умінь і навичок). Але лише певний навчальний матеріал містить проблемне знання і не будь-яке проблемне знання можна представити у формі пізнавальної задачі чи суперечливого судження. При постановці навчальних проблем необхідно керуватися принципом доцільності.

У вищій школі проблемне навчання може проводитися у формі лекції, імітаційної, рольової, організаційно-навчальної гри тощо.

Прогнозування (грец. prognosis – передбачення, прокування) – розробка прогнозів, тобто ймовірних суджень про стан якогонебудь явища у майбутньому. Прогнозування в освіті – частина соціального прогнозування, що включає (у широкому суспільствознавчому аспекті) прогнози соціологічного, екологічного, демографічного, етнографічного, культурологічного, медичного, правового, етичного, психологічного й іншого характеру. Прогнозування в освіті виявляється настільки ж багатоаспектним і припускає дослідження проблем шляхом продовження у майбутнє (екстраполяції) тенденцій, які спостерігаються, закономірності розвитку яких у минулому та сьогодні досить добре відомі (при умовному абстрагуванні від можливих змін, здатних істотно видозмінити існуючі тенденції). Визначенням шляхів вирішення цих проблем через нормативну розробку (оптимізацію) виявлених тенденцій. Загальна мета – підвищення ефективності керування соціальними процесами за допомогою як би попереднього «зважування» намічених і прийнятих рішень. Екстраполяція в майбутнє існуючих тенденцій в освіті призводить до висновку, що самі собою проблеми не вирішуються, навпаки, вони будуть загострюватися. У руслі такого підходу до прогнозування для системи освіти було сформульовано кілька прогностичних ідей (батьківського навчання, можливості реорганізації системи державних вищих навчальних закладів, навчання студентів на платній основі тощо).

Програма навчальна – засіб фіксації змісту освіти на рівні навчальної дисципліни. Програма спрямовує діяльність педагога та студентів, укладачів підручників і навчальних посібників, способів використання ТЗН. Загальні вимоги до програми навчальної – єдність теоретичних основ сукупності програм для того чи іншого ступеня навчання та відображення цією сукупністю цілісного змісту освіти в даному типі навчальних закладів. У програмі повинно бути показано, який з компонентів змісту освіти є провідним у конкретному навчальному предметі: система наукових знань, способи діяльності, досвід творчої діяльності й ін. Дана

вимога реалізується як у пояснювальній записці, так і в самому тексті програми за роками навчання. Створення навчальної програми вимагає великої підготовчої роботи – аналізу наявних програм і досвіду їхньої реалізації, добору та розподілу матеріалу відповідно до наукових дисциплін, здійснення процедур мінімізації навчального матеріалу у зв'язку з тимчасовими рамками курсу, досвідченої перевірки навчальної програми у ході педагогічної діяльності. Повна реалізація та перевірка програми можливі за допомогою складеного на її основі підручника. Програма нормативної дисципліни у ЗВО – складова частина навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців визначеного освітньо-кваліфікаційного рівня. Визначає нормативний зміст навчання з навчального предмета, встановлює обсяг і рівень засвоєння знань за видами навчальних занять і самостійної роботи згідно з вимогами освітньо-професійної програми підготовки. Програма як стандарт використовується при розробці і корегуванні навчальних планів. При визначенні форми та змісту системи діагностики рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівців і розрахунках навчального навантаження викладачів. Для визначення ефективної технології навчання, формування змісту навчання в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Для усунення дублювання навчального матеріалу в програмах різних дисциплін і при створенні структурно-логічної схеми навчального процесу. Порядок узгодження та затвердження даного стандарту наступний. Проект підготовленої програми вносить кафедра, якій доручено викладати дисципліну. Проект погоджує науково-методична рада ЗВО. Для розгляду проекту залучаються представники методичних комісій спеціальностей даного напрямі. Проект затверджує ректор ЗВО за представленням голови науково-методичної ради.

Програмоване навчання – навчання за раніше розробленою програмою, у якій передбачені дії як студентів, так і педагога. Ефективність програмованого навчання визначається ступенем врахування програмою вимог кібернетики до керування, а також ступенем врахування специфічних закономірностей навчального процесу при реалізації цих вимог. За такої ж умови визначають

ефективність традиційного навчання. Тому не обґрунтована науково навчальна програма, реалізована машиною, може дати гірші результати, ніж традиційне навчання, якщо викладач недостатньо враховує зазначені умови ефективності. У практиці освіти програмоване навчання зазвичай сполучається з традиційним навчанням. Виникнення програмованого навчання пов'язане з ім'ям Б. Ф. Скіннера, який у 1954 р. закликав педагогічну громадськість підвищити ефективність викладання за рахунок удосконалення керування цим процесом. Категорія керування розглядається у якості центральної для програмування.

Проект – обмежена у часі дія, яка здійснюється для створення унікального продукту чи послуги. Обмеження у часі означає, що будь-який проект має свій визначений термін початку та закінчення. Унікальність полягає у тому, що продукт чи послуга принципово відрізняються від інших аналогічних продуктів чи послуг. У проекті розробляють те, чого не було раніше.

Професійна кваліфікація – це визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Професійна орієнтація – інформаційна й організаційно-практична діяльність родини, навчальних закладів, державних, суспільних і комерційних організацій, що забезпечують допомогу юнацтву, молоді, населенню взагалі у виборі чи підборі (зміни) професії з урахуванням індивідуальних інтересів кожної особистості та потреб ринку праці. Координується спеціалізованими профорієнтаційними службами, у складі яких діють центри, бюро, кабінети й ін. У процесі професійних консультацій вивчаються та зіставляються можливості та бажання людини з професійними вимогами до її здоров'я, загальноосвітніх знань, особистісних якостей з метою вироблення рекомендації щодо шляхів трудового самовизначення. Специфічні методи: тестування, анкетування та співбесіда. Професійний добір здійснюється, як правило, стосовно складних видів діяльності з

високим ступенем соціальної, технологічної й економічної відповідальності. Застосовуються: описи основних трудових функцій, операцій та нормативів професійної придатності, комплекси тестів та ін. методи. У підсумку робиться висновок щодо професійної придатності до певного виду діяльності. *Професійна адаптація* являє собою процес пристосування (звикання) людини до змісту, умов, організації та режиму праці та до колективу. Успішна адаптація є одним з показників обґрунтованості вибору професії. Вона сприяє розвитку позитивного ставлення працівника до своєї діяльності, зближенню суспільної й особистої мотивації праці.

Професійна освіта – підготовка фахівців визначеної кваліфікації для роботи у певній галузі професійної діяльності. Як і загальна освіта, професійна освіта орієнтована на розвиток особистості. Але специфічна мета полягає в адаптації студентів до особливостей обраної сфери праці в інтересах реалізації здібностей та пріоритетів особистості. Професійна освіта відрізняється від загальної характером і спрямованістю одержаних знань, умінь і навичок, формуванням та удосконаленням тих особистісних установок та якостей, які співпадають з обраними за професією та спеціальністю. Професійну освіту забезпечують державні та недержавні навчальні заклади, що одержали ліцензію на право здійснювати освітню діяльність та пройшли процедуру акредитації. Можливе одержання професійної освіти з відривом (переважно) і без відриву від виробництва, у формі самоосвіти й екстернату. Ряд професій і спеціальностей, наприклад, медичних, навчання без відриву від виробництва не допускає.

Професійне самовизначення молоді – процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудової сфери та спосіб його самореалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб. Професійне самовизначення може розглядатися як складова частина життєвого самовизначення, тобто входження в ту чи іншу соціальну та професійну групу, вибору способу життя, сфери трудової діяльності та конкретної професії. У цьому змісті професійне самовизначення знаходиться в одному ряді із соціальним, моральним, сімейним та іншими видами

самовизначення і базується на психологічних закономірностях свідомого виявлення та утвердження власної позиції у проблемних ситуаціях, зокрема, у складному світі професій та видів трудової діяльності.

Професійне становлення особистості – нерозривно пов'язане з віковим розвитком і загальним становленням особистості. Весь професійний шлях Сьюпер розділив на п'ять етапів. Перший. Етап росту (від народження до 14 років). У дитинстві починає розвиватися «Я-концепція». У своїх іграх діти програють різні ролі, потім пробують себе в різних заняттях, з'ясовуючи, що їм подобається, та що в них добре виходить. Так у них виявляються певні інтереси, які можуть вплинути на майбутню професійну кар'єру. Другий. Етап дослідження (від 15 до 24 років). Юнаки та дівчата намагаються розібратися та визначитися у своїх потребах, інтересах, здібностях, цінностях і можливостях. Грунтуючись на результатах такого самоаналізу, вони планують можливі варіанти професійної кар'єри. До кінця цього етапу молоді люди звичайно обирають професію та починають її освоювати. Третій. Етап зміцнення кар'єри (від 25 до 44 років). Тепер працівники намагаються зайняти міцне становище в обраній ними діяльності. В перші роки свого трудового життя вони ще можуть змінювати місце роботи чи спеціальність, але в другій половині цього етапу спостерігається тенденція до збереження обраного роду занять. У трудовій біографії людини ці роки часто виявляються найбільш творчими. Четвертий. Етап збереження досягнутого (від 45 до 64 років). Працівники намагаються зберегти за собою те положення на виробництві чи службі, якого вони домоглися на попередньому етапі. П'ятий. Етап спаду (після 65 років). Фізичні та розумові сили тепер уже літніх працівників починають зменшуватись. Характер роботи змінюється для того, щоб він міг відповідати можливостям людини. Зрештою, трудова діяльність припиняється.

Професія (лат. *professio* – офіційно зазначене заняття, від *profiteor* – повідомляю своєю справою) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, що набуті в результаті цілеспрямованої підготовки та досвіду роботи. Професія відбиває здатність людини

до виконання конкретних функцій у системі суспільного поділу праці і є однією з основних, якісних характеристик її як працівника. Поряд із професією використовується поняття «спеціальність», яке конкретизує більш вузьке коло робіт у рамках даної професії. Професія може підрозділятися на дві та більше спеціальностей. Групування професій робітників і посад службовців за ступенем спільності та змістом теоретичного та практичного навчання є основою при організації системи професійної освіти та відбиті у номенклатурі професій і напрямів освіти.

Професія, для якої запроваджене додаткове регулювання, – вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором.

Процес навчання – педагогічно обґрунтована, послідовна, безупинна зміна актів навчання, у ході якої зважуються задачі розвитку та виховання особистості. У процесі навчання беруть участь у взаємозалежній діяльності його суб'єкти – педагог та студент. Як елементи процесу навчання можуть теоретично розглядатися у динаміці та на кожному етапі мета та зміст освіти, мотиви суб'єктів навчання, форми його організації, засоби та результати. Засвоєння кожної дидактичної одиниці змісту освіти призводить до зміни інших елементів процесу навчання.

Процесинг – це діяльність фасилітатора зі зміни замовника послуги; алгоритм дій зі сприяння у вирішенні проблеми клієнта.

Перетворювальний процесинг – це сукупність принципів, підходів, методів і технік, які сприяють зміні розуму замовника послуги, упоратися з несприятливими сторонами свого життя і отримати від нього якомога більше того, чого вони хочуть.

Психіка (грец. psychikos – щиросердечний) – властивість високоорганізованої матерії; форма відображення суб'єктом об'єктивної реальності. Психіка людини являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного. Суб'єктивність психіки обумовлена тим, що психіка завжди належить суб'єкту, залежить від рівня його розвитку та ряду індивідуальних особливостей, виражає його ставлення до навколишнього світу. Об'єктивний характер психіки визначається тим, що вона являє собою реальний процес

діяльності, наслідком якої є формування у людини визначеної картини об'єктивного світу. **Психологія** (від грец. psuche – душа та logos – навчання, наука) – наука про закони та механізми розвитку та функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності, опосередкованої суб'єктивним образом зовнішньої реальності й активним ставленням до неї.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями.

Психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку.

Р

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Рефлексія у навчанні (від лат. reflexio – звертання назад) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Почуттєво пережитий процес усвідомлення суб'єктом освіти своєї діяльності; необхідна умова для того, щоб студент і педагог бачили схему організації освітньої діяльності, конструювали її відповідно зі своїми цілями та програмами, усвідомлювали проблеми й інші особливості процесу формування знань, умінь і навичок. Цілі рефлексії полягають у тому, щоб згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності – її зміст, типи, способи, проблеми, шляхи їхнього вирішення,

отримані результати тощо. Без розуміння способів свого навчання, механізмів пізнання та мислення, студенти не зможуть отримати ті знання, які вони майже здобули. Рефлексія допомагає студентам сформулювати одержані результати, уточнити (перевизначити) цілі подальшої роботи, скорегувати свій освітній шлях. Якщо фізичні органи почуттів для людини є джерелом її зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело внутрішнього досвіду, спосіб самопізнання та необхідний інструмент мислення. Рефлексивна діяльність дозволяє студенту усвідомити свою індивідуальність, унікальність і призначення, оскільки студент виявляє себе у пріоритетних для нього галузях буття та способах діяльності, які притаманні його індивідуальності. У методологічно орієнтованому навчанні доведено, що «юнак, що повторює діяльність, задану у зразку сто разів, цілком може нічому не навчитися. Той, хто повторює – не вчиться. Освоєння відбувається тільки тоді, коли до справи включається рефлексія за рахунок якої і виділяються самі схеми діяльності – способи вирішення задач чи міркувань. Засвоєння виступає як прямий продукт такого рефлексивного процесу». Рефлексивні здібності виявляють вже у 5-6-літньої дитини, коли вона може назвати способи, які застосовували для того, щоб намалювати картину, вирішити задачу чи скласти математичний приклад. Форми освітньої рефлексії різні – усне обговорення, письмове анкетування, схематичне зображення змін, що відбуваються. Студентам звичайно подобається графічна рефлексія, коли потрібно накреслити, наприклад, графік зміни їхнього інтересу (самопочуття, рівня пізнання, особистої активності, самореалізації й ін.) протягом заняття чи навчального курсу. Рефлексивні записи студентів – важливий матеріал для аналізу і коректування педагогом освітнього процесу. Щоб студенти розуміли серйозність рефлексивної роботи, педагогу доцільно робити огляд їхніх думок, відзначати тих, у кого глибина рефлексивного аналізу підвищується. Через декілька днів такої роботи в студентів, як правило, з'являється особливий смак до рефлексивного самоаналізу. Особливо актуальною є рефлексія для дистанційних форм навчання, коли учень і педагог розділені простором. У цьому випадку навчальній стороні необхідно надати

учневі механізм саме усвідомлення своєї діяльності, який допоможе не тільки йому, але і дистанційному педагогу спостерігати за ходом навчання. Час, що відводиться на рефлексивну освітню діяльність, повинен бути порівняним з діяльністю з навчального предмета у «чистому» вигляді, оскільки тільки в цьому випадку можливі усвідомлення і формулювання особистісних освітніх результатів студентів. Методика організації рефлексії складається з наступних етапів. Перший. Зупинка предметної (до рефлексивної) діяльності. Тобто виконується з навчального предмета діяльність – математична, фізична, художня чи інша – повинна бути завершена чи припинена. Якщо зважувати задачу та нездоланні труднощі, то вирішення припиняється і вся увага звертається на «розбори попередніх польотів». Друге. Відновлення послідовності виконаних дій. Усно чи письмово описується все, що зроблено, у тому числі і те, що на перший погляд студентів не здається важливим. Третє. Вивчення певної послідовності дій з погляду її ефективності, продуктивності, відповідності поставленим задачам тощо. Параметри для аналізу рефлексивного матеріалу вибираються із запропонованих викладачем чи визначаються студентом на основі своїх цілей. Четверте. Виявлення та формулювання результатів рефлексії. Таких результатів може бути виявлено кілька видів: предметна продукція діяльності – ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на питання та ін. Способи, що використовувались чи створювались у процесі діяльності. Гіпотези стосовно майбутньої діяльності, наприклад, з якості та кількості – те-то зростає так-то. П'яте. Перевірка гіпотез на практиці у предметній наступній діяльності. На визначеному етапі діяльності, наприклад, після одержання освітнього продукту чи в результаті протиріччя знову проводиться рефлексія, виявляються нові результати, висувуються нові гіпотези тощо. Освітня діяльність являє собою «човниковий» рух діяльностей, які чергуються – предметної та рефлексивної. Важливим фактором, який впливає на ефективність рефлексії у навчанні, є різноманіття її форм, які відповідають віковим та іншим особливостям. Рефлексія не повинна бути тільки вербальною. Студенти, наприклад, можуть будувати графіки та малювати схеми

зміни параметрів своєї діяльності протягом заняття або семестру. Проблема, з якою доводиться стикатися при введенні елементів рефлексії до традиційного навчального процесу, полягає в тому, що студенти часто не співвідносять потреби щодо усвідомлення свого розвитку, не виявляють причин своїх результатів чи проблем, не можуть сказати, що саме відбувається в процесі їхньої діяльності. Звикнувши до викладацьких пояснень і необхідності наступного відтворення почутого, багато студентів вважають своє навчання невіддільним від викладання. У результаті такої установки розвиток особистості відбувається не усвідомлено та не ефективно. Тому починати навчання рефлексії необхідно вже з молодшого шкільного віку, приділяючи особливу увагу навчання усвідомленню того, що роблять учні та що з ними відбувається. Способи для цього застосовуються найрізноманітніші: усне обговорення, письмове анкетування, графічне зображення змін, які відбуваються з учнем протягом уроку чи дня тижня.

Рівень вимог – бажаний рівень досягнень особистості, пов'язаний з її самооцінкою; визначається ступенем труднощів тих завдань, які особистість перед собою ставить. Оцінка рівня вимог виробляється з погляду їх адекватності – відповідності реальним можливостям людини. Формування рівня вимог визначається не тільки передбаченням успіху чи невдачі, але й, насамперед, тверезим, а іноді – неусвідомлюваним врахуванням та оцінкою минулих успіхів та невдач.

Рівень професійної діяльності характеристика професійної діяльності за ознаками визначеної сукупності професійних задач і обов'язків (робіт), що виконує працівник. Більш високий рівень мусить бути притаманним випускникам вищої школи. Розрізняють такі рівні професійної діяльності:

- *стереотипний рівень (рівень використання)*, уміння використовувати налагоджену систему (об'єкт діяльності) під час виконання визначених задач діяльності, а також знання призначення об'єкта та його основних (характерних) властивостей;
- *операторський рівень*, уміння підготувати (налагодити) систему та керувати нею під час виконання визначених завдань

діяльності та знання принципу (основних особливостей) побудови та принципу дії системи на структурно-функціональному рівні;

– *експлуатаційний рівень*, уміння під час виконання визначених задач діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення й усунення ушкоджень. А також знання методів аналізу функціонування системи, методів аналізу, пошуку й усунення ушкоджень;

– *технологічний рівень*, уміння під час виконання визначених задач діяльності здійснювати розробку систем, які відповідають заданим характеристикам (особливостям), а також знання методів синтезу та технологій розробки систем і способів їхнього моделювання;

– *дослідницький рівень*, уміння здійснювати дослідження систем з метою перевірки їхньої відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з безлічі систему, яка дозволяє найбільш ефективно вирішувати задачі діяльності. Знання методики дослідження систем і методів оцінки ефективності їхнього використання під час вирішення конкретних задач.

Рівень якості вищої освіти – відносна характеристика якості вищої освіти, яка ґрунтується на порівнянні значень показників якості, отриманих на основі діагностики іспитів випускників вищого навчального закладу, із критеріально-орієнтованим еталоном. Еталон репрезентує стандарт вищої освіти.

Рівні вищої освіти. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- *початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;*
- *перший (бакалаврський) рівень;*
- *другий (магістерський) рівень;*
- *третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень;*
- *науковий рівень.*

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

Науковий рівень вищої освіти передбачає здатність особи визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій.

Робочий час науково-педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час наукового працівника включає час виконання ним наукової, дослідницької, консультативної, експертної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Робочий час педагогічного працівника

включає час виконання ним навчальної, методичної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Норми часу навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи визначаються закладом вищої освіти. Максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік.

Розвиваюче навчання – напрямок у теорії та практиці освіти, який орієнтується на розвиток фізичних, пізнавальних і моральних здібностей учнів шляхом використання їхніх потенційних можливостей. Набуття потреби в навчальній діяльності та відповідних мотивів сприяє зміцненню бажання вчитися. Оволодіння навчальними діями формує вміння вчитися. Саме бажання й вміння вчитися характеризує студента як суб'єкта навчальної діяльності.

Розвиток особистості – відбувається у загальному контексті її «життєвого шляху» (С. Л. Рубінштейн), що визначається як історія формування та розвитку особистості у визначеному суспільстві, розвитку людини як сучасника визначеної епохи й однолітка визначеного покоління. Розвиток особистості як процес «соціалізації індивіда» здійснюється у визначених соціальних умовах родини, найближчого оточення, у визначених соціально-політичних, економічних умовах регіону, країни, національних традиціях того народу, представником якого він є.

Розвиток психічний – становлення специфічно людських вищих психічних функцій у процесі життєдіяльності дитини та юнака. Кожний новий ступінь розвитку закономірно впливає за попереднім. Тоді як перехід від одного ступеня до іншого обумовлений не тільки зовнішніми, але й внутрішніми чинниками.

Розуміння – важлива складова частина мислення, що полягає у здатності осягати (схоплювати) суть власних станів, а також сутність сприйнятих явищ і подій, матеріальних об'єктів і зміни ситуації у навколишньому світі. Пов'язано насамперед з особливостями набутих людиною досвіду та знань, співвідносячи з якими він ідентифікує явище, а також наявністю засвоєних технік об'єктивації уявлень, що з'являються, та суджень про суть та особливості об'єкта, щодо якого організовується розуміння.

Пізнання, здійснене людиною поза її власною свідомістю, вона фокусує на зовнішніх об'єктах. Розуміння «повернуто» всередину людини, його об'єктом стає стан власної свідомості. Розуміння – це завжди становлення, об'єктивація суті, воно працює зі змістом існуючої дійсності. Людина виходить у рефлексивну позицію, коли попадає у ситуацію нерозуміння. При цьому, «розуміючий» повинен мати установку, бути вмотивованим до розуміння, тобто бути готовим виконати необхідну, іноді значну за часом і власними зусиллями внутрішню роботу для досягнення розуміння. Важливо, щоб педагог забезпечував необхідні умови для розуміння. Для цього йому потрібно, по-перше, довідатися, які знання, образи та символи, які мають значення для результативної комунікації, є у свідомості «розуміючого». По-друге, він зобов'язаний задавати межі обговорення. Наприклад, оголосити у вступній частині заняття: «Я буду обговорювати тему...», «Моє повідомлення складається з ... частин. Перша з них присвячена...» тощо. Організація розуміння часто вимагає відмовлення «розуміючим» від сформованих у нього звичок у сприйнятті навчального матеріалу. Щодо цього стереотипу Арістотель писав: «Засвоєння матеріалу залежить від звичок слухача; які в нього склалися звички, такого викладу ми і вимагаємо, і те, що говорять проти звичаю здається невідповідним, а через незвичність – більш незрозумілим і далеким, тому що звичне більш зрозуміло». «Розуміючий», який має установку на розуміння та готовий з перших тез педагога неупереджено поставитися до повідомлення, далі зближує значенні «ядра» тексту з вже наявними в нього знаннями й образами. Якщо такого звіряння недостатньо, він зобов'язаний уточнити повідомлення, задаючи питання: «Чи правильно я зрозумів, що мова йде про...?», «Чому Ви не використовуєте задіяні раніше поняття про...?» тощо. Часто нерозуміння пов'язане не з технічними погрішностями у способі подачі матеріалу педагогом, а з розбіжністю цінностей та цілей суб'єктів процесу навчання та виховання. «Розуміючий» не тільки повинен прагнути схопити зміст суті тексту, що проговорюється, але й відповідати собі на питання: «Що робить викладач?». Д. Серль виокремлює п'ять наступних дій, які можна робити за

допомогою мови: повідомляти про стан речей; намагатися змусити зробити; висловити почуття; змінити словом становище у світі (засудити тощо); узяти зобов'язання зробити. Розуміння того, що за словом стоїть дія, чи спонукання до дії полегшує з'ясування справжніх устремлінь педагога. «Розуміючий» зобов'язаний сприймати контекст (ситуацію), у якому здійснюється комунікація. Розширення меж розуміння до потрапляння в зону уваги загальної ситуації комунікації також є важливою умовою розуміння. У позиції «розуміючого» можливі моменти, коли він, навіть маючи установку на розуміння, не бажає, боїться до кінця зрозуміти партнера по комунікації, якщо визнання факту розуміння, що наступило, зажадає від нього інших (незвичних, ризикованих) дій. У цьому випадку «розуміючий» може свідомо дотримуватися настанови щодо повного розуміння. Щоб забезпечити досягнення розуміння, педагог повинен бути готовим використовувати наступні додаткові техніки. По-перше, бути готовим повторювати, обігрувати зміст по кілька разів, розкриваючи при цьому нові аспекти, забезпечуючи тим самим системність явища чи поняття. По-друге, навпаки, штучно задавати утруднення та проблеми, провокуючи вмотивованого до плідної комунікації учня, до активної розумової діяльності. Розуміння в значній мірі залежить від емоційного стану та настрою. Оскільки розуміння індивідуальне, використовуються характеристики: точне та перекручене, повне та неповне тощо розуміння. Питання про універсальну методику навчання розумінню залишається відкритим внаслідок істотних індивідуальних особливостей процесу розуміння у кожної людини. Отже, розуміння - це спільна робота як викладача, так і учня. Однак, можна сказати, що успіх у розумінні залежить головним чином від стану «розуміючого», тому що можливі ситуації, коли ніяких зусиль вчителя не буде достатньо, щоб його зрозуміли.

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Родина – заснована на шлюбі чи кривному спорідненні мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. У шлюбі та родині відносини, обумовлені статевою відмінністю та сексуальною потребою, виявляються у формі морально-психологічних відносин. Вплив родини на розвиток дитини та юнака на різних етапах її розвитку не залишається однаковим. «Пік» цього впливу припадає на перші роки життя. Це не означає, що роль сімейного виховання втрачається з потраплянням дитини до суспільних освітніх установ. Перебування в них не виключає щоденного спілкування батьків з дітьми та батьківського впливу. Більше того, родина – єдиний виховний інститут, моральний вплив якого людина відчуває протягом всього життя. Тому варто говорити не про втрату впливу родини на дитину, а про втрату монопольного впливу: родина починає розділяти свою виховну функцію з іншими інститутами. І чим сильніше взаємозв'язок і наступність між сімейним вихованням і вихованням суспільним, тим краще результат виховання як єдиного, цілеспрямованого процесу.

Роль – стійкий комплекс форм поведінки, що відповідає визначеній функції особистості у соціальних відносинах. Людина як суспільна істота вступає з іншими людьми у різноманітні відносини (міжособистісні, політичні, економічні, професійні й ін.). Вона виступає, таким чином, носієм різних ролей. Сполучення останніх і складає специфіку особистості людини. Наприклад, якщо людина знаходиться у стані напруги та тривоги, розуміння нової ситуації в неї відбувається крізь призму її потенційної небезпеки.

С

Самоактуалізація – процес розвитку та дозрівання, споконвічно закладених у організмі й особистості задатків, потенцій та можливостей.

Самовизначення – центральний механізм становлення особистісної зрілості, яка полягає в усвідомленому виборі людиною свого місця у системі соціальних відносин. Поява

потреби у самовизначенні свідчить про досягнення особистістю досить високого рівня розвитку, для якого характерне прагнення зайняти власну, досить незалежну позицію в структурі інформаційних, ідеологічних, професійних та емоційних зв'язків з іншими людьми. У становленні зрілої особистості особливе місце займає професійне самовизначення. В основі професійного самовизначення лежить усвідомлена соціальна позиція особистості, закладена всім комплексом виховних та освітніх впливів.

Самовиховання – свідома, цілеспрямована діяльність людини щодо вдосконалювання своїх позитивних якостей та подолання негативних. Потреба у самопізнанні, самоаналізі та самооцінці починає виявлятися у підлітковому віці. У юнацькому віці, коли особистісні якості у значній мірі сформовані, самовиховання стає більш цілеспрямованим та усвідомленим. У процесі становлення світогляду та професійного самовизначення у юнаків та дівчат яскраво виражена потреба у самовихованні інтелектуальних, моральних та фізичних якостей особистості відповідно до ідеалів та цінностей, які властиві даному суспільству, найближчому оточенню, групі. Самовиховання, найчастіше, є єдиний механізм впливу на структуру особистості дорослої людини. Якість самовиховання – це результат виховання особистості в цілому.

Самоврядування студентське – форма організації життєдіяльності студентів, яка забезпечує розвиток їхньої самостійності у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значимих цілей. Відносини педагогів та студентів у процесі самоврядування будуються на принципах співробітництва. На організаційно-методичному рівні педагоги й студенти беруть участь у роботі спільних органів самоврядування, виробляють загальну програму дій, інформують один одного про свою діяльність. Педагоги передають студентам частину своїх управлінських функцій. Педагогічний колектив допомагає працювати органам студентського самоврядування, надає їм право обговорювати будь-які питання життя колективу, визначати основні задачі та приймати рішення. Педагоги та студенти вчать вести діалог, попереджати та переборювати конфлікти.

Самоконтроль – свідомо регуляція людиною власних станів, спонукань та дій на основі зіставлення їх із деякими суб'єктивними нормами та уявленнями. Становлення самоконтролю – один з центральних механізмів соціалізації. Він пов'язаний із засвоєнням та прийняттям людиною вироблених суспільством норм поведінки, перетворенням цих норм у внутрішні механізми саморегуляції. У результаті самоконтролю здійснюється усвідомлений вибір припустимих і найбільш прийнятних форм реагування на обставини навколишньої дійсності. Важливим моментом самоконтролю виступає самообмеження, здатність відмовитися від непродуктивних та не схвалюваних суспільством реакцій. Ця здатність не притаманна людині від народження, а формується поступово в міру розвитку особистості.

Самоосвіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність, керована самою особистістю; надбання систематичних знань у якій-небудь галузі науки, техніки, культури, політичної життя тощо. В основі самоосвіти – безпосередній особистий інтерес, який знаходиться в органічному сполученні із самостійністю вивчення матеріалу. Самоосвіта – один із засобів самовиховання. Основні види самоосвіти – загальна, спеціальна (професійна) та політична. Основна форма самоосвіти – вивчення наукової, науково-популярної, навчальної та художньої літератури. Джерелами самоосвіти виступають: прослуховування лекцій та доповідей, консультації фахівців, а також різні види практичної діяльності – експерименти, моделювання й ін.

Самооцінка – елемент самосвідомості, який характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особистості, власних здібностей, моральних якостей та вчинків; важливий регулятор поведінки. Самооцінка визначає взаємини людини з навколишнім світом, його критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Завдяки цьому самооцінка впливає на ефективність діяльності людини та розвиток її особистості. Самооцінка тісно пов'язана із рівнем домагань, цілей, які людина ставить перед собою. Адекватна самооцінка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із задачами різної складності та з вимогами навколишнього середовища. Неадекватна (завищена чи

занижена) самооцінка деформує внутрішній світ особистості, спотворює її мотиваційну й емоційно-вольову сфери і тим самим перешкоджає її гармонійному розвитку. Самооцінка складається, по-перше, під впливом тих оцінок, які дають людині інші люди. Людина схильна оцінювати себе так, як, на її думку, вона оцінюється навколишніми. По-друге, самооцінка формується в результаті зіставлення образу реального «Я» (якою людина бачить сама себе) з образом ідеального «Я» (якою людина бажає себе бачити). Високий ступінь збігу між цими образами відповідає гармонійному щиросердечному складу особистості. Самооцінка залежить також від того, якою мірою людина почуває себе приналежною до значимих для неї соціальних груп. Самооцінка результатів навчання організовується педагогом наприкінці навчального тижня, семестру та навчального року. Студентам пропонується спеціальне заняття, на якому вони здійснюють рефлексію та самооцінку своєї навчальної праці, в тому числі, індивідуальних освітніх програм. Можливий такий алгоритм студентської рефлексії, який включає відповіді, краще письмові, на наступні, поставлені педагогом питання. У чому я змінився за рік? Мій найбільший успіх? Мої найбільші труднощі? Що в мене раніш не виходило, а тепер виходить? Чому я навчився (з математики, фізики, історії тощо)? Можлива, також, самооцінка за результатами вивчення конкретної дисципліни. 1. На заняттях з ... я: довідався, зрозумів, навчився (розкривається). 2. Найкраще на заняттях у мене виходило...3. Основні труднощі в мене були... 4. Які зміни відбулися в мене: у знаннях з дисципліни...? в умінні почувати і відчувати...? у моїх творчих здібностях ...? в умінні усвідомлювати себе...? 5. Сам собі я бажаю.... Підготувавши такі самооцінки, студенти з інтересом вислухають та порівнюють оцінки своєї успішності, дані їм викладачем, що буде сприяти підвищенню об'єктивності їхньої самооцінки в майбутньому.

Самосвідомість – усвідомлення й оцінка людиною самої себе як суб'єкта практичної та пізнавальної діяльності, як особистості (тобто свого морального вигляду й інтересів, цінностей, ідеалів і мотивів поведіння). Самосвідомість властива не тільки індивіду, але й суспільству, класу, соціальній групі, нації, коли вони

піднімаються до розуміння свого становища в системі суспільних відносин, своїх загальних інтересів та ідеалів. У самосвідомості людина виділяє себе з навколишнього світу, визначає своє місце у круговороті природних та суспільних подій. Самосвідомість тісно пов'язано з рефлексією, де вона виходить на рівень теоретичного мислення.

Самоспостереження – метод самопізнання, при якому об'єктом спостереження є стани та дії самої людини, яка спостерігає. Як засіб самопізнання, самоспостереження виявляється дуже корисним, якщо прийняти до уваги ті неминучі обмеження, які накладені суб'єктивним характером цього процесу. Раціональні та корисні висновки на основі самоспостереження можливі тоді, коли воно сполучається із тверезим та усвідомленим самоаналізом.

Самостійна робота – індивідуальна чи колективна навчальна діяльність; здійснюється без безпосереднього керівництва педагога.

Самостійна робота студента – планована студентом робота, виконувана за завданням та при методичному керівництві викладача, але без його особистої участі. Є основним способом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом і повинен складати не менш 1/3 і не більш 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення дисципліни. Зміст самостійної роботи студента над конкретним предметом визначається навчальною програмою, методичними рекомендаціями та завданнями викладача. Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення предмета (підручник, навчальний посібник, конспект лекцій, практикум та ін.). Науково-методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинно передбачати можливість самоконтролю засвоєння навчального матеріалу. Для самостійної роботи студенту рекомендується відповідна додаткова література (наукова, хрестоматії, періодичні видання тощо). Самостійна робота студента щодо засвоєння навчального матеріалу по предмету може виконуватися у бібліотеці ЗВО, навчальних

кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, а також у домашніх умовах. У необхідних випадках проводиться згідно із завчасно складеним графіком відвідування навчальних приміщень, що гарантує можливість індивідуального доступу студентів до необхідних дидактичних засобів. Графік повідомляється студентам на початку семестру. При організації самостійної роботи студентів з використанням складного устаткування, систем доступу до інформації (наприклад, комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування тощо) передбачається можливість одержання необхідних консультацій чи допомоги з боку викладача. Навчальний матеріал предмета, передбачений для засвоєння в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль разом із матеріалом, робота над яким проводилася у ході навчальних занять.

Самостійність – одна з провідних якостей особистості, що виражається в умінні ставити перед собою визначені цілі й домагатися їхнього досягнення власними силами. Самостійність передбачає відповідальне ставлення людини до свого поведіння. Здатність діяти свідомо й ініціативно не тільки у знайомій обстановці, але й у нових умовах. У тому числі у таких, котрі вимагають прийняття нестандартних рішень. Самостійність не є вродженою рисою, вона формується в міру дорослішання дитини та юнака і на кожному віковому етапі має свої особливості. Ускладнення цього процесу можливе у підлітковому та першому юнацькому віці. Загострена потреба у самоствердженні у підлітків нерідко ґрунтується на перекрученому уявленні про самостійність, яка сприймається ними як повна незалежність від чужих думок, порад та оцінок. При цьому демонстративне неприйняття авторитету старших нерідко сполучається із пасивною залежністю від стандартів підліткової субкультури. У практиці виховання облік зростаючих можливостей підлітків, заохочення позитивної спрямованості їхніх прагнень та активності дозволяють пом'якшити протікання підліткової кризи та сформуванню справжню самостійність.

Свідомість – вищий рівень духовної активності людини як соціальної істоти. Своєрідність цієї активності полягає в тім, що

відображення реальності у формі почуттєвих та розумових образів передбачає практичні дії людини, надаючи їм цілеспрямованого характеру. Об'єктивний світ, впливаючи на людину, відбивається у вигляді уявлень, думок та інших духовних феноменів, які утворюють зміст свідомості, що запам'ятовується у продуктах культури. Багатоплановість свідомості робить її предметом вивчення багатьох наук. Для філософії головним є питання про відношення свідомості до буття. При соціологічному підході свідомість розглядається, насамперед, як відображення в духовному житті людей інтересів та уявлень різних соціальних груп. У психології свідомість трактується як особливий, вищий рівень організації психічного життя суб'єкта, який виділяє себе з навколишнього середовища та відбиває цю дійсність у формі психічних образів, що служать регуляторами цілеспрямованої діяльності. Найважливіша функція свідомості, до якої *педагогіка* має пряме відношення, – уявна побудова дій та передбачення їхніх наслідків, контроль та керування поведінкою особистості, її здатність усвідомлювати те, що відбувається як у навколишньому, так і у своєму власному духовному світі. Свідомість є відношення суб'єкта до середовища, що означає включення в акт свідомості як всього життя суб'єкта у її унікальності і неповторності, так і безпосереднє переживання ним системи своїх відношень до реальності. Свідомість виникає, функціонує та розвивається в процесах взаємодії людини з реальністю, на основі її чуттєво-предметної діяльності, суспільно-історичної практики. Відбиваючи у своєму змісті об'єктивний світ, дійсність свідомості детермінується природною та соціальною реальністю. Предмети, їхні властивості та відносини існують у ній у формі образів – ідеально. Ідеальне виступає як продукт діяльності мозку, як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Вищим рівнем регуляції діяльності на основі прийнятих людиною цінностей, моральних норм є її свідомість. Вона припускає, що ці норми стали інтегральним компонентом життя особистості. Увійшовши до системи її переконань, вони реалізуються з ясним і виразним розумінням кінцевих цілей та можливих наслідків дій. Свідомість виражається у здатності людини аналізувати мотиви власного

поводження, переживаючи їх як глибоку внутрішню потребу, і вибирати найбільш раціональний спосіб досягнення поставлених ним цілей згідно з прийнятими у суспільстві соціальними та моральними нормами. Завдяки мові свідомість формується та розвивається як духовний продукт життя суспільства, здійснюється наступність людської діяльності та спілкування.

Світ дитинства. Ідея світу дитинства дозволяє, по-перше, відокремити педагогіку від сфери освіти та розглядати її як особливу сферу діяльності; по-друге, додати педагогіці деяких нових рис, видалити шари «казенщини», які нагромадилися. Світ дитинства – це особливий світ, який живе цілком автономно та за своїми власними законами. Світ дитинства та діти – не те саме. Характерна риса світу дитинства – відсутність закінчених форм. Два механізми – фантазія й уява – забезпечують нескінчений витвір нових сюжетних ліній, витків і ситуацій. Це суцільна низка починань, яка розгортається в іграх дітей та юнацтва і не знаходить кінця чи завершення. Це подібно колам на воді, що одночасно розходяться по її поверхні. Світу дитинства протистоїть світ дорослих, точніше, безліч світів дорослих. У свідомості дорослого все те, що він прожив у світі дитинства, відкладається у згорнутих та скорочених формах. Саме ця обставина дозволяє психологам застосовувати у своїй роботі з досліджуваними, наприклад, трансактний аналіз, побудований на виявленні та розгляді структур свідомості дорослої людини, які сягають своїми коренями до дитинства. Цей шар свідомості, у якому згорнуте прожите людиною у світі дитинства, можна назвати шаром дитячої свідомості. Шар дитячої свідомості – той поплавок, який, якщо він є в людини, дозволяє їй на деяких життєвих етапах повертатися у світ дитинства, якщо людина може актуалізувати цей шар. Взагалі життя дорослої людини, її життєвий шлях можна розглядати як реалізацію частини тих уявлених нею у світі дитинства світів, які колись людина для себе придумала. І, навпаки, якщо в її дорослому житті чогось бракує (приклад, «сина полку», що не мав повноцінного дитинства), виходить, якийсь необхідний уявлюваний світ ним у дитинстві не був придуманий чи програний. Дорослі світи – це тільки невелика частина уявлюваних світів, що

редукувалися, колись породжені у дитинстві. Отже, перша функція педагогіки – зберегти світ дитинства в недоторканності. Друга – забезпечити інфраструктуру світу дитинства, сервіс, обслуговування (дотик до світу природи, світу культури, світу соціального, світу сакрального, світу знань тощо). Третя – ввести дітей, які живуть у світі дитинства, у зазначені вище суміжні світи.

Світогляд – система узагальнених уявлень людини про загальні закономірності, якій підкоряється світ, суспільство та людина, а також про характеристики ідеального, створеного світу, суспільства та людини, які знаходять відображення в системі цінностей та ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства.

Семінар (лат. *seminarium* – розсадник) – пов’язаний з «посівом» знань, переданих від педагога до його студентів, які «проростають» у свідомості, здатних до самостійних суджень, до відтворення та поглиблення отриманих знань. Один з видів практичних навчальних занять. Специфіка семінару полягає у колективному обговоренні студентами повідомлень, доповідей, рефератів, виконаних ними самостійно під загальним керівництвом викладача. Призначається для поглибленого вивчення теми чи курсу. У процесі семінарських занять студенти опановують методологію досліджуваної галузі науки, здобувають навички самостійної роботи та її оформлення (усного чи письмового викладу, аргументованого захисту власних висновків тощо). Однією з основних умов проведення семінарів є наявність доступних кожному джерел: підручників, словників, методичних посібників тощо. Керівник семінарських занять проводить зі студентами бесіди, у яких роз’ясняє мету, тематику та зміст майбутнього семінару, дає необхідні вказівки щодо підготовки повідомлень, доповідей, які носять головним чином методологічний характер. У сучасній вищій школі поширені семінарські заняття трьох типів: просемінар, власне семінар і спеціальний семінар. Просемінар – заняття, що готує до семінару, проводиться на перших курсах. Ціль – ознайомлення студентів зі специфікою самостійної роботи, з літературою, першоджерелами, методикою роботи над ними. Другий етап роботи в просемінарі – підготовка рефератів на визначені теми, читання їх та обговорення з учасниками

просемінару з висновками педагога. Використовуються також три різновиди семінарів. Семінар, який має основною метою поглиблене вивчення визначеного систематичного курсу та тематично міцно пов'язаний з ним. Семінар, призначений для ґрунтовного опрацювання найбільш важливих і типових у методологічному відношенні тем чи курсів навіть однієї теми. Семінар дослідницького типу з наміченою тематикою з окремих проблем науки для більш детальної її розробки. Форми семінарських занять: розгорнута бесіда за заздалегідь відомим планом чи невеликі доповіді студентів з наступним обговоренням учасниками семінару. Семінар це завжди безпосередній контакт зі студентами, встановлення довірливих відносин, продуктивне педагогічне спілкування. Досвідчені викладачі, формуючи творчу атмосферу, заохочують студентів до виступів оціночного характеру та дискусій, сполучаючи їх з викладом підготовлених тем і заслуховуванням рефератів. Спецсемінар проводиться для студентів старших курсів. Він являє собою школу спілкування дослідників-початківців з визначеної наукової проблеми. Спецсемінар, керований авторитетним фахівцем, здобуває характер наукової школи, привчає студентів до колективного мислення та творчості. На підсумковому занятті викладач, як правило, робить повний огляд семінарів, що відбулися, і студентських наукових праць, намічаючи обрії подальшого дослідження порушених проблем і можливості участі в них студентів.

Середня професійна освіта, середня фахова освіта – рівень освіти, який здобувається, як правило, на базі повної чи неповної загальної середньої освіти у відповідних професійно – технічних та середніх спеціальних навчальних закладах. Забезпечує індивіду знання, уміння та навички, необхідні для самостійного виконання робіт визначеної складності, керівництва первинними виробничими ланками, допомоги фахівцям вищої кваліфікації.

Синтез (грец. synthesis – сполучення, складання) – з'єднання елементів, властивостей (сторін) досліджуваного об'єкта в одне ціле (систему), здійснюване як у практичній діяльності, так і в процесі пізнання. Синтез – одна з основних розумових операцій. Цілісність – характерна риса сприйняття; поняття формується

шляхом синтезування окремих істотних ознак предметів та явищ. Синтез включається у творчу діяльність мислення й уяви по створенню нового образу (ідеї). На основі синтезу відбувається об'єднання компонентів і в процесі формування рухової навички. Синтез пов'язаний з аналізом та не існує окремо від нього; синтетичне знання про об'єкт ґрунтується на виділенні його складових частин чи характерних особливостей. У навчальному процесі синтез тісно пов'язаний з узагальненням, систематизацією, порівнянням, разом з якими і складає логічний апарат мислення.

Система забезпечення якості вищої освіти. Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними. Один з основних соціальних інститутів, найважливіша сфера становлення особистості, історично сформована загально національна система освітніх установ та органів керування ними, яка діє в інтересах виховання підростаючого покоління, підготовки його до самостійного життя та професійної діяльності, а також задоволення індивідуальних освітніх потреб. Охоплює учнів дошкільних виховних, загальноосвітніх, професійних закладів та студентів вищих навчальних закладів; різні форми професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, позашкільні й освітні та культурно-освітні установи.

Систематизація (грец. systema – ціле, складається з частин) – розумова діяльність, у процесі якої досліджувані об’єкти організовуються у визначену систему на основі обраного принципу. Найважливіший вид систематизації – класифікація, тобто розподіл об’єктів за групами на основі встановлення подібності та розходження між ними. До систематизації призводить також встановлення причинно-наслідкових відношень між досліджуваними фактами, виділення основних одиниць матеріалу, який дозволяє розглядати конкретний об’єкт як частину цілої системи. Систематизації передують аналіз, синтез, узагальнення та порівняння.

Системність знань, якість сукупності знань. Характеризується наявністю у свідомості структурно-функціональних зв’язків між різнорідними елементами знань. Системність знань припускає розуміння людиною співвідношення між поняттями та законами, науковими фактами та постулатами, постулатами та наслідками; усвідомлення особистістю місця знань у науковій теорії. Не кожна органічна сукупність знань включає структурно-функціональний зв’язок, тому не будь-які систематичні знання є системними. Якщо, наприклад, сукупність знань з теорії у свідомості студента являє собою «матрицю» з об’ємними зв’язками, то його знання є системними. Тобто якщо деяка сукупність знань у свідомості того, кого навчають, утворює систему, знання в якій розташовані за схемою «основні поняття – основні закони-наслідки» і зв’язку, між елементами якої визначаються статусом знання в даній системі, то можна говорити про системне засвоєння знань. Статус знання у науковій теорії визначається не його змістом, а місцем у теорії. Вищою формою систематизації знань у науці, що показує визначений обрій пізнання на даному сучасному етапі її розвитку, є природно наукова картини світу.

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки.

Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства.

Словники навчальні – у лексикографії самостійний тип словників; відрізняються навчальною спрямованістю та використовуються як один із засобів навчання. Навчальний характер їх виявляється у складі словника, доборі, розміщенні, способах подачі й інтерпретації лінгвістичної інформації, мові викладу матеріалу, обсязі й оформленні. Словники навчальні виконують три основні функції: навчальну, довідкову та систематизуючу. Їм властиві також інші функції, характерні для словників всіх типів: інформативна (дозволяє у найкоротший спосіб прилучитися до накопичених знань) та нормативна (фіксує значення та вживання слів, сприяє удосконалюванню й уніфікації мови).

Соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – розвиток і самореалізація людини протягом усього життя в процесі засвоєння та відтворення культури суспільства. Процес соціалізації умовно можна представити як сукупність чотирьох складових: *стихійної соціалізації* людини у взаємодії та під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, зміст, характер і результати якої визначаються соціально-економічними та соціокультурними умовами. *Керована соціалізація* спрямовується, коли держава вживає визначених економічних, законодавчих й організаційних заходів для вирішення своїх завдань. Вони об'єктивно впливають на зміну можливостей та характеру розвитку, на життєвий шлях тих чи інших вікових і / чи соціально-професійних груп населення (наприклад, визначаючи обов'язковий мінімум освіти, вік і терміни служби в армії, вік виходу на пенсію тощо). *Соціально контрольована соціалізація* – шлях планомірного створення суспільством і державою організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку (виховання) людини. *Самовизначенням людини* (більш-менш свідомим), що має соціальний, асоціальний чи антисоціальний вектор, відповідно до індивідуальних ресурсів згідно чи всупереч об'єктивним умовам її життя. Соціалізація – процес безупинний, тому що людина постійно взаємодіє із соціумом. Виховання – процес дискретний (переривчастий) тому

що, будучи планомірним, здійснюється у визначених структурах та організаціях, тобто обмежено за місцем і часом. Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, тому що на кожному віковому етапі перед нею постають природно-культурні, соціально-культурні та соціально-психологічні завдання, для вирішення яких вона більш-менш усвідомлено ставить перед собою відповідні цілі, тобто виявляє свою суб'єктивність. До теперішнього часу виділені характеристики особистості, які забезпечують успішну соціалізацію: здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій; уміння знаходити баланс між своїми цінностями та вимогами ролі при виборчому відношенні до соціальних ролей; орієнтація не на конкретні вимоги, а на розуміння універсальних моральних людських цінностей. Таким чином, соціалізація людини здійснюється в процесі її взаємодії з численними факторами, групами, організаціями й агентами за допомогою різних механізмів, що не тільки доповнюють один одного, але тією чи іншою мірою незбалансовані та суперечать один одному. Усе це обумовлює визначену автономність людини, яка необхідна для формування особистості. Завдання педагогіки – з погляду на тенденції соціалізації на кожному етапі розвитку суспільства використовувати її позитивні та компенсувати негативні потенції у процесі виховання.

Соціальна педагогіка – галузь педагогіки, що вивчає соціальне виховання людей усіх вікових і соціальних категорій, здійснюване як власне у виховних установах, так і в різних організаціях, для яких воно не є провідною функцією.

Соціальна психологія – галузь психології, яка вивчає закономірності поведінки та діяльності людей, обумовлені їх включенням у соціальні групи, а також психологічні характеристики самих груп.

Соціологія освіти – галузь соціології. Як предмети дослідження в ній розглядаються соціальні суб'єкти – учасники освітнього процесу. У тому числі сама освітня система в цілому, її підсистеми, які відповідають інститутам і груповим агентам соціології освіти в їхньому взаємозв'язку та взаємодії з іншими сферами суспільства. Соціологія освіти досліджує також функції освіти в системі

суспільного відтворення, наприклад, у соціалізації та соціальну політику в галузі освіти.

Спеціалізація – складова спеціальності, що може визначитися закладом вищої освіти та передбачає одну або декілька профільних спеціалізованих освітніх програм вищої або післядипломної освіти.

Спеціалізована освіта – це освіта мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування, яка може здобуватися в рамках формальної, неформальної, інформальної освіти, спрямована на здобуття компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності під час навчання у безперервному інтегрованому освітньому процесі на кількох або всіх рівнях освіти та потребує раннього виявлення і розвитку індивідуальних здібностей. Держава створює умови для здобуття освіти мистецького, спортивного, військового та наукового спрямування, у тому числі в закладах спеціалізованої освіти всіх рівнів.

Спеціальна психологія – галузь психології, яка вивчає особливості психіки аномальних дітей, підлітків і дорослих; включає розділи за видами порушень (інтелекту, слуху, зору та ін.); складова частина дефектології.

Спеціальність – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти предметна область освіти і науки, яка об'єднує споріднені освітні програми, що передбачають спільні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників; категорія, що характеризує:

– у сфері праці – спрямованість і зміст робіт у межах професії (зміст задач професійної діяльності, що відповідають визначеній кваліфікації);

– у сфері освіти – спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через узагальнений об'єкт діяльності чи виробничу функцію, а також предмет діяльності фахівця та відбиває, насамперед, вид його діяльності та сферу застосування його праці).

Спеціальність (лат. *specialis* – особливий, *species* – рід, вид) – вид трудової діяльності, здійснюваний на основі відповідної профільованої теоретичної та практичної підготовки. У порівнянні з професійною базовою діяльністю (див. Професія) має більш

вузький характер і в рамках її іноді менш стійкий. Розподіл на спеціальності відбиває якісну розмаїтість конкретних трудових процесів і глибину розподілу праці з урахуванням застосовуваних способів та особливостей устаткування, об'єктів, знарядь праці, кінцевої продукції тощо.

Спілкування – взаємодія двох і більше людей з метою встановлення і підтримки між особистісних відносин, досягнення загального результату спільної діяльності; один з найважливіших факторів психічного та соціального розвитку студента. Педагогічне спілкування – це професійне спілкування педагога та студента, яке спрямоване на досягнення навчальних і виховних цілей. Воно не зводиться тільки до ділового спілкування на уроках, а включає різні форми спілкування, зокрема і довірче, поза заняттями. Разом з тим це спілкування людей, які займають різні соціальні позиції, що обумовлює наявність визначеної соціальної дистанції між ними.

Спостереження – у педагогіці і психології, один з методів психолого-педагогічного дослідження, який полягає у навмисному, систематичному та цілеспрямованому сприйнятті поведінки з метою виявлення його змісту. Система спостереження полягає у об'єктивній, детальній та точній реєстрації зовнішніх проявів психічних процесів і властивостей особистості. Спостереження повинне відповідати поставленій задачі, відповідати певному плану, фіксувати необхідні дані. Одиницею реєстрації у спостереженні може бути той чи інший акт поведінки, наприклад, мовне звертання до однолітків чи педагога, емоційна реакція, виразний рух тощо.

Сприйняття – система одержання та перетворення інформації, яка забезпечує свідомість відображенням об'єктивної реальності й орієнтуванням у навколишньому світі. Сприйняття разом з відчуттям виступає як відправний пункт пізнання, що доставляє йому почуттєвий матеріал. У процесі пізнання сприйняття опосередковується мисленням і перевіряється практикою. Поза таким опосередкуванням і перевіркою сприйняття може виступати джерелом, як знання, так і омани чи ілюзії.

Стандарти освіти – цілі навчання та виховання, обов'язкові вимоги до освіти, закріплені в особливих нормативних документах.

Дотримання вимог до стандартів освіти, додає їм визначеності, цілеспрямованості та відтворюваності, що і робить їх стандартами. Особливу роль відіграє вимога «мінімальності» у стандартах освіти, що відрізняє їх від стандартів в інших галузях людської діяльності, які будуються на максимальних вимогах. Мінімальність означає точний облік генетичних, суб'єктивних і природних можливостей людини у навчанні в різні періоди її розвитку. Стандарт – основа для навчально-методичних документів, орієнтованих на різні технології навчання. Глобальна мета освіти – це найбільш загальне уявлення про особистісні якості випускника навчального закладу, описаних діагностичне як кінцевий результат діяльності цього закладу та системи виховання в цілому. Педагогічна та методична основа для опису глобальної мети освіти та глобального освітнього стандарту – це психолого-педагогічна модель особистості в цілому та процесу її формування в ході навчання. Структура глобальної мети освіти у найбільш загальному вигляді представлена чотирьохкомпонентною системою властивостей особистості. У тому числі структура соціальних властивостей особистості (світогляд, моральність, естетичні та трудові якості). Рівень досвіду життєдіяльності. Загальний та інтелектуальний розвиток як стан базових психологічних процесів (сприйняття, пам'яті, уваги та їхніх вищих форм – мислення, когнітивних процесів у цілому). Нарешті, рівень розвитку загальних і спеціальних задатків як умов, які сприяють досягненням щодо оволодіння професійною діяльністю.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання;
- 3) перелік обов'язкових компетентностей випускника;
- 4) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 5) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 6) вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії);
- 7) вимоги професійних стандартів (за їх наявності).

Стиль педагогічної діяльності – у широкому змісті слова стійка система способів, прийомів, що виявляється у різних умовах її здійснення. Звичайно мають на увазі наступні різновиди стилів.

Авторитарний стиль. При цьому виді діяльності студент розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер. Педагог одноосібно приймає рішення, встановлює твердий контроль за виконанням пропонованих ним вимог, використовує свої права без урахування ситуації та думок своїх студентів, не обґрунтовує перед ними свої дії. Унаслідок цього студенти втрачають активність чи здійснюють її тільки при провідній ролі педагога, виявляють низьку самооцінку й агресивність. При авторитарному стилі сили студентів спрямовані скоріше на психологічний самозахист, а не на засвоєння знань та власний розвиток. Головними методами впливу такого педагога є наказ і повчання. Для нього характерна низька задоволеність професією та професійна нестійкість. Викладачі з таким стилем керівництва головну увагу звертають на методичну культуру, у педагогічному колективі часто лідирують.

Демократичний стиль. Студент розглядається як рівноправний партнер у спілкуванні, колега у спільному пошуку знань. Педагог залучає своїх студентів до прийняття рішень, враховує їхні думки, заохочує самостійність суджень, враховує не тільки їхню успішність, але й особистісні

якості. Методами впливу є спонукання до дії, порада, прохання. У педагогів з демократичним стилем керівництва студенти частіше перебувають у стані спокійного задоволення та високої самооцінки. Викладачі з таким стилем більше звертають увагу на свої психологічні уміння. Для них характерна велика професійна стійкість і задоволеність своєю професією. *Ліберальний стиль*. Педагог не приймає рішень, передаючи ініціативу студентам і колегам. Організація та контроль діяльності студентів здійснюється без системи, має місце нерішучість і коливання. У студентській групі важкий мікроклімат та приховані конфлікти. Найбільш повне сучасне уявлення про стилі педагогічної діяльності запропоновано А. К. Марковою та А. Я. Ніконовою. Перший, *емоційно-імпровізаційний стиль* (ЕІС). Педагога з ЕІС відрізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу він будує логічно, цікаво, однак у процесі пояснення в нього часто відсутнім є зворотний зв'язок з студентами. Для ЕІС характерним є недостатньо адекватне планування навчально-виховного процесу: для відпрацювання на уроці такий викладач обирає найбільш цікавий навчальний матеріал; менш цікавий, хоча й важливий, залишає для самостійного розбору. У діяльності викладача з ЕІС недостатньо представлене закріплення та повторення навчального матеріалу, контроль знань студентів. Педагога з ЕІС відрізняє висока оперативність, використання великого арсеналу різноманітних методів навчання. Він часто практикує колективні обговорення, стимулює спонтанні висловлення своїх студентів. Для педагога з ЕІС характерна інтуїтивність, що виражається у невмінні проаналізувати особливості та результативність своєї діяльності на занятті. *Емоційно-методичний стиль* (ЕМС). Для педагога з ЕМС характерна орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, висока оперативність, деяка перевага інтуїтивності над рефлексивністю. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання, такий викладач адекватно планує навчально-виховний процес, поетапно відпрацює увесь навчальний матеріал, уважно стежить за рівнем знань всіх студентів (як сильних, так і слабких), у його діяльності постійно представлені закріплення та повторення

навчального матеріалу, контроль знань студентів. Такого педагога відрізняє висока оперативність, він часто змінює види робіт на занятті, практикує колективні обговорення. Використовуючи настільки ж багатий арсенал методичних прийомів при відпрацьовуванні навчального матеріалу, що й викладач з ЕІС, педагог з ЕМС на відміну від останнього прагне активізувати студентів не зовнішньою привабливістю, а зацікавити особливостями самого предмета. *Міркувально-імпровізаційний стиль* (МІС). Для педагога з МІС характерна орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу. У порівнянні з викладачами емоційних стилів педагог з МІС виявляє меншу винахідливість у підборі та варіюванні методів навчання, не завжди здатен забезпечити високий темп роботи, рідше практикує колективні обговорення, відносний час спонтанної мови його студентів під час занять менше, ніж у викладачів з емоційним стилем. Педагог з МІС менше говорить сам, особливо під час опитування, впливаючи на студентів непрямим шляхом (за допомогою підказок, уточнень тощо), даючи можливість опитуваним детально оформити відповідь. *Міркувально-методичний стиль* (ММС). Орієнтуючись переважно на результати навчання та адекватно плануючи навчально-виховний процес, викладач із ММС виявляє консервативність у використанні засобів і способів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального матеріалу та контролю знань студентів) сполучається з малим, стандартним набором використовуваних методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності студентів, рідкісним проведенням колективних обговорень. У процесі опитування педагог із ММС звертається до невеликої кількості студентів, даючи кожному багато часу на відповідь. Особливу увагу приділяють слабким студентам. Для викладача з ММС в цілому характерна рефлексивність. Представлений опис стилів викладацької навчальної діяльності можна розглядати як деяку її модель, яка відбиває специфіку суб'єкта цієї діяльності.

Стомлення – стан організму, що виникає при тривалому впливі фізичних і розумових навантажень, який характеризується

пониженою працездатністю. Виявляється в неузгодженості роботи психофізіологічних систем організму, які забезпечують його діяльність. Суб'єктивне стомлення відчувається як втома – переживання труднощів і неможливості продовжити роботу. Ознаки стомлення учня та студента: рухове занепокоєння, послаблення уваги, дратівливість, зниження точності та швидкості роботи, швидкості реакцій, сонливість, низьке засвоєння матеріалу, головний біль.

Стрес (англ. stress – напруга) – стан психофізіологічної напруги, який виникає в людини під дією різних сильних впливів та супроводжується мобілізацією захисних систем організму та психіки. Поняття стрес увів 1936 року канадський фізіолог Г. Сельє. Він розрізняв еустрес – нормальний стрес, який служить цілям збереження та підтримки життя, та дистрес – патологічний стрес, який виявляється у хворобливих симптомах. Сельє вважав стрес невід'ємним атрибутом життєдіяльності, оскільки на подразнення організм реагує станом стресу, який відіграє мобілізуючу, а тому позитивну роль. Подразники підвищеної інтенсивності, які виникають у надмірній кількості, можуть викликати дистрес і потім спричинити соматичні захворювання, деформації психіки і навіть загибель людини. Один і той же подразник (стресор) для однієї людини може виявитися мобілізуючим, корисним, а для іншої може мати негативні наслідки. Здатність реагувати на інтенсивні зовнішні подразники визначається індивідуально-психологічними особливостями конкретної особистості: психофізіологічною конституцією, чутливістю до впливів (сенситивністю), особливостями мотиваційної й емоційно-вольової сфери. Щоб зовнішні впливи не викликали дистрес, необхідне формування в особистості таких якостей, як дисциплінованість, прагнення до подолання перешкод тощо. Тому з метою виховання розвинутої особистості не слід обмежувати вплив на дитину абсолютно всіх небажаних факторів. Оскільки протягом життя батьки й вихователі все одно не зможуть підтримувати довкола неї «тепличні» умови, то надмірна опіка згодом може сформувати особистість, не здатну протистояти життєвим проблемам.

Структура освітньої діяльності. Вважається, що освітня діяльність має наступні елементи: потреба та мотиви освітньої діяльності; зовнішні та внутрішні цілі; програми діяльності; інформаційну основу й освітнє середовище діяльності; прийняття рішень як результат самовизначення студента; продукти діяльності; діяльнісно важливі особистісні якості. Джерелом основних мотивів освітньої діяльності студентів є їхня потреба у самореалізації та соціалізації. Напрямок і характер самореалізації визначаються їхніми індивідуальними особливостями – особистісними якостями, які належать до пізнання навколишнього світу, самопізнання, комунікацій та інших освітніх сфер та галузей. Цілі освітньої діяльності стосовно студента поділяються на зовнішні (нормативні) та внутрішні (суб'єктивні). Зовнішні цілі задаються педагогом у різних формах і видах, які передбачають, наприклад, виконання освітніх стандартів. Внутрішніми цілями є ті, котрі студент сформулював самостійно чи за допомогою викладача стосовно освітньої галузі чи об'єкту вивчення. Студент здійснює свою діяльність, сполучаючи її зі світовою культурою. Із зовнішніх та внутрішніх освітніх цілей формуються норми освітньої діяльності, які є загальними установками її здійснення й основою для складання навчальних програм. Освітні програми відповідно до внутрішніх та зовнішніх цілей підрозділяються на загальні для всіх та індивідуальні для кожного учня. Між двома видами програм існує динамічний зв'язок і взаємодія: загальна програма діяльності припускає розробку та включення в себе індивідуальних програм, які, у свою чергу, впливають на корегування загальної програми. Стосовно освітніх стандартів індивідуальна програма освіти спирається на варіативну частину освіти, встановлену на основі індивідуальних особливостей та особистісного вибору студента. Зовнішнє освітнє середовище й інформаційна основа для освітньої діяльності визначають умови її реалізації та містять у собі: фундаментальні освітні об'єкти, культурно-історичні аналоги знань про них, освітню інформацію, яка відбирається спеціально, необхідні посібники, матеріали й ін. Самовизначення студентів і прийняття ними рішень у процесі освітньої діяльності відбувається безупинно, тому що її ключовий

момент – освітня ситуація. Створення й усвідомлення таких ситуацій спонукає студента й педагога приймати рішення про ефективні способи своїх дій. Найважливішими компонентами таких способів є методологічні дії: зупинка та рефлексія. Зупинка предметної діяльності, тобто діяльності, що належить до навчального змісту предмета, необхідна для того, щоб переключитися на іншу діяльність – рефлексивну, за допомогою якої й виявляється методологічна основа предметної діяльності. Зовнішньою, матеріалізованою формою діяльності виступає освітня продукція студентів, що належить до досліджуваної галузі чи курсу – питання, гіпотеза, розрахунок, схема, малюнок, модель тощо. Внутрішньою – засвоєні чи освоєні ним у ході створення цієї продукції способи діяльності, а також рефлексивні знання про ці способи та характер всієї діяльності, інші особистісні новотвори. Результатом освітньої діяльності є освітні продукти студентів, що належать до досліджуваних галузей: наука, мистецтво, технічна сфера, процес комунікації й ін. Створення зовнішнього матеріалізованого продукту задовольняє, тим самим, потреби студентів у самореалізації та сприяє розвитку відповідних особистісних якостей: когнітивних, креативних та ін. Таким чином, освітня діяльність характеризується наступними ознаками. По-перше, здійснюється суб'єктом діяльності на основі його особистісного освітнього потенціалу, індивідуальних здібностей, мотивів та цілей; по-друге, викликає суб'єктивні труднощі та проблеми у діяльності суб'єкта, обумовлені недостатнім володінням методами, засобами й іншими умовами, необхідними для її здійснення; по-третє, призводить до створення нового для суб'єкта освітнього продукту, який відповідає типу здійснюваної ним діяльності.

Структура підручника. Основними компонентами змісту підручника виступають: інформативна, репродуктивна, творча й емоційно – ціннісна. Кожен компонент має визначений склад і засоби втілення в підручнику. Інформативний компонент представлений у підручнику за допомогою вербального та символічного викладу, а також ілюстраціями (лексика, факти, закони, методологічні й оціночні знання). Репродуктивні завдання

орієнтують на загально навчальні, предметно-пізнавальні та практичні дії. Процедури творчої діяльності задаються за допомогою проблемного викладу, проблемних питань і задач. Емоційно-ціннісний компонент відбиває світоглядну, моральну, практичну, ідейну, естетичну та інші види спрямованості. Це забезпечується яскравістю та зображальністю викладу, звертанням до життєвих проблем та особистого досвіду учнів і студентів, парадоксами й іншими засобами. Головною формою підручника є текст. Текст підручника поділяється на основний, додатковий та пояснювальний. Основний текст, у свою чергу, поділяється на два компоненти. Теоретико-пізнавальний компонент містить основні терміни, ключові поняття та їхні визначення, основні факти, явища, процеси та події, опис основних законів, теорій та провідних ідей, висновки. Інструментально-практичний компонент включає характеристику основних методів пізнання, правил застосування знань, способів засвоєння та самостійного пошуку знань. Опис задач, дослідів, вправ та експериментів. Склад набору задач, дослідів і самостійних робіт. Огляди і розділи, які систематизують та інтегрують навчальний матеріал. Додатковий текст містить документи, хрестоматійний матеріал, звертання до читачів, бібліографічні та народознавчі зведення, статистичні зведення та довідкові матеріали, які виходять за рамки програми. Пояснювальний текст містить предметний вступ до підручника, розділів і глав, примітки та роз'яснення, словники, пояснення до карт, схем і діаграм, покажчики. Крім тексту з навчальним матеріалом, у підручнику містяться так звані текстові компоненти: апарат організації засвоєння матеріалу, ілюстративний матеріал та апарат орієнтування. Апарат організації засвоєння матеріалу: питання, завдання, інструктивні матеріали, таблиці, підписи до ілюстративного матеріалу та вправи. Ілюстративний матеріал: предметні та сюжетні матеріали, документи та технічні карти, діаграми та схеми, плани та креслення, інструкції-методики, графіки й ілюстрації. Апарат орієнтування: передмова, зміст, рубрики, сигнали-символи, бібліографія, покажчик і колонтитул.

Структурно-логічна схема підготовки – наукове та методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми

підготовки. Наводиться у вигляді мережі міждисциплінарних зв'язків за напрямом підготовки чи спеціальності та діє протягом усього терміну реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки.

Студент – особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра.

Студент як суб'єкт навчальної діяльності. Студентський вік являє собою особливий період у житті людини, насамперед, у силу того, що «...за загальним змістом та за основними закономірностями вік від 18 до 25 років складає, скоріше, початкову ланку ланцюга зрілого віку, ніж заключну в ланцюзі періодів дитячого розвитку». Студентство – це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. Історично ця соціально-професійна категорія склалася з часу виникнення перших університетів у XI-XII ст. Студентство об'єднує людей, які цілеспрямовано та систематично опановують знання та професійні уміння, зайнятих, як передбачається, старанною навчальною працею. Як соціальна група, воно характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого ставлення до майбутньої професії, що є наслідком правильності фахового вибору, адекватності та повноти уявлень студента про обрану професію. Останнє вимагає знання тих вимог, які пред'являє професія, та умов професійної діяльності. Результати досліджень свідчать про те, що рівень уявлень студента про професію (адекватне – неадекватне) безпосередньо співвідноситься з рівнем його ставлення до навчання: чим менше студент знає про професію, тим менш позитивним є його відношення до навчання. У соціально-психологічному аспекті студентство у порівнянні з іншими групами населення відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, найбільш активним споживанням культурних здобутків і високим рівнем пізнавальної мотивації. У той же час студентство – соціальна спільність, яка характеризується найвищою соціальною активністю та досить гармонійним сполученням інтелектуальної та соціальної зрілості. Врахування цієї особливості студентства лежить в основі

ставлення викладача до кожного студента як партнера у педагогічному спілкуванні, цікавого для викладача. У руслі особистісно-діяльнісного підходу студент розглядається як активний, самостійно організуючий свою діяльність суб'єкт педагогічної взаємодії. Його навчанняю притаманна специфічна спрямованість на вирішення конкретних професійно-орієнтованих задач. Кращою формою навчання для студентства є знаково-контекстна, тобто за формою – від лекції до ділової гри. Для соціально-психологічної характеристики студентства важливо, що цей етап розвитку життя людини пов'язаний з формуванням відносної економічної самостійності, відходом від рідного дому й утворенням власної родини. Студентство – центральний період становлення людини, особистості в цілому, прояву її найрізноманітніших інтересів. Це час активних занять спортом, художніх, технічних і наукових досягнень, інтенсивної й активної соціалізації людини як майбутнього «діяча» і професіонала, що повинно враховуватися викладачем у змісті, проблематиці та прийомах організації навчальної діяльності та педагогічного спілкування у ЗВО. Студентський вік – пора структурування інтелекту. Мнемологічне ядро інтелекту людини цього віку характеризується постійним чергуванням «піків» чи «оптимумів» то однієї, то іншої функцій. Це означає, що навчальні завдання завжди одночасно повинні бути спрямовані як на розуміння, осмислення, так і на запам'ятовування та структурування у пам'яті студента засвоюваного матеріалу, його збереження та цілеспрямовану актуалізацію. Отже, як орієнтир, варто брати напрямок на нерозривність осмислення, розуміння та закріплення навчальної інформації у пам'яті студентів при вирішенні проблемних задач. Активізація пізнавальної діяльності студентів постійно супроводжується організацією запам'ятовування та відтворення навчальної інформації. Навчальну діяльність характеризують два види мотивів: мотив досягнення та пізнавальний мотив. Останній, специфічний – освітній, являє собою основу навчально-пізнавальної діяльності людини, відповідаючи самій природі її розумової діяльності. Ця діяльність виникає в проблемній ситуації та розвивається при правильній

взаємодії студентів і викладачів. У навчанні мотивація досягнення підкорюється пізнавальній та професійній мотивації. Під час навчання у ЗВО формується міцна основа трудової та професійної діяльності. Засвоєні знання, уміння та навички виступають уже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної. Однак результати опитувань вказують та те, що в технічних ЗВО у половини студентів немає інтересу до професії при виборі ЗВО; більше третини студентів не впевнені у правильності вибору чи негативно ставляться до майбутньої професії. Більшість студентів не вміють слухати і записувати лекції, конспектувати літературу (у більшості випадків записується тільки 18-20 % лекційного матеріалу). Уміють виступати перед аудиторією тільки близько 30 % студентів, вести суперечку – до 19 %, давати аналітичну оцінку проблем у межах 16 %. На матеріалі проведеного соціологічного дослідження було доведено, що тільки 37,5 % студентів прагнули вчитися добре, 53,6 % не завжди намагалися, а 8,0 % взагалі не прагнули до гарного навчання. Але й у тих з 37,5%, хто прагнув вчитися добре, у 67,2 % випадків навчання «не йшло». Тому, перед викладачами ЗВО постає відповідальне психолого-педагогічне завдання: сприяти формуванню студентів як суб'єктів навчальної діяльності, яка припускає, насамперед, необхідність навчити їх вмінню, планувати й організовувати свою діяльність, а також вмінню повноцінно вчитися та спілкуватися. Це потребує від викладачів здібностей та уміння визначати навчальні дії, необхідні для успішного навчання, програму їхнього виконання на конкретному навчальному матеріалі та чіткій організації вправ щодо їх формування. При цьому, з огляду на труднощі адаптаційного періоду навчання студентів на першому курсі, зразкове виконання цих дій повинен демонструвати сам викладач. Уплив педагога на формування нових ціннісних орієнтацій студента, його мотивацію і таку індивідуальну властивість, як тривожність, неможливо до кінця оцінити. Ставлення до студента як до соціально зрілої особистості, носія наукового світогляду припускає врахування того, що світогляд – система поглядів людини не тільки на світ, але й на своє місце у ньому. Іншими словами, формування світогляду студента означає розвиток його

рефлексії, усвідомлення себе суб'єктом діяльності та носієм визначених суспільних цінностей, соціально корисною істотою. У свою чергу це зобов'язує викладача думати про посилення діалогічності навчання, спеціальної організації педагогічного спілкування, створення для студентів умов можливості відстоювання своїх поглядів, мети та життєвої позиції в процесі навчально-виховної роботи у ЗВО.

Студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Студентське самоврядування. У закладах вищої освіти та їхніх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування – це право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного закладу вищої освіти. Усі студенти (курсанти), які навчаються у закладі вищої освіти, мають рівні права та можуть обиратися та бути обраними в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування. Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів).

Ступені вищої освіти. Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою

відповідної освітньої або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії/доктор мистецтва;
- 5) доктор наук.

Молодший бакалавр – це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма

магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра, фахового молодшого бакалавра, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за відповідною спеціальністю і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої у випадку, якщо ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти, становить 300-360 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковою програмою, узгодженою з закладом вищої освіти. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова – у закладі вищої освіти.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі

(ад'юнктури). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктури) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

Доктор мистецтва – це освітньо-творчий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь доктора мистецтва у творчій аспірантурі. Першим етапом здобуття ступеня доктора мистецтва може бути асистентура-стажування, яка є формою підготовки мистецьких виконавських кадрів вищої кваліфікації. Порядок здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва та навчання в асистентурі-стажуванні затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Ступінь доктора мистецтва присуджується спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування за результатом успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-творчої програми та публічного захисту творчого мистецького проекту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Нормативний строк підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки. Обсяг освітньої складової

освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Суб'єктні властивості педагога. В обстановці навчання та виховання займають одне з перших місць. Ті чи інші властивості педагога будуть підвищувати чи знижувати виховний вплив навчання. «Перша властивість об'єктивного характеру і полягає в ступені знання вчителем навчального предмета, у ступені наукової підготовки за даною спеціальністю, за спорідненими предметами, у широкому сенсі; потім – у знайомстві з методологією предмета, загальними дидактичними принципами і, нарешті, у знанні властивостей дитячої натури, з якою вчителю доводиться мати справу; друга властивість – суб'єктивного характеру і полягає у викладацькому мистецтві, в особистому педагогічному таланті та творчості». Друга властивість включає педагогічний такт, педагогічну самостійність і педагогічне мистецтво. З морально-вольових властивостей – неупередженість (об'єктивність), сумлінність, стійкість, витримку, справедливість і любов до своїх учнів. Тільки поєднання справжньої любові до своїх учнів і до педагогічної професії забезпечує необхідний професіоналізм педагога. Ще однією суб'єктною властивістю педагогічної діяльності є опір синдрому емоційного згоряння чи

психофізіологічного виснаження. Зазвичай називають такий перелік основних і факультативних ознак цього синдрому: виснаження й втома; психосоматичні ускладнення; безсоння; негативні установки стосовно учнів; негативні установки стосовно своєї роботи; зневага до виконання своїх обов'язків. Збільшення прийому психо стимуляторів (тютюн, кава, алкоголь, ліки). Зменшення апетиту чи переїдання. Негативна самооцінка; посилення агресивності (роздратованість, напруженість). Посилення пасивності (цинізм, песимізм, відчуття безнадійності, апатія); почуття провини. Останній симптом властивий тільки тим, хто інтенсивно взаємодіє з іншими людьми. Вважається, що синдром емоційного згоряння виявляється сильніше у педагогів, у яких виявляється професійна непридатність.

Суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність.

Суб'єкти освітнього процесу – це, насамперед, діяльні педагог та студент. Суб'єкт дії, діяльності й у більш широкому змісті – взаємодії, що співвідноситься з об'єктом, являє собою активний, відтворюючий та перетворюючий початок. Це завжди діяч. Характеризуючи суб'єкти педагогічної та навчальної діяльності, необхідно, насамперед, відзначити, що кожен педагог та студент, являючи собою суспільний суб'єкт (педагогічне співтовариство), разом з тим є сукупним суб'єктом усього освітнього процесу. Сукупний суб'єкт, репрезентуючи суспільні цінності, представлений у кожній освітній системі адміністрацією, викладацьким колективом і студентським співтовариством. У ЗВО це ректорат, кафедри, деканати та навчальні групи. Діяльність цих сукупних суб'єктів направляється та регламентується нормативно-правовими та програмними документами. Кожний із вхідних у сукупний суб'єкт конкретних суб'єктів має свої, але погоджені, об'єднані цілі. Вони представлені у формі визначених результатів, загальна мета суб'єктів освітнього процесу – збереження та подальший розвиток суспільних знань і досвіду, накопичених цивілізацією, конкретним народом, спільністю. Вона здійснюється двома зустрічно спрямованими цілями передачі та прийому (від

педагога до студента та навпаки), організації засвоєння цього досвіду. У цьому випадку ми говоримо про ідеальний сукупний суб'єкт всього освітнього процесу, ефективність дії якого визначається усвідомленням обома його сторонами загальної мети. Специфічною особливістю суб'єктів освітнього процесу є також їхня мотиваційна сфера, яка складається з двох сторін. Суб'єкт педагогічної діяльності в ідеальній схемі працює заради досягнення загальної мети – «для студентів, а потім для себе». Суб'єкт навчальної діяльності діє як би в зворотному напрямку цієї схеми: «для себе – заради досягнення загальної мети» як віддаленої і не завжди досяжної. Це може бути *студент* – особа, у встановленому порядку зарахована до ЗВО і навчається за денною (очною), чи вечірньою, заочною, дистанційною формами навчання з метою освоєння визначеного освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів. *Курсант* – особа, що у встановленому порядку зарахована у військовий ЗВО і навчається з метою освоєння визначеного освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів. *Екстерн* – особа, яка у встановленому порядку зарахована до ЗВО, має відповідний (достатній) освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень і навчається за екстернатною формою з метою освоєння визначеного (бажаного) освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів. *Асистент-стажист* – особа, яка має повну вищу освіту й освітньо-кваліфікаційний рівень магістра та навчається за даною формою ЗВО профілю мистецтв із метою удосконалювання своєї творчої майстерності. *Інтерн* – особа, яка має повну вищу освіту й освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця медичного чи фармацевтичного профілів, і навчається з метою одержання кваліфікації лікаря чи провізора визначеної спеціальності відповідно до переліку лікарських чи провізорських посад. *Клінічний ординатор* – особа, яка має повну вищу освіту й освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця чи магістра медичного напрямку та кваліфікацію лікаря з визначеної спеціальності відповідно до переліку лікарських посад, і навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівня умінь і навичок лікаря-фахівця. *Здобувач* – особа, прикріплена до аспірантури чи докторантури ЗВО (наукової установи), яка готує дисертацію на здобуття вченого ступеня

кандидата наук без навчання в аспірантурі. Чи особа, яка має вчений ступінь кандидата наук і готує дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора наук без перебування у докторантурі. *Аспірант (ад'юнкт)* – особа, яка має повну вищу освіту й освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, і навчається в аспірантурі (ад'юнктурі) ЗВО чи наукової установи для підготовки дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата наук. *Докторант* – особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і зарахована до докторантури для підготовки дисертації на здобуття вченого ступеня доктора наук. Творчого педагога й студента пов'язує потреба самоосвіти та розвитку. Педагог, що уявляє себе цілковитим мудрецем, якому нема чому більше вчитися, не належить до цього поля, не займає ніякого щабля на сходах розвитку, він далекий від освітньої роботи. Він перебуває осторонь від культури, від праць з її засвоєння й особистого удосконалення. Справжні суб'єкти освітнього процесу «приречені» на саморозвиток, внутрішня сила якого служить джерелом та імпульсом розвитку кожного з них.

Субкультура (лат. sub – під і культура) – сукупність специфічних, соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків тощо), які впливають на стиль життя та мислення визначених номінальних та реальних груп людей та дозволяють усвідомити та затвердити себе у якості «ми», відмінного від «вони» (інші представники соціуму). Можлива соціальна база субкультури – окремі вікові та соціальні прошарки населення, професійні групи, масові неформальні рухи, самодіяльні об'єднання, аматорські клуби, релігійні секти, сексуальні меншості та кримінальні структури. Субкультура – це відносно цілісне явище, яке містить у собі: ряд ціннісних орієнтацій, норм поведіння, взаємодії та взаємин; статусну структуру; специфічні захоплення, смаки та способи роботи та відпочинку; жаргон і фольклор. Жаргон – своєрідний діалект, що відрізняє носіїв визначеної субкультури. У кожній субкультурі народжується й існує свій фольклор – комплекс словесних, музичних, ігрових видів творчості. Субкультура виконує ряд функцій стосовно суспільства та людини. Вони являють собою специфічний спосіб диференціації

розвинутих національних культур, їхньої трансляції на ті чи інші спільності, а також позначення соціальної та вікової стратифікації суспільства. Соціальні та почасти асоціальні субкультури сприяють стабілізації суспільства й особистості, антисоціальні та частина асоціальних – його дезорганізації. Одні виступають як контркультура (наприклад, кримінально-табірна), інші породжують інноваційні явища та сприяють їх входженню до культури суспільства. Субкультура, будучи об'єктом само ідентифікації людини, є одним зі способів її відокремлення у суспільстві, що визначає її вплив на самосвідомість особистості, її самоповагу та само сприйняття.

Сугестивність – індивідуальна некритична піддатливість суб'єкта впливам оточуючого середовища. Такі люди відносно легко підкоряються вказівкам і порадам інших, навіть якщо ці поради суперечать їх власним переконанням і інтересам. Вони легко «заражаються» настроями і звичками інших. Сугестивність може виявлятися в схильності до наслідування чи самонавіювання за певних умов. Ступінь сугестивності змінюється в залежності від факторів і є, таким чином, ситуативним, перемінним. У дорослих підвищена сугестивність має місце, наприклад, при стомленості, в умовах невизначеності та інших соціально-психологічних ситуаціях. Існування різного ступеня сугестивності студентів повинне враховуватися педагогом у ході навчально-виховного процесу в інтересах досягнення поставлених цілей розвитку особистості, що відрізняється високим ступенем відповідальності за свої вчинки, громадянською позицією та професіоналізмом.

Сугестія (лат. suggestio – вселяння, натяк) – процес вербального (словесного) та невербального, емоційного впливу на психіку людини з метою створення в неї визначеного стану, породження деяких уявлень, спонукання до яких-небудь дій. Вона пов'язана зі зниженням усвідомленості й критичності при сприйнятті та реалізації змісту, що виникає через відсутність цілеспрямованого активного його розуміння, розгорнутого логічного аналізу й оцінки відповідно до минулого досвіду та стану людини. Змісту свідомості, засвоєного за механізмом сугестії, надалі притаманні стійкий і консервативний характер; вона важко піддається

осмисленню та корегуванню, являючи собою сукупність «викликаних установок». Сугестія (вселяння) є одним з компонентів звичайного людського спілкування, але може виступати і як спеціально організований вид комунікації, що припускає некритичне сприйняття інформації, яка повідомляється, та протилежна переконанню. Здійснюється у формі гетеросугестії (зовнішнього впливу, вселяння з боку) та аутосугестії (самонавіювання). Об'єктом гетеросугестії (сугерендом) може виступати як окрема людина, так і група, соціальний шар тощо; джерелом сугестії (сугестором) – індивід, група та засоби масової інформації. За методами реалізації сугестія поділяється на пряме (імперативне) та непряме вселяння, а також на навмисне та ненавмисне. Ефект сугестії може виникати як наслідок «емоційного зараження» або в процесі цілеспрямованого впливу засобами реклами, пропаганди тощо. Пряме, навмисне вселяння полягає у використанні сугестором спеціальних «словесних формул» (установок), що впроваджуються в психічну сферу сугеренда та стають активними елементами у свідомості та поведженні. Ефективність сугестії визначається властивостями сугестора (соціальний статус, чарівність, комунікативні навички, інтелектуальна й особистісна перевага), а також особливостями сугеренда (ступенем незалежності чи критичності, навпаки, сугестивності), відносинами, що складаються між ними (довіра, авторитетність, залежність тощо), способом конструювання повідомлення (рівнем аргументованості, характером сполучення логічних та емоційних компонентів). Нарешті, підкріплення іншими засобами – мімікою, жестами, діями іншої людини й умовами навколишнього оточення. У педагогіці починалися спроби використовувати сугестію в процесі навчання, т. зв. сугестопедія. Критика даної концепції ґрунтується на тому, що, володіючи великими перевагами в плані обсягу та швидкості засвоєння матеріалу перед традиційними методами навчання, сугестопедична методика в цілому поступається за якість та глибиною, усвідомленістю та міцністю знань перед традиційними.

Судження: 1) висловлення; 2) розумовий акт, який виражає судження до змісту висловлюваної думки. Судження може бути

щирим чи помилковим. Утворюється шляхом застосування предикативних слів до об'єкта думки. Наприклад, місто Запоріжжя знаходиться між містами Дніпропетровськом та Сімферополем (правдиве судження); два більше трьох (помилкове судження). Психолого-педагогічні спостереження доводять, що окремі форми судження розвиваються не одночасно. Раніше за все формуються судження, які констатують що-небудь. Складні судження, які відбивають множинність залежностей між явищами, з'являються пізніше простих і ґрунтуються на них. Судження здійснюється та виражається мовою у вигляді оповідальної пропозиції. Питальні пропозиції, побажання та накази не є судженнями, тому що до них неприйнятна характеристика з погляду істинності чи хибності.

Т

Творча діяльність – форма діяльності людини чи колективу – створення якісно нового. Стимулом до творчої діяльності слугує проблемна ситуація, яку неможливо вирішити традиційними способами. Оригінальний продукт діяльності виходить у результаті формулювання нестандартної гіпотези, нетрадиційних взаємозв'язків елементів проблемної ситуації, залучення неявно пов'язаних елементів, встановлення між ними нових видів взаємозалежності. Передумовами творчої діяльності є гнучкість мислення (здатність варіювати способи рішення), критичність (здатність відмовитися від непродуктивних стратегій), здатність до зближення та зчеплення понять, цілісність сприйняття й ін. Задатки творчих здібностей притаманні будь-якій нормальній людині. Потрібно зуміти розкрити їх та розвинути. Прояви творчих здібностей варіюються від великих та яскравих талантів до скромних та малопомітних. Але сутність творчого процесу однакова для всіх. Різниця у конкретному матеріалі творчості, масштабах досягнень та їхній суспільній значимості. При традиційних формах навчання учень, здобуваючи та засвоюючи у навчальному процесі деяку інформацію, стає здатним відтворити зазначені йому способи вирішення задач, доказу теорем тощо. Однак він не бере участі у творчому пошуку шляху вирішення поставленої проблеми та отже не здобуває й досвіду такого

пошуку. Чим більше відрізняється від знайомої невирішена проблема, тим сутужніше йде сам процес пошуку в учня, якщо він не має спеціального досвіду. Тому не поодинокі випадки, коли випускник середньої школи, який успішно опанував матеріал шкільної програми, не може впоратися з конкурсними екзаменаційними задачами у ЗВО (побудованими на тому ж матеріалі), оскільки вони вимагають нестандартного підходу до їх вирішення. Висування нової гіпотези у зв'язку з новою проблемою вимагає особливих видів діяльності. Ці здібності виникають у діяльності самих студентів. Ніяка розповідь про роль гіпотез не зможе замінити у розвитку здібностей людини до дослідження нехай навіть маленької, але самостійно висунутої гіпотези. Відомо також, що для вирішення ряду проблем потрібно розглянути традиційні шляхи під зовсім новим, несподіваним кутом зору. Однак знання цього не забезпечує перебування нового кута зору в процесі конкретного дослідження: тільки практичний досвід дослідження розвиває дану здатність. Щоб формувати у студентів творчий досвід, необхідно конструювати, бажано в процесі вивчення різних предметів, спеціальні педагогічні ситуації, які створюють умови для творчого їхнього вирішення. Можливість конструювання таких ситуацій обумовлена тим, що навчання творчості головним чином здійснюється на проблемах, уже вирішених суспільством, способи вирішення яких вже відомі. Тому для процесу навчання визначення творчої діяльності вимагає коректив. Студенти тільки в окремих випадках, на визначеному рівні свого розвитку й у залежності від організуючої діяльності педагога можуть знаходити дійсно нетривіальні рішення. Відсутність суспільної новизни в результатах творчості студентів не призводить до кардинальної зміни структури здійснюваного ними творчого процесу. Тому стосовно до процесу навчання, творчість варто визначити як форму діяльності людини, спрямовану на творення якісно нових для неї цінностей, які мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта. Проблемні ситуації можна поставити у різний спосіб: шляхом чіткої постановки проблеми педагогом; шляхом створення ситуації, у якій від них потрібно самим

зрозуміти та сформулювати наявні у ній проблеми; шляхом створення ситуації з більш-менш чітко означеною проблемою, але за логікою пошуку рішення студент повинен прийти до нової, додаткової проблеми, самим ним виявленої та передбаченою при конструюванні ситуації. Особливим варіантом буває випадок, коли в ході вирішення деякої задачі студент самостійно виявляє нову, не передбачену при конструюванні ситуації проблему. Однак виникнення чи наявність однієї лише проблеми не визначає можливості її вирішення. Для останнього необхідно здійснити самостійний пошук, який вимагає визначених вихідних даних, тобто опори на відоме, що і дозволяє реалізувати цей пошук. Навчальну проблемну ситуацію можна визначити як задачу з необхідними даними, як умову. До цих даних ставиться питання яке, у тому чи іншому вигляді формулює проблему для наступного вирішення. Тоді змістом всякої задачі буде проблема, заснована на протиріччі між відомим та шуканим. У процесі вирішення цих задач, побудованих на необхідності вибірково активізувати вже відомі їм знання, студенти можуть самостійно вивчати більш глибокі сторони явищ. У практиці навчання необхідно застосовувати і задачі, які вимагають тільки висування гіпотез. У даному випадку від студента не потрібно обґрунтованого повного рішення. Він повинен лише побудувати план пошуку відповіді, який вимальовується йому поки тільки гіпотетично. Вирішення цих задач розвиває в студентів уміння мобілізувати наявні в них знання та включати їх у процес аналізу нових ситуацій, прагнення знайти новий підхід, новий тип рішення. Саме у такий спосіб закладаються основи наступної творчої діяльності.

Творчість – це створення, винайдення об'єктивного нового та корисного (об'єкта) і / чи його розвиток в умовах неповноти інформації. Вища форма активності та ключова діяльність людини, яка створює нові матеріальні та духовні цінності, яка розширює та перетворює навколишнє середовище; здатність до створення нових реалій – та одночасно саме творення. У загальному значенні – виявлене уміння зробити чи виділити яким-небудь способом щось нове; невідомий спосіб вирішення проблеми, який спирається на новий метод чи засіб; новий художній предмет чи форма. Пошук

новизни – мотиваційний мотор творчої людини, потреба виходу за відомі рамки, прагнення до неповторності й унікальності уявного рішення чи практичної справи. Тому творча особистість справляє враження індивіда з дисбалансом сталих форм діяльності, але це концентрування його розумової енергії та всіх психічних сил на іншому, більш високому рівні, нова позиція в оцінюванні, пізнаванні, оперуванні дійсністю. Творчість за своїми плодами підрозділяється на наукову, художню, винахідницьку й організаційну. Іноді говорять про релігійну, ігрову творчість тощо. Спонукальною силою будь-якої творчості є людина, як носій творчого мислення. Це креативна особистість, яка витягає нове з глибин свідомості та несвідомого, зокрема і колективного, у точці їхнього перетину з дійсністю та її відображеннями у вигляді знакових систем. Творче мислення зазвичай поділяється на чотири фази. Підготовча, у процесі якої мислячий суб'єкт збирає та досліджує свої ресурси, прагне знайти попередні рішення. Інкубаційна, коли осмислюються (часто на рівні несвідомого) можливі похибки позицій, прийомів оперування, оцінювання результатів. Фаза осяяння, коли виявляється визначеність оптимального рішення. Нарешті, фаза перевірки чи доведення обробки, коли добуті результати представляються та сприймаються саме як нові. Природно, будь-яка творчість, починаючи з джерел і закінчуючи висновками, характеризується глибоко індивідуалізованими стратегіями. Без відомої алгоритмізації процесів спонукування до творчості та впровадження її результатів неможливим є не лише розвиток, але й просте збереження сучасного суспільства з його ускладненими соціальними та технологічними зв'язками.

Темп навчання – трактований як швидкість чи інтенсивність освітньої діяльності, визначається індивідуальними особливостями студента: його мотивацією, розвинутими здібностями, рівнем підготовленості, психологічними, фізіологічними й іншими характеристиками. Темп навчання визначає один з головних компонентів змісту освіти – освітню продукцію студента. Так, при однаковому часовому відрізку, заданому педагогом для вивчення фундаментального освітнього об'єкта, обсяг освітнього продукту

може бути більше в того студента, котрий навчається у більш високому темпі. Зовні виражений освітній продукт студента відбиває його особистісні освітні зміни. Освітній продукт студента залежить від досягнутих знань про досліджуваний фундаментальний освітній об'єкт, розвитку індивідуальних здібностей студента, засвоєння способів і видів діяльності. Отже, навіть при однакових знаннях про фундаментальні освітні об'єкти, освітні продукти різних студентів різні, оскільки засвоєні ними види діяльності та рівень їхнього розвитку відрізняються. Завдяки розширеному розумінню освітнього продукту ми приходимо до необхідності уведення поняття індивідуальної освітньої траєкторії з усіма наслідками, що випливають при цьому. У тому числі з індивідуальним студентським плануванням і темпом освітньої діяльності; особистісним компонентом змісту освіти, вибором оптимальних форм і методів навчання, системи контролю й оцінки.

Тест – стандартизована психодіагностична методика, призначена для встановлення кількісних та якісних індивідуально-психологічних відмінностей. У психологічній діагностиці – стандартизований, часто обмежений у часі іспит.

Тест досягнень – тип психодіагностичних методик, спрямований на оцінювання досягнень у рівні розвитку здібностей і навичок, знань і умінь.

Тести (англ., test – іспит, проба) – стандартизовані завдання, призначені для виміру в порівнюваних величинах індивідуально-психологічних властивостей особистості, а також знань, умінь та навичок; один з основних методів психологічної діагностики. Тести являють собою модельні ситуації, з їхньою допомогою виявляються характерні реакції індивіда, які вважаються сукупністю показників досліджуваної ознаки. Класифікувати тести можна по різному – за метою застосування (професійний добір, клінічна діагностика, з'ясування інтересів, переваг тощо), за формою проведення (індивідуальні й групові) та за змістом (тести загальної обдарованості, тести спеціальних здібностей тощо). Розрізняють тести вербальні та невербальні, аналітичні та синтетичні. За використанням матеріалом виділяють тести бланкові (що виконуються за допомогою олівця та паперу),

предметні (тести оперування з визначеними предметами) та апаратурні (потребують спеціального технічного оснащення). За ступенем однорідності завдань тести можуть бути гомогенними (із завданнями одного типу) та гетерогенними (завдання істотно різняться). Принциповий розподіл тестів за охопленням психічних властивостей: на цій підставі виділяють тести особистості та тести інтелекту. Існують так звані тести успішності (педагогічні тести), спрямовані на оцінку знань, умінь і навичок. Складання тестів будується за єдиною схемою: визначення цілей тестування, складання первісного варіанту тесту, його апробація та корекція, розробка системи інтерпретації результатів. Якість тестів визначається їхньою надійністю (стійкістю результатів тестування), валідністю (відповідність тестів цілям діагностики), що й диференціює силу завдань (здатністю тесту підрозділяти досліджуваних за ступенем виразності досліджуваної характеристики). Застосування тестів виправдане лише у вузьких межах тієї практичної задачі, для якої вони створені і стосовно якої вони перевірені. Для визначених цілей психологічної діагностики тести є прийнятним методом дослідження. Однак необхідно враховувати, що показники тестування ілюструють лише наявний стан досліджуваних характеристик, не розкриваючи особливостей їхнього формування. Прогноз на основі тестування обмежений; відхилення від нормативних результатів тестування повинно слугувати визначенню шляхів корекції та формування пізнавальних здібностей, особистісних рис тощо. Експериментально доведено, що хоча й існує поділ тестів на тести успішності та тести здібностей, виконання останніх також у значній мірі визначається рівнем сформованості діяльності, яка лежить в основі тестових завдань. У більш широкому плані тести виявляють ступінь залучення індивіда до культури суспільства, що реально не залежить від вроджених якостей. Таким чином, у педагогічній практиці тести повинні використовуватися тільки у сполученні з аналізом конкретно-історичних умов формування особистості.

Тести критеріально-орієнтовані – типи тестів, призначені для визначення рівня індивідуальних досягнень щодо критерію, встановленого на основі логіко-функціонального аналізу змісту

завдань. Як критерій (чи об'єктивний еталон), зазвичай розглядаються конкретні знання, уміння, навички, необхідні для успішного вирішення тієї чи іншої задачі.

Тести психометричні – типи тестів, оцінка при використанні яких здійснюється у результаті орієнтації на статистичну норму.

Тести ситуаційні – критеріально-орієнтовані тести досягнень, які складаються із цілеспрямованого набору тестових завдань. Вони призначені для оцінювання рівня сформованості знань щодо орієнтованих основ дій, що є адекватними діяльності при вирішенні проблемних ситуацій, характерних майбутній соціальній чи виробничій діяльності випускників вищих навчальних закладів.

Техніка викладання. Мистецтво усного мовлення полягає в тому, щоб слухачі легко сприймали сказане. Для цього педагогу необхідно враховувати наступне. Темп викладу, що відповідає темпераменту викладача, не є причиною, щоб принципово змінювати свої звички. Однак необхідно пам'ятати, що на заняттях варто намагатися говорити скоріше повільно, ніж швидко – дуже швидкий темп викладу справляє враження квапливості, утруднює розуміння та можливість законспектувати сказане. Постійний же темп робить повідомлення монотонним. Повільно варто проговорювати найбільш важливе. При необхідності щось підкреслити, також варто говорити повільно. Сила звуку та висота тону голосу викладача повинні відповідати умовам приміщення. Тихе звучання голосу спонукає студентів до підвищеної концентрації уваги, але ускладнює розуміння. Тому доцільно говорити скоріше голосно, ніж тихо: вимовлене слово це не тільки сума букв – воно звучить! Паузи. Під час викладу тексту доводиться одночасно думати й про те, що треба сказати у наступний момент. Цю задачу полегшують паузи. Студентам також необхідні паузи – під час пауз вони мають можливість осмислити інформацію. Свій виступ взагалі доцільно починати саме з паузи, вона створює ситуацію напруженого чекання. Але й під час свого повідомлення за допомогою пауз можна досягти особливо сильного впливу на слухачів. До та після повідомлення важливої інформації також необхідні паузи. Паузи розставляють акценти. Подих, особливо видих, забезпечує можливість говорити –

вимовлене слово є звучним видихом. Тому добре поставлений подих дуже важливим є саме для викладача. Перед тим, як сказати перше слово в аудиторії, необхідно кілька разів спокійно видихнути. Бажано будувати короткі речення, щоб у середині не було необхідності робити вдих. Наголос. За допомогою різноманітних наголосів на окремі слова можна сильно змінити зміст висловленого. Наприклад, пропозиція «Ви вважаєте, що цього досить?» може мати чотири змісти в залежності від того, на яке слово буде поставлено наголос: «ВІ вважаєте, що цього досить?», «Ви ВВАЖАЄТЕ, що цього досить?», «Ви вважаєте, що ЦЬОГО досить?», «Ви вважаєте, що цього ДОСИТЬ?». Діалект. Деякі звички, обумовлені місцем народження й особливостями середовища, рідної мови та притаманні будь-якому викладачу. У більшості випадків діалект не створює несприятливого враження. Навпаки, викладач, який володіє прикрашеною діалектом мовою, може здаватися більш людяним і сприйматися краще того, хто буде прагнути говорити літературною мовою. Стиль викладу. Типовий стильовий прийом викладача – риторичне повторення. Багато лекторів використовують цей засіб, щоб слухачі краще запам'ятовували навчальний матеріал. Ймовірність того, що в результаті відповідна інформація буде зафіксована у довгостроковій пам'яті завдяки повторенню збільшується. Іншим стильовим засобом є риторичне питання. Таке питання вимагає очевидної відповіді, на яке повинен відповісти не викладач, а хтось зі слухачів. За допомогою таких питань можна значно активізувати роботу студентів. Використання заперечень може бути важливим аргументом дискусії і, якщо воно переконливе, справляє необхідне враження у процесі уточнення позицій. Це метод «Так, але...». У цьому випадку спочатку щось стверджують, а потім вносять обмеження. Наприклад, «Ви, можете бути праві, але ми повинні враховувати ще...». Цей засіб «еластичного», неагресивного ведення дискусії. Названі, а також інші стильові прийоми повинні використовуватися в міру. Викладач найбільшою мірою впливає на студентів професіоналізмом, який відчувається насамперед та логікою. Для початку та завершення виступу рекомендуються спеціальні прийоми. Перші пропозиції повинні справити враження як «реклама» викладача та того змісту, який він збирається

пред'явити. Тому лекцію доцільно почати з актуальної події чи ситуації, що хвилює велику частину студентів. Несподіваних, які стосуються теми, реплік і тверджень. Яскравого прислів'я чи цитати. Підводячи підсумки, важливо виразно й образно узагальнити центральну ідею. Показати її взаємозв'язок з більш широкою проблематикою. Представити тенденцію розвитку обговорюваної теми та можливий, логічний погляд на цей розвиток. Показати зв'язок між сказаним на початку та наприкінці повідомлення. Немовна комунікація. Оскільки людина сприймає повідомлення декількома органами почуттів одночасно, викладач повинен стежити не тільки за тим, який акустичний вплив він робить, але й за тим, чи відповідають використовувані ним візуальні прийоми. Міміка – виразний рух м'язів обличчя викладача. Відіграє важливу роль вже на початку заняття, коли викладач жадає від студентів, щоб усі вони встали зі своїх місць, припинили розмови та зосередилися на викладачі, який увійшов у навчальну аудиторію. Часто вираз обличчя викладача показує його ставлення до партнера по комунікації. Міміка, з одного боку, ілюструє чи модифікує словесні вирази, а з іншого – являє собою зворотній зв'язок, який виявляється у вигляді реакції викладача та студентів на вислови чи вчинки. Так на занятті вираз обличчя студентів сигналізує про ступінь уваги та готовності до дій; викладач одержує часткову інформацію про те, зрозуміли вони навчальний матеріал чи ні. І навпаки, вираз обличчя викладача сигналізує студентам про те, як він оцінює їхній результат, схвалює чи ні їхнє поведження. Погляд. Контакт очима відіграє важливу роль у процесі комунікації і також служить зворотнім зв'язком під час заняття. Погляд виступаючого може сигналізувати про закінчення виступу, про те, що він готовий надати слово партнеру. Якщо ж викладач не готовий до цього, він уникає відповідного зорового контакту. Під час заняття важливу роль виконує обмін поглядами. Наприклад, подивившись в очі студентам, викладач може запропонувати їм заспокоїтися. Але і студенти можуть поглядом попрохати викладача зупинитися та відповісти на питання. У великих аудиторіях цілеспрямований контакт очима дає можливість хоча б частково індивідуалізувати викладання. Жести. Рух руками служить, насамперед, для «ілюстрації» та супроводу

усних висловлювань, він показує емоційний стан викладача, може видавати, як і погляд, наприклад, його напруженість чи страх перед аудиторією. Рух головою виконує цілий ряд комунікативних функцій. Жестикуляція – засіб оптичного підкріплення повідомлення. Однак повторювані, стереотипні жести мало що дають для його сприйняття, також як і жести, що не відповідають меті – вони не підсилюють, а псують враження того, що обговорюється. Жести повинні бути доповненням до сказаного. У той же час обговорювані складні технічні процеси навряд чи можуть бути пояснені жестами, для цього існують ТЗН. Зовнішній вигляд викладача багато в чому визначає враження і це з першого погляду може стати вирішальним моментом для успіху комунікації. Не все можна змінити у зовнішності людини та разом з тим людина може змінювати враження про себе завдяки, наприклад, одягу. Через зовнішній вигляд демонструється соціальний статус людини, особливості характеру, емоційний стан. Самоаналіз виступу. Не тільки зміст, але й силу голосу, висоту тону, спосіб подачі матеріалу, темп повідомлення й артикуляцію основних положень лекції доцільно перевіряти за допомогою магнітофонного запису. Набагато більші можливості для оцінки своїх дій у цілому дає використання відеоапаратури.

Технічні засоби навчання (ТЗН) – засоби навчання, які складаються з екранно-звукових носіїв навчальної інформації й апаратури, за допомогою якої представляється ця інформація. Навчальна дошка є старим, простим і зручним ТЗН, який виконує функцію короткочасного нагромаджувача та зберігача візуальної інформації. Недолік дошки полягає в тому, що викладач повинен відвертатися від студентів при записі інформації та поясненні матеріалу, нанесеного на дошку; зміст доводиться періодично та назавжди знищувати. Особливу групу засобів навчання складають лінгафонні пристрої (мовні лабораторії), а також навчальні машини та комп'ютери для програмованого навчання. Дидактична роль та функції кожного засобу навчання закладаються в них на етапі проектування та виготовлення. Основні дидактичні функції засобів навчання зводяться до наступного. Компенсаторність – тобто полегшення процесу навчання, зменшення витрат часу, сил і

здоров'я педагога та його учнів. Інформативність – передача необхідної для навчання інформації. Інтегративність – розгляд досліджуваного об'єкта чи явища окремо та в цілому. Інструментальність – безпечне та раціональне забезпечення визначених видів діяльності учнів і педагога. Нові перспективи використання ТЗН, наприклад, їх сполучення з комп'ютерами та мікропроцесорною апаратурою, створюють умови для нагромадження та збереження значних масивів навчальної інформації, оперативного її застосування, для вироблення нових методичних рішень і форм спілкування педагога та студента (наприклад, дистанційне навчання), а також для самостійної роботи учнів.

Технологія повного засвоєння знань. Послідовність її етапів передбачає: орієнтацію здобувачів освіти → поділ навчального процесу на блоки (модулі) → вивчення нового матеріалу → перевірку → допоміжну роботу і корекцію → оцінні судження. Фасилітативні можливості цієї технології закладено в її особливостях:

1. Загальна установка педагогів: усі учні/студенти можуть засвоїти навчальний матеріал.

2. Розробляються критерії повного засвоєння навчальної дисципліни, розділу, теми, на основі яких створюються тести для визначення рівня досягнення запланованих цілей.

3. Зміст навчального матеріалу розбивається на окремі навчальні одиниці, логічно завершені (змістова цілісність) і нетривалі за часом (3–6 занять). Психологічне значення цієї вимоги – відстань «стимул-реакція» має бути незначною. Запланований результат є орієнтиром для учнів/студентів, які свої дії мають направляти на його досягнення, отримуючи від педагога заохочення (стимули), основним з яких є успішне просування до визначеної мети.

4. До кожної навчальної одиниці розробляються діагностичні тести й корекційний дидактичний матеріал, основне призначення яких – виявити рівень наявних знань і застосування іншого способу подачі незасвоєного матеріалу, що відрізняється від початкового способу його вивчення та дає можливість здобувачеві освіти підібрати відповідні для нього способи сприйняття, осмислення й

запам'ятовування. В основі технології повного засвоєння знань закладено позитивне сприйняття кожного учні/студента та створення умов, що допомагають усвідомлено засвоїти навчальний матеріал.

Технологія програмованого навчання. Програмоване навчання спрямоване на підвищення ефективності управління навчанням та передбачає значне збільшення частки самостійної роботи учнів/студентів. Навчання здійснюється за заздалегідь складеною програмою, у якій навчальний матеріал розбивається на «кроки» (етапи). Наприкінці кожного етапу передбачено контрольне завдання. Правильне його виконання визначає подальше просування в навчанні. Таким чином, однією з головних умов, що спонукають здобувачів освіти активно й усвідомлено працювати з навчальною програмою, є можливість контролювати результати своїх досягнень, тобто самостійно управляти процесом навчання, що важливо для фасилітації. Індивідуалізація навчання досягається за допомогою забезпечення швидкого зворотного зв'язку з учителем/викладачем, надання сильним учням/студентам можливості працювати в більш швидкому темпі й виконувати протягом заняття об'ємніше завдання.

Технологія рівневої диференціації. Фасилітативні можливості цієї технології полягають у максимальному врахуванні індивідуальних особливостей, потреб та інтересів здобувачів освіти у процесі організації навчання. Проблема вирішується введенням двох стандартів: базового рівня змісту освіти (рівень, якого повинен досягти кожен) і підвищеного рівня навчання (для креативних учнів/студентів). Простір між рівнями обов'язкової і підвищеної підготовки заповнений своєрідними «сходами» діяльності, добровільне сходження до якої здатне реально забезпечити постійний розвиток та індивідуальне навчання. Важливою є пропонування цією технологією система оцінювання результатів навчання: позитивна оцінка виставляється за досягнення базового рівня засвоєння. Більший рівень засвоєння навчального матеріалу оцінюється вищим балом. Це дозволяє ініціювати і стимулювати більш високі досягнення тих, хто навчається, що є одним із завдань фасилітації навчання.

Технологія концентрованого навчання. Концентроване навчання – це організація навчально-виховного процесу, коли увага

педагогів і учнів/студентів зосереджується на глибокому вивченні кожного навчального предмета (дисципліни) шляхом об'єднання занять у блоки, скорочення числа тих, що паралельно вивчаються. Ця технологія дозволяє застосовувати узагальнення в поточній навчальній роботі на кожному занятті, установлювати логічні зв'язки, виділяти головне й суттєве, розуміти значення матеріалу в загальній системі знань, умінь і компетенцій, виявити більше міжпредметних зв'язків, емоційніше подати матеріал, зробити ефективним його закріплення. Крім того, проведення занять із предмету/навчальної дисципліни тривалістю від одного до кількох днів дозволяє включити у сферу педагогічної дії багато життєвих процесів, важливих для становлення творчої особистості, забезпечити міжособистісне спілкування педагогів і здобувачів освіти в неформальній обстановці, а це посилює фасилітативний потенціал розглянутої технології.

Технологія «Портфоліо». Можливості фасилітації процесу навчання в контексті цієї технології полягають у тому, що «Портфоліо» створюється самим учнем/студентом для оцінки власного розвитку, а роль педагога обмежується мотивацією до створення портфоліо, організацією цього процесу та оцінкою досягнень. Головне в цій роботі – самооцінка у вигляді міркувань, аргументації, обґрунтування. Після завершення роботи здобувач освіти виставляє «Портфоліо» у вигляді презентації в групі, обґрунтовує своє просування у вибраній галузі знань і доводить, що він доклав належних зусиль і його самооцінка збігається (або не збігається) з оцінкою вчителя/викладача. Ця технологія сприяє вирішенню низки психологічних проблем, пов'язаних з оцінюванням знань і вмінь із навчальної дисципліни, оскільки дозволяє фіксувати дидактичний ефект за кінцевими результатами, докладеним зусиллям або матеріалізованим продуктом навчально-пізнавальної діяльності. Це зміщує акцент контрольно-оцінювального компонента навчання з «не знаю» і «не вмію» на те, що здавач знань знає, і те, що вміє, а також на суттєві зміни у навчанні. Їх ініціювання – одне із завдань фасилітації навчання.

Технологія модульного навчання. Сутність модульного навчання полягає в тому, що учні/студенти самостійно (або з допомогою

педагога) досягають конкретних цілей навчальної пізнавальної діяльності в процесі роботи з модулем. Розкриємо основні відмінності модульного навчання від інших навчальних технологій.

1. Зміст навчання представлено у вигляді закінчених самостійних модулів (частин), засвоєння яких має відбуватися відповідно до мети навчання. Крім цього, кожен здобувач освіти одержує від педагога в письмовій формі поради: як раціональніше діяти, де знайти потрібний навчальний матеріал.

2. Модульне навчання передбачає зміну форм спілкування педагога з учнями/студентами: модулі дозволяють перевести навчання на суб'єкт-суб'єктну основу.

3. Кожний працює більше самостійно, учитися цілепокладанню, плануванню, організації, контролю та оцінюванню власної діяльності. Педагог управляє навчально-пізнавальною діяльністю через модулі, але це більш м'яке, цілеспрямоване управління.

Перераховані відмінності підтверджують фасилітативні можливості розглянутої технології навчання. Крім того, вона дозволяє створювати індивідуальні програми навчання; швидко адаптувати навчально-методичний матеріал до змінних умов і гнучко реагувати на них; актуалізувати аналітичні, дослідницькі, рефлексивні вміння; засвоювати навчальний матеріал у зручний час.

Технології навчання ігрові. Фасилітативний потенціал ігрових технологій виявляється в підвищенні інтересу до процесу навчання, створюються умови для самонавчання, саморозвитку та самовиховання учнів/студентів. Їм, зазвичай, надається можливість стежити за власними успіхами або досягненнями групи. Вони самі приймають рішення та спостерігають за їх наслідками. Це потребує менше прямих указівок з боку викладача, роль якого зводиться до інтерпретації правил і результатів гри. Ігрове моделювання істотно розширює міждисциплінарні, інтегральні можливості комплексного засвоєння знань із суміжних галузей науки, оскільки проблеми, що вирішуються в процесі гри, рідко залишаються в межах якої-небудь однієї дисципліни.

Технології навчання пошукові і дослідницькі. Означені технології характеризуються зміною позиції учня/студента в навчально-виховному процесі, яка набуває ініціативного й суб'єктного

характеру. Вони передбачають самостійну пошукову й дослідницьку діяльність, пов'язану з вирішенням творчої, дослідницької задачі, яка передбачає наявність основних етапів: постановку проблеми, вивчення теорії, присвяченій даній проблематиці, підбір методик дослідження та практичне оволодіння ними, збір власного матеріалу, його аналіз та узагальнення, власні висновки. Головною умовою навчання є включення учнів/студентів у практичну діяльність. Завдання педагога полягає в аналізі та організації самостійної дослідницької роботи, що є необхідною умовою реалізації їх інтересів і потреб. Оцінюючи фасилітативні можливості пошукових і дослідницьких технологій, зазначимо, що створюються умови для зростання пізнавального інтересу, міцного засвоєння вивченого навчального матеріалу, формування переконань, оволодіння первинними навичками дослідницької діяльності.

Технології діалогові. Низка напрямів сучасної педагогічної теорії визначає процес навчання як взаємно опосередковану активність викладача і суб'єктів навчання саме шляхом діалогу. Фасилітативні можливості цієї технології очевидні. Діалог є засобом самовираження і самореалізації, механізмом саморозкриття індивідуальності здобувачів освіти, саморозвитку їх особистісних рис.

Тренер – це професіонал, який знає предмет навчання й уміє успішно викладати його, але водночас він залишається людиною з усіма людськими якостями (далеко не ідеальними) та особливостями приватного життя, що впливають на настрій і поведінку. Тобто кожний тренер має свій стиль ведення тренінгу, і цього стилю не можна набути лише шляхом теоретичного навчання. Він формується на практиці, і той, хто бажає опанувати на професійному рівні навички ведучого групи, має бути готовим до того, що власний тренерський стиль, який не суперечитиме особистості, можна розвинути лише методом спроб та помилок під час практичного ведення тренінгів. Але існують певні правила, які допомагають успішно вести тренінгові групи, і при цьому залишатися самим собою.

Тренінг – це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається,

через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

Тренінг методичний – спосіб навчання фахівців з виконання тренінгової роботи. Психокоректувальних цілей не переслідує, носить суто ілюстративний характер для глибшого знайомства з видами тренінгів. Професійна підготовка тренера включає чотири етапи: 1) теоретичний (методичний) курс, де викладаються основи ведення даного виду тренінгу; 2) участь у роботі психокоректувальної групи (із подальшим розбором і коментарями); 3) спостереження за роботою досвідченого тренера; 4) ведення групи під спостереженням професіонала. Кожен етап за часом займає не менше тижня (5-7 днів).

Тренінг навчальний – націлений на придбання індивідом нових знань, розвиток умінь, навичок, компетентностей у певних різновидах соціальної активності людини. Навчальний тренінг звертається не стільки до особи, скільки до її поведінки через систему умінь і навичок. У подібному навчанні можна виділити два напрями роботи: 1) навчання загальним ефективним прийомом соціальної поведінки; 2) озброєння конкретними знаннями й навчання чітко визначеним видам соціальної поведінки, що підвищують ефективність діяльності в різних специфічних сферах суспільного буття. У першому випадку йдеться про збагачення багажу знань, умінь і навичок у спілкуванні. Тут удосконалюється і перцептивна сторона спілкування, і комунікативна, й інтерактивна. Людина навчається швидко будувати адекватний образ партнера при першому знайомстві (перше враження) і точно його коректувати в процесі подальшого спілкування. До певної міри її навчають «розбиратися в людях», з одного боку, і «подавати себе», з іншого. У комунікативному плані учасники тренінгу навчаються вибудовувати взаємини, сприятливі для їх ефективної взаємодії. Вони розширюють і поглиблюють знання про себе, про інших людей і про способи й форми спілкування. Розвивають уміння своєчасно і правильно передавати, розшифровувати та розуміти інформацію як у вербальній, так і в невербальній формах. Учасники тренінгу одержують навички грамотного ведення діалогу і суперечки, уміння слухати та переконувати, розуміти партнерів по спілкуванню

інтелектуально й емоційно. В інтерактивному аспекті для учасників виявляється можлива палітра їх ролей у загальному процесі групової взаємодії (лідер, ведучий, спостерігач, критик тощо), виявляються їхні схильності і здібності до виконання цих ролей, розширюється поведінковий репертуар через усвідомлення ефективних і неефективних способів взаємодії. Основні навчальні засоби: рольові ігри, групова дискусія, психогимнастика, спеціальні завдання і вправи.

Тренінг організаційний – різновид тренінгу, направлений переважно на вдосконалення спільної діяльності колективів і отримання організаційного ефекту. Це може бути вдосконалення структури організації, поліпшення її соціально-психологічного клімату, підвищення професійного рівня і психологічної компетентності її співробітників (у першу чергу керівників), гармонізації міжособових і виробничих стосунків у колективі; підвищення ефективності роботи організації, окремих працівників, об'єднання колективу, підвищення задоволеності своєю роботою членів колективу, поліпшення соціального забезпечення співробітників. Організаційний тренінг припускає використання ділових ігор у найрізноманітніших формах, оскільки це активний метод навчання з максимальним наближенням до реальних життєвих умов і є суто колективною спрямованістю сумісних дій її учасників. Найбільш характерні конкретизації організаційного тренінгу: тренінг формування команди, тренінг гармонізації соціально-психологічного клімату, тренінг оптимізації управлінських структур, тренінг взаємодії в екстримальних ситуаціях, тренінг ведення передвибірних кампаній. Для організаційного тренінгу найбільш характерна корпоративна форма проведення.

Тренінг особистісного зростання – спрямований на гармонізацію особистості, подолання внутрішніх перешкод, що заважають ефективному самовизначенню, використання внутрішніх ресурсів, розвитку спонтанності й розкриттю творчого потенціалу майбутніх фахівців. Під час проведення занять, виконуючи різні завдання та психотехніки, учасники усвідомлюють та долають свої психологічні проблеми, які перешкоджають розв'язанню їх життєвих і професійних завдань. Мета тренінгів особистісного

зростання – прийняття себе, розуміння себе і оточуючих, вибудовування гармонійних стосунків з оточуючими, душевна рівновага, поява нових форм самореалізації. Ці компоненти є запорукою особистісного зростання особистості.

Тренінг спілкування (тренінг комунікативної компетентності) – це форма навчання, яка спрямована на розвиток навичок говоріння й ефективної поведінки в різних ситуаціях спілкування. Це є основою для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Вони спрямовані на набуття умінь і навичок установлювати контакт зі співрозмовником, сприймати та розуміти емоційний стан, приймати й передавати невербальну інформацію, правильно будувати бесіду, вислухати й зрозуміти співрозмовника; розвиток здібностей адекватно та повноцінно сприймати й оцінювати себе й інших людей, а також взаємини, які склалися між людьми; оволодіння технікою корекції і зняття внутрішніх бар'єрів, які заважають ефективній педагогічній комунікації; оволодіння конструктивними способами виходу з конфліктних педагогічних ситуацій та їх попередження; формування соціально-перцептивної чутливості, емпатії, співпереживання, рефлексії, тактовності як професійно значущих якостей педагога. Тренінги комунікативності є базовою основою формування професійних умінь соціального педагога та можуть використовуватися на всіх етапах навчання. Проте, серед навчальних дисциплін професійної підготовки педагогів є такі, які безпосередньо спрямовані на удосконалення навичок спілкування. Це «Культура мовлення», «Основи красномовства», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Психологопедагогічні засади міжособистісного спілкування», «Комунікативна лінгвістика», «Екокультура особистості» тощо. Під час вивчення цих курсів відбувається поетапне та системне формування вмінь і компетенцій ефективної комунікативної поведінки педагогів.

Тренінг соціально-психологічний – це активне соціально-психологічне навчання, яке ґрунтується на механізмах групової роботи. Т. Яценко та В. Федорчук наголошують, що особливістю соціально-психологічного тренінгу є спосіб активного навчання за допомогою набуття життєвого досвіду, що відбувається у спеціально

створених безпечних зонах завдяки моделюванню життєвих ситуацій. За допомогою соціально-психологічно тренінгу розвиваються такі якості студентів, як відкритість у висловлюванні власних почуттів, руйнування рольових стереотипів, відчуття відповідальності, усвідомленість мотивів професійної діяльності, позитивне сприйняття себе та оточуючих. Він є найперспективнішим методом психолого-педагогічної підготовки фахівців різних галузей, особливо тих, які пов'язані із міжособистісною взаємодією.

Тренінг соціально-педагогічний – це форма активного навчання, спрямована на оволодіння учасниками певними знаннями, технологіями, навичками й інформацією. Мета такого виду тренінгу – перевірити або сформувані ставлення учасників до певних проблем та ідей, моделювати поведінку у групі з метою зміни, оновлення та покращення процесу загального розвитку особистості. Технології соціально-педагогічного тренінгу є важливим елементом формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів. Вони сприяють набуттю навичок ухвалення в контакт із клієнтом, орієнтації в проблемних ситуаціях тощо. Крім того, тренінгові технології забезпечують підвищення рівня соціалізації студентів, що проявляється в здатності до передачі соціальної інформації, задоволеності міжособистісними стосунками, особистісно-професійному самовизначенні, просоціальній активності, розвиненості лідерських якостей і творчих здібностей. Саме розвиток таких якостей є основою подальшого формування соціально-прогностичної компетентності майбутніх фахівців. Методи та прийоми соціально-педагогічних тренінгів можуть активно доповнювати традиційні форми навчання під час вивчення дисциплін професійного циклу, а саме: «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Методи виховної роботи», «Соціально-педагогічна робота за місцем проживання», «Технології роботи з дітьми-сиротами», «Технології роботи з дітьми вулиці» тощо.

Тренінг соціально-просвітницький (тематичний) – запланований навчальний процес, що спрямований на надання знань, удосконалення навичок, які вже є, та придбання нових на

основі власного досвіду і знань із метою зміни поведінки. Такі тренінги можна використовувати при плануванні педагогічної, реабілітаційної діяльності фахівця, у профілактичній роботі з дітьми та молоддю, із різними соціальними групами дорослого населення. Соціально-просвітницькі тренінги, на нашу думку, є більш вузькими в цільовому аспекті, оскільки передбачають спеціальну тематику проведення. Тематика соціально-просвітницького тренінгу визначається змістом проблеми, на яку він спрямований (наприклад, супровід дітей трудових мігрантів, профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі, формування усвідомленого батьківства, професійне самовизначення старшокласників тощо). Такі заняття можуть використовуватися в навчально-виховному процесі під час вивчення дисциплін варіативного циклу, що передбачають отримання більш вузькогалузевих умінь і навичок соціально-педагогічної роботи.

Тривожність – переживання емоційного неблагополуччя, пов'язане з передчуттям небезпеки чи невдачі. Суб'єктивно відчувається як напруга, заклопотаність, почуття безпорадності й невизначеності. На фізіологічному рівні реакції тривожності виявляються у частоті подиху та серцебиття, підвищенні артеріального тиску, зростанні загальної збудженості, зниженні порогів чутливості, коли раніше нейтральні стимули набувають негативного емоційного забарвлення. На відміну від страху, який виражається конкретними причинами та пов'язаний головним чином з погрозою самому існуванню людини як живої істоти, тривожність зазвичай має невизначений характер і виникає при погрозі (нерідко уявній) людині як особистості. Подолання особистісної тривожності, включаючи і вишівську, вимагає спеціальної (зокрема психотерапевтичної) роботи, орієнтованої на джерело тривожності. Від педагогів і батьків потрібна підвищена увага до потреб студента, створення обстановки, яка сприяє формуванню в нього впевненості у своїх силах. Важливу роль відіграє також усунення тривожності у самих вихователів з метою виключення можливості психічного «зараження» студента цим станом.

Тьютор – це фахівець із формування майбутнього, який має розгледіти потенціал і змодельовати до нього дорогу. Супроводжує

учня, студента в його наукових пошуках, сприяє участі в олімпіадах, конкурсах, конференціях, наукових проектах, відслідковує його прогрес у будь-якій діяльності. Стає наставником, який вислухає, приділить увагу, допоможе визначити мету та шлях до неї. Він здатен створювати індивідуальні освітні програми суб'єктів навчання будь-якого віку й відмінних психофізичних особливостей (обдарованих дітей, дітей-інвалідів), різних соціальних типів (інтровертів, екстравертів, амбівертів), темпераментів (холеричного, сангвінічного, меланхолічного, флегматичного) тощо та здійснювати педагогічний супровід їхньої реалізації.

Тьютор (в умовах закладу освіти) – це педагог, який організовує умови для конструювання і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня/студента, супроводжує в його самостійному пересуванні.

Тьюторант – підопічний тьютора, учень/студент, який потребує допомоги в самостійному обранні шляху освітнього та особистого розвитку.

Тьюторство в сучасній освіті – це педагогічна позиція, яка пов'язана зі спеціальним чином організованою системою освіти.

Тьюторською називають діяльність педагогів як тьюторів, що є педагогічною діяльністю з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення й розвиток освітніх мотивів та інтересів підопічного (учня, студента, слухача, групи осіб), на пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім замовленням родини, на формування навчальної та освітньої рефлексії підопічного.

У

Увага – спрямованість та зосередженість свідомості на визначених об'єктах чи визначеній діяльності. Увага є не самостійним психічним процесом, а якісною характеристикою сприйняття, пам'яті, мислення, що забезпечує вибірковий характер психічної діяльності, здійснення вибору даного об'єкта з декількох можливих. Увага – обов'язкова умова продуктивності усякої свідомої діяльності. Особливо велика її роль у пізнавальній

діяльності, зокрема навчальній. Стан, протилежний зосередженості уваги, – розгубленість.

Узагальнення у навчанні – розумова дія, яка виявляє відношення і зв'язки окремих та загальних властивостей засвоюваного матеріалу. Узагальнення – одна з основних розумових дій. Воно є присутнім у будь-якій діяльності, дозволяючи людині виявляти у різноманітті предметів щось загальне, необхідне їй для правильної орієнтації у навколишньому світі. Узагальнення нерозривно пов'язане з процесом абстракції й у навчанні дозволяє студентам виявляти та виділяти у засвоюваних окремих знаннях об'єднуючі їх загальні властивості, що надає їм деякої цілісності, яка надає мисленню учнів визначеності, послідовності та дисциплінованості.

Уміння – здатність людини виконувати визначені дії під час здійснення тієї чи іншої діяльності на основі відповідних знань. Уміння, освоєні людиною способи виконання дії, забезпечувані сукупністю набутих знань і навичок. Уміння можуть бути як розумовими (наприклад, робити граматичний аналіз слова), так і практичними (грамотно писати). На відміну від навичок, уміння може утворюватися і без спеціальних вправ у виконанні якої-небудь дії. У цих випадках воно спирається на знання та навички, набуті раніше, при виконанні дій, подібних до даних. Наприклад, навички керування велосипедом та автомобілем у сполученні зі знанням правил керування мотоциклом можуть і без вправи визначити уміння їзди на мотоциклі. Разом з тим, уміння удосконалюються в міру оволодіння навичкою. Високий рівень уміння означає можливість користуватися різними навичками для досягнення однієї й тієї ж мети в залежності від умов дії. При високо розвинутому умінні дія може виконуватися у різних варіантах. Набуті людиною уміння не тільки визначають якість її діяльності та збагачують її досвід, але й можуть стати показником рівня загального розумового розвитку людини.

Умовивід – розумова операція, яка полягає в одержанні нового висновку з декількох суджень. Є необхідним засобом пізнання, коли для встановлення істини недостатньо простого розгляду, а потрібно провести дослідження: вивести наслідок, здійснити доказ, систематизувати наявні знання, перевірити гіпотетичні положення

тощо. Цінність умовиводу для процесу пізнання полягає в тому, що з його допомогою нове знання добувається без звертання до безпосереднього досвіду, витлумачується зі сформульованих у мові положень, що відбивають суспільно-історичний досвід людей. Умовиводи розширюють і поглиблюють пізнання кожної людини, власна практика якої обмежена часом, пізнавальними можливостями й іншими обставинами. Судження, з яких будується умовивід, називають посилками. Судження, що виходить шляхом зіставлення посилок, називається висновком. У процесі умовиводу судження повинні узгоджуватися один з одним на основі відповідних логічних правил. Їхнє дотримання й істинність посилок забезпечують істинність умовиводу. Розрізняють кілька форм умовиводів, основні з них – індукція та дедукція. В онтогенезі (розвитку та дорослішанні окремої людини) передумови цієї форми мислення у вигляді найпростіших умовиводів починають складатися вже з дошкільного віку. Коли систематичне навчання стає провідною діяльністю молодшої людини, умовиводи одержують справжню підставу та засоби для свого розвитку й удосконалення. Система знань побудована таким чином, що учню та студенту постійно доводиться засвоювати безліч загальних правил, вміти відмовлятися на основі одержуваних у ЗВО знань від помилкових суб'єктивних узагальнень, які склалися у його власній практиці.

Університети (лат. *universitas* – цілісність, сукупність, спільність) – заклади вищої освіти, навчально-наукові установи, які готують фахівців, а також проводять наукові дослідження у різних галузях знання; університетська освіта сполучає навчання та наукову діяльність. Сучасний університет – найбільш динамічно розвинутий сектор вищої школи.

Університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним

науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Управління закладом вищої освіти. Система керування спрямована на створення оптимальних умов для реалізації конституційного права громадян України на одержання вищої освіти відповідно до здібностей і потреб особистості та базується на наступних принципах. Розмежування прав, повноважень та відповідальності власника, органів управління вищою освітою, керівництва ЗВО та його структурних підрозділів. На єдності колегіальності та єдино начальстві. Незалежності від політичних партій, суспільних та релігійних організацій. Забезпечення демократичності керування освітньою діяльністю. Реалізації демократичних свобод всіх учасників освітньої діяльності та забезпечення відповідальності за академічну успішність студентів. Створення умов для вільного пошуку, викладання та поширення істини. Забезпечення соціально-правових гарантій для творчої діяльності викладачів. Відкритості та компетентності керівництва, гласності прийняття рішень і розподілу ресурсів. Адекватності впливу організаційних технологій на освітню діяльність. Детальної розробки процедур і механізмів керування та контролю над дотриманням нормативних актів і державних стандартів. Чіткого розподілу сфер відповідальності між різними підрозділами та посадовими особами. Ефективності взаємодії всіх рівнів управлінської вертикалі. Прозорості кваліфікаційних вимог до посад професорсько-викладацького складу, процедур і критеріїв оцінки якості роботи викладачів. Ефективності та регулярності звітності. Забезпечення діяльності механізмів зворотного зв'язку. Системності аналізу усіх факторів, які впливають на якість освітньої діяльності, моніторингу та своєчасного попередження кризових явищ в академічній сфері на рівні навчальної групи, навчального предмета,

кафедри, факультету та закладу освіти. Автономія та самоврядування ЗВО реалізуються відповідно до законодавства та передбачають його наступні права. Самостійно визначати форми навчання, форми та види організації навчального процесу. Приймати на роботу педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників. Надавати додаткові освітні послуги. Самостійно розробляти та впроваджувати програми своєї наукової та науково-виробничої діяльності. Створювати в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України, інститути, коледжі, технікуми, факультети, відділення, філії, навчальні, методичні, наукові, науково-дослідні центри та лабораторії, конструкторські та конструкторсько-технологічні бюро, територіально відділені й інші структурні підрозділи. Здійснювати видавничу діяльність, розвивати власну поліграфічну базу. На підставі відповідних угод здійснювати спільну діяльність з іншими ЗВО, підприємствами, установами й організаціями. Брати участь у роботі міжнародних організацій. Створювати власну символіку й атрибутику. Звертатися з ініціативою до органів керування вищою освітою про внесення змін у діючі чи розробці нових нормативно-правових актів у галузі освіти, а також брати участь у роботі з удосконалювання відповідних проектів документів. Користуватися земельними ділянками в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. Керування діяльністю ЗВО забезпечує його керівник – ректор (президент), начальник, директор тощо. У ЗВО створюються також органи студентського самоврядування на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Органи студентського самоврядування можуть мати різну форму (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна / наукова частина, студентські деканати, ради тощо). Рішення, які вони приймають, мають рекомендаційний характер.

Управління освітою – вид соціального керування, підтримує цілеспрямованість та організованість навчально-виховного, інноваційного та подібних процесів у системі освіти. Підкоряючись загальним закономірностям соціального управління, керування освітою має певні особливості, обумовлені способами постановки та

досягнення соціально важливих цілей за конкретних умов організації навчально-виховного процесу.

Установка у психології – неусвідомлений стан, який випереджає та визначає розгортання будь-яких форм психічної діяльності; стан змобілізованості, готовності до дії; обумовлена наявністю у суб'єкта потреби та відповідних умов її задоволення. Установка – механізм регуляції діяльності; її регулююча функція виявляється у формі спрямованості на вирішення визначених задач. У педагогічному процесі відіграє як позитивну, так і негативну роль. Наприклад, можлива установка студента, що ця навчальна дисципліна йому на потрібна, призведе до утруднень при розгортанні ним відповідної навчальної діяльності з її засвоєння.

Учені (вчені) ступені і звання – офіційне підтвердження наукової кваліфікації фахівця та його ролі у навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі; присудження ступенів і присвоєння звань – форма атестації наукових кадрів. Вчені ступені – кандидат наук і доктор наук у відповідній галузі знань (педагогічних, технічних, економічних тощо згідно зі структурою спеціальностей, затвердженої ВАК України); вчені звання – доцент і професор.

Учитель – педагогічна професія та посада в системі загальної та професійно-технічної освіти. Своїм походженням учительська професія зобов'язана виокремленню освіти в особливу соціальну функцію, коли в структурі суспільного поділу праці сформувався специфічний тип діяльності, призначення якої – підготовка підрастаючих поколінь до життя на основі залучення їх до цінностей людської культури.

Уява фантазія, психічний процес, що полягає у створенні нових уявлень, думок і образів на основі життєвого досвіду. Уява виражається в уявній побудові засобів і результатів предметної діяльності суб'єкта; у створенні програми поведінки, коли проблемна ситуація характеризується значною невизначеністю; у продукуванні образів, що замінюють і стимулюють діяльність; у створенні образів бажаних об'єктів. Основна тенденція пам'яті – максимально точно відновлення образів раніше сприйнятих і усвідомлених ситуацій і об'єктів. Основна ж тенденція уяви –

перетворення представлень пам'яті, які забезпечують у кінцевому рахунку створення розумової ситуації, яка раніше не виникала. Уява – це відображення дійсності у нових сполученнях і зв'язках. Найважливіше призначення уяви в тому, що вона дозволяє представляти результати роботи ще до її початку. Розрізняють також відтворюючу та творчу уяву. Перша являє собою процес створення образу предмета за його описом, чи малюнком або кресленням; друга – процес самостійного створення нових образів, втілюваних в оригінальні продукти діяльності. Вона вимагає «добору матеріалу», необхідного для побудови образу відповідно до суті задуму. Особлива форма уяви – мрія чи уявне створення бажаних ситуацій більш-менш віддаленого майбутнього, без урахування наявності об'єктивних можливостей для їхнього виникнення.

Ф

Факультет – це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

Фасилітатор – фахівець з обговорень, який не зацікавлений у підсумках обговорення, у конкретних рішеннях, не репрезентує зацікавлення ніякої з груп-учасників чи осіб і не бере видимої участі в обговоренні, але відповідає за належне виконання завдань, забезпечує успішну групову комунікацію. Він є радше супровідником навчальної групи в їхньому особистому розвитку.

Фасилітатори – це лідери, які здатні організовувати та проводити зустрічі, надавати допомогу в дотриманні порядку денного, володіють умінням зосереджувати увагу слухачів, активно спілкуватися, продуктивно викладати проблеми, підсумовувати та знаходити переконливі докази. Його найважливіша місія – допомогти групі у здійсненні завдання, розв'язанні проблеми або укладанні угоди до обопільного згоди учасників.

Фасилітація вважається фаховою за умови чіткого розуміння теоретичних принципів і моделей даного процесу, а не за рахунок підміни поєднанням певних технік і методів.

Філогенез людини – тобто розвиток її як виду, різновиду живого, має надзвичайно довгу історію. Він здійснюється як цілісний еволюційний процес, у результаті якого відбулося перетворення антропоїда у людину розумну. Сучасна наука стверджує, що філогенез підпорядкований законам конвергенції: взаємодії, взаємопроникнення природних та соціокультурних процесів і можливий тільки тоді, коли людина робить свідому перебудову свого еволюційного процесу. В даний час, як вважає М. М. Моїсеєв, людство перебуває на порозі третьої перебудови свого еволюційного процесу. Дійсно, проблема вимирання людства знову стала актуальною. Катастрофічний стан екології планети, виснаження можливостей біосфери щодо задоволення усе зростаючих потреб людини всерйоз порушують питання про виживання не тільки людини, але й усього живого на Землі.

Філософія освіти – галузь дослідження загальної теоретичної проблематики, цілей та ціннісних основ освіти, принципів формулювання її змісту та спрямованості.

Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Фрустрація (лат. frustratio – марне чекання, розлад) – психічний стан напруги, тривожності, розпачу, що виникає при зіткненні людини з нездоланими перешкодами (реальними чи уявними) на шляху до досягнення значимих цілей та задоволення потреб. Основними причинами є наступні. Перша. Нестача необхідних засобів для досягнення мети (зовнішніх засобів, внутрішніх засобів – здібностей чи знань). Друга. Безповоротні втрати (зовнішні, внутрішні). Третя. Конфлікти (зовнішні – з людьми, внутрішні – із собою), протиріччя почуттів, бажань і думок. Найчастіше реакцією на стан фрустрації є виникнення внутрішньої тенденції до

агресивності, яка або стримується, виявляючись у вигляді дратівливості, або відкрито проривається у вигляді гніву та може потягти за собою афект. Виникнення фрустрації не тільки обумовлене об'єктивною ситуацією, але й залежить від особливостей особистості. Можливий шлях виходу із стану фрустрації, який може бути запропонований викладачем, переключення на іншу, приємну й успішну діяльність. «Зелений виноград» – зниження цінності тієї мети, до якої тільки що прагнув. Логічне самозаспокоєння «Що не робиться, усе на краще», «Могло бути й гірше», переосмислення ситуації. Алкоголь і заспокійливі таблетки, як правило, не ефективні, у випадку систематичного вживання у великих дозах шкідливі. Очевидно, що однією з головних причин фрустрації виступає невинувато висока самооцінка та пов'язаний з нею завищений рівень домагань людини, що найчастіше призводить до неможливості вирішити ті завдання, які вона перед собою необачно ставить.

Фундаменталізація освіти – спирається на ідею єдності світу, що виявляється у загальному взаємозв'язку у сфері неживого, живого та духовного. Єдність світу виявляється в єдності культурної, наукової та практичної сфер цивілізації та як наслідок в органічних зв'язках природно наукових, гуманітарних і технічних наук. Ці зв'язки неминуче повинні бути відбиті в моделях фахівців, навчальних планах, програмах, підручниках та організації навчального процесу. Фундаментальні науки – це природничі науки (тобто науки про природу у всіх її проявах) – фізика, хімія, біологія, науки про космос, землю, людину тощо. А також математика, інформатика та філософія, без яких неможливим є глибоке осмислення знань про природу. У навчальному процесі кожній фундаментальній науці відповідає своя дисципліна, що називається фундаментальною. Фундаментальні знання – це знання про природу, що містяться у фундаментальних науках (і фундаментальних предметах). Фундаменталізація вищої освіти – системне та всеохоплююче збагачення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами творчого мислення, виробленими фундаментальними науками. Припускає його постійне збагачення новими досягненнями фундаментальних наук.

Х

Ханжество (священництво) – негативна моральна якість особистості, що виражається у схильності до обману, свідомого маскуванню власних непорядних бажань та вчинків під турботу про моральну чистоту та порядність. Ханжа виставляє себе зразком чеснот, доброзичливості та благочестя, аби приховати свою корисливість та ниці спонування. Виступаючи в ролі суворого судді у питаннях моральності, він пред'являє до інших людей непомірно високі вимоги, але не поширює їх на себе. Особливістю священництва є різкий контраст між видимістю та сутністю, словом і справою. Священництво як моральне зло можна розпізнати у студентському колективі за постійним підкресленням людиною власної безкорисливості та зловживання моральністю.

Характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що складається та виявляється у діяльності та спілкуванні, обумовлюючи типові індивідуальні способи поведіння. Індивідуальні особливості, що утворюють характер, відносяться, в першу чергу, до волі й емоцій, але певною мірою і до розуму. Становлення характеру відбувається в умовах включення особистості до різних соціальних груп. Найважливіший момент у формуванні характеру – те, як людина ставиться до навколишніх і до самого себе. Найважливіші типи акцентуації характеру – інтровертний, екстравертний, некерований, неврастенічний, сенситивний та демонстративний. Характер – лише одна зі сторін особистості, але не вся особистість. Людина, поставлена в ситуацію вибору, здатна піднятися над обставинами, зокрема над власним характером. Ця здатність людини протистояти будь-яким обставинам, включаючи внутрішні, психологічні, являє собою основу його розвитку як особистості.

Християнська культура – виникла і розвивалася у зв'язку з твердженням християнства, однієї зі світових релігій (разом із буддизмом та ісламом). Християнство (грец. Christos – помазаник, месія) як релігійний рух зародилося у I столітті в контексті месіанського руху іудаїзму, з яким, однак, незабаром вступило у конфлікт і згодом оформилося як самостійна релігія. Набуває все

більшої ваги в сучасній Україні і відіграє важливу роль у формуванні підростаючого покоління.

Ц

Цивільне (громадянське) виховання – формування громадянської позиції як інтегративної якості особистості, яка дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально та політично дієздатною. До основних елементів громадянської позиції належить моральна та правова культура, яка виражається у почутті власної гідності, внутрішньої свободи особи, дисциплінованості, гармонічному сполученні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів.

Цикл існування об'єкта діяльності – період, протягом якого існує об'єкт діяльності фахівця від «народження» (чи проектування) до його ліквідації. Період існування об'єкта діяльності поділяється на окремі етапи:

- *проектування*, протягом якого вирішуються питання щодо його конструкції чи змісту;
- *створення*,
- *експлуатації*, протягом, якого об'єкт використовується за призначенням;
- *відновлення* (ремонт, удосконалення тощо), яке пов'язане з відновленням властивостей, якостей, підвищенням продуктивності та ін.;
- *утилізація і ліквідація*.

Кожен етап існування об'єкта діяльності фахівця має свої ознаки, що визначаються спільністю (відповідно до кінцевого продукту) типових задач діяльності, пов'язаних безпосередньо з об'єктом, а також відмінностями даних типових задач від задач іншого етапу.

Цикл підготовки – сукупність складових частин змісту освіти чи професійної підготовки, які об'єднані відповідно до ознак причетності їхнього змісту до загальної галузі освіти чи загального напрямку підготовки.

Цинізм – моральна якість, яка характеризує презирливе ставлення до культури суспільства, до його духовних і моральних цінностей. Форма морального зла, що відкрито демонструє власну

аморальність. Крайня форма цинізму – жорстокість, тому особливо небезпечним є спілкування дітей та юнацтва зі злочинними елементами, які створюють ілюзію вседозволеності. Його прояви необхідно відстежувати викладачу аби здійснити відповідні впливи щодо бажаного усунення.

Ш

Школа – освітня, навчально-виховна установа, базовий елемент освітньої системи.

Ю

Юність – шкільна, рання юність (I період), стадія життя і розвитку людини, що охоплює вік від 14-15 років і II період – до 21 року. Основний психологічний процес юності – формування особистості та розвиток самосвідомості. Найбільш загальна тенденція юності – зростання самостійності та самосвідомості, відкриття свого «Я». Юність – час активного світоглядного пошуку, своєрідним фокусом якого стає проблема сенсу життя.

Я

Якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

Якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, установленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

Якість особистості випускника закладу вищої освіти – цілісна сукупність характеристик особистості, що визначає зміст соціально

значимих і професійно важливих особливостей особистості, яка закінчує заклад вищої освіти.

Якості знань – виявляються в результаті багатоаспектного аналізу засвоєння і застосування знань людиною в різних видах діяльності. Поняття якості знань передбачає співвіднесення видів знань (законали, теорії, прикладні, методологічні знання) з елементами змісту освіти. Якість знань має наступні характеристики: повноту, глибину, систематичність, системність, оперативність, гнучкість, конкретність, узагальненість. Основними якостями знань у системі є повнота, глибина, оперативність, гнучкість, усвідомленість. Під час ігрової перевірки виявляється ступінь сформованості кожної якості знань чи їхнього сполучення.

Якості особистості педагога. При розгляді педагога як суб'єкта діяльності виділяють професійно-педагогічні якості, які можуть бути дуже близькі до здібностей, і власне особистісні. До важливих професійних якостей А. К. Маркова відносить: педагогічну ерудицію, педагогічну цілеспрямованість, педагогічне (практичне і діагностичне) мислення, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, педагогічну спостережливість, педагогічний оптимізм, педагогічну спритність, педагогічне передбачення та педагогічну рефлексію. Усі ці якості близькі до поняття «здатність». Ще більш насиченим виглядає список особистісних якостей педагога за Л. М. Мітіною: ввічливість, вдумливість, вимогливість, вразливість, вихованість, уважність, витримка, гнучкість у поведженні, громадянська позиція, гуманність, діловитість, дисциплінованість, доброта, сумлінність, доброзичливість, ідейна переконаність, ініціативність, щирість, колективізм, критичність, логічність, любов до своїх учнів і дітей взагалі, спостережливість, наполегливість, відповідальність, чуйність, організованість, товариськість, політична свідомість, порядність, патріотизм, правдивість, педагогічна ерудиція, передбачливість, принциповість, самостійність, самокритичність, скромність, справедливість, кмітливість, сміливість, прагнення до самовдосконалення, тактовність, почуття нового, почуття власного достоїнства, чуйність та емоційність. Цей загальний перелік властивостей складає психологічний портрет ідеального вчителя. Стрижнем, серцевиною цього портрета є власне

особистісні якості: спрямованість, рівень домагань, самооцінка й образ «Я».

Якості особистості учня (студента). Це когнітивні (пізнавальні) якості, уміння відчувати навколишній світ, задавати питання, знаходити причини явищ, позначати своє розуміння чи нерозуміння питання й ін. Креативні (творчі) якості – одухотвореність, фантазія, гнучкість розуму, відчуття суперечності; розкутість думок і почуттів, рухів; прогнозованість; наявність своєї думки та ін. Методологічні (організаційні) якості – здатність до усвідомлення цілей навчальної діяльності й уміння їх пояснити; уміння поставити мету й організувати її досягнення; рефлексивне мислення; комунікативні якості й ін. Ці групи представляють мінімальний комплексний набір орієнтирів для забезпечення всебічного освітнього процесу. Так, наприклад, орієнтація на розвиток лише креативних якостей ускладнить загальний освітній рух студента, оскільки без сформованої організаційної основи його творчість залишиться спонтанною. Особистісні якості студента використовуються для формулювання цілей освітнього процесу на різних його етапах стосовно досліджуваних курсів та окремих тем.

